

L. GINEITIS

KRISTIJONO
DONELAIČIO

„METAI“

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS
INSTITUTAS

L. GINEITIS

KRISTIJONO
DONELAIČIO
„METAI“

Lietuvių kultūros židinio New Yorke
ANTANO MACEIKOS Vardo
BIBLIOTEKA

Skyrius.....

Nr.

1954
VALSTYBINĖ GROŽINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS

Printed in USSR

PRATARME

Didžiojo mūsų tautos poeto, lietuvių pasaulietinės poezijos pradininko Kristijono Donelaičio gyvenimas ir kūryba ligi šiol tebėra nepakankamai ištirti. Buržuazijos viešpatavimo metais tuo mažai tesirūpinta, kaip nesirūpinta ir žymiojo poeto kūrybių sklaidimu lietuvių liaudyje, jų populiarinimu už Lietuvos ribų. Įžymioji Donelaičio poema „Metai“, realistiškai pavaizduojanti darbo liaudies gyvenimą išnaudotojiškoje santvarkoje, buvo ir savo turiniu, ir dvasia svetima viešpataujančioms Lietuvos klasėms.

Tiktai tarybinės santvarkos sąlygomis Kristijonas Donelaitis tapo visaliaudiniu poetu, o jo poema „Metai“, išversta į rusų kalbą, pasidarė plačiai žinoma daugiatautėje Tarybų Sąjungoje ir už jos ribų. Socialistinė santvarka atvėrė Kristijonui Donelaičiui kelią į pasaulinį populiarumą.

Užtat šiandien juo labiau išskyla būtinas reikalas visapusiškai ištirti didžiojo poeto gyvenimą ir jo nemariąją kūrybą.

Tarybinis literatūros mokslas jau įnešė daug nauja į Kristijono Donelaičio kūrybos tyrimą. Prieš kiek laiko buvo paruoštas specialus darbas apie „Metų“ eilėdarą (kol kas, deja, dar neišspausdintas), o dabar štai pateikiamas atskiras veikalas apie „Metų“ idėjinį-tematinį turinį ir menines ypatybes.

Jauno tarybinio literatūros tyrinėtojo L. Gineičio darbas — tai pirmas tokios apimties ir užmojo darbas lietuvių kritikinėje literatūroje apie Kristijono Donelaičio „Metus“. Šiame darbe autorius, pasirėmęs gausiais literatūriniais šaltiniais ir archyvine medžiaga, kurios žymi dalis panaudojama moksle pirmą kartą, plačiai nušviečia Kristijono Donelaičio epochą bei poeto kūrybos ryšius su ja, išsamiai nagrinėja klasių kovos ir lietuvių tautos nacionalinio sąmonėjimo reiškinių atsispindėjimą

„Metuose“, išryškina pagrindines poemos menines ypatybes, įžvalgiai atskleisdamas poeto kūrybinio metodo būdinguosius bruožus, įtikinamai įrodo „Metų“ savaimingumą ir originalumą pasaulinėje literatūroje.

L. Gineičio veikalas — tai pirmas tokios apimties darbas apie Kristijono Donelaičio „Metus“, parašytas iš marksistinių pozicijų. Autorius, savo darbe iškeldamas „Metus“ kaip vieną įžymiausių mūsų literatūrinio palikimo paminklų, kartu kritiškai įvertina tiek Kristijono Donelaičio klasines pozicijas bei jo ideologinį ribotumą, tiek ir „Metų“ idėjinio turinio bei formos atskirus trūkumus. Darbo autorius pagrįstai sukritikuoja daugelį buržuazinio literatūros mokslo teiginių apie Kristijoną Donelaitį ir jo poemą, parodo jų klasinį šališkumą.

L. Gineičio darbas nėra išsami monografija apie Kristijoną Donelaitį, o tik pirmasis žingsnis šia kryptimi. Todėl už šio darbo ribų, kaip tai pažymi ir pats jo autorius, dar liko visa eilė svarbių klausimų, susijusių tiek su poeto gyvenimu bei jo epocha, tiek ir su jo kūryba. Nušviesti ir išnagrinti šiuos klausimus — atskiras naujų darbų uždavinys, kuris jau artimiausioje ateityje laukia mūsų literatūros mokslo darbuotojų. Savaiame suprantama, kad ne visi klausimai, kurie paliesti L. Gineičio darbe, yra čia nušviesti ir išnagrinti su vienodu platumu bei išsamumu. Atsiras jų tarpe, be abejo, ir tokių klausimų, kurių nušvietimas sukels ginčų bei pasiūlymų nušviesti juos kitaip, negu tai padaryta šiame darbe. Už principinę kritiką, už moksliskai diskusinį Kristijono Donelaičio kūrybos klausimų svarstymą šio darbo autorius bus giliai dėkingas mūsų literatūrinei kritikai.

Teigiama rekomenduojant visuomenės dėmesiui L. Gineičio darbą, prie kurio paruošimo teko prisidėti ir šios pratarinės autoriui ir kuris todėl neša dalį atsakomybės už jo turinį bei kokybę, norisi tikėti, kad šis darbas bus naudingas visiems, kurie domisi Kristijono Donelaičio palikimu, ir vaisingai prisidės prie gilesnio mūsų didžiojo poeto kūrybos pažinimo, prie dar didesnio jos išpopuliarinimo tarybinėje visuomenėje.

Prof. K. KORSAKAS,
LTSR MA tikrasis narys

IVADAS

Komunistų partija ir Tarybinė vyriausybė skiria didelį dėmesį lietuvių nacionalinei kultūrai, tautinei savo forma, socialistinei savo turiniu, vystyti. Nacionalinė dabarties kultūra vystosi įsisavindama progresyvųjį praeities kultūrinį palikimą, kurį iškelti, nušviesti ir kritiškai įvertinti marksistinės-lenininės metodologijos pagrindu yra vienas svarbiausių tarybinio literatūros mokslo uždavinių.

Ypatingą reikšmę lietuvių kultūros ir literatūros istorijoje turi Kristijono Donelaičio literatūrinis palikimas, jo poema „Metai“.

Donelaičio poema „Metai“ — nepaprastai ir įvairiopai reikšmingas literatūros faktas. Tai — pirmasis ir kartu klasikinis lietuvių pasaulietinio turinio literatūros — grožinės literatūros originalus kūrinys. Kaip žinome, lietuvių pasaulietinio turinio raštija XVIII a. buvo labai nežymi: be J. Šulco Ezopo pasakėčių vertimo, vieno kito pusiau verstinio eilėraščio, laiško ir pan., nieko kito neturime. Lietuviškoji raštija buvo siaurai religinio turinio, tarnavo bažnyčios reikalams, reakcingų katalikybės ir protestantizmo idėjų propagandai. Apie pasaulietinę to meto lietuvių literatūrą, jei neskaitysime darbų, tu-

rėjusių grynai filologinį pobūdį, galime kalbėti tik kaip apie pirmąsias nežymias užuomazgas. „Metų“ pasirodymas to meto sąlygomis buvo reikšmingas faktas ne tik socialiniu, bet ir literatūriniu atžvilgiu. Nuostabaus ryškumo meniniais vaizdais atskleisdamas valstiečių baudžiauninkų kasdienę buitį, parodydamas šurpius socialinės ir tautinės spaudos reiškinius, leidamas aiškiai įžiūrėti klasių kovos, klasinio ir tautinio valstiečių sąmonėjimo momentus bei etapus, pagaliau naudodamas iki tol bažnytinėje literatūroje nežinomą, liaudišką, nepaprastai lanksčią ir turtingą kalbą su jos neišsenkamomis stilistinėmis priemonėmis, — Donelaitis davė iš tikrųjų klasikinį kūrinių lietuvių literatūrai.

Donelaičio „Metai“ — labai reikšmingas, originalus kūrinys ir pasaulinės literatūros mastu. Donelaitis — ryškus ir ankstyvas realizmo pirmtakas XVIII a. Europos literatūroje, kurioje vyravo klasicizmas ir sentimentalizmas. Betarpiškas gyvenimo tikrovės stebėjimas, rašytojo — liaudies guodėjo ir mokytojo uždaviniai skatino Donelaitį imtis kūrėjo plunksnos. Jo poemoje pirmą kartą pasirodė ne kaimiečių rūbais persirengę aristokratai, kaip buvo įprasta to meto literatūroje, ne sentimentali, suidilinta kaimo žmonių buitis, o tikri, iš pačios gyvenimo tikrovės gelmių paimti valstiečių baudžiauninkų atstovai, visa skurdi, tamsi, grubi feodalų engiamo kaimo buitis. To meto Europos literatūroje „Metų“ autorius vienas pirmųjų ėmė naudoti ir hegzametrinę eilėdarą, tuo susiedamas su klasikiniiais antikinės literatūros kūriniais, tačiau nė vienu jų betarpiškai nepasekdamas.

Donelaičio poema — pirmasis lietuvių grožinės literatūros kūrinys, jau pereitame amžiuje susilaukęs vertimų į užsienio kalbas. „Metai“ buvo verčiami į vokiečių

(trys vertimai); lenkų, latvių kalbas. Tarybinės santvarkos sąlygomis „Metai“ yra išversti į priešakinę šiuometinio pasaulio kalbą — rusų kalbą, verčiami į ukrainiečių ir kitų broliškų tautų kalbas.

Donelaičio „Metai“ vaidino progresyvų auklėjamąjį vaidmenį tiek kovoje prieš feodalizmą, prieš feodalizmo liekanas kaime, tiek apskritai kovojant prieš bet kokius darbo žmonių išnaudotojus ir engėjus. „Metai“ žymiai prisidėjo prie demokratinės minties vystymosi ir stiprinimo Lietuvoje. Donelaičio poema buvo tikra realizmo, meno liaudiškumo, literatūrinės kalbos bei stiliaus meistriškumo mokykla.

Pažangieji lietuvių rašytojai, ėmę XIX a. pirmoje pusėje žavėtis seną, turtingą lietuvių kalbą, rūpintis lietuvių kalbos gaivinimo, kuo platesnio ja naudojimosi, raštijos lietuvių kalba kūrimo reikalais, „Metus“ laikė literatūrinės lietuvių kalbos pavyzdžiu.

Vėliau, XIX a. antroje pusėje, lietuviškajai buržuazijai užėmus reakcingą taikstymosi su carizmu poziciją liaudies išsivadavimo iš socialinės ir tautinės priespaudos judėjime, Donelaičio „Metai“ vis mažiau bekeliami į viešumą. Demokratine nuotaika persunktas, išnaudojamųjų valstiečių baudžiauninkų skurdą vaizduojąs kūrinys buvo nepriimtinas lietuviškajai buržuazijai. Nei „Aušroje“, nei „Varpe“ — lietuviškosios buržuazijos laikraščiuose — nebuvo spausdinamos nei „Metų“ ištraukos, nei išsamesni straipsniai apie Donelaitį, jau nekalbant apie atskirus Donelaičio raštų leidimus.

Tačiau, nors ir virtusi bibliografinė retenybe, nors ir neprieinama platesniam skaitytojui, Donelaičio poema darė didelį poveikį mokslus einančiam demokratiškai nusiteikusiam jaunimui kovos prieš carinę priespaudą

sąlygomis. „Metai“ buvo skaitomi ir nagrinėjami slaptuose lietuvių moksleivių būreliuose. Donelaičio poema savo meniniais vaizdais kėlė ir aštrino socialinius klausimus, žadino ir kurstė demokratines nuotaikas, brandino neapykantą liaudies pavergėjams ir išnaudotojams. Šiuo atžvilgiu ypatingai svarbų ir reikšmingą darbą atliko Rusijos Mokslų Akademija, išleisdama uždraustuoju lotyniškai-lietuviškuoju šriftu pirmąjį pilną „Metų“ leidimą (1865 m.). Šis „Metų“ leidimas, iššaukęs caro vyriausybės įspėjimą Mokslų Akademijai ir sukėlęs nemažą atgarsį, buvo skiriamas mokslo reikalams ir plačiau Lietuvoje negalėjo paplisti, tačiau jau pats jo išleidimo faktas ir aplinkybės turėjo didelės politinės reikšmės.

Lietuviškoji buržuazija ir vėliau, XX a., vengė leisti Donelaičio raštus, „Metus“ braukė ir karpė atskiromis ištraukomis, aiškino poemą iškreiptai, sau naudinga prasme. Per dvidešimt su viršum lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo metų neišėjo nė vienas pilnas Donelaičio raštų leidimas. Tai itin pažymėtina. Laikydama išnaudojamųjų valstiečių mases tamsoje ir skurde, sudarydama pusiau baudžiavines gyvenimo sąlygas bežemiams ir mažžemiams valstiečiams, turėjusiems pusvelčiui pardavinėti savo darbą jėgą naujesiems dvarininkams ir buožėms, lietuviškoji buržuazija sąmoningai vengė platinti liaudyje Donelaičio „Metus“, kad nesukeltų sau nepageidaujamų aliuzijų dėl esamos valstiečių būklės. Tačiau, negalėdama visiškai nutylėti tokio reikšmingo kultūrinio fakto, kaip Donelaičio kūryba, lietuviškoji buržuazija surado būdą tariamai populiarinti „Metus“ ir kartu apeiti jai nenaudingas poemos vietas; Donelaičio kūrinys buvo paverstas mokyklinių skaitinių

bei chrestomatijų medžiaga. Tai, iš vienos pusės, leido sudaryti įspūdį, kad Donelaitis yra „prieinamas liaudžiai“, o iš kitos pusės, buvo nesunku jį „pritaikyti mokykloms“ — išmesti visas „žeidžiančias estetinį skonį“ (buržuazijos skonį) „Metų“ vietas. Lietuviškoji buržuazija žalojo Donelaičio poemą ne tik tekstologiniu, bet ir turinio interpretavimo atžvilgiu, siekdama nukreipti skaitytojo dėmesį nuo jos idėjinio-tematinio turinio ir sutelkti išimtinai ties formalinėmis savybėmis bei gamtos vaizdais. „Atrinktų“ „Metų“ tekstų nagrinėjimas mokyklose ir spaudoje buvo kreipiamas estetizmo linkme, atliekamas pagal formalistinės estetikos statomus reikalavimus. Per visą lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo metą nepasirodė jokio studijinio pobūdžio darbo apie Donelaitį ir jo kūrybą. Visi šie faktai rodo, kiek menkai lietuviškoji buržuazija vertino didįjį lietuvių literatūros klasiką, kaip iškreiptai, neteisingai jį vaizdavo visuomenei, nutylėdama jo poemos visumą, sumenkindama jos idėjinio-tematinio turinio reikšmę.

Tačiau Donelaičio „Metai“, nepaisant visų lietuviškosios buržuazijos daromų žalojimų ir iškraipymų, ir toliau vaidino progresyvų vaidmenį idėjinėje demokratinės lietuvių literatūros raidoje, realistinės literatūros raidoje. Buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje laikais, kai demokratinės teisės buvo užgniaužtos, kai įsivyravo dekadentiškas estetizmas ir formalizmas, kai lietuvių literatūrą užplūdo verstinis buržuazinių kriminalinių ir pornografinių romanų šlamštas, — pažangieji lietuvių rašytojai, fašistinės valdžios įtarinėjami ir persekiojami, garbingai tęsė realistinės literatūros tradicijas — tos literatūros, prie kurios ištakų tvirtai stovi mūsų klasikas Donelaitis. Petras Cvirka ir kiti pažangieji to meto lie-

tuvių rašytojai mokėsi iš Donelaičio meninio meistriškumo, „Metų“ kalba turtino savo žodyną.

Tarybinės santvarkos sąlygomis, nuolatos kylant plačiųjų masių ekonominei gerovei bei politiniam sąmoningumui ir apsišvietimui, sparčiai auga kultūriniai poreikiai, didėja domėjimasis lietuvių literatūra, literatūriniu palikimu.

Tarybinė santvarka atvėrė neribotas perspektyvas ir Donelaičio populiarumui, jo kūrybos poveikiui augti plačiosiose liaudies masėse. Jau pirmasis „Metų“ leidimas, išėjęs atkūrus tarybinę santvarką Lietuvoje, susilaukė didžiulio skaitančiosios visuomenės pritarimo ir įvertinimo. Tik tarybinės santvarkos sąlygomis pilnutinai išryškėjo „Metų“, šio klasikinio mūsų literatūros kūrinio, reikšmė.

Kiek Donelaičio poema nesenstanti ir aktuali, kiek ji gali atskleisti vis naujų savo reikšmės atžvilgių, puikiai parodė Didžiojo Tėvynės karo metai. Pasitraukusiems į šalies užnugarį tarybiniais lietuvių rašytojams vedant ideologinę kovą prieš hitlerinius okupantus, lygia greta su naujausiais kovinės poezijos posmais per radiją ir spaudą skambėjo „Metų“ ištraukos. Lietuvių tautai kartu su kitomis tarybinėmis tautomis vedant didvyrišką kovą prieš hitlerines ordas, „Metai“ išlaikė rimčiausią savo vertės bandymą, pasirodė kaip tinkama idėjinė priemonė, kelianti patriotinį jausmą, kurstanti neapykantą liaudies pavergėjams ir jos gimtųjų žemių kolonizatoriams.

Būdama lietuvių liaudies patirtųjų kančių, jos atsparumo socialinei ir tautinei priespaudai meninė išraiška, Donelaičio poema iškilo kaip veiksminga tarybinių tautų kultūrinės draugystės stiprinimo priemonė. Išversta į rusų kalbą, Donelaičio poema susilaukė didelio susidomė-

jimo ir įvertinimo; tai rodo nuolat kartojami jos leidimai. „Metų“ pasirodymas rusų kalba buvo didžiulės reikšmės įvykis lietuvių kultūros istorijoje. Lietuvių literatūros klasiko Donelaičio kūrinys įėjo į visasąjunginę literatūrą, atsistojo greta įžymiausių visasąjunginės reikšmės literatūros klasikų, tapo prieinamas ne tik didžiosios Tarybų šalies skaitytojams, bet ir liaudies demokratijos šalių skaitytojams ir pažangiajai kapitalistinių šalių visuomenei, besidominčiai Tarybų Sąjungos kultūriniu gyvenimu bei literatūra. „Metų“ pasirodymas rusų kalba atveria plačiausias perspektyvas poemos vertimams į Tarybų Sąjungos tautų ir užsienio kalbas.

Pokario atstatomuoju laikotarpiu bei socializmo statybos Lietuvoje metais mūsų literatūros klasikas Donekaitis įėjo į kultūrinę tarybinių žmonių buitį — pasidarė plačiosios tarybinės lietuvių visuomenės mėgiamas, studijuojamas ir aukštai vertinamas rašytojas. Kas kartą naujai išleidžiama stambiais tiražais, Donelaičio poema tapo prieinama ir skaitoma kiekviename Tarybų Lietuvos kampelyje. „Metai“ plačiai nagrinėjami mokyklose; remiantis marksistine-leninine metodologija, nagrinėjamas ir atskleidžiamas idėjinis-tematinis poemos turinys, įvertinamos jos meninės ypatybės. Pasirodžius J. V. Stalino darbams kalbos mokslo klausimais, ypatingos reikšmės įgijo „Metų“ kalbinių ypatybių analizė.

Ryšium su nepaprastu „Metų“ išpopuliarėjimu ir reikšmės išaugimu, galimu tik tarybinės santvarkos dėka, lietuvių literatūros mokslo darbuotojams iškyla svarbus ir atsakingas uždavinys — kiek galima pilniau, visapusiškiau ir giliau ištyrinėti lietuvių literatūros klasiko Donelaičio gyvenimą ir kūrybą, duoti pilną visų su šia plačia problema susijusių klausimų išsprendimą ir

įvertinimą marksistinės-lenininės metodologijos pagrindu, galutinai sugriaunant buržuazinių formalistinių aiškinimų ir iškraipymų liekanas. Išsamesnių žinių apie Donelaičių bei nuodugnaus jo kūrybos nagrinėjimo ir įvertinimo laukia mūsų mokykla. Pribrendo reikalas duoti moksliskai paruoštą akademinį Donelaičio raštų leidimą, kuriam taip pat būtina atlikti kruopščius specialius tyrinėjimus.

Pokario metais Donelaičio literatūrinis palikimas susilaukė gyvo ir plataus svarstymo bei nagrinėjimo. Donelaičio kūrybos temomis rašomos disertacijos. Ruošiant vis naujus mūsų klasiko raštų leidimus, parašyta visa eilė įvadinųjų straipsnių, nors ir nedidelių apimtimi, bet turinčių principinio pobūdžio. Tačiau visi šie darbai toli gražu nėra pakankami: jie neprilygsta tarybinės visuomenės rodomam susidomėjimui Donelaičio kūryba.

Šiame darbe nagrinėjamas pagrindinis Donelaičio kūrinys „Metai“. Darbo tikslas — duoti kiek galima išsamesnę kritišką poemos idėjinio-tematinio turinio ir meninių ypatybių analizę marksistinės metodologijos pagrindu, duodant atkirtį dar tebejaučiamoms buržuazinių pažiūrų į „Metus“ liekanoms. Stengiamasi sutelkti kiek galima išsamesnių faktinių bei bibliografinių žinių apie „Metus“.

Darbe visų pirma duodama „Metų“ apžvalga, išryškinant tematinę poemos turinyje liečiamų klausimų grupes, veikėjus, o taip pat paaiškinant įvairius buitinius momentus, kurie sutinkami „Metuose“ ir apie kuriuos toliau, poemą nagrinėjant, nebebus progos atskirai kalbėti. Šia apžvalga siekiama atgaminti prieš skaitytojo akis bendrą „Metų“ vaizdą, parodant, kiek Donelaitis savo kūrybai sėmėsi medžiagą iš realios gyvenamosios

aplinkos buities. Poeto biografija duodama tik bendrais bruožais, tiek, kiek ji paaikškina tam tikros tematikos pasirinkimą „Metuose“. Toliau pereinama prie idėjinio-tematinio „Metų“ turinio nagrinėjimo, nušviečiant konkrečias istorines aplinkybes, ekonominę, socialinę, politinę krašto būklę. Dėstymo aiškumo sumetimais išskiriamos dvi klausimų grupės: socialiniai ir tautiniai klausimai, neišleidžiant iš akių marksizmo-leninizmo teiginio, kad pastarieji sudaro pirmųjų dalį — jų specifiką konkrečiomis istorinės raidos aplinkybėmis. Nagrinėjant socialinę problematiką, remiamasi marksizmo-leninizmo teiginiu, kad klasinėje visuomenėje klasių kova yra pagrindinis visuomeninės raidos variklis ir kad „klasių kova tarp išnaudotojų ir išnaudojamųjų sudaro pagrindinį feodalinės santvarkos bruožą“¹. Tik aštrios klasių kovos pasekmėje atsiranda valstiečių baudžiauninkų klasinio, politinio sąmonėjimo reiškiniai, aiškiai atsispindėję „Metuose“. Taip pat ir tautinio būrų sąmonėjimo reiškiniai yra iššaukti vokiškųjų feodalų vykdytos tautinės priespaudos, kolonizacijos ir germanizacijos politikos. Kritiškai vertinant „Metų“ idėjinį-tematinį turinį, atskleidžiami Donelaičio ideologiniai ribotumai bei prieštaravimai tarp jo, kaip pastoriaus, ideologijos ir jo, kaip poeto-realisto, meniniais vaizdais atkurtos gyvenimo tikrovės; iškeliamos pagrindinės šių „Metų“ autoriaus ideologinių ribotumų bei prieštaravimų priežastys. Atsižvelgiant į konkrečias ideologinės raidos aplinkybes, parodomas Donelaičio progresyvumas.

Toliau darbe nagrinėjamas „Metų“ realizmo klausimas, remiantis Fr. Engelso duotuoju klasikiniu realiz-

¹ VKP(b) istorija. Trumpasis kursas, 1952, 122 psl.

mo apibrėžimu ir draugo G. Malenkovo ataskaitiniame pranešime partijos XIX suvažiavimui duotuoju tipiško apibrėžimu. Iškeliamas Donelaičio, kaip realisto, naujumas klasicistinės literatūros aplinkoje, o taip pat nurodomos šios literatūros įtakos bei „Metų“, kaip realistinio veikalo, trūkumai. Aptariant kompozicines, siužetines bei žanrines poemos ypatybes, konkrečiai nurodomi esmingesni šio pobūdžio nenuoseklumai „Metuose“ bei ryšium su tuo kilę leidėjų nesutarimai dėl poemos dalių eilės.

Nagrinėjant „Metų“ kalbines ir stilistines ypatybes, pabrėžiamas „Metų“ kalbos liaudiškumas, pasireiškęs žodyno turtingumu, kalbos glaustumu, gyvumu, dinamiškumu, stilistinių priemonių paprastumu bei įtaigumu. Konkrečiai parodoma poeto darbo su meniniu žodžiu eiga — pastangos išsireikšti sociališkai aštriau, tipiškiau, teisingiau. Parodoma, kaip „Metų“ idėjinio-tematinio turinio prieštaravimai riboja ir poemos stilistinių priemonių pobūdį bei panaudojimą.

Atskirame skyriuje nagrinėjamas „Metų“ originalumo klausimas. Nesileidžiant į platų Donelaičio laikų literatūrinės aplinkos tyrinėjimą, o vien tik gretinant „Metus“ su amžininkų bei antikos autorių panašaus pobūdžio kūriniiais, siekiama išryškinti veikalo savitumą ir tuo duoti atkirtį buržuazinių rašėvų darytiems mėginimams tariamų tiesioginių literatūrinių įtakų Donelaičiui priedanga menkinti „Metų“ reikšmę, riboti poemos poveikį skaitytojams. Kartu trumpai paliečiami kai kurie literatūriniai faktai, galėję turėti netiesioginės įtakos Donelaičiui.

Pagaliau, paskutiniajame skyriuje duodama „Metų“ leidimų bei vertimų į kitas kalbas apžvalga. Smulkesni

tekstologiniai klausimai neliečiami. Pateikiant kiek galima daugiau faktinių-bibliografinių žinių, šia apžvalga norima parodyti „Metų“ kelią iki plačiųjų šių dienų tarybinių skaitytojų masių, kartu demaskuojant ryškias lietuviškosios buržuazijos pastangas sumenkinti mūsų klasiko Donelaičio kūrybą. Apžvalgoje konkrečiais faktais nušviečiamas ypatingas Donelaičio poemos išpopuliarėjimas tarybinės santvarkos metais.

Darbe stengtasi visur kiek galima daugiau remtis tiesioginiais šaltiniais. Ekonominei, socialinei, politinei Donelaičio laikų Prūsijos būklei nušviesti platokai panaudota archyvinė medžiaga — XVIII a. Prūsijos valdžios įsakai, dekretai, instrukcijos ir kiti administraciniai aktai, skirti valstiečių baudžiavinei padėčiai įteisinti. Kalbiniai Donelaičio pataisymai „Metų“ tekste tyrinėti „Pavasario linksmybių“ ir „Vasaros darbų“ autografuose. Panaudoti du išlikę Donelaičio laiškų autografi, visa žinomoji (paskelbta Fr. Tecnerio) poeto asmeninių raštų, susirašinėjimų bei užrašų medžiaga: patarimai įpėdiniui („Allerley zuverlaessige Nachrichten fuer meinen Successor“, 20 skyrelių), susirašinėjimas su teismo įstaigomis žemių separacijos bylos reikalu (10 raštų su Donelaičio pastabomis paraštėse), įrašai Tolminkiemio bažnyčios gimimo registracijos knygos paraštėse (1744—1779 m., apie 90 įrašų), o taip pat Tolminkiemio bažnyčios mirimų registracijos knygos (1752—1806) su pastoriaus Šulco įrašais apie Donelaičių, Tolminkiemio bažnyčios atidarymo aktas ir parapijos kaimų priskyrimo mokykloms sąrašas, pasirašyti Donelaičio, Klešovų pastoriaus Vacho laiškas Rėzai apie „Metų“ autorių (paskelbtas A. Šleicherio). Pasinaudota

Rėzos, Šleicherio, Neselmano, Pasargės „Metų“ leidimų įvadais bei komentarais.

Tačiau, kaip matome, šiame darbe nagrinėjama tik dalis klausimų, liečiančių Donelaičio gyvenimą ir kūrybą. Visa eilė čia nepaliestųjų klausimų turi tapti tolesnių darbų temomis. Apie mūsų klasiką Donelaitį gali ir turi susidaryti turtinga mokslinė literatūra. Mums reikia Donelaičio mokslinės biografijos, paremtos giliu turimu apie poeto gyvenimą faktų tyrinėjimu, apimančios daugelį įvairių klausimų, pradedant poeto pavardės patikslinimu, baigiant jo kūrybos periodizacijos klausimais. Mums reikia tekstologiniais tyrinėjimais nustatyti autentišką „Metų“ tekstą (tai būtinas darbas moksliniam Donelaičio raštų leidimui), reikia iširti įvairių leidėjų padarytus „Metų“ teksto pakeitimus, įvertinti „Metų“ vertimus į kitas kalbas tekstologiniu bei kokybiniu atžvilgiu. Mums reikia atlikti išsamius, daug platesnius, negu tai specialioje monografijoje apie „Metus“ galima padaryti, Donelaičio literatūrinės aplinkos tyrinėjimus. Reikia plačiai ir dokumentuotai nušviesti „Metų“ poveikį lietuvių literatūrai, Donelaičio, kaip poeto-realisto, tradicijų tęsimą lietuvių literatūroje. Pagaliau mums reikia ir pilnos Donelaičio bibliografijos. Visi šie klausimai ateityje turi būti išsamiai nušviesti ir išaiškinti.

Naujas neribotas tyrinėjimų perspektyvas tarybiniam lietuvių literatūros mokslo darbuotojams atveria Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XIX suvažiavimo bei partijos CK plenumų nutarimai. Draugo G. Malenkovo ataskaitiniame pranešime partijos XIX suvažiavimui duotasis tipiškumo apibrėžimas atveria kelią į teisingą Donelaičio kūrybinio metodo, jo sukurtų veikėjų, jo vartojamų satyrinių priemonių įvertinimą. Šių nurodymų

šviesoje ir tenka visapusiškai įvertinti Donelaičio literatūrinį palikimą.

Tarybinė visuomenė nuoširdžiai pamilo lietuviškąjį būrų poetą Kristijoną Donelaitį, jo kūrybą, kaip myli ir brangina visų tautų liaudies kultūrinius laimėjimus. Šis darbas taip pat turi tikslą padėti giliau pažinti Donelaičio kūrybą, o tuo pačiu — pajauti dar stipresnį jo nesenstančios poezijos poveikį.

„METŲ“ TEMATIKA

Ižymusis lietuvių literatūros klasikas Kristijonas Donelaitis gyveno ir kūrė savo „Metus“ nepaprastai sunkiomis socialinės ir tautinės priespaudos sąlygomis. Jo gimtasis, vakarinių lietuvių gyvenamas kraštas dar XIII a. buvo ginklu pavergtas vokiečių kryžiuočių. Užkariautojai visomis priemonėmis stengėsi suvokietinti šį kraštą. Patogiausiose jo vietose buvo statomos pilys, apie jas kūrėsi vokiški miestai, buvo apgyvendinami vokiečiai pirkliai bei amatininkai. Vietiniams gyventojams lietuviams buvo uždrausta keltis į miestus, verstis prekyba, mokytis amatų. Įsigalint feodalinei santvarkai, ekonominiu, teisiniu ir kultūriniu atžvilgiu vis labiau izoliuojami lietuviai valstiečiai pasidarė daugiausia vokiškųjų kolonizatorių baudžiauninkais. Tačiau vokiškieji kolonizatoriai ilgus šimtmečius nepajėgė palaužti vakarinių lietuvių liaudies valios priešintis jų užmačioms. Antai, kuomet jungtinės slavų ir lietuvių jėgos 1410 m. ties Žalgiriu pakirto kryžiuočių ordino galią ir jo vietoje XVI a. pradžioje susitvėrė silpna, Lenkijos ir Lietuvos feodalų palaikoma, Prūsijos kunigaikštystė, kilus 1625 m. valstiečių karui Vokietijoje, vakarinių lietuvių laudis taip pat išėjo su ginklu rankoje į vadinamą žygį

prieš Karaliaučių. Nors vokiečių feodalai žiauriausiu būdu nuslopinę šį sukilimą, tačiau liaudies ginkluotas priešinimasis užtruko trejus metus. Tolesnis šio krašto likimas buvo susijęs su Prūsijos iškilimu ir įsigalėjimu, su jos virtimu kariškai-biurokratine absoliutine monarchija. Prūsijos vokiškieji feodalai pajungė lietuvius valstiečius savo agresyviems karams vesti, įtraukė juos į 30-ties metų karą (1648—1678), pareikalavusį didelių aukų. Karo paseka buvo badas ir maras. Valstiečių išnaudojimas tolydžio augo, baudžiavinė sistema stiprėjo. Tačiau, nepaisant baisios ekonominės, socialinės, tautinės priespaudos, nesant jokių sąlygų kultūriniam veikimui, lietuvių liaudis ištisus šimtmečius išlaikė savo kaip tautybės savitumą, savo gimtąją kalbą, papročius. Tik kai Rytų Prūsiją ištiko didžiulė katastrofa — 1709—1711 m. badas ir po jo sekęs maras, nušlavę apie pusę krašto gyventojų, daugiausia lietuvių valstiečių, ir kai Prūsijos valdžia, naudodamasi ta proga, pravedė masinę krašto kolonizaciją, pristeigdama ištisai vokiškų kaimų,— lietuvių vokietinimo procesas paspartėjo. K. Donelaičio laikais tik apie pusę gyventojų tekalbėjo lietuviškai.

Visos šios istorinės krašto raidos aplinkybės negalėjo neatsispindėti „Metų“ tematikoje. Jų autoriui buvo žinoma savojo krašto istorinė raida, o ypač akivaizdžios tos pasekmės, prie kurių ji buvo privedusi. Prabilęs meniniu žodžiu, kaip engiamos lietuvių liaudies užtarėjas, prabilęs jai jos pačios kalba, K. Donelaitis negalėjo nepaliesiti istorinių savo meto aplinkybių, tos ekonominės, socialinės bei tautinės priespaudos, kurią kentė lietuvių liaudis.

Kitas svarbus veiksnys, turėjęs žymios įtakos „Metų“ tematikai, buvo paties autoriaus kilmė bei gyvenimo kelias.

Kristijonas Donelaitis gimė 1714 m. sausio 1 d. Lazdynėlių kaime, Žirgupėnų valsčiuje, Gumbinės apskrityje, lietuvių valstiečių šeimoje¹. Būsimasis poetas augo grynai lietuviškoje aplinkoje, iš mažens puikiai mokėjo savo gimtąją kalbą, turėjo progos stebėti liaudies buitį, papročius. Donelaičių šeima priklausė prie socialinės grupės, vadinamos laisvaisiais valstiečiais, t. y. nėjo baudžiavos, o už savo nuomojamą žemės sklypą mokėjo piniginę rentą. Tai teikė kai kurių lengvatų, lyginant su baudžiauninkais, tačiau šeima, anksti mirus tėvui (1720 m.), o motinai likus su septyniais mažais vaikais, vertėsi skurdžiai. Nepaisant to, Donelaičiai atkakliai veržėsi į amatus bei mokslą: vienas (Mykolas) tapo žinomu auksakaliu Karaliaučiuje, antras (Adomas) — šaltkalviu Jocūnuose, o savo trečiąjį — jauniausiąjį sūnų, Kristijoną, motiną 1732 m. atidavė mokytis į Karaliaučiaus Kneiphofa (miesto dalies pavadinimas) aukštesniąją mokyklą; kaip ir kur jis išėjo pradinį mokslą — žinių nėra. Donelaitis gyveno prie mokyklos buvusiuose neturtingųjų moksleivių namuose. Gyvenimo sąlygos čia buvo sunkios; moksleiviai už savo menką išlaikymą turėdavo dalyvauti laidojimo eisenose, baž-

¹ Kai kurie buržuaziniai tyrinėtojai mėgino nuneigti Donelaičių šeimos lietuvišką kilmę, spėliodami juos buvus ateiviais iš Skotijos (Žr. Fr. Tetzner. *Die Slawen in Deutschland*, 1902, 50 psl. E. Вольтер. *Новые материалы для изучения... Донелайтиса*, „Журнал Министерства Народного Просвещения“. 1897, Nr. 1). Ši pažiūra, pagrįsta tariamai keltiška Donelaičio pavarde, neišlaiko jokios kritikos. Ją griežtai buvo paneigęs jau pirmasis „Metų“ recenzentas J. Pencelis laikraštyje „Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung“, 1818 m., VIII mėn.

nytiniame chore¹. Jie šiaip taip misdavo studentų valgykloje, už tai patarnaudami prie stalų. Šią „visokių laisvų menų“ mokyklą K. Donelaitis lankė iki 1736 m. ir, sėkmingai ją baigęs, tais pačiais metais pateko į universitetą. Karaliaučiaus universitetas tuo metu rengė daugiausia protestantų teologus — pastorius. Tačiau vien teologijos studijos Donelaičio nepatenkino; jis uoliai mokėsi svetimų kalbų — antikinių ir naujųjų. Kaip rodo likę poeto užrašai, jo, be lietuvių kalbos, mokėta graikų, lotynų ir vokiečių kalbos; ar jis mokėjo hebrajų ir prancūzų kalbas, kaip tvirtina pirmasis „Metų“ leidėjas ir vertėjas į vokiečių kalbą L. Rėza², betarpiškų žinių neturime. Donelaičio patriotinį nusistatymą rodo tai, kad jis buvo vienas uoliausių Fridricho Alberto Šulco vadovaujamo lietuvių kalbos seminaro lankytojų. Šio seminaro, veikusio prie Karaliaučiaus universiteto nuo 1718 m., tikslas buvo gilinti studentų — būsimųjų pastorių Rytų Prūsijoje — lietuvių kalbos žinias. Donelaitis jį uoliai lankė, ruošdamasis pasilikti ir dirbti savo gimtajame krašte, vakarinių lietuvių valstiečių tarpe. Seminare poetas giliau susipažino su gramatine lietuvių kalbos sandara, išmoko sąmoningai naudotis gimtąja kalba. Studentas Donelaitis gyveno senajame universiteto bendrabutyje su savo mokyklos ir studijų draugu

¹ Valdžios dekrete buvo sakoma, kad dalyvauti numirėlių laidojimo eisenose bei padėti kantoriams giedoti privalo tik neturtin-gieji-išlaikomieji mokiniai; kitiems neturys būti gaišinamas laikas — Koenigliche erneuerte u. erweiterte Verordnung wie es in denen Lateinischen Schulen bei der Universitaet... in dem Koenigreiche Preussen zu halten“. 1735 m. MA Centrinės bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2758.

² L. R e s a. Das Jahr in vier Gesaengen, 1818, VIII psl.

Šperberiu; vertėsi labai sunkiai; kartą buvęs net apalpęs iš nusilpimo.¹

1740 m. baigęs studijas, poetas gavo labai menką vietą: nuo tų pačių metų liepos mėn. randame jį Stalupėnų miestelyje kantoriumi, t. y. antruoju mokyklos mokytoju vaikų chorui vesti. Po poros metų jis tapo, tos pačios mokyklos rektoriumi (vedėju). 1743 m. gale Donelaitis buvo paskirtas pastoriumi į Tolminkiemio parapiją.

Tolminkiemio parapiją, artimą Lazdynėliams, sudarė 32 kaimai; čia buvo 4 vadinamieji karališkieji folvarkai, valdomi samdomų ūkvedžių — amtmonų, ir 2 privatūs dvarai. Parapijos kaimų, kurių buvo 32, pavadinimai — grynai lietuviški (Didžiuliai, Kubiliai, Kubilėliai, Mockūnai, Kiauniai, Meldynai, Raudonė ir kiti), tačiau Donelaičio laikais kolonizacijos pasėkmėje lietuviai tuose kaimuose tesudarė pusę gyventojų.²

Tolminkiemyje poetas pastoviai išgyveno 36 metus, iki pat savo mirties (1780 m. vasario 18 d.). Dar 1744 m. Donelaitis vedė buvusio savo bendradarbio, Stalupėnų mokyklos rektoriaus našlę Oną Reginą Olefant, Galdupės miesto teisėjo dukterį; vaikų jiedu neturėjo. „Tuo visuomet džiaugiuosi,— rašė Donelaitis,— nes tarnyba, palyginti, prasta.“³ Poetas rūpestingai ir atsидėjęs šeiminkavo savo klebonijos ūkyje, kurio žė-

¹ K. Donelaičio brolio dukters liudijimu. (Žr. Tolminkiemio pastoriaus Vacho laišką L. Rėzai, 1818 m., išsp. Aug. Schleicher. Christian Donaleitis Litauische Dichtungen, 1865, 20 psl.)

² Fr. Tetzner. Die Tolminkemischen Kirchenbauakten aus der Zeit des Christian Donalitus, „Altpreussische Monatsschrift“, 1896, 199—200 psl.

³ „Allerley zuverlaessige Nachrichten fuer meinen Successor“. Pirmą kartą išspaudinta leidinyje „Unsere Dichter im Wort und Bild“, VI, 1896, 18 psl.

mė buvo menkos rūšies. Be to, jis išvystė plačią statybą: atstatė sudegusią vietos mokyklą, pastatė pastorių našlėms namus, o taip pat naują mūrinę bažnyčią bei kleboniją. Šiaip jo gyvenimas Tolminkiemyje ėjo vieniškai, ramiai. 1757 m. sausio mėn. Donelaitis vienintelį kartą, naujosios bažnyčios reikalais, buvo nuvykęs į Karaliaučių, kur kaip tik turėjo progos stebėti 1756 m. gaisro padarinius; tai vėliau atsispindėjo „Metuose“ („Žiemos rūpesčiai“, 241—242)¹. 1775 m. Donelaitis, kaip pats mini, bylos su amtmonu reikalais buvo nuvykęs į Berlyną. Tai ir visos jo didesnės kelionės. Bylą su Tolminkiemio dvaro valdytoju — amtmonu Ruhigu dėl separacijos (kaimo nuo dvaro atsiskyrimo) ir dėl ta proga amtmono pareikštų pretenzijų į kaimo ir pastoriaus ganyklas bei žemę poetas vedė paskutiniuosius penkerius savo gyvenimo metus su didžiausiu atkaklumu ir ryžtingumu. Donelaitis rašė skundus Gumbinės teismo kamerali, vėliau karaliui, pats vyko į Berlyną, sulaukė separaciją.² Jo pastangų dėka byla buvo išspręsta teigiamai, valstiečių naudai, tiesa, jau poetui mirus.

Savo „Metus“ Donelaitis kūrė gyvendamas Tolminkiemyje. Tai yra hegzametrine eilėdara parašytas kūrinys, turįs 2968 eilutes. „Metus“ sudaro keturios dalys: „Pavasario linksmybės“ (660 eil.), „Vasaros darbai“ (714 eil.), „Rudens gėrybės“ (912 eil.) ir „Žiemos rūpesčiai“ (682 eil.). Be šio pagrindinio kūrinio, yra dar išlikusios šešios Donelaičio pasakėčios: „Lapės ir gandro česnis“ (75 eil.), „Rudikis jomarkininks“ (49 eil.), „Šuo Didgalvis“ (32 eil.), „Pasaka apie šūdvalį“ (54 eil.), „Vilks provininks“ (39 eil.) ir „Ąžuols gyrapel-

¹ Skaitmenys visur reiškia atitinkamas Donelaičio kūrinių eilutes.

² „Unsere Dichter im Wort und Bild“, VI, 24—27 psl.

nys“ (49 eil.). Be to, turime du hegzametrinius fragmentus: „Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbę“ (222 eil.) ir „Tešini“ („Fortsetzung“) apie Selmo trobą (29 eil.). Donelaitis rašė ir giesmių, kurioms pats pritaikydavo muziką; šių giesmių tėra žinomos tik kelios antraštės („Pirmųjų žmonių gaspadorystė“, „Viltis“, „Laimė ir nelaimė“, „Dovydo ir Jonatano draugystė“). Be to, yra išlikę trys proginiai Donelaičio eilėraščiai vokiečių kalba („Ihr Schatten schneller Zeit“, „Unschuld sei, mein ganzes Leben“, „Gott der Finsternis“).

Savo kūrybinę veiklą Donelaitis pradėjo dar bemokytodamas Stalupėnuose, nes, kaip liudija L. Rėza, Donelaičio hegzametrinių eilių bandymų esama jau „iš keturiasdešimtųjų pereinamojo amžiaus metų“.¹ Tai, greičiausia, buvo pasakėčios, nes jų hegzametras dar nėra pakankamai apvaldytas. „Pričkaus pasaka“ laikytina pereinamoju bandymu į platesnį žanrą — poemą: ji, poeto perredaguota, pakartojama „Metuose“ („Rudens gėrybės“, iš dalies „Žiemos rūpesčiai“). Kada parašyti „Metai“, jokių tikslesnių duomenų neturime. Pora eilučių iš „Vasaros darbų“ (276—277) įdėta kaip motto jau 1769 m. išleistoje brošiūroje apie separacijos naudą; taip pat pora eilučių iš „Vasaros darbų“ randame 1777 m. Donelaičio laiške vienam mokytojui Kilgiuose. Dviejų Karaliaučiaus gaisrų suminėjimas „Metuose“ („Juk girdėjot, kaip dusyk puikiam Karaliaučiu... — „Žiemos rūpesčiai“, 241—242) maža ką pasako, nes neaišku, kuriuos gaisrus poetas turi galvoje: stambesnieji Karaliaučiaus gaisrai buvo 1764, 1769 ir 1775 m. Nors ir negalėdami nustatyti tikslesnių datų, vis dėlto galime laikyti, kad „Metai“ buvo rašomi, papildinėjami ir taisomi maž-

¹ L. R e s a. Das Jahr..., 12 psl.

daug 1765—1775 m. laikotarpiu, tai yra poeto senatvėje. Tai patvirtina ir autoriaus pamėgimas vaizduoti kone be išimties senyvo amžiaus veikėjus, kalbėti apie jaunystę tik prisiminimų forma (Krizo, Pričkaus pasakojimai), o taip pat vengimas meilės temos vaizduojant baudžiauninkų buitį.

Tokie tad yra bendriausi Donelaičio gyvenimo ir veiklos bruožai, kuriuos galime nustatyti iš mus pasiekusių žinių. Poeto gyvenimo raida, be abejo, taip pat žymiai sąlygojo „Metų“ tematiką.

Visų pirma reikia pabrėžti gilų Donelaičio demokratiškumą, jo glaudų ryšį su liaudimi, su jos buitimi, vargais ir rūpesčiais. Augdamas ir mokydamasis, poetas pats išėjo sunkią vargo mokyklą, praktiškai patyrė socialinę nelygybę, niekinamą feodalų pažiūrą į neturtinuosius. Dar jaunystėje formavosi jo demokratinės nuotaikos, stiprėjo meilė feodalų engiamai liaudžiai, troškimas gyventi ir dirbti jai ir jos tarpe. Vėliau Donelaitis iš tikrųjų ir užėmė retą tuo metu poziciją santykių su liaudimi, su lietuviais valstiečiais atžvilgiu. Kai dauguma pastorių bičiuliavosi su vietos amtonais bei dvarininkais, buvo atsiriboję nuo darbo žmonių interesų, Donelaitis išvystė atkaklią teisminę kovą su dvaru, aktyviai stoji už savo kaimo valstiečių interesus. Savo užrašuose poetas paliko trieilį lotynų kalba:

Felix parochia, ubi nulla regia via;
felicior illa, ubi nulla regia villa;
at felicissima ista, ubi nullus nobilista.¹

(Laiminga parapija, kur nėra karaliaus kelio;
Laimingesnė ta, kur nėra karaliaus dvaro;
O laimingiausia toji, kur nėra jokio pono.)

¹ „Unsere Dichter im Wort und Bild“, VI, 1896, 21 psl.

Skaudus gyvenimo patyrimas iššaukė šituos žodžius. Sukaupdamas šį patyrimą į savo kūrinį, Donelaitis ir „Metuose“ taip pat aštriai, su pašaipą atsiliepia apie ponus bei jų dvarbernius, kritikuoja jų gyvenimo būdą ir elgesį.

Reikia pastebėti, kad tiesioginė dvaro tematika „Metuose“ nėra gausi ir ryški. Tai savaimė suprantama. Būdamas poetas-realistas, Donelaitis vaizdavo tik gerai pažįstamą gyvenimą bei žmones; dvaro buities, kaip matome iš biografinių duomenų, jis nė neturėjo progos, o ir noro arčiau pažinti. Dvaro tematika iškyla „Metuose“ tik atskiriomis nuotrupomis, probėgšmais, atsiminimų bei pasakojimų forma; ją čia sutinkame praėjusią pro „Metų“ veikėjų — valstiečių baudžiauninkų galvoseną bei kritiką. Pavyzdžiui, „Pavasario linksmybėse“ randame štai kokį „didpilvio“ epizodą (211—237): vienas „aukščiausių ponų“, „rinčvynių svetimų prisikošęs“, apverčia brangiais valgiais nukrautą stalą ir peiliu nori persipiauti gerklę. Tokia jau visa ponų giminė, nes ir šio „tetėnas su savo pusbroliais“ užpernai „persiriję perplyšo ir numirė baisiai“. Tokio pobūdžio aštri, satyrinė pono charakteristika atitinka baudžiauninkų būrų psichologiją, daro jiems įspūdžio, tarnauja priemone degraduoti ponų būrų akyse, atskleisti jo moralinę menkystę.

Donelaitis plačiau paliečia ypač vieną ponų kategoriją, būtent, vadinamuosius amtmonus arba amtsrotus. Tai buvo samdomieji karališkųjų dvarų valdytojai-ūkvedžiai, su kuriais valstiečiai visų pirma susidurdavo ir kentėdavo dėl jų žiaurumo bei savivaliavimo. L. Rėza, pažinęs to meto tikrovę, pastebi, kad amtmonai „savo tironišku elgesiu ir lietuvių kalbos niekinimu taip įtempdavo santykius su baudžiauninkais, jog kviesda-

vosi dragūnus jėga priversti kaimą eiti baudžiavą“.¹ Neigiamąjį amtmono prototipu Donelaičiui galėjo patautarnauti Tolminkiemio dvaro valdytojas Ruhigas, su kuriuo, kaip minėjome, poetas bylinėjosi ir nuo kurio kaimas patyrė daug skriaudų.

„Metuose“ yra minimas amtmonas Kasparas, kurio paties nematome pasirodant, bet apie kurį girdime būrus kalbant, kaip apie nuožmų despotą. Vasaros darbų metu Kasparas, „ant galvos iškėlęs skiauturę riebią“, gąsdina žmones („Vasaros darbai“, 194—195). Kasparo būrai nevadina kitaip, kaip „pasipūtėlis“, „nevidonas baisus“, „erškėtis“. „Metuose“ kiek plačiau randame pavaizduotą Donelaičio aprašomojo Vyžlaukio valsčiaus amtmoną, kuriam autorius nė neduoda atskiro vardo, tarsi norėdamas pabrėžti bendrąsias šių liaudies engėjų ypatybes. Vyžlaukio amtmonas („Žiemos rūpesčiai“, 415—463) — negirdėtas šykštuolis. Davęs „vargdieniui graši“, paskui tris naktis negali užmigti ir taip verkia, kad „slūginės ir bernai“ nusigąsta. Jo pagalbininkas — dumčius turįs kasnakt, „penkias liktis užsidegęs“, saugoti pono „skarbus“. O ponas „prieš gaidžius“ šoka iš lovos susapnavęs, kad „bilduks skrynią su skarbais į kaminą velka“, ir „klūpodams pas atdarą skrynią už išlaikymą skarbų tėvemūs pasiskaito“. Amtmonas ne tik šykštus, bet ir veidmainys šventeiva: jis puikiai suderina keiksmus ir maldas, „dūsavimą pas knygas“ ir negirdėtą žiaurumą. Antai, jis siunčia valstiečius baudžiauninkus su jų seniūnu Pričkum priešakyje į Karaliaučių parduoti dvaro javus ir kartu įsako vakmistrui, kad tas „ant pinigų padabotų“, o pats dieną naktį ne-

¹ L. Rhesa. Das Jahr..., 1818, 142 psl.

rimsta. Amtmonas atsigaua tik tuomet, kai senasis Pričkus, „dūsaudams ir liguostas“, jam parveža „tris žakus (maišus) naujų skarbų“. Tačiau, tarnams suskaičiavus pinigų, pasirodo, kad trūksta vieno šilingo. Amtmonas neužmiega visą naktį; paryčiui jis taip sumušą Pričkų, kad tas po trijų dienų miršta; būrus taip pat liepia išplakti. Toks tad Vyžlaukio amtmonas. Lengva įsivaizduoti, kokia yra jam priklausančių baudžiauninkų padėtis. Tarsi dar labiau norėdamas pabrėžti dabartinio amtmono nežmoniškumą, Donelaitis piešia „gerojo amtmono“ paveikslą — amtmono, kuris „numirė pernai“ ir kuris būrų atmintyje ir vaizduotėje paliko gerą atminimą, lyginant su naujuoju dvaro valdytoju. „Gerojo“ amtmono prototipas, greičiausia, buvo Vadauktėlių (tarp Tolminkiemio ir Enciūnų) amtmonas Francas Bolcas, su kuriuo Donelaitis susipažino nuo 1759 m. ir apie kurį teigiamai atsiliepia viename įrašė metrikų knygoje, kaip apie „šauņu vyrą“¹. Velionis amtmonas („Vasaros darbai“, 166—241) „užstodavo bėdžių“, o jei ir plūsdavo, tai vis išstardavo ne „tu“, o „jūsų“, o, be to, tik „vokiškai mokėdavo koliai“, nors pagirdavo lietuviškai. Darbymečių metu amtmonas atsiųsdindavo būrams į laukus „puspyvės ir skinkio bačką“. Ne veltui baudžiauninkai, tas dienas prisiminę, „taip nesvietiškai nusiverkia“, kad jau „keliems net akys išpūti pradėjo“. Idealizuotai piešdamas per naujojo amtmono engiamų būrų atsiminimus „gerąjį poną“, Donelaitis vis dėlto nelaiko jo kokia taisykle, o tik reta išimtimi, pabrėždamas, kaip „maža sviete tokių, kurie... gailis savo žmonių“ („Žiemos rūpesčiai“, 400—401).

¹ Fr. Tetzner. Die Tolminkemischen Taufregister des Chr. Donalitiūs, „Altpreussische Monatsschrift“, 1896, 29 psl.

Kokie vyriausieji dvarų valdytojai, tokie ir jų valios vykdytojai, įvairūs dvaro pareigūnai, turį tiesioginių reikalų su valstiečiais baudžiauninkais. Iš tokių dvaro pareigūnų „Metuose“ minimi dumčiai ir vakmistrai. Dumčiumi vadinosi pono ar amtmono raštvedys, jo reikalų vedėjas, palaikąs ryšius tiek su valstiečiais, tiek su miesto įstaigomis. Amtmonai dažnai įgaliodavo savo dumčius įvykdyti fizines bausmes baudžiauninkams. Antai, „Metuose“ „dumčiuks“ saugo Vyžlaukio amtmono „škarbus“. Nors Donelaitis aiškiai nepasako, tačiau kūrinyje epizodiškai pasirodąs „žioplys Diksas“, greičiausia, taip pat yra amtmono dumčius. Tik tuo atveju darosi suprantama, kodėl jį matome tai mieste, kur jis „didžiai pasipūtęs“ ir „rūbais blizgančiais kasdien išsirėdęs“ tarp būrų „skiauturę rodo“ („Pavasario linksmybės“, 120—125), tai vėl kaime, kur jis „tarp baudžiauninkų rėkti pagauna“ ir „su lazda muša nabagą“ („Vasaros darbai“, 198; 216). Su pasipiktinimu poetas mini ir vakmistrus, pasirodančius kaip siaubas būrų tarpe. Vakmistras, kaip nurodo L. Rėza, buvo „šalia amtmono pirmasis policijos valdininkas, kuris vykdė valsčiuje valdžios įsakymus“.¹ Apskritai, vakmistrai buvo policijos valdininkai daugiausia amtmonų žinioje, konkrečiai vykdą pastarųjų įsakymus. Jų pareigos buvo išreiklauti iš valstiečių nustatytas duokles, tikrinti valstiečių, vežančių parduoti javus, medį, malkas, leidimus tam reikalui, sekti kaimo seniūno (šulco arba šaltyšiaus) veiklą. Vakmistrų atlyginimo dydis priklausė nuo įvykdytų „egzekucijų“, kurias jie turėjo pravesti drauge su šulcu ir kaimo „įgaliotiniaus“ „be jokių kompromisų ir

¹ L. R e s a. Das Jahr..., 149 psl.

papirkimų“¹. „Metuose“ vakmistras pasirodo būrų tarpe vasaros darbų pradžioje taip baisiai keikdamas, jog net „paukščiai po dangum nusigando“ („Vasaros darbai“, 96—113). Įgąsdinęs būrus, kad geriau atliktų baudžiavą, jis išnyksta ir vėl pasirodo rudeniop, lydimas dviejų kaimo „įgaliotinių“— pakamorių. Čia vakmistras, „tuojau beržinį nutvėręs“, reikalauja būrus nedelsiant „kas ponams reiks atlikt maloningiems“ ir „kas šiuilėms bei bažnyčioms puolasi kyštert“, kad paskui „skvieruot ir pliekt nereikėtų“ („Vasaros darbai“, 649—706). Vakmistras būrą Slunkių, nebegalintį išmokėti duoklių ir vengiantį baudžiavinio darbo, „daugsyk kuone visą nulupo“, ir tas „raišdamas vos į baudžiavą traukės“ („Pavasario linksmybės“, 463—464). Vakmistras taip pat, kaip minėjome, lydi šaltyšių Pričkų, vykstantį su pono javais į Karaliaučių. Iš tokių, nors ir trumpų, epizodinių įtarpų „Metuose“ skaitytojas susidaro ryškų tuometinio valdančiųjų feodalų aparato ir jų valdymo metodų kaimo vaizdą.

„Metuose“ satyriškai pavaizduojami neigiami dvaro buities momentai. Veikėjo Pričkaus lūpomis Donelaitis plačiai pasakoja apie ponų kulinariją, kaip ji atrodo ją stebinčiam būriui. Čia „trys kukoriai duži“ mėsinėja „vanagą juodą“ ir „ištisia žuikį“, kuriam „kirmėlių gyvų lizdus iš vėdaro krapštė“, o ponai be saiko „virtus ir keptus valgius... į gomurį kiša“ („Rudens gėrybės“, 267—303). Dėl to, kad „nedirbdami penis“, ponai dažnai serga ir veikiai miršta, kai tuo tarpu būras išlieka sveikas ir tvirtas („Vasaros darbai“, 29—39). Apskritai, dvaras

¹ Plg. „Instruction fuer die Amts-Land-Renter in West-Preussen und in Districten an der Netze“, 1778 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 27/2848.

yra moralinio nusmukimo ir ištvirkimo skleidėjas kaime. Dvaro pareigūnai ir tarnai seka savo ponų pavyzdžiu — girtuokliauja, lošia kortomis, niekinamai žiūri į būrus, iš kurių tarpo ne vienas jų yra kilęs. Antai, amtmono Kasparo tarnas Milkus, nešiodamas kardą ir naują diržą, prieš būrus „riečia nosį“, o dar neseniai „ožkas ir kiaules glūpas pas Bleberį šerė“ ir nemaža „utėlių kasdien nušukavo“, kol išmoko „jo penkias kiaules surokuoti“ („Pavasario linksmybės“, 256—293). Iš tokių nevykėlių tarpo dvaras ir verbuoja sau patikėtinius — aklos jo valios įrankius. Poetas meta mintį, kad kur kas geriau tarnauti pas „gaspadorių“ — pasiturintį valstietį, kuris tarną ir sočiau maitina, ir „viežlybą padaro“, negu eiti samdiniais į dvarą.

Liesdamas dvaro tematiką, Donelaitis susiduria su lietuvių valstiečių ir kitataučių santykių klausimais apskritai. Ne tik dvarai su jų amtmonais ir pareigūnais buvo lietuvių nutautinimo židiniai. Kur kas labiau saviti lietuvių papročiai bei kalba nyko dėl sąlyčio su vokiečių ir kitų tautybių valstiečiais kolonistais. Tai buvo po 1709—1711 metų maro į Rytų Prūsiją atgabenti valstiečiai kolonistai: zalcburgiečiai, šveicarai bei Nassau vokiečiai, kurių dalis kalbėjo prancūziškai. Dalis tų imigrantų, nesugebėdami pasinaudoti teikiamomis privilegijomis, nusigyveno ir savo ekonomine padėtimi priartėjo prie lietuvių būrų. Patekę į svetimą kraštą, imigrantai neteko savo tradicijų, žymia dalimi pasidavė girtavimui ir kitoms ydoms. L. Rėza pastebi, kad „domėnų įstaigos iš degtinės turėjo pagrindines pajamas“ ir kad „bravorai buvo beveik išimtinai zalcburgiečių rankose“. Apskritai apie ryškų demoralizuojantį maišymosi

su kitataučiais imigrantais poveikį liudija tiek Rėza, tiek kiti amžininkai, kaip Gervais, Lepneris.¹

„Metuose“ Donelaitis mini kolonistus vokiečius, prancūzus ir „šveisterius“ — šveicarus. Poetas, reikšdamas būrų nuomonę jų atžvilgiu, pabrėžia, kad jeigu ir galima sekti vokiečiais kolonistais ūkinio apsukrumo, taupumo, darbštumo atžvilgiu („Vasaros darbai“, 599—600; 612—614), tai tiek šie, tiek prancūzai bei „šveisteriai“ yra labai neigiamas pavyzdys moraliniu atžvilgiu — įpratina lietuvius valstiečius girtauti, mušėikauti, niekinti savo naminių apdarą ir pan., kas veda į savo kalbos pamiršimą, savo tautybės atsižadėjimą („Rudens gėrybės“, 775—790). Lietuviai valstiečiai pastebi šias kolonistų neigiamybes ir peikia juos, tačiau nejučiomis patys ima panašiai elgtis, kartais net pralenkdami savo „mokytojus“ („Vasaros darbai“, 530—534). Susirūpinęs tokia dalykų padėtimi, poetas „padoriųjų“ savo veikėjų lūpomis kiekviena proga bara „neviežlybus“ būrus, sekančius blogu kitataučių pavyzdžiu.

Kaip matome, keldamas dvaro ir jo vaidmens, o taip pat artimai su dvaru susijusių kitataučių kolonistų vaidmens klausimus, Donelaitis išeina iš aiškių valstietinių, demokratinių pozicijų. Dvaro tematikos jis neįveda į „Metus“ kaip savaimingos, o kelia ją tik ryšium su jam rūpimais lietuvių valstiečių buities klausimais. Ši tematika „Metuose“ yra epizodinė, išmėtyta po visą kūrinį atskirais fragmentais bei bruožais.

Pagrindinį dėmesį poemoje Donelaitis skiria valstiečių gyvenimui, jų buičiai, darbams, papročiams, gamtinei aplinkai pavaizduoti. Ir tai suprantama: valstiečių

¹ L. Rhesa. Das Jahr..., 146, 153 psl.

Jau i antele vel atkodsaa baddio emera.
Ar Ziemar pūltis Trašis pergrandana jūci.
Istokū Prensier su Nedais jagaiši pagaus,
Ar puttodans Sniegs visur i Dieka pavirts.
Tā Lankūs Oris Trunģai zeivodami glāste,
Ar Lātelis wisonias ip Numirošu pūnē.
~~konny~~ su villair wisair isibuddias ~~metu~~ ^{metu}, ^{metu}
O Lankū Kalnāi su Klānēis pāmēte vīndas.
Višlāb kās Lūdēns Bīnuykē, numira vērkēdas.
Višlāb kās Eivē gviēdas perģimavōjo, ~~metu~~
Ar po fāvō Kōrri pēr Jūana Lūvō niagājos,
Višlāb tū Pulkāis ipliādo Wēfārā suikit'.

Jūnkis su Bēžkair ip pūlts Pāpālis traukēs.
Wānonas in Wānāi tū Kārķināi in Pēlādānāi,
Pēlāi su Wāikāis, in Kūrānēi vīllimā gviē.
Māssā in Wābēlāi, Udāi su Kāimēi Blāšāi,
Māi jau wārgūt wēt Pulkāis wisur pūlra kō,
Ar Pōnāis tair, kaip Duvāis igēll' ^{ip pūlra}.
Bīz in Wīllināi jau ģeinaņa fāvō pabūdīt',
Ar pūl Dērbō fāst. bēz kā palayz' niņ' nairšo.
Tā Pulkāi su pro Plišpūis iplyšē pagāvo,
Ar Lākšydiāi su Birkycēas zāišt' prēdijs.
O Wōrāi Kāmpis, fēdēdiāi Werpētūs indē
J. gēi acdēt. Tīaklūs zylōnāi kōpģēdānāi niņģē.
Bāt in Mēģkōr in Wīlkāi pōkinedānāi dģangā
Ar suplēšit' kā zylōnāi i Pāģiri traukē:

K. Donelaičio „Metų“ autografas. „Pavasario linksmybių“ pradžia

baudžiauninkų-būrų gyvenimą jis geriausiai pažino, su jų buitimi buvo artimai susijęs nuo vaikystės iki mirties. Kone keturis dešimtmečius pastoviai gyvendamas kaime, būrų tarpe, Donelaitis sukaupė didžiulį gyvenimiškąjį-praktinį patyrimą, kuris ir pasireiškė ne tik „Metų“ turinyje, bet ir tematikoje. Patį savo kūrinį poetas taikė tiems, kurių buitį vaizdavo, — būrams. „Metų“ fragmentus Donelaitis skaitydavo ne tik jį aplankantiems bičiuliams — kaimyniniams pastoriams (J. Kempferiui, Šulcui ir kt.), bet, galimas daiktas, ir iš sakyklos baudžiauninkams, apie ką galėtume spėti kad ir iš Tolminkiemio bažnyčios vizitacijos aktų, kur eilę metų pabrėžiama, jog Donelaitis lietuviškuosius pamokslus sakęs „su labai dideliu meistriškumu“¹. Šiuo atžvilgiu Donelaitis primena švedų poetą E. Tegnerį (1782—1846), sakydavusį pamokslus eilėmis.

„Metuose“ randame pavaizduotus, greičiausia, paties poeto gyvenamųjų apylinkių, jo pavadintų Vyžlaukio valsčiumi, „gaspadorius“ — būrus. Poemoje daugiau ar mažiau pasireiškia visa eilė veikėjų: jų yra apie 40 vyrų ir apie 20 moterų. Dalis jų vos kartą kitą paminimi; dažnai kalbama apie juos be vardų, tiesiog vadinant „būrais“. Vadinasi, „Metuose“ veikia liaudis, valstiečiai baudžiauninkai apskritai; tik vienas kitas jų atstovas iškyla ryškiau, su savo individualiais polinkiais bei charakterio bruožais.

Savo veikla bei vaidmeniu būrų tarpe išsiskiria kaimo pareigūnai — tarpininkai tarp valstiečių ir dvaro administracijos. Iš tokių pareigūnų „Metuose“ randame pakamores ir šulcus, arba šaltyšius.

¹ Fr. T e t z n e r. Christian Donalitus, „Altpreussische Monatschrift“, 1897, 286 psl.

Pakamore paprastai būdavo laisvasis valstietis (kiolmeris), naudojėsis, be to, dar ir kitomis lengvatomis, pvz., mažesniu činčo mokesčiu. Jo pareigos buvo visų pirma palaikyti ryšius: valdžios siuntas (paketus) ar laiškus jis perduodavo kitam pakamorei, šis — sekančiam ir t. t. Savo šulcams pakamorė perduodavo valdžios įsakymus bei potvarkius. Pakamorės, be to, lydėdavo dvaro vakmistrus egzekucijų metu, dalyvaudavo sprendžiant valstiečių bylas ir pan.¹ Antai, „Metuose“ skaitome, kaip pasirodo vakmistras ir įsako šaltyšiams rengtis su dvaro javais į Karaliaučių. Tuomet „pilvots Kurpiūns, vyriausias jų pakamorė, vakmistrui pasikloniodams kepurę nuvožė ir, kas tarnui reik atlikt, viernai pažadėjo“. Kurpiūnas sukviečia dvylika šulcų ir įsako jiems „sujudinti visą Vyžlaukio valsčių“ — vykti su javais į Karaliaučių („Žiemos rūpesčiai“, 379—386). Arba, kitoje vietoje, pakamorės Šlapjurgis ir Pakulūnas lydi vakmistrą, reikalaujantį vasaros gale iš valstiečių mokesčių dvarui ir bažnyčiai („Vasaros darbai“, 649—650). Donelaitis neigiamai atsiliepia apie pataikaujančius dvarui pakamores, vadindamas juos „baisingais svečiais“.

Pagrindines tarpininko tarp dvaro ir kaimo pareigas ėjo kaimo seniūnas — šulcas, arba šaltyšius. Renkamas iš eilinių baudžiauninkų tarpo, gerai pažįstas juos asmeniškai, šaltyšius vykdė nedėkingą dvaro „akių ir ausų“ vaidmenį, o taip pat buvo administracinis įrankis. Pagal instrukciją² šaltyšius turėjo šias pagrindines pareigas:

¹ L. Rhesa. Das Jahr..., 149—150 psl.

² „Dorf-Ordnung der Aemter Insterburg und Ragnit“, 1723 m.; „Erneuerte und verbesserte Dorf-Ordnung des Koenigreichs Preussen“, 1751 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2683, 2780.

skelbti valstiečiams karaliaus bei vietos įstaigų įsakymus, tvarkyti pašto pastočių, kelių remonto, naktinės sargybos ir kitų prievolių vykdymą, varyti būrus į baudžiamą ir prižiūrėti jų darbų eigą, teikti žinias apie „ūkininkavimo stovį“, t. y. parūpinti kandidatų išmesti iš ūkių, duoti įvairius ūkinius patarimus bei nurodymus. Šaltyšius turėjo nemaža pirmenybių, lyginant su valstiečiais: jam dvigubai daugiau buvo skiriama žemės — 4 ūbai (apie 30 hektarų); ūkį valdė paveldėjimo teise, buvo laisvas nuo baudžiavinių prievolių¹.

Šaltyšių ir jo veiklą randame plačiai pavaizduotą veikėjo Pričkiaus asmenyje. Šaltyšius Pričkus — pagrindinis „Metų“ veikėjas, pasirodęs visose keturiose kūrinio dalyse, atliekąs svarbų kompozicinį vaidmenį. „Pavasario linksmybėse“ jį matome pirmininkaujantį būrų susirinkime — krivūlėje pavasario darbams apsvarstyti: čia jis veda pasikalbėjimą ir pats daugiausia kalba. Čia jį girdime prisimenantį būrišką vaikystę; tuomet nesijautę skirtumo tarp būrų ir ponų vaikų, kurie taip pat „su būriškais susisėdę, broliškai purvus kapstydami žiopso“ (309—310). Tačiau būrų vaikus, greitai užgriuvę vargai — piemenavimas, laukų darbai, o lėles pakeitusios „gyvos lėlės“ (360). Pričkus skelbia pavasario darbus prasidedant, kalba apie sėją, apie žemės įdirbimą, sudraudžia tinginį Slunkių, išstojusį krivūlėje su savo neskubėjimo filosofija (456—467). Kreipdamasis į atskirus krivūlės dalyvius, šaltyšius konkrečiai įsakinėja ir smulkiai nurodo, ką kiekvienas turi daryti. Per daug varginantį savo jaučius būrą Pūkį jis griežtai įspėja, paaiškindamas, kaip reikia elgtis su darbiniais

¹ Plg. C. L. Fischer. Das samlaendische Bauerndorf..., „Alt-preussische Monatsschrift“, 1899, 91—92 psl.

gyvuliais orės metu (488—520). Būrai Blėkiui, viešai nusiskundusiam, kad rudens atsargos jau pasibaigusios, Pričkus pataria, kaip reikia taupyti maistą, mėsiskus valgius pakeičiant „burokais bei lapiene“, avižiniu kisieliu ir žirnių šiupiniu (567—598). Krivūlėje susirinkusioms moterims šaltyšius pavyzdžiu iškelia valstietę Grytą, kuri jau „audus baltina drobes“, išpeikia Pimę su Jeke, kurios „verpt ir lenkt nenorėjo“. Pričkus ragina moteris rūpestingai prižiūrėti daržus (611—660). „Vasaros darbuose“ Pričkus iškalbingai sveikina būrus, sulaukusius „vasarą mielą“, linkėdamas „kožnam, kurs mūs Lietuvą garbin“, sulaukt „kasmets pavasarį sveiką“ („Vasaros darbai“, 1—11). Netrukus matome jį raitą pasirodantį su „gromata pono“ ir skelbiantį mėslavežį: būrai turį paruošti vežimus, šakes bei kablius ir laiku atvykti prie „pono staldu“, nes jų jau laukias „murgas primatuotas“ (murgas — margas, apie 1/4 ha, kurį baudžiauninkas turėjo vienu pakinkymu apmėžti). Šia proga Pričkus aiškina mėšlo naudą, lygindamās jį su uždaru puodui ir suniekindamas „nusvilusį ponpalaiķį“, kurio „lepusi nosis“ tokių darbų „baidos ir vis poniškai užkumpusi juokias“, o tačiau „veikiai ji nusi-lenktų“, jei „barščius nedarytus ir prisvilusią gručę į vėdarą kištų“ (279—292). Tačiau būrai netiki amtmono pastumdėlio Pričkaus nuoširdumu ir skaudžiai jam įge-lia: ar jis nebijās, kad ponai jam „sprandą nusuktų argi nutvėrę prie plaukų stalde pakabintų?“ (297—298). „Rudens gėrybėse“ Pričkų sutinkame būro Krizo duk-ters vestuvių puotoje. Įsismaginęs šaltyšius čia plačiai pasakoja savo įspūdžius iš atsilankymo dvare: apie po-nišką virtuvę, apie jam pasišlykštėjimą sukėlusius ponų valgius ir jų paruošimą, apie tai, kokiais žodžiais

jis, „pamaži šnibždédams ir kytriai pasislépdams“, išplūdes „išputélius pilvotus“, po ko „kone dvilinks ir nesvietiškai nusigandes“ pro duris iššokęs ir namo parjojęs (304—324). Būrų puotoje senis šaltyšius nejučiomis atveria ir savo vidinius pergyvenimus, savo nepavydėtiną tarpininko tarp antagonistinių klasių vaidmenį. Iš vienos pusės, amtmonas jį už nepakankamai įvykdytą įsakymą („kad urdelį n'įštasiau“) „tinginiu šaukė“ ir „mušė per ausį, kad snargliai perdėm iš nosies šokti pagavo“ (490—491). Ir kad dar slapta, o dabar — būrų akivaizdoje! Būrai juokiasi iš šaltyšiaus; jis nebeturi jokio autoriteto jų tarpe. Pričkus pasakojasi, kad kai jis kartą „įdrožęs tinginį Slunkių“, šis „pešt ir mušt pasikėšęs“ ir taip suniekinęs šaltyšių, primindamas, kaip jam „pons nugarą skalbė“, jog Pričkus „kur galvą savo nukišt“ nežinojęs. Pričkus prisimena jaunystę, kai buvo visų gerbiamas ir mylimas, o štai po trylikos šaltyšiavimo metų „pons taipo, kaip būrs, šaltyšių niekina seną“. Ir Pričkui gaila savo niekingo gyvenimo, gaila „kuinpalaikio“ žilais karčiais, kuris „per purvus į baudžiąvą žengt nenujėgia“, ir senajam šaltyšiui „ašarų srovės varva nuo zūbų“, ypač kai grįžta išplūstas iš dvaro (513—531). „Žiemos rūpesčiuose“ Pričkų vėl randame pas „kūmą Kriza“ susirinkusiu būrų tarpe, pirmininkaujantį krivūlei. Šaltyšius, įvertindamas vasaros darbus, peikia kai kuriuos būrus, kad jie nenoromis „į baudžiąvą slenka“, kad „kur reik suktis, vos rėplinėja“ ir, užuot skubėję dirbti, „pasakas ir niekus visokius užneša draugui“ (124—127). Apskritai, lietuviai būrai mokąsi iš kitataučių atėjūnų „vogt ir klastuot“, meluoti ir apgaudinėti, vagią mišką, girtuokliaują „karčiamose“. Šie šaltyšiaus kaltinimai sukelia būrų protestą. Pričkus šaukdamas

nutildo balsus ir pradeda aiškinti būrams atsargaus elgesio su ugnimi nuostata, darydamas plačią įžangą apie valdomos ugnies naudą, o nevaldomos žalą žmogui, pailiustruodamas savo mintis konkrečiu pavyzdžiu iš vietos gyvenimo, kaip Dočys dėl neatsargumo neseniai padegęs Krizo namus.¹ Pagaliau prieiname paskutinįjį, tragišką — Pričkaus mirties — epizodą. Iš pakamorės Kurpiūno gavęs vakmistro įsakymą suorganizuoti pastotes pono javams nuvežti pirkliui į Karaliaučių, šaltyšius puola ruošti. Kai senis Lauras pasako „viežlybus žodčius“, jog ponai, kaip amtmonas Kasparas ir jo dumčius Daugkalba, per daug jau „savo skiauturę rodo“, pasipiktinęs Pričkus atrėžia, kad reikia tylėti, kai ponas ar „dumčius jo tau muša per ausį“, nes priešintis ponams yra tas pat, kaip dumplėmis pūsti prieš vėją ir mėginti „debesų greitų žingsnius stabdyt“ (404—406). Tai „visiems begirdint“ pasakęs, šaltyšius savo būrų priešakyje išvyksta į Karaliaučių. Grįžo „dūšaudams ir liguostas, nes jau žilas buvo žmogus ir sirgdavo tankiai“, ir amtmonas, kaip jau minėjome, mirtinai užplakė jį dėl pasigesto šilingo. Toks yra pagrindinio „Metų“ veikėjo — šaltyšiaus Pričkaus portretas, tokie jo veiklos bruožai ir prieštaringo gyvenimo galas.

Kiti veikėjai — eiliniai būrai — iškyla tik atskiruose epizoduose, vienoje ar kitoje „Metų“ dalyje. Donelaitis juos linkęs skirstyti į teigiamus ir neigiamus. Į teigiamųjų grupę, be įvairių patarimų ir ūkinės išminties reiškėjo Pričkaus, įeina būrai Krizas, Lauras, Selmas.

¹ Ir šiuo atžvilgiu Donelaitis siejasi su savo meto tikrove — gausiais Prūsijos valdžios dekretais dėl apsisaugojimo nuo gaisru. Plg. „Karališka gromata, jog pečiai namuose ant lauko atmesti, o ant atvirų ūlyčių kiemo tur pakurti būti“, 1724 m., MA Centr. bibliotekos archyvas, BF 3094.

Krizą pažįstame iš jo skundo dėl samdytos šeimynos „Vasaros darbuose“. Tai yra turtėjančių valstiečių atstovas — senas būras, „viežlybai“ valdęs savo ūkį penkiasdešimt metų. Jis pasakoja apie savo praeitį. Tėvas, taip pat Krizas, jį mirdamas mažą palikęs, o motinai tekę elgetauti. Mažasis Krizas kiaules ganęs pas Bleberį ir „dėl smarvių bei biaurybių daug prisivargęs“, tačiau „daug razumo“ rodęs, taip, kad dar pusbernis „ne vieną žilį“ pranokęs (325—335). Krizas pastebi, kad jo jaunystės laikais bernai už „dolerį“ tarnavę ir labai būdavę laimingi, jei koks „turtings gaspadorius“ dar „iš tikros širdies šeštoką pridėjo“ bei „kelnes jiems ir dvi vyži pažadėjo“. O jei valgyti duodavo šeimynai kisieliaus su pienu ir tiršto šiupinio su lašinių šmoteliu — „didelį savo namams padarydavo džiaugsmą“. Dabar gi laikai pasikeitę. Kai „lietuvninkai su vokiečiais susimaišė, viežlybums tuojau į nieką pavirto“: šeimyna reikalaujanti pirktinių drabužių ir apavo, mėsiško valgio, gerų algų („dolerių dešimt“) ir „pasėlio brangaus“, t. y. žemės sklypo asmeniniam naudojimui (405—407). Nors ir vargiai besumokėdamas „mezliavą mielą“ ir amtmono mušamas „per ausį“, Krizas vis dėlto gerai užlaikęs šeimyną: gyvulių jai maitinti tiek mėsinėjas, kad vos žinąs, kur „skūras pakabinti“. Bet šeimyna — nesukalbama: kai reikia darbas dirbti, sunku sugaudyti Jokūbą ir Enskį — jie ne tik neatsiliepią į šeimnininko balsą, bet dargi „juokiasi smirdai“ ir net „mušt pasikėso“: jam valkata Slunkius jomarke „su kitais draugais pasiritę nugarą skalbė“ (425—431). „Rudens gėrybėse“ patiriame, kad tas pats „dosnysis Krizas“ kelia savo dukters vestuves: ji išteka už šulco (šaltyšiaus) į Taukius, tačiau šeimnininkas plačiai aprašytoje būrų puotos sce-

noje nepasirodo, o pats vestuvių aprašymas pavirsta Pričkaus ir kitų veikėjų pokalbiais.

Senis Lauras „Metuose“ pasirodo kaip vienas iš „lietuviškų kytrų pilosopų“. Kiekvienoje poemos dalyje jis pasirodo besiginčijančių būrų tarpe ir, „rymodamas ant stripinio“, dėsto savo pažiūras įvairiais gyvenimo klausimais. Antai, jis suniekina Bleberio paskleistą nuomonę, kad dvariškiai ir miesčionys gyveną be vargo, ir kad „kožnas pons nei kaip angelas danguj kasdien pasilinksmin“. Lauras nurodo pavyzdžiu Milką, kuris, bernavęs pas Bleberį ir vos mokėjęs penkias kiaules suskaičiuoti, tapo amtmono Kasparo dvariškiu ir „skiauturė rodo“, bet dar esąs klausimas, ar neteksią jam vėl „žingine žengti“, ar neišeisiąs jis „ubagais“ („Pavasario linksmybės“, 245—293). Kita proga, Pričkui sveikinant būrus su vasara, Lauras vėl, „ant kumpos lazdos pasirėmęs“, primena žmogaus amžiaus trumpumą, palygindamas jį su pievų žolėmis, kurias nukirto dalgis, su paukščiais, kurių veikiai išaugo jaunoji karta, pabrėždamas, kaip greit pasendina būrą jo jėgas prašoką darbais, kaip kiekvienu metu gresiā ligos, maras („Vasaros darbai“, 46—95). Vestuvių puotoje Lauras įspėja būrus taupyti maisto atsargas, nes paskui „valgius reiks išpliurpt nedarytus“. Reikią susilaikyti nuo puotų, o dar labiau nuo girtavimo vokiečių pavyzdžiu, kurie „kasdien į karčiamą bėga“. Lauras moko būriškos, taupios kulinarijos: reikią ne vien skanėstais gardžiuotis, o nevengti ir „pasternokų su morkais“, ropių, repukų, barščių su burokais, raugintos lapienės, žirnių ir šiupinio, kelmučių su uždaru ir pan. valgių („Rudens gėrybės“, 394—457). Pagaliau užbaigiamajame būrų pokalbyje, žuvus Pričkui, Lauras pasisako prieš kitataučius ponus ir ko-

lōnizatorius, kurie „lietuvninką per drimelį laiko“ ir niekina jį, o tuo tarpu jo „šauną garbina duoną“. Užsirištinęš Lauras norėtų, kad visi kitataučiai išsinešdintų ten, kur juos „nuperėjo ir varles bei rupuižes ėst pamokino“ („Žiemos rūpesčiai“, 529—541). Iš tų kalbų mums kiek paaiškėja Lauro pažiūros į kai kuriuos to meto reiškinius, tačiau jis pats, kaip veikėjas, lieka schematiškas, blankus.

Panašus yra ir kitas „viežlybas“ būras — Selmas. Iš atskiro nedidelio fragmento apie Selmo trobą sužinome šį būrą esant neturtingą, bet apsišvietusį — mokantį skaityti. Iš pažiūros menka jo trobelė viduje „nei bažnyčia rėdyta“, o ant stalo „knygelės šventos guli padėtos“. Selmas, nors jo valgis „menk nudarytas“, nors „skinkį (girą) jis ar šaltą vandenį geria“ ir vilki trinyčiais, o žiemą — „nudilusia skranda“, nėra šykštus: jis taupo, kad „vyriausybei, kas reik, atsesėtų ir, kas šiulei bei bažnyčiai puolasi, duotų“, o be to, ir sau „kokią mašnelę moka paslėpti“. „Metuose“ Selmas iškyla kaip bažnytinės ideologijos ir įvairių moralės nuostatų skelbėjas. Jis piktinasi, kad „daug yr sviete bedievių“, kurie su keiksmiais iš patalo kopia ir miegoti žengia, kurie savo namus ir šeimyną prakeikia. Nenuostabu, jei taip elgiasi „velniui parsidavęs ponpalaikis“, bet kad būras „pusgyvis vargu rėplinėdams“ seka ponų pavyzdžiu, tai „baisybė, kad jau ir plaukai pasišiaušia“ („Vasaros darbai“, 114—135). Selmas aimanuoja, kad lietuviai, sekdami kitataučiais, elgiasi taip, lyg dar būtų pagonys („Vasaros darbai“, 530—542). Vestuvių puotą „Rudens gėrybėse“ jis užbaigia didele prakalba, kurioje gyvenamojo meto neigiamybėms priešpastato jo idealizuojamą praeitį, kai lietuviai ne tiktai „vokiškai kalbėt nemo-

kėjo“, bet „nei kurpių, nei sopagų dar nepažino ir vyžas nešiodami gyrės“, kai jie, neturėdami „šiuilių“ (mokyklų), „nei pybelių, nei katgismų“ (biblijų, katekizmų) nepažino, bet buvo pamaldūs ir dori. O dabar, esą, klesti girtavimas ir peštynės mažų vaikų akivaizdoje; „barzdoti bepročiai“ niurna, kai kunigai „vaikus į šiuilę ragina siųsti“, kai „šulmistrams (mokytojams) reik kokį pinigą kyštert“ ir jau rėkte rėkia, kai „amtmonams reik pasipurtint, ir jie vakmistrams išpantyt urdelį siuncia“ („Rudens gėrybės“, 818—824). „Glūpi“ būrai „nuo kunigų bei nuo darbų jų pradeda zaunyt“. Selmas įsikasčiavęs pranašauja biblinę „pasaulio pabaigą“. „Metų“ gale jis ragina būrus pasitikėti dievu, kuris „su pilnoms saujoms mus šert nežadėjo“, ir užbaigia savo kalbą pusiau religinio turinio maldavimais.

Tokie yra svarbesnieji teigiamai Donelaičio pavaizduoti „Metų“ veikėjai. Be šių, poemoje iškyla eilė „neviežlybų“, neigiamai autoriaus pavaizduotų būrų ir samdinių, mėgstančių išgerti, patriukšmauti, sukelti peštynes, vengiančių darbo ir pareigų. Iš tokių veikėjų „Metuose“ kiek plačiau pasireiškia būrai Dočys, Enskys, Plaučiūnas, Slunkius ir Pelėda.

Dočį autorius vaizduoja kaip girtuokliaujantį ir dėl to nusigyvenusį būrą. Pirmą kartą jį pamatome „Rudens gėrybėse“, kur jis savo kūlimu išgąsdina pas Krizą besivaišinančius vestuvininikus.¹ Dočys „su šešiais kūlikais, kuldami žirnius, taip nesvietiškai virkščias su spragilu daužė, kad ir pelės po šiaudais kribždėti nedrįso“ (658—661). Ironizuodamas Donelaitis pasakoja, kad

¹ Donelaičio aliuzija į vietos paprotį, kad būras, pirmasis rudenį pradėjęs kultū, išgąsdina savo kaimynus. Plg. L. Rhessa. Das Jahr..., 155 psl.

Dočys savo kūlimu daug „butų taip dūkdams pagadino“ ir „kiek girių bei kalnų jis parmetė pernai!“ Ir, pasirodo, jis dėl to taip „savo kreivą vargina skūnią, kad bent veik girtuot ir lėbaut ką pagamintų“. Iškūlęs ir išvėtęs javus, Dočys skuba parduoti ir tuojau „prisikošt į karčiamą bėga“. Tokia ir visa jo šeima: Dočienė, slapta linų grįžtes pardavusi, taip pat „vis paragaudama siurbia“, o ir „vaikus nusivedus ir į tėvo prieglobstį pasodinusį maikia“ (651—694). Iš vestuvininkų pasakojimų sužinome, kad pernai, krikštynose pas Plaučiūną, Dočys pasirodė girtas, susikivirčio su Lauru, o paskui „Kubas su Lauru, garbingo Kasparo žentu, ir Mykols ant kiemų statyts pakamorė, su kitais draugais ant Dočio umaru šoko“. Įvyko muštynės ir „Dočį taip nesvietiškai pagadino, kad jį jo vaikai lovy vos parnešė gyvą“. Jo žmona Pimė ir kaimynės Gryta, Selmikė, Bergė puolė gydyti Dočį naminiiais vaistais, nuo kurių smarvės atsigavęs „ligonis“ išėjo ir „bobas su visokiais bobiškais tepalėliais tuo išmušė laukan“ (695—772). Toks yra Dočys. Tačiau vienas įvykis („Žiemos rūpesčiai“, 300—378) atskleidžia kitokius jo asmens bruožus. Pristigęs kuo maitintis, Dočys savo pusberniui Durakui įduoda ginklą pašaudyti varnų, ir tas šūviu padega „skūnią“ ir pats susižeidžia. Pasirodo amtmonas su tarnais ir surakintą Dočį „ant rogių nuvežė sūdyt“. Po penkių dienų įvyko teismas, dalyvaujant „daugybei liudininkų“, nes „Milkus ir Enskys su Bleberio žentu, Lauras ir Laurienė, Jekė su Pakuliene liudyt ir ant Dočio skūst nukeliavo“ ir „liudijo taip vertai, kad ponai liudymą gyrė“ (339). Tačiau Dočys teisme laikosi drąsiai, „rankas įrėmęs“. Jis nurodo karaliaus įsakymą naikinti varnas ir žvirblius, o kalbę dėl savo sunkios padėties suverčia ponams: „Juk jūs,

ponai, mus, būrus, jau taip nustekenot, kad paskiau mums ėst reiks žiurkes irgi pelėdas“ (356—357). Dočio laikysena, jo drąsus atkirtis „provininkams“ sukelia nustebimą ir sąmyšį teisme dalyvaujančių būrų tarpe. Kai kurie jo elgesį supranta ir pateisina: „Ką veiks žmogus, stokodams ir badu mirdams?“ Iš šaltyšiaus pastabos sužinome, kad Dočys, apskritai, nei kunigų, kurie, „mišias laikydami, barė“, nei šaltyšiaus „klausyt nenorėjo“.

Panašus į Dočį yra ir kitas „Metų“ veikėjas — Enskys, linksmas, sąmojingas būras. Jį sutinkame besiruošiantį į vestuves pas Krizą. Enskys „savo šimelį prausė“, paskui „balnodams jį, prie šonų prisegė kilpas“, o pats „savo kulšes su nauju diržu surakino ir ant blauzdų svodbiškus sopagus užsimovė“ („Rudens gėrybės“, 93—97). Vestuvių vaišėse jį matome savo briedkriauniu peiliu piaustantį ir dalinantį „virtas ir keptas mėsas“, kurias „skvarbydams ant torielių sumetė stukiais“. Vėliau Enskys, „mergas krūvon suvadinęs, su puikiais kaimynų klapais ragino šokti“. Išgirdęs šaltyšių Pričkų besiskundžiantį savo niekieno negerbiamą senatvę, Enskys įsikiša į kalbas su sąmojingu palyginimu: jo briedkriaunis taip pat „trylika metų kaip ugnis baisi per mėšą šokdavo kietą“, o dabar tesąs nudilęs, niekam vertas „stungis“, kurio lygiai tiek pat reikėtų gailėtis, kaip ir senojo šaltyšiaus („Rudens gėrybės“, 532—547). Enskys pasakojasi, jog jis kasmet vagiās pono mišką — ne sau pragerti, o tiems patiems ponams — „mezliavai“ užmokėti. Jis siunčia rudenį į amtmono mišką savo berną Obrį, šiam „dvi dešri kepti pasteliavęs“, ir tas tylo-mis, „vartų“ (eigulių) neužkluptas, „parveža medį“. O paskui, „krūvelę viežlybai susivogę“, jie „į arčiausią

miestą tuo parduot nukeliauja“ ir gautus „grašelius grečnus“ skiria „čyžei užmokėti“. „Vartas“ Obrį ne kartą, tiesa, dėl akių, apkūlė ir atėmė kirvį, bet „kuinpalaiškį niekad os nenukinkė“, nes žino, kad jis „ne sau vagia“ („Rudens gėrybės“, 548—590). Šaltyšiui Pričkui krivūlėje kaltinant būrus klastojimais ir vagystėmis, Enskys stoja ginti pastaruosius, atkirsdamas, kad ir pats Pričkus vogdavęs uosius, bet jo „vartai niekad os nenutvėrė“ („Žiemos rūpesčiai“, 165—181).

Apie kitus „neviežlybus“ būrus — Plaučiūną, Slunkių, Pelėdą daugiau girdime pasakojant „Metų“ veikėjus, negu juos pačius matome. Antai, Plaučiūnas, pas Kasparą talkoje nusigėręs, „budę naują su dalgiu šukėtu prapuldė“. O kai „šienaut jau putpela šaukė“, jis pasigedo savo „rykų“ ir veltui ieškojęs, įpykęs „pačią su glūpais vaikais kuone sumušė smirdas“. Paskui, „vienaasį kuinpalaiškį“ pasikinkęs, išvažiavo net į Karaliaučių dalgio pirkti. Bet ten, „dyvų visokių daug pamatydams“, reikalą visai užmiršo ir „kuinpalaiškį taip jau pas Miką pragėręs, pėsčias po dviejų nedėlių vos parsibastė“. Byrančius rugius Plaučiūnas „šnypšdams ir rėplinėdams“ piautuvu mėgino piauoti, kol juos pribai gė amtmono Kasparo kiaulės („Vasaros darbai“, 449—483). Panašūs į Plaučiūną ir Slunkius su Pelėda — kaimo pajuokiami ir pravardžiuojami nuskurdę būrai. Pavasario krivūlėje Slunkius papiktina būrus savo pageidavimu, kad „būt ilgiau žiema pas mus pasilikus, ir kad vis miegot būtų sviete paskirta“. Slunkius išdėsto argumentus, kuriais jis raminaš verkiančią ir nuolat raginančią dirbti savo „motę“. Kaip senas ratas, iš lėto sukdamasis, apgauna tą, kuris „vis ritasi šokdams“, kaip rambus kuinas, „vis žingine žėrgdams“, toliau nu-

neša uždėtą naštą, negu žirgas „durnuodams ir piestu šokinėdams“, kaip smalininkas su smala po kiemus pažmažu „kirkina ratą“, — taip reikia ir būrui „nusitverti darbus“. Slunkius šiuo atžvilgiu tik sekąs savo tėvo Kubo ir senelio Stepo pavyzdžiu ir vykdamas jų pamokymus („Pavasario linksmybės“, 418—454). Slunkiaus ir jo draugo Pelėdos būrai vengia, bet vestuvių vaišėse jiedu pasirodo nekviesti ir sukelia paniką; juos Enskys už „plaukų nusitvėręs išmetė laukan“ („Rudens gėrybės“, 231—256). Iš Enskio pasakojimo sužinome, kad Slunkius ir Pelėda gyvena labai skurdžiai. Jų namų kraiko „sklypus nuplėštus klestina vėjai“, sparai „kliba supuvę“, o viduje „visur mėžinys pasirodo“, nes ten pat laikomos kiaulės. Kai Enskys kartą norėjęs pabarti Pelėdą už apsileidimą ir priminęs, kad verta juos būtų vyriausybei „iš kiemo paginti“, Pelėda, „beržinį nutvėręs, jam per nugarą siekė“ („Rudens gėrybės“, 641—647).

Tokie yra svarbesnieji, daugiau, ar mažiau ryškūs, „Metų“ veikėjai. Kiti poemoje tik probėgšmais suminėti (Bužas, Blėkius), dar kitų sužinome tik vardus, kaip, pvz., beveik visų moterų. Iš moterų veikėjų kiek ryškiau iškyla tik Jekė, kuri drąsiai užstoja savo kaimynus nuo pakamorės kaltinimų apsileidimu ir tą patį priekaištą gražina kaltintojui, nes jau artėjančios „biaurybės rudenio šlapios“, o dar „ant lauko stov vasarojas“ („Pavasario linksmybės“, 539—648). Būrų moterys „Metuose“ taip pat veikia kaip kolektyvas, ypač darbo procesų bei papročių aprašymuose.

„Metai“ turi turtingą buitinių koloritą, nuo ko padidėja poemos pažintinė reikšmė. Tiesa, būrus daugiau girdime kalbančius, negu matome veikiančius, tačiau ir jų kalbose išryškėja labai daug buitinių detalių, ku-

rios įgalina pažinti tuometinių valstiečių baudžiauninkų darbus, jų namų aplinką, maistą, įrankius ir pan.

Donelaičio laikų valstiečiai-būrai, be darbo savo žemės sklype, už kurį turėjo mokėti didelius mokesčius privalėjo atlikti baudžiavinius, neapmokamus darbus artimiausiame dvare, kuriam jie teisiškai priklausė. Yra žinoma, kad, sakysime, Ragainės apylinkėje Donelaičio laikais valstiečiai vasaros darbymečiu turėdavo išdirbti dvare iki 3 dienų su arkliu ir net iki 6 dienų be arklio per savaitę. Būrai veždavo mėšlą iš dvaro tvartų, ar davo, sėdavo, valydavo dvaro javus; savo sklypus galėdavo dirbti tik įvykdę darbus dvare. Keltis tekdavo 4 val. ryto, o sau dirbti naktimis ar esant nepalankiam orui¹. „Netekimas daugelio dienų savo laukui įdirbti,— rašo Rėza,— ilgos, dažnai mylias nusitęsiančios kelionės, nežmoniškas elgesys darbovietėje, beprasmiš grįžimas atgal, jei baudžiavinį darbą sutrukdydavo blogas oras,— visa tai darė baudžiovą slegiančia našta.“²

„Metuose“ skaitome, kaip jau nuo ankstyvo pavasario būrai susirūpina savo darbais — laukų ore, kuriai jiems reikia žagrių, palyčių bei noragų, o akėčioms — „negelių“ (akėtvirbalių). Ariama jaučiais, kurie šaukiami vardais pagal spalvą — margis, žalis, dvyliš, palšis. Į žagrę jaučiai įtveriami už ragų. Jaučiais riekia; akėja „kuiniais“: „ką jaučiai rėpliodami riekia, kuinai tur skraidydami trupint“ („Pavasario linksmybės“, 416—417). O tuo tarpu kai kurių būrų jaučiai po žiemos „pro vartus vaitodami žergia“, nes „vos vieną paneša ragą“,

¹ Zr. C. L. Fischer. Das samlaendische Bauerndorf..., „Alt-preussische Monatsschrift“, 1899, 102—103 psl.

² L. Rhesa. Das Jahr..., 142—143 psl.

o būrai vos „sausą truputį kramto“ ir „iš klano su savo jaučiais vandenį siurbia“, nes jų menkos maisto atsargos per žiemą pasibaigė: „kisielių virt ir skanų šiupinį pleškint“ liko tik „skūpa mažumėlė“; išnyko „ropės irgi repukai“, o apie kumpius ir „dešreles su lašinėliais“ galima tik svajoti („Pavasario linksmybės“, 521—529, 553—566). Tačiau pavasarį reikia įtempti visas jėgas, nes tik piktžolės auga nesėtos, o grūdas be sunkaus darbo neatsiranda. „Viežlybos gospadinės su mergoms“ visą žiemą „suko vindus“— verpė pakulų bei linų kuodelius, lenkė ir metė siūlus, prieš pavasarį trinksėjo staklės, tarškė šaudyklės ir šeivos ir, vos lankoms sužydėjus, jau audeklai balinti ištiesti „kaip sniegs pavasario blizga“ („Pavasario linksmybės“, 599—637).

Baigiasi sėja, prasideda mėšlavežis: būrai su savo vežimais ir įrankiais turi vežti iš dvaro tvartų mėšlą; vienu pakinkymu reikia apežti „murgą“. Iš vakaro šaltyšius, apjodamas kiemus, skaito „gromatą pono“, kuria amtmonas „bėgt į baudžiovą siunčia“. Nustatytą dieną būrai vos prašvitus pasirodo važiuoti, pėsti, nešini šakėmis vežimams primėžti ir kabliais jiems išmėžti lauke, ir imasi sunkaus darbo („Vasaros darbai“, 136—160). Darbo metu būrai minta iš savo krepšių. Jau „blogs skilvys dėl pietų pradeda skūstis“, o valgyti „plutos tik ir kežas (sūris) vos pasiliko“. Šį „sausą truputį“ kramčiusiam būrui ištroškus, niekas jam „malkelio skinkio“ (gurkšnio gijos) nepasiūlo — tenka kur nors iš klano vandenį lakti, kur „vabalai visoki ir varlės šokinėja“. O tuo tarpu „Diksas su lazda dar muša nabagą“ („Vasaros darbai“, 204—216).

Vos spėja būrai susidoroti su mėšlavežiu ir pūdymo darbais, kai reikia „dalgius pasiprovyt“, nes „šienaut

jau putpela šaukia“—artėja joninių šventė. Iš štai matome būrus pulkais šienaujant, tarsi „visas sviets, kovot susibėgęs, kardus ir šobles į margas nunešė pievas“ („Vasaros darbai“, 305—313; 434—447). Šienapiūtę seka rugiapiūtė. Šis pagrindinio vasaros darbo vaizdas „Metuose“ neduodamas; randame aprašytą tik pabaigtuvių vainiko paprotį. Rugiapiūtė pačių būrų sklypuose buvo atliekama talkų būdu. Geriausias piovėjas ir ėmėja, baigus darbą, būrio priešakyje parnešdavo šeiminkui varpų vainiką — plonį. Šeiminkė iš už durų išpildavo ant talkininkų kibirą vandens, kad jie „atvėstų“. Paskui talkininkai laistydavosi tarpusavy. Pabaigtuves atžymėdavo vaišėmis ir šokiais¹. „Metų“ būrai po jokūbinių, jau rugius nukapoję, „plonį nešam! būriškai šokinėdami suokia“. Taip ir Plaučiūno „vaikpalaikiai“ savo nevėkslai šeiminkui „garbę su šiaudų kūliu padarydami rėkė“. Poetas pasipiktinęs kalba apie šį paprotį ir jį pavaizduoja perdėtai tamsiomis, neigiamomis spalvomis, pabrėždamas visų pirma su šiuo papročiu susijusį girtavimą. Atėję su vainiku į kiemą, Plaučiūno talkininkai senu papročiu ima laistytis vandeniu: „Merčius su Lauru mergas į vandenį vilko, o Pakulienė su Lauriene vyrus ir vaikus pilna milžtuve plovė“. Taip „kiauliškai besimaudant“, kilo peštynės — grobė kas „piną“—statinkuolį iš tvoros, kas kastuvą, kol pagaliau šeiminkas pakvietė prie stalo, o pats „taip kiauliškai prisirijo, kad jau su visais svečiais po suolu nupuolė“ („Vasaros darbai“, 505—529).

Baigiasi laukų darbai, ateina ruduo — gėrybių me-

¹ Žr. „Wie die alten Litauer lebten“, „Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft“, 1911, 572 psl.

tas, būrai gali nors kiek atsigauti. Moterys „dilina stungius“ — galanda peilius skerstuvėms, „tarškina puodus“; Gryta su Pime „titnago ieško“, o Selmikė „iš autų purvelį svilin“ — dagtį skiltuvui gamina; Astė (Dočienė) „pietums nupenėtą šutina gaidį ir kelis kviečių plyckus (paplotėlius) į kakalį šauja“ („Rudens gėrybės“, 69—81). Vestuvės — svarbiausias rudens meto įvykis. Vestuvių papročiais ryškiausiai pasireikšdavo liaudies fantazija ir kūrybingumas. Spalvingai išsipuošęs vestuvių kvieslys vietos papročiu raitas būdavo įsileidžiamas į trobą, sakydavo atitinkamas kvietimo „oracijas“, kviesliai lenktyniaudami jodavo vestuvininkų priešakyje. Pačios vestuvės, užtrunkančios porą ir daugiau dienų, būdavo kupinos liaudies dainų, žaidimų ir pokštų¹. Vestuvės sudaro trečiosios „Metų“ dalies — „Rudens gėrybių“ — siužetą. Kaime pasirodė „puikiai rėdyts“ raitas vestuvių kvieslys ir prašo būrus „svodbon ateit pas Krizą“ — į dukters vestuves. Kiekvienas pakvietimą laiko didele garbe ir, dėkodamas kviesliui, pažada atvykti. Aštuntą dieną po pakvietimo būrai ima ruošti vestuvėms: Stepas su Merčium apsiauna naujomis kurpėmis, Jonas su Lauru — šviežiai nupintomis vyžomis; žaboja arklius; Enskys balnoja savo „šimelį“, juosiasi nauju diržu, maunasi „svodbiškus sopagus“. Vyrus lydi „pusė kapos“ moterų, kurias kvieslys taip pat buvo pakvietęs. Moterys rėdosi tautiniais apdarais: kyku, nuometu, plošte; merginos prie kasų segasi margus vainikus (82—108). Dainuojantį vestuvininkų būrį pasitinka Krizas su žmona, sveikina, kviečia į vidų ir vaišina „svodbiškėmis pirmonėmis“: „brangvynu“ ir „plyckais“ — pa-

¹ Žr. A. Ambrassat. Die Provinz Ostpreussen, 1912, 229 psl.; L. Rhesa. Das Jahr..., 151 psl.

plotėliais. „Pirmones“ beragaujant, pasigirsta „svodbišką bliovimą“; pasirodo raitas, įkaušęs ir mušas savo kuiną kvieslys, o paskui jį pro vartus parveža iš bažnyčios „rėdytą porą“. Vestuvininkai sveikina jaunuosius, veda į vidų, ir čia prasideda pagrindinės vestuvių vaišės. Tušė plonomis staltiesėmis apdengia didelį stalą; „kviesliai greitį“ suneša „Petro kukoriaus“ visą savaite gamintus valgius — jautienos, kiaulienos ir žąsienos, plaučių bei kepenų, daugel „šutintų blėkų“ (valgis, pagamintas iš skrandžio). Enskys pasišauna dalinti kepsnius. Drogais (neštuvais) įgabena „alaus macnaus“ bačką. Kviesliai leidžia į kragus (ąsočius) ir dalina svečiams. Šie, įkaušę, „kiauliškas dainas dainuot ir žviegt užsimanė“ (187). Atsiranda įvairių pokštų, juokų. Moterys viešai prie stalo kratosi gėrimų, bet paskui, aptikusios „pakavotą brangvyno didelę plėčką“, įsismagina: Barbė su Pime dainuoja „pašukų dainą“, Laurienė su Pakuliene „garbina gaidį“; „gaspadinės viežlybos“, skyrium susėdusios, giriasi ir „kaimyniškai vapa“ (215). Pasirodo „špielmonai“ (muzikantai) su cimbolais, smuiku ir vamzdžiu; būrų jaunimas sujunda šokti. Senieji lieka prie stalo, ir autorius pereina prie jų kalbų, pasakojimų, prisiminimų.

Iš vieno tokių pasakojimų susidarome vaizdą apie to meto naminį gydymą („Rudens gėrybės“, 745—765). Kai per krikštynas pas Plaučiūną primuštą Dočį „vaikai lovy vos parnešė gyvą“, moterys puolė gaivinti ir gydyti ligonį. Jo pati „kiaušę parmuštą mazgodama šluostė“, o kaimynės „visokių liekarstvų macnių sugabeno“. Gryta atnešė daug „žolių šlovingų bei debesylų“, o Selmikė su Berge — „tepalų padarytų“. Jekė, „žoles smarkias čerpėj maišydama, gailių dar ir lenkiško de-

guto pridėjo“. Taip paruoštais vaistais moterys Dočio „žaidas aptvert susirinko“, o Pakulienė jį „žadėt pas patalą stojos“. Ligonis, „tepaly smarkumą suuodęs ir žyniavimo bobiško baisumą pajutęs, su sykiu nei koks perkūns iš patalo šoko“.

Tačiau rudeninės būrų šventės tėra tik menkos pro-švaistės jų sunkioje buityje. Ateina žiema, reikia rū-pintis kuru, taikytis kokį vogtą medį ar malkų vežimą miestelyje parduoti, nes vakmistras jau „skvieruoja“— ieško čyžės mokesčių. O ir žiemą laikas ne būrui pri-klauso. Štai šulcai „visą Vyžlaukio sujudina valsčių“— reikia vežti amtmono javus pirkliui Mykolui į Kara-liaučių. Šykštuolis amtmonas, įtūžęs dėl pasigesto ši-lingo, įsako išplakti iš tolimos kelionės grįžusius būrus, „kad jie pasivėlinę buvo ir tiek rūpesčių sunkių jam bu-vo padarę“ („Žiemos rūpesčiai“, 461—463).

Toks yra metinis valstiečių baudžiauninkų gyvenimo ir buities ciklas poemoje. Jis Donelaičio kūrinyje glau-džiausiai susijęs su gamta, su jos kitimu įvairiais metų laikotarpiais, su jos ritmu. Gamtinė tematika „Metuo-se“ lygiai plati ir įvairi, kaip ir buitinė. Donelaitis buvo pastabus gamtos reiškiniams, mėgo sekti ir stebėti oro atmainas. Iš biografijos žinome jį buvus garsų visoje apylinkėje termometrų bei barometrų meistrą. Ne ma-žiau jis domėjosi ir gyvąja gamta. Tai matyti kad ir iš vieno likusių jo laiškų, kuriame poetas plačiai prisimena lakštingalą ir jos čiulbesį¹. Vaizduodamas poemoje būrų gyvenimą keturių metų laikų cikle, Donelaitis sukuria kiekvienam iš tų laikų tikslų gamtinį foną, paremtą pui-kiai pažįstama nuolatinių stebėjimų medžiaga, tačiau

¹ K. Donelaičio laiškas į Įsrutį lietuvių kalba, MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštnas, Nr. 5259.

nesusietą su kuria nors siaurai apibrėžta vietoje: „Metuose“ matome krašto gamtą apskritai — oro pasikeilimus, paukščių bei gyvulių veiksmus.

„Pavasario linksmybės“ prasideda ryškiu gamtos atbudimo paveikslu (1—119). Atkopia saulė, putodamas tirpsta sniegas, kalasi žolė. Gyviai atgyja iš žiemos miego, traukia aikštėn „iš visų pašalių“. Sujunda musės, vabalai, uodai; bitinas siunčia šeimyną į darbą. Visa, kas gyva, nuo blusos ir voro, kampe mezgančio tinklą, iki meškų ir vilkų, traukiančių į medžioklę, linkminasi ir džiaugiasi pavasario šiluma. O ypač paukščiai, pakilę į orą ir „sumišai lakstydami“, čiulba siaudžia: kregždės „nei kulkos šaudo“, gervinas „ik debesų juodų kopinėja“. Bendrame aprašyme išsiskiria gandrų poros ir lankštingalos epizodai. Gandrų pora, kaip rūpestingi šeiminkai, lopo savo pernykštį lizdą, kuris primena būrų Slunkiaus ir Pelėdos trobas: čia ir durys, ir langai nupuolę, „sienos, čytai ir daug naujintelių sparų“ vėjo nuplėšta (43—60). O lakštingala, pilkas ir kuklus, kaip būras, paukštelis, lindi „kytriai pasislėpus“ ir paskutinė „nakties čėse, kad sviets jau miegt įsigūžtęs“, pakelia savo neprilygstačią balsą, prieš kurį „smuikai ir kanklys tur su gėda nutilti“ (80—119). „Po Aristofano (Paukščių valstybė) dar joks poetas taip puikiai neapdainavo lakštingalos, kaip lietuviškasis dainius“, — pastebi „Metų“ vertėjas į vokiečių kalbą L. Pasargė¹. Tokiame gamtos fone įvyksta „Metuose“ pavaizduotoji būrų krivulė pavasario darbams aptarti, kuria pasinaudodamas, Donelaitis pereina į plačius veikėjų pokalbius.

„Vasaros darbuose“ poetas neduoda betarpiškos

¹ L. P a s s a r g e, Christian Donalitus, Litauische Dichtungen, 1894, 367 psl.

gamtinės tematikos, lyg norėdamas pabrėžti paties darbo svarbą šiuo metų laiku: ši poemos dalis pradedama iš karto šaltyšiaus Pričkaus sveikinimu ir kvietimu į darbą. Tačiau atskirose būrų kalbose randame vasaros gamtos bruožų, nors ir pajungtų kitai tematikai. Antai, Lauras užsimena, kad saulė „aukštyn kopti paliovė“ ir „aukščiau savo žerintį nuritusi ratą, ant dangaus išgaidrinto sėdėdama žaidžia“. Saulės kaitra „žemės vainikus jau pradeda vytint“, o pievų žolės „su pašaru maišo“. Lizduose išsiperi paukštyčiai ir jau „dainas savo tėvų atkartodami, čypsi“ (46—67). Tačiau tokių, nors ir labai taiklių, gamtinių štrichų šioje „Metų“ dalyje taip negausu, jog pilnesnio vasaros gamtos vaizdo nesudarome.

Užtat su dideliu įkvėpimu Donelaitis piešia rudenį kaime („Rudens gėrybės“, 1—54), kai saulė, „nuo mūs atstodama, ritas ir greita vakarop nusileidžia“. Poetas labai subtiliai pastebi, kaip saulė „savo spindulį slepia“, kaip „šešėliai vis ilgyn kasdien išsitiesia“, ir vėjas drėgnai šlamščia, ir žemė „įmurusį verkia“, o „ratas ant ašies braškėdamas sukasi sunkiai ir žemes biaurias išplėšdamas teškina šmotais“. Poetas lyriškais prisiminimais nukrypsta į pavasario dienas, kurios dabar atrodo „kaip koks sapnas“. Visi gyviai vėl slepiasi, ir laukai lieka „visur gedulingi“ ir „grožybės jų nei kapas sens pasirodo“. Kur slėpėsi pilni gyvybės lizdeliai, dabar šakos „nei žagarai sausi siūbuodami barška“. Tai iš tikrųjų klasikinis gamtos paveikslas mūsų literatūroje.

Ne mažiau vaizdinga ir „Žiemos rūpesčių“ gamtinė įžanga. Tiesiog iki fizinio juntamumo veikia tokie vaizdai, kaip: „ant ežerų visur langai pasidaro, lygiai kaip antai stiklorius įdeda stiklą“ (3—4) arba „kelias, kad

jī mēgina trenkt šokinēdami ratai, nei koks būnās jtemptas dēl pašalo trinka“ (11—12). Žiema ateina kaip „pikčiurna“, bardamasi su rudens biauzybėmis, tačiau visų laukiama — žmonėms įkyrėjo purvynai. Žiemys „savo duple pradedā judint ir besijodams nei su sie-tais dulkina sniegā“ (47—48). Atsiranda lengvas rogių kelias. Poetas užjaučia žvėrelius ir paukščius, turinčius kęsti speigā ir alkį. Pasirodo iš girių vilkai, tykodami grobio. Poetas kreipiasi į „baisųjį šiaurį“, kad jis sušaldytų šiuos grobuonis, kurie tiek daug padaro žalos bandoms (71—92). Žiemos vaizdu Donelaitis užbaigia metų laikų gamtinį ciklą. Selmo kalboje poemos gale vėl užsimenama apie ateisiantį pavasarį ir vasarą, kaip apie naują metų ciklą („Žiemos rūpesčiai“, 658—665).

Iki šiol apžvelgėme daugiau vaizdais reiškiamą „Me-tų“ tematiką, kuri išsemia didžiausią poemos turinio dalį. Tačiau Donelaitis retai kur duoda vaizdą kaip tokį; jo „Metai“ turi pagrindinį — didaktinį, pamokomąjį tiks-lą; žmonės, jų būdo bruožai, jų kalbos ir nuomonės, jų buities momentai, net gamtos reiškiniai atlieka „Me-tuose“ teigiamo ar neigiamo pavyzdžio vaidmenį. Done-laitis moko ne tik duodamais vaizdais, bet ir betarpiš-kai, įvairiais tiesioginiais patarimais pats įsiterpdamas į tuos vaizdus, įnešdamas kartais pašalinės, su realisti-ne kūrinio visuma maža besiderinančios tematikos.

„Metuose“ visų pirma gausiai sutinkame įvairiausių ūkinio pobūdžio patarimų, duodamų autoriaus dažniau-siai „viežlybųjį būrų“, ypač šaltyšiaus Pričkaus, lūpo-mis, o taip pat ir betarpiškai nuo savęs. Donelaitis, ilgus metus pats susidurdamas su žemės ūkio tvarkymo reikalais, buvo sukaupęs daug patyrimo ir žinių šioje srityje, labai domėjosi šia sritimi, mėgo ją. Savo užra-

šuose „Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui“ Donelaitis pasirodo nuodugniai žinąs savo bažnytinio ūkio žemės savybes. Jis smulkiai aprašo, kas kuriame lauke geriau dera, kiek kuriam sklypui sėklos išaina, kokios yra pievos ir t. t.¹ Kitoje vietoje jis rašo: „Aš ant specialaus popieriaus padariau brėžinius ne vien dėl to, kad žinočiau, kur yra mano rėžiai, bet ir kokiai sėklai jie tinka.“² Todėl ir „Metuose“, siekdamas apskritai visu kūriniu pamokomojo tikslo, Donelaitis nevengia kiekviena proga įterpti ir savo ūkinių žinių bei patarimų, tuo atlikdamas šviečiamąjį vaidmenį.

Antai, pavasario proga poetas moko būrus negailėti žemei triūso, jeigu jie „palūkanų nori“. Reikia kovoti su piktžolėmis — usnimis, dilgėlėmis, brantais ir sanevadais ir į gerai įdirbtą žemę sėti „kiekvieną sėjamą daiktą“: miežius, pupas, grikius. Reikia neužmiršti pasėti aviųžų kisieliui ir arkliams pašarui, žirnių šiupiniui, nes jie „daug per metą skalsina duonos“. Reikia turėti bent sklypelį kanapių virvėms, o taip pat rinkai, linų drobėms išsiausti („Pavasario linksmybės“, 574—598). Moterys turi kuo greičiau „kišti į pašalį vindelių visą klapatą ir stakles“, o intis „nagan spatelius greitus bei lopetas“ ir eiti daržų ruošti, nes jau „kurmiai varto žemę“. Reikia sodinti kopūstų, morkų, ropių, pašarnokų, repukų bei „šalkių su gardžiais kartupelių valgiais“ (bastučių, valgomų su bulvėmis) reikia „sėti ir įvaisinti, pridaboti ir kuopti“ („Pavasario linksmybės“, 639—660). Vasarai baigiantis, kuomet „dargana rodos,

¹ „Allerley zuverlaessige Nachrichten“... „Unsere Dichter im Wort und Bild“, VI, 1896, 22, 26 psl.

² Rašte Gumbinės teismo kamerai, žr. „Altpreussische Monatschrift“, 1897, 412 psl.

ir stulpai saulelės ant debesių prasiplatin“, poetas susirūpinęs ragina valyti derlių, nes „pupos pernokusios, o žirniai jau susiraukia“—delsiant, išbyrės, sumins gyvuliai, ir nebus žiemai nei šiupinio, nei kruštinių (grūstinių), nei kruopų, o ir pradų (užbėro) prie akselio arkliams bei prie pašaro galvijams („Vasaros darbai“, 544—568). Moterys turi ne tik linus laiku nurauti ir minti, bet ir susidaryti žiemai džiovintų grybų atsargas. Džiovinti tinka: plempės, rudmėsės, storkočiai, baravykai, jautakiai, baltikiai, gruzdai ir bobausiai. Džiovinti grybai „užgardina šauniai barščius, šiupinį, avižų kruopas“ („Vasaros darbai“, 570; 598—611). Taip pat pravartu ir riešutų prisirinkti: už juos galima paimti pinigą, o ir žiemą verpiant jie, kramtomi, išblaško snaučulį ir „glūpas šnektas ir zauną nutildo“ („Vasaros darbai“, 625—638). Užsiminęs apie skerstuves rudenį, Donelaitis čia pat įterpia nurodymą, kaip reikėtų sudoroti skerdeną, kad niekas veltui nenuėitų. Iš atliekamų žarnų galima pasidaryti kruopinių dešrų, į dalį jų reikia sukimšti „raumens stukius, smageninę“. Storosios žarnos tinka plaučiams ir kepenims sudrėbti, nes ir tokie dalykai „gal susigadyt“ („Rudens gėrybės“, 383—392). Be agronominių patarimų, Donelaitis teikia ir šiaip buitinių praktiškų nurodymų. Pavyzdžiui, atsiliepdamas į valdžios nuostatus dėl elgesio su ugnimi, dėl krosnių priežiūros („žinom juk visi kokį mes urdelį turim“), poetas šaltyšiaus Pričkaus lūpomis dėsto tų nuostatų turinį: būrai privalo „kasdien į kaminą žvilgtert“, dažnai valyti suodžius, griežtai nevalia „sukraut ant kalio skiedras“ ar „džiaut bent pagalį vieną“. Dėl neatsargumo gaisrą sukėlusius asmenis vyriausybė numato pakarti („Žiemos rūpesčiai“, 290—296). Tokio

pobūdžio nurodymai taip pat rodo poeto pastangas su-
praktikinti savo poemos tematiką.

Apskritai, visi ūkiniai-buitiniai patarimai „Metuose“
yra ne atsitiktinio pobūdžio, o įvedami autoriaus
sąmoningai švietimo reikalui: jie — vadovėliškai tikslūs,
tikro dalykų žinovo lūpomis pasakyti. Dėl išraiškos ir
kalbos vaizdingumo šie patarimai neišsiskiria iš kūri-
nio visumos, priešingai, jie teikia poemai spalvingumo,
buitinio kolorito ir turi mums pažintinės vertės.

Be ūkinių-buitinių patarimų, „Metuose“ randame
įvairių pedagoginio pobūdžio įspėjimų bei pamokymų.
Donelaitis, kaip žinome, betarpiškai susidūrė su jauni-
mo auklėjimu visą savo ilgą ir veiklą gyvenimą. Arti
dvejų metų poetas išbuvo muzikos mokytoju — moki-
nių choro vedėju Stalupėnuose. Galima spėti, kad peda-
goginė veikla pastūmėjo Donelaitį ir į literatūrinės
kūrybos kelią, nes pirmuosius savo literatūrinius ban-
dymus — pasakėčias jis, greičiausiai, parašė auklėjimo
tikslais savo mokiniams. Donelaitis mėgo pedagoginį
darbą, mylėjo mokinius. Antai, kai jis 1743 m. pavasarį
gavo paskyrimą vykti į Tolminkiemį, gailėdamas, kaip
pats sakosi, vaikų, dirbo iki pat mokslo metų pabaigos ir
pareigas naujoje vietoje pradėjo eiti nuo lapkričio 24 d.¹
Pastoriaudamas Tolminkiemyje, Donelaitis taip pat
vizituodavo parapijoje esančias penkias kaimo mokyk-
las². Ši poeto pedagoginė veikla, jo domėjimasis auklė-
jimo klausimais paliko pėdsakus „Metuose“ — įnešė į šį
kūrinį didaktinių, pedagoginio pobūdžio elementų.

¹ „Allerley zuverlaessige Nachrichten“..., „Unsere Dichter im
Wort und Bild“, VI, 1896, 18 psl.

² Fr. Tetzner, Die Tolminkemischen Kirchenbauakten aus der
Zeit des Christian Donalitiuss, „Altpreussische Monatschrift“, 1896,
201 psl.

Pedagoginiais sumetimais „Metuose“ randame įterptą pasakėčią apie paukščių sueigą („Pavasario linksmybės“, 155—244). Paukščių valdovas erelis tardo pavasarį susirinkusius paukščius, teiraudamasis, kas kaip praleido žiemą. Paukščiai ypač skundžiasi žmonėmis, kurie šaudo juos, gauda kilpomis, „pavagia veislę“ — naikina lizdus. Paukščių sueigą nutraukia girtos, norinčio pasipiauti pono riksmas. Šia pasakėčia poetas jau tiesiogine prasme nori sukelti užuojautą paukščiams, atgrasyti nuo jų naikinimo, o kontrastiškai sugretindamas paukščių, artimų būrams, natūralų gyvenimą su išklįpusia pono buitimi, Donelaitis siekia sukelti pagarbą pirmajam ir pasipiktinimą pastarąja. Visa dvaro tematika „Metuose“ yra traktuojama pedagoginiu požiūriu: dvaro gyvenimas rodomas kaip nenatūralus, pradedant nežabotomis ponų aistromis — ištvirkimu, pykčiu, apsirijimu, baigiant nesveika, šlykščia kulinarija. Poetas giliai susirūpinęs, kad dvaro puvėsiai neužkrėstų ir sveikųjų — būrų, ypač kad ir pastarieji turi daugelį pavojingų ydų, kaip polinkis girtuokliauti, tingumas, apsileidimas, netaupumas. Ypač Donelaitis susirūpinęs jaunąja karta, kurią blogas tėvų pavyzdys veikia neigiamai. Tėvai ir „vaikus glūpus į karčiamą velka, kad ir juos tuojau iš mažo siurbt pamokintų“. Vaikai mato savo girtų tėvų peštynes („Rudens gėrybės“, 809—813). Poetas smerkia Dočienę, kuri, linų grįžtes pardavusi, „vaikus nusivedus ir į tėvo prieglobstį pasodinusi maukia“ („Rudens gėrybės“, 619—694). Kad blogas ydingų tėvų pavyzdys užkrečia ir kartais visam gyvenimui sužaloja vaikų būdą, rodo Slunkiaus filosofija, kuria jis pateisina savo tinginystę ir apsileidimą („Pavasario linksmybės“, 444—454). Slunkius savo gyvenimo būdą

išveda kaip gerbtiną tradiciją, einančią iš jo tėvo ir senelio. Jo tėvas Kubas ir senelis Štepas taip jį gyvent mokinę; tėvas, „ant demblio girts išsitiesęs“, griežtai gindavęs „naujus niekus pramanyti“ ir versdavęs „gyventi, kaip tėvai gyveno“. Donelaitis pasipiktinusių būrų lūpomis griežtai suniekina slunkišką tradiciją, atskleisdamas jos pragaištingumą. Poetas kiekviena proga moko savo būrus taupumo. Pavyzdžiui, būras Blėkius pavasarį skundžiasi badaująs, o tai atsitinka dėl to, kad, „sulaukęs rudenį riebų“, jis „taip nesvietiškai sugramdo savo zopostą, kad prieš Martyną tik vos paršiuks pasiliekti“ („Pavasario linksmybės“, 553—573). Nekalbant jau apie būrus, kaip teigiamus ir sektingus ar neigiamus pavyzdžius, net gamtos vaizdai „Metuose“ tarnauja žymia dalimi pedagoginiams tikslams — skiepyti geras charakterio ypatybes, sugestionuoti darbštumą, tvarkingumą, rūpestingumą, kuklumą. Antai, gandrų pora pavasarį su žmogišku sąmoningumu taiso ir lopo savo namus („Pavasario linksmybės“, 43—60). Lakštingalos epizodas poemoje kelia mintį, kad po kuklumo skraiste slepiasi tikrieji talentai, tikros vertybės („Pavasario linksmybės“, 98—119).

Būdami iš esmės teigiami, nors įnešdami kai kurio kompozicinio palaidumo, šie pedagoginio pobūdžio pamokymai „Metuose“ tačiau nejučiomis pereina į reakcinius konfesinius moralizavimus, sudarančius dar vieną poemos tematikos atvejį. Apskritai, „Metuose“ yra nemaža Donelaičio, kaip dvasininko, kaip protestantų pastoriaus, ideologijos bei pažiūrų į įvairius atskirus klausimus apraiškų. Donelaičio asmenyje pastebime ryškų dvilypumą ir prieštaravimus. Iš vienos pusės, jis daug pats gyvenime patyręs, gerai žmones ir jų buitį

pažįstąs, įžvalgus ir jautrios širdies menininkas-poetas, iš kitos pusės — rūpestingas, net griežtas dvasininkas, skrupulingai vykdamas savo profesines pareigas. Tiesa, pastebime jo pažiūrose ir kai kurią evoliuciją. Pastoriavimo pradžioje Donelaitis, pavyzdžiui, buvo fanatiškai nusistatęs reformatų atžvilgiu, prievarta vertė krikštyti jų vaikus, dėl ko susilaukė net skundų vyriausybei, tačiau į senatvę jis išbraukė kai kurias piktas pastabas reformatų adresu gimimo metrikų knygoje ir įrašė: „1773 m. lapkr. 30 d. įrašiau. Tarp reformatų yra gerų žmonių... Per trisdešimt metų aš patyriau tai.“¹ Konfliktas tarp poeto — visų skriaudžiamųjų užtarėjo, iš vienos pusės, ir fanatiško bažnytinių nuostatų vykdytojo, iš kitos, skaudžiai kankino Donelaitį. „Kad negyvenčiau skandalingai,— rašė jis,— dažnai turėdavau panaudoti Samsono jėgą. Ir vis dėlto kartais norėdavau pasiduoti, bet taip niekad neatsitiko.“² Šis poeto asmens dvilypumas ir vidinis konfliktas „Metuose“ pasireiškia prieštarais visai pagrindinei poemos tematikai religinio pobūdžio moralizavimais, nesipriešinimo, nuolankumo, susitaikymo su „dievo valia“ šūkiomis, grynai religinės tematikos įtarpais.

Savo pedagoginius pamokymus Donelaitis dažnai suveda į raginimus būti paklusniais bažnyčiai, o nesilaikymą konfesinių nuostatų suplaka su moraliniu nusmukimu. Svarbiausia, dėl ko reikią apgailestauti, kad „lietuvininkai, prancūziškai pasirėdę“, mėgstą sekmadieniais karčiamą, esą tai, jog jie „į bažnyčią vos išgirst ką

¹ Zr. Fr. Tetzner. Die Tolminkemischen Taufregister des Christian Donalitiuss, „Altpreussische Monatsschrift“, 1896, 20 psl.

² „Allerley zuverlaessige Nachrichten“..., Unsere Dichter im Wort und Bild“, VI, 1896, 23 psl.

kyšteria galvas“, kai tuo tarpu seniau „bažnyčion bėgdavo greitai“ („Rudens gėrybės“, 795—799). Ponas ir jo tarnai dėl to tokie žiaurūs ir neteisingi baudžiauninkams, kad „peklon bėga“, kad paniekino religiją ir bažnyčią („Rudens gėrybės“, 325—338). Socialinė kiekvieno žmogaus padėtis yra „dievo valia“ apspręsta: „kožnam dievs vietą mandagiai taikė“—„baisiam kunigaikščiui“ ir būrai, kuris „purvus klampodamas, mėžinį rauso“ („Rudens gėrybės“, 467—469). Kadangi „be dievo sviete nieks negal nusiduoti“, ir matome tokią tvarką, kad ponai viešpatauja, o būrai jiems tarnauja, todėl „kožnas tur, kaip dievs jam skyręs yr“, pasikakint“. Pagrindinė gyvenimo taisyklė tokia: valdantysis ponas turi tik „piktus koravot ir baust“, o nenuskriausti „teisingųjų nabagėlių“, gi pastarieji — taikingai ir atsidavusiai tarnauti ponams — „viežlybai atlikt savo darbus“ („Žiemos rūpesčiai“, 468—495). Apskritai, reikia nuolat prisiminti žmogaus gyvenimo menkumą — kaip „niekings mūsų veikalas amžio“, nes žmonės, „kaip šventis praneša Dovyds“, tėra tarsi greit vystanti lauko žolė („Vasaros darbai“, 70—77). Ši reakciją, užtvirtinantį esamą padėtį, bažnytinį mokymą perteikia „Metuose“ kai kurie „viežlybieji“ būrai, ypač „šventasis“ Selmas, o taip pat Lauras, iš dalies Pričkus. Poemoje, be to, randame ir šiaip bibliinių įtarpų, kaip antai pasakojimą apie „pirmąjį tėvą Adomą“, dėl kurio kaltės tenka žmonėms „vargti šiame sviete“ („Pavasario linksmybės“, 363—392) ir pan.

Šios rūšies tematika, neturėdama „Metuose“ vyraujančio vaidmens, nepakeisdama bendro demokratinio, progresyvaus kūrinio visumos pobūdžio, tėra liudytoja, kiek bažnytinis mokymas, kuris ir šiandien nėra savo

esminiais bruožais pasikeitęs, vaidino žalingą vaidmenį baudžiavinių valstiečių klasinio sąmonėjimo raidoje, tarnavo išnaudotojų feodalų klasiniams interesams.

Feodalinio dvaro atstovai ir jų butis valstietišku požiūriu; valstiečiai baudžiauninkai-būrai ir jų atstovai, kaip pagrindiniai veikėjai; valstiečių butis, baudžiaviniai darbai, papročiai; ūkiniai patarimai, pedagoginiai pamokymai ir pagaliau religiniai-konfesiniai moralizavimai, — štai kokia yra „Metų“ tematika. Kaip matome, Donelaičio poema turi didžiulės pažintinės vertės ir reikšmės. Ji yra nepakeičiamas šaltinis tiek XVIII a. lietuvių valstiečių, tiek apskritai baudžiavinių valstiečių bučiai pažinti. „Metai“ yra nepaprastai reikšmingas epochos dokumentas, ryškiai atskleidžiąs įvairius XVIII a. Prūsijos ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo reiškinius, klasių kovos, tautinio sąmonėjimo reiškinius.

Čia mes apžvelgėme „Metų“ tematiką, sugrupuodami ją, aiškumo dėlei, į pagrindinius tematinis motyvus ir paaiškindami tuos butinius momentus, kuriuos toliau nagrinėjant „Metus“ nebebus progos paliesti.

Sekančių darbo skyrių uždavinys — duoti idėjinę poemos analizę bei įvertinimą marksistinės-lenininės metodologijos pagrindais. Tam tikslui, kaip žinome, nepakanka vien tik kūrinio pateikiamų faktų. Mums būtina šiuo atveju sietis su konkrečia istorine tikrove — su XVIII a. antros pusės Prūsijos ekonominės, socialinės, politinės raidos aplinkybėmis.

KLASIŲ KOVOS REIŠKINIAI „METUOSE“

Kaip matėme praeitame skyriuje, Donelaitis gerai pažino XVIII a. vidurio Rytų Prūsijos valstiečių baudžiauninkų buitį. Ši poeto gyvenimiškoji patirtis sąlygojo „Metų“ tematiką. Dvaro gyvenimas poemoje mažai tepavaizduotas; kitų visuomeninių sluoksnių (pvz., miestelėnų, pirklių, amatininkų) buitis „Metuose“ visiškai noliečiama. Tačiau tai nereiškia, kad „Metai“ idėjinio-tematiniu atžvilgiu yra siauras kūrinys. Reikia neužmiršti, kad feodalizmo laikotarpiu baudžiavinių valstiečių kova prieš valdančiuosius feodalus turėjo esminės reikšmės visuomenės raidai. Stovėdamas valstiečių interesų gynėjo pozicijose, realistiškai, su giliu tikrovės pažinimu vaizduodamas jų buitį, Donelaitis savo „Metuose“ sutelkė esminius feodalizmo epochos bruožus, atspindėjo klasių kovos, antagonistinių klasinės visuomenės prieštaravimų reiškinius. Šiuos reiškinius reikia iškelti ir smulkiau panagrinėti ryšium su konkrečia to meto ekonomine-socialine raida. Kaip tik šiuo atžvilgiu „Metai“ turi nepakeičiamos pažintinės, o kartu ir auklėjamosios vertės.

Visuomeniniai santykiai Rytų Prūsijoje kalbamu metu buvo sudėtingi. Klasių kova čia vyko visų pirma

ne tarp tos pačios tautybės išnaudotojų ir išnaudojamųjų, o tarp vokiečių tautybės (su nežymiomis išimtimis) feodalų — užkariautojų riterių ainių ir pavergtosios lietuvių tautybės valstiečių masių. Klasių kovos ir kovos už tautines teises momentai šiuo atžvilgiu čia labai susipynę. Tačiau, kaip žinome, tautinis klausimas visada sudaro bendro socialinio klausimo dalį, jo specifiką tam tikromis konkrečiomis istorinės raidos aplinkybėmis. Todėl savo nagrinėjime kovos už tautines teises klausimų grupę nukelsime į tolesnį skyrių, tuo jokių būdu nelaikydami abiejų reiškinių grupių nesusijusiomis, o vadovaudamiesi vien metodiniais (dėstymo parankumo) sumetimais.

XVIII a. viduryje Prūsijoje dar perdėm vyravo feodalinis gamybos būdas ir feodaliniai visuomeniniai santykiai. Mūsų reikalui ypač svarbu suprasti vadinamojo lažinio ūkio esmę bei pagrindinius bruožus. Nuodugnų šio klausimo išaiškinimą duoda V. I. Leninas. Apibūdinamas feodalizmo sistemą žemės ūkyje, V. I. Leninas nurodo: „Tuometinės ūkio sistemos esmė buvo ta, kad visa tam tikro žemės ūkio vieneto, t. y. tam tikros tėvonijos, žemė skirstėsi į pono ir valstiečių žemę; pastaroji buvo duodama skirtiniais sklypais valstiečiams, kurie (gaudami, be to, ir kitų gamybos priemonių — pavyzdžiui, miško, kartais gyvulių ir pan.) savo darbu ir savo inventoriumi dirbo ją, gaudami iš jos savo išlaikymą... O valstiečių pridedamąjį darbą sudarė tai, kad jie *tuos pačius* inventoriumi dirbo dvarininko žemę; šito darbo produktas ėjo dvarininko naudai.“¹ Toliau V. I. Leninas išvardija šias būtinas sąlygas lažiniam ūkiui vyrauti,

¹ V. I. Leninas. Raštai, 3 t., 157 psl.

būtent: 1) natūralinio ūkio viešpatavimas; 2) gamybos priemonių aplamai ir žemės, atskirai imant, suteikimas tiesioginiam gamintojui; 3) asmeninė valstiečio priklausomybė nuo dvarininko ir 4) žema ir rutininė technikos būklė.

Šiuos V. I. Lenino iškeltus pagrindinius baudžiavinio lažinio ūkio bruožus bei sąlygas jam laikytis randame vyraujančius ir XVIII a. Prūsijos kaime. Tačiau reikia dar turėti galvoje ne tik šiuos bendruosius momentus, bet ir Prūsijos krašto specifiką, specifines jo istorinės ir visuomeninės raidos sąlygas. Kitaip tariant, gamybinę bei socialinę raidą reikia suprasti konkrečiame jos vystymesi.

Viena iš tokių svarbių specifinių aplinkybių buvo ta, kad Prūsija palyginti labai vėlai įžengė į kapitalizmo kelią, užtat kapitalizmo vystymasis Prūsijoje vyko sparčiai.

XVIII a. antroje pusėje Prūsijoje feodalinės sistemos gelmėse jau aiškiai matome bręstant pirmąsias kapitalizmo užuomazgas. Smulkios cechinės dirbtuvėlės plėtėsi nauju — samdomosios darbo jėgos — pagrindu. Samdomosios darbo jėgos vis gausiau teikė ekonomiškai smukdomi baudžiavinių valstiečių sluoksniai. Įvairiopai buvo skatinama vietinė geležies apdirbimo pramonė. Vystėsi geležies gaminių kalyklos, turinčios iki kelių dešimčių darbininkų. Karaliaučiaus geležies kalyklos plačiai supirkinėjo po Rytų Prūsiją juodąjį bei spalvotąjį metalą, iš kurio gamino plataus vartojimo žemės ūkio įrankius¹. Siekiant sustiprinti beužsimezgančią

¹ „Woehentliche Koenigsbergische Frage-und Anzeigungsnachrichten“, 1768, Nr. 22; 1771, Nr. 40.

savo krašto geležies pramonę, buvo išleistas dekretas, uždraudžias švedų geležies įvežimą, nes „Prūsų geležies fabrikai ir Rytų Prūsų kalvės“ patenkiną paklausą¹. Plėtėsi odos apdirbimo įmonės, kurioms palaikyti valdžios dekretais uždraudžiama valstiečiams nešioti viešose vietose naminį apavą — vyžas². Įvedama vadinaujų karališkųjų malūnų sistema; valstiečiams uždraudžiama malti naminiu būdu³. Sparčiai ėmė vystytis prekinė gamyba, kuri, kaip nurodo J. V. Stalinas, „parengė kai kurias sąlygas kapitalistinei gamybai“. Pirmą kartą valstybiniu mastu imta tvarkyti prekybą tiek krašto viduje, tiek su užsieniu, siekiant užkirsti kelią kontrabandai ir tuo būdu palaikant beaugantį savo krašto profesionalų prekybininkų sluoksnį. Visokeriopai buvo skatinama miestų statyba; kiek didesnės gyvenvietės (Ragainė, Stalupėnai, Gumbinė, Pilkalniai, Darkiemiai, Kaukiemis) buvo pervestos į miestų rangą (nuo 1732 m.), suteikiant vietas gyventojams ir kolonistams miestiečių bei amatininkų teises.

Visi šie faktai aiškiai rodo spartų kapitalizmo elementų vystymąsi feodalinėje Prūsijos ūkio sistemoje. Šis procesas visu aštrumu palietė ir valstiečių buitį. Vis labiau įsitraukdami į žemės ūkio produktų gamybą vidaus bei užsienio rinkai, dvarai siekė bet kuriomis priemonėmis išsilaikyti ir prisitaikyti prie naujų aplinkybių, o tai buvo įmanoma tik didinant baudžiavinių valstiečių

¹ „Publicandum wegen des gaenzlichen Verbots des Schwedischen Eisens“. 1782. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 27/2854.

² „Karališka gromata, jog nė vienas... toliau vyžas ant savo kojų drįstų turėti“. 1724 m. Ten pat, BF 3096.

³ „Edict, wegen voelliger und gaenzlichen Abschaffung der sogenannten Querlen“. Ten pat, Ap. 26/2742.

išnaudojimą. K. Marksas nurodo, kad atsilikusiam krašte (konkrečiai — Prūsijoje), šiam įsitraukiant į pasaulinę rinką, feodalinis išnaudojimas sustiprėja, nes čia „prie barbariškų vergovės, baudžiavos ir t. t. baisybių prisideda civilizuotas nepakeliamo darbo siaubas“¹. Ir iš tikrųjų. Šalia dar tvirtai tebesilaikančio lažinio atodirbio atsirado ir tolydžio augo piniginiai mokesčiai. Abi prievolių sistemos — baudžiavinio atodirbio ir mokesčių — nepakeliamas našta užgulė valstiečius baudžiavinkus. Kaip žinome, baudžiavinė ūkio sistema pasirodė nebetinkanti naujam gamybos būdai, ir tai visuose kraštuose vedė prie jos panaikinimo. Tačiau Prūsijoje šis procesas užtruko labai ilgai ir nežymiai peraugo į vėlyvesniojo junkeriškojo dvaro išnaudojimo sistemą samdomojo darbo pagrindu.

Marksizmo klasikai ne kartą yra nurodę šią specifinę Prūsijos ekonominės, o ypač socialinės raidos ypatybę, būtent, tradicinį lėtumą, biurokratizmą, smulkių reformų kelią. Kritikuodamas reakcingąjį prūsiškumą, K. Marksas rašė: „(Prūsijos) valstybė rėmėsi nuosaikiu vidutiniškumu, tvarkinga sąskaityba, kraštutinumų nebuvimu, karinio įstato punktualumu, tam tikru namie puoselėtu trivialumu ir „bažnytiniais įstatais.“² Prūsijos reakcinė kanceliarinė rutina neleido greit atsisakyti senųjų baudžiavinės sistemos formų. „Vokietijoje,— pasėbi V. I. Leninas, kalbėdamas apie kiek vėlyvesnį laikotarpį,— viduramžinių žemėvaldos formų pertvarkymas vyko, taip sakant, reformatoriškai, prisitaikant prie rutinos, prie tradicijos, prie baudžiavinių dvarų, iš lėto

¹ К. Маркс. Капитал, I т. 1951, 241 psl.

² Marksas ir Engelsas apie reakcingąjį prūsiškumą, 1946, 25 psl.

virstančių junkeriniais ūkiais, prie rutininių sklypų valstiečių-tinginių, pergyvenančių sunkų perėjimą nuo lažo prie knechto ir grosbauerio.“¹

Ir tikrai. Dar 1719—1720 metais visoje Prūsijoje iškilmingais dekretais buvo skelbiamas baudžiatvosa panaikinimas, suteikiant baudžiauninkams teisę savo žemę traktuoti kaip nuosavybę, perleisti paveldėjimo keliu ar parduoti, tačiau visa tai kone šimtmetį pasiliko tik popieriuje. Prūsijos feodalai tuo siekė apgauti liaudies mases, reikalaujančias baudžiatvosa panaikinimo. Tikrovėje, pvz., to meto Įsručio ir Ragainės apskrityse 1723 m., taigi po tariamo oficialaus baudžiatvosa panaikinimo, buvo specialiu dekretu fiksuotos 48 privalomos baudžiatvosa darbo dienos per metus, išdėstant jas taip, kad vasaros darbymečiu baudžiauninkui tekdavo dirbti nuo 3 dienų (su arkliu) iki 6 dienų (be arklio) per savaitę. „Darbo diena“ reišė dviejų žmonių darbą rankomis arba vieno žmogaus darbą su arkliu, skaitant nuo saulės tekėjimo iki laidos. Už pavėlavimus į darbą buvo taikomos sunkios fizinės bausmės.² Aišku, kad veikiant tokiai atodirbio sistemai (oficialiai galiojusiai iki 1807 m., o faktiškai — žymiai ilgiau), savi baudžiauninkų žemės sklypai likdavo tinkamai neprižiūrėti, o tuo tarpu už juos reikdavo mokėti dar piniginius mokesčius.

Taigi, labai pavėluotas ir spartus pirmųjų kapitalizmo užuomazgų vystymasis, iš vienos pusės, ir tradiciškumas, bailus reformizmas, biurokratinė rutina, iš kitos pusės,— štai pagrindiniai specifiniai bruožai, kurie, Prū-

¹ V. I. Leninas. Raštai, 13 t., 248 psl.

² „Patent darinnen verordnet wie die Dienste und Schaarwerken in den Preussischen Aemtern Insterburg und Ragnit kuenftig geleistet werden sollen“. 1723 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2727.

sijos atveju, papildė V. I. Lenino duotą lažinio ūkio apskritai charakteristiką.

Visa eilė šio, V. I. Lenino terminu tariant, pereinamojo laikotarpio faktų rado atgarsį ir K. Donelaičio „Metuose“. Kaip matėme praeitame skyriuje, Vyžlaukio dvaro javus žiemą baudžiauninkai gabena į Karaliaučių ir už juos parveža amtmonui „tris žakus raudonųjų“. Vyžlaukio būrai prislėgti dvilypės rentos.— atodirbio (plg. mėšlavežio, šienapiūtės dvaro laukuose vaizdus) ir piniginės (plg. miško vogimą mokesčiams apmokėti). Visa „Metuose“ duodamoji ūkininkavimo, ūkinių patarimų programa paremta pinigų reikšme, raginimu gaminti pardavimui (linų sėjimas, vaisių, uogų, riešutų rinkimas ir džiovinimas). Valstiečio baudžiauninko ūkis jau nebegali būti natūralinis: būras perkasi reikalingų buitinių dalykų bei įrankių (Plaučiūno kelionė į Karaliaučių). Visa tai rodo, kad Donelaitis pastebėjo ir atvaizdavo naujuosius gamybinio būdo pakitėjimus Prūsijos kaime.

Prūsijoje vyko aštri klasių kova. „Klasių kova tarp išnaudotojų ir išnaudojamųjų sudaro pagrindinį feodalinės santvarkos bruožą.“¹ Ši kova vyko tarp valstiečių masių ir saujelės feodalų, besinaudojančių tokiu klasinio pavergimo įrankiu, kaip feodalinė valstybė. „Baudžiavinė visuomenė reiškė tokį klasinį pasiskirstymą,— rašė V. I. Leninas,— kai milžiniška dauguma — baudžiavinė valstietija — buvo atsidūrusi pilnoje priklausomybėje nuo menkos mažumos — dvarininkų, kurie valdė žemę“.² Savaimė suprantama, kad pereinamuoju iš feodalizmo į kapitalizmą laikotarpiu, didėjant valstiečių masių iš-

¹ VKP(b) istorija. Trumpasis kursas, 1952, 122 psl.

² В. И. Ленин. Сочинения, 29 т. 445 псл.

naudojimui, kova tarp šių masių ir valdančiųjų feodalų tolydžio aštrėjo.

Mūsų kalbamu metu, Prūsijos absoliutizmo sąlygomis, klasių kova vyko ne atviro valstiečių karo (kaip XVI a.) ar sukilimų būdu, o įvairiomis prislopintomis formomis. Ji reiškėsi bendru valstiečių nepasitenkinimo augimu, protestais, teisine kova prieš dvarą, baudžiavinių nuostatų nepaisymu, o pagaliau ir atskirais atviro pasipriešinimo aktais. Apskritai, klasių kova Prūsijoje XVIII a. viduryje buvo stichinio, neorganizuoto pobūdžio.

Tolesnis mūsų uždavinys — smulkiau ir konkrečiai panagrinėti klasių kovos reiškinius Rytų Prūsijos kaime Donelaičio vaizduojamu laikotarpiu, kad paskui galėtume nustatyti tų reiškinių atspindžius „Metuose“ ir teisingai suprastume paties autoriaus poziciją šiuo klausimu.

Donelaičio gyvenamuoju metu Rytų Prūsijoje susiduriame su feodalinio dvaro pastangomis prisitaikyti prie kintančių gamybos būdų ir išsilaikyti nuolat didinamo valstiečių išnaudojimo sąskaita. Dvaras, taip sakant, buvo puolančioji jėga to meto Rytų Prūsijos kaime. Iš kitos pusės, matome valstiečių masių pastangas priešintis šitam dvaro įsigalėjimui jų žemių ir interesų sąskaita. Valstiečių kova reiškėsi ar tai betarpišku priešinimusi vietiniam dvarui, ar tai valdžios nuostatų apskritai nepaisymu; ši kova vyko tiek ekonominėje, tiek teisinėje plotmėje.

Tipišku to meto reiškiniu tenka laikyti dvaro pastangas sutelkti aplink save kuo geresnes žemes, prijungiant iš valstiečių „atrėžtinius sklypus“, nustatyti aiškias laukų ribas, gerinti ganyklas ir t. t. Tuo metu kaip tik ir

kilo gausios vadinamos separacijos — kaimo nuo dvaro atribojimo ir bendrųjų ganyklų (servitutų) panaikinimo — bylos. Brošiūrose tuo klausimu, kurių vieną vertė į lietuvių kalbą ir Donelaitis, buvo įrodinėjama, kad bendrosios ganyklos trukdančios plėsti gyvulininkystę, įvesti pastovius šienaujamus plotus, sukultūrinti pelkėtas pievas ir t. t. Oficialioje spaudoje buvo atvirai nurodoma, kad dvaras, be savo turimų centrinių žemių, gali pasiimti ir dalį galulaukės kaimų žemių ir, jeigu dėl atstumo bus nepatogu tas žemes iš centro dirbti, vietoje gali būti įkurtas naujas folvarkas¹. Savaimė aišku, kad dvarininkai tokiais valdinės spaudos nurodymais mielai naudojosi.

Pačiam „Metų“ autoriui, kaip minėjome, teko vesti ilgą ir atkaklią kovą prieš vietos dvarą, ginant valstiečių ir savo paties interesus. Šis procesas, kurio plati dokumentacija yra išlikusi², labai akivaizdžiai parodo apskritai to meto dvaro politiką valstiečių atžvilgiu.

Karališkasis dvaras įsisteigė Tolminkiemyje 1732 m., prievarta pašalinus iš ūkių dalį valstiečių. Vėliau, 1775 m., plečiant dvaro žemes, buvo dar prijungta eilė gretimų valstiečių ūkių, o gyventojai „perkelti kitur“. Po šios „reformos“ Tolminkiemyje liko tik vienas laisvasis (neprivalęs eiti baudžiavos) valstietis. Be tiesioginio smurto, ir įvairiais kitais būdais dvaras tolydžio stiprino savo padėtį valstiečių interesų sąskaita. Antai, 1745 m. amtmonas išvedė į gretimą Samonėnų folvarką platų, medžiais apšodintą kelią per valstiečių laukus,

¹ „Woehentliche Koenigsbergische Frage-und Anzeigungs-Nachrichten“, 1771 m., Nr. 26—29. MA Centr. bibliotekos archyvas, Borussica, 38.

² Žr. „Altpreussische Monatsschrift“, 1897, 292—331, 409—441 psl.

niekuo už tai jiems neatlygindamas. 1770 m. dvaras užgrobė kaimo bendrąsias ganyklas, padarydamas valstiečiams didelių nuostolių, nes šie buvo priversti keletui sumažinti savo laikomų gyvulių skaičių. Pagaliau, pradėdamas separacijos bylą 1775 m., dvaras tikėjosi įteisinti sau ganyklas. Skundo raštuose Gumbinės teismo kamerai Donelaitis įrodinėja nieko neturįs prieš pačią separaciją, bet tai nereiškia, kad nualintas savo žemes dvaras iškeistų geromis kaimo žemėmis. Teismo kolegijos sudarytą komisiją amtmonas Ruhigas papirko, ir ji surašė dvarui palankų aktą, kurį Donelaitis, atstovaudamas kaimą, atsisakė pasirašyti. Amtmonas Donelaitį ir kelis valstiečius įskundė kamerai kaip separacijos trukdytojus. Net įrodžius separacijos neteisingumą, dvaras perleido kaimui tik prastąją dalį ganyklų. Donelaitis rašė skundą karaliui, ir byla turėjo būti sulaikyta, bet tuo tarpu Gumbinės kamera patvirtino Ruhigo projektą. Donelaitis atsisakė jį vykdyti. Dėka poeto atkaklumo ir veiklos (kelionė į Berlyną¹), byla užtruko ir pagaliau 1790 m. baigėsi kaimui priimtinais rezultatais.

Tokios ir panašios separacijos bylos vyko to meto Rytų Prūsijoje visuotiniu mastu. Toks valstiečių teisių gynėjas, kaip Donelaitis, buvo labai reta išimtis; kaip taisyklė, valstiečiai bylas su dvarais pralaimėdavo arba iš viso neįstengdavo jų vesti. Galima įsivaizduoti, kokia neteisybių našta griuvo ant beraščių ir nuskurdusių valstiečių jų kovoje prieš valdžios ir vietos įstaigų palaikomus dvarininkus ar dvarų valdytojus-amtmonus.

¹ Žr. „Allerley zuverlaessige Nachrichten...“ „Unsere Dichter im Wort und Bild, VI, 1896, 27 psl.

Su valstiečiais dvaras kiekvienu atveju elgėsi savo nuožiūra. Iš vienos pusės, buvo siekiama juos pritvirtinti prie dvaro, kad pastarajam būtų užtikrinta pastovi darbo jėga. Pavyzdžiui, būrui mirus, jo turėta žemė ir kitas turtas galėjo būti pavedamas jo vaikams ar giminiams, tačiau dvarui atsiimant visą duotą inventorių, sėklas ir t. t. Naujas ūkio valdytojas turėjo vėl savo vardu imti iš dvaro paskolą pagal raštišką sutartį, ir tokiu būdu tapdavo susaistytas su dvaru visam laikui¹. Iš kitos pusės, valstiečiams nuolat grėsė pašalinimo iš jų valdomųjų ūkių pavojus. Amtmonams ir šaltyšiams buvo įsakyta nuolat sekti valstiečių darbą, savo žemės ir sodybos užlaikymą. Labai lengvai valstietis būdavo apkaltinamas nesugebėjimu ūkininkauti ir pašalinamas iš ūkio². Čia būta nuolatinio savivaliavimo ir kyšininkavimo; apie tai užsimenama net oficialiuose dekretuose. Valstiečių šeimos, neatlaikydamos dvaro spaudimo, viena po kitos netekdavo žemės ir namų.

Siekiant užtikrinti pigią darbo jėgą, valstiečių jaunimas prievarta buvo imamas į dvarą. Buvo nustatyta, kad valstiečių sūnūs ir dukterys, prieš išeidami dirbti kur nori, privalo prieš tai būtinai trejus metus atitarnauti artimiausiame folvarke už „visuotinai galiojantį“

¹ „Karališka gromata, kuo būdu palikusi tėvainystė karališkų padonų Prūsų žemėje, o ypačiai Lietuvoje tikrai tarp palikusiuju tėvainių tur išdalyta būti“. 1722. MA Centr. bibliotekos archyvas, BF 3093.

² „Išguldymas perskyrimo VII. valsčiaus-provininkų įstatymo Prūsų karalystėje“ (Punktas b: Tie, kurie „per savo ledoką gspadorystę ir šitaipo tyčiomis taip pavargo, kad čyžę užmokėti negal... nuo dvaro ir provos-amtmono po draugei kamarai ant koravonės ir atstatymo nuo ūkių žinomi daromi yra“). MA Lietuvos istorijos institutas. Darbai, I, 1951, 267 psl.

atlyginimą. Už įstatymo pažeidimą, kaip ir visais atvejais, buvo grasoma sunkiausiomis bausmėmis¹.

Vietos dvarų amtmonai naudojosi plačiomis teisėmis valstiečių baudžiauninkų atžvilgiu: kruvinai atsiskaitydavo už bet kurį tikrą ar tariamą jų interesų pažeidimą. Pažymėtinas šiuo atžvilgiu L. Rėzos liudijimas, kad būrų ir amtmonų santykiai Rytų Prūsijoje kartais taip paaštrėdavo, jog pastarieji kviesdavo dragūnus, kad jėga priverstų valstiečius atlikti baudžiamuosius darbus²; tai rodo valstiečių baudžiauninkų pasipriešinimo feodalams augimą. Amtmonų valios vykdytojai — vakmistrai ginkluoti lankydavosi valstiečių sodybose ir darydavo ką tinkami. Vietos pareigūnų savivaliavimas pasiekė tokį laipsnį, kad valdžia net buvo priversta dalį jų funkcijų perduoti valsčių teismams. Pvz., 1777 m. karaliaus įsakyme konstatuojama, kad dvaro amtmonų teisės neleistinai perdedamos, kad dažnai pasitaiką per skubių ir griežtų susidorojimų su baudžiauninkais, juos sužalojant ir paverčiant nedarbingais. Kad to neatsitiktų (kas, žinoma, buvo feodalams nuostolinga), valstiečiai, kurie vėluoja į baudžiamą, neatlieka uždėtų prievolių, mokesčių ar kitų įsipareigojimų dvarui, turį būti ne vietos valdininkų egzekucijai atiduodami, o teisiami valsčiaus teisme, ir ne mušami, o baudžiami priverčiamųjų darbų kalėjimu³.

Krašte veikė sudėtinga fizinių bausmių bei piniginių

¹ „Edict, dasz der koenigl. Bauern-Soehne und Tochter in Preussen befor sie sich bei einem Particulier in Dienste engagieren auf einem koenigl. Vorwercke 3 Jahr als Knechte und Maegde dienen sollen“. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2672.

² L. R e s a. Das Jahr..., 142 psl.

³ „Išguldymas perskyrimo VII...“, MA Lietuvos istorijos institutas. Darbai, I, 1951, 266—268 psl.

baudų sistema. Būdinga, kad valstiečiams išskirtinai buvo taikomos sunkesnės bausmės už tą patį nusikaltimą, negu kitiems krašto gyventojų sluoksniams. Antai, už sulaužymą draudimo medžioti karaliaus giriose būrai buvo baudžiami tvirtovės darbais, o visi kiti piliečiai — pinigine bauda. Arba už ūkių perleidimo sutarčių darymą be teismo valdininko žinios valstietis buvo baudžiamas atstatymu nuo ūkio ir dar sunkiųjų darbų kalėjimu, o „šiai pardavėjai“ — 100 auksinų bauda¹. Šie faktai ryškiai parodo socialinę ano meto nelygybę, valstiečių laikymą ne tik ekonominiame skurde, bet ir žemesnėje teisinėje padėtyje.

Esant šitiek galimybių feodalams ir jų valdžiai bausti valstiečius „pagal įstatymą“ ir savivaliauti be įstatymo, valstiečiai, priešingai, nors ir su teisingais skundais nebuvo prileidžiami į vietos įstaigas. Oficialiai buvo nurodoma, kad būrai duoda daug „niekam nevertų skundų“ prieš įstatymus ar teismo nuosprendžius, ir įsakoma tokių skundų nepriimti. Apeliuoją valstiečiai baudžiami kalėjimu. Net valstiečio skundą surašęs asmuo gauna metus kalėjimo. Skūstis buvo galima žodžiu vietos kamerai, kuri pati surašys protokolą ir nukreips jį kur reikia². Aišku, kad tokiu būdu valstiečio skundas arba įgydavo visai kitą turinį, arba likdavo vietos įstaigų stalčiuose.

Nepakeliamos prievolės dvarui tiesioginių darbų ir mokesčių pavidalu, teisinė nelygybė, feodalų ir jų sta-

¹ Žr. „Iš naujo surašytas karaliaus prisakymas“... 1734; „Apsakymas, kuomi uždraudžiama, kad ūkininkai Prūsų žemėje savo ūkius ar gyvatas tylomis nei parduotų, nei apmainytų“, 1796, LII Darbai, I, 250—251, 271—272 psl.

² „Apsakymas“, išleistas viceprezidento von Biedersee Karaliaučiuje, 1780, LII Darbai, I, 269—270 psl.

tytinių-amtmonių bei pareigūnų savivaliavimas, griežta ir plati bausmių sistema, nuolatinė grėsmė netekti žemės ir namų, prievartinis jaunimo grūdimas samdiniais į dvarą arba į muštru paremtą prūsiškąją armiją, draudimas, nors ir pagrįstai, skūstis vietos įstaigoms, — štai kokia buvo valstiečių padėtis feodalinėje Prūsijoje. Griežtai smerkdamas reakcingąjį prūsiškumą, K. Marksas to meto Prūsiją vadina „tarnų valstybe, kur vergas tyliai tarnauja, o žemės ir žmonių savininkas, kiek galima, tyliai viešpatauja, gerai išauklėtų, tylių ir paklusnių dvarbernių padedamas“¹.

Tačiau, nepaisant gniaužiančio bet kokią demokratinę mintį feodalinio absoliutizmo, tradicinės rutinos ir „tylios tvarkos“, valstiečių klasinis sąmoningumas tolydžio brendo. Į feodalinio dvaro vykdomą valstybės priemonėmis puolimą prieš valstiečių baudžiauninkų ekonomines pozicijas, prieš jų elementariausias žmogiškas teises, pastarieji atsakydavo tiek įvairiomis pasyvaus, tiek stichiško aktyvaus pasipriešinimo formomis.

Viena iš tipiškų tuometinio valstiečių pasipriešinimo formų buvo baudžiavinių įsipareigojimų nevykdymas. Būta fakty, kad valstiečiai baudžiauninkai paskirai šeimomis ir net ištisais kaimais nustodavo eję vietiniam dvarui baudžiavą. Tai patvirtina ir to meto karaliaus dekretai dėl baudžiavinių nuostatų pažeidinėjimo. Antai, viename iš jų sakoma, kad baudžiauninkų tarpe sklindančios kalbos, esą kitur nebesą baudžiamos, o tik jų, vietiniai, dvarai savo naudai palaiką esamą padėtį, ir kad valstiečiai linkę nevykdyti savo įsipareigojimų. Dekrete pabrėžiama, kad baudžiaviniai įsipareigojimai

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, I т., 343 псл.

tiek karališkuose, tiek šiaip dvaruose lieka pilnai galioti, ir kad sukilę prieš juos baudžiauninkai turi būti šalinami iš savo gyvenviečių ir atiduodami teismui nubausti kaip sutarčių laužytojai¹. Tokie ir panašūs faktai ryškiai rodo valstiečių klasinio sąmoningumo augimą.

Protestuodami prieš baudžiavinę sistemą, ar tiesiog nepakeldami jos naštos, valstiečiai baudžiauninkai bėgdavo į Prūsijos miestus, kur jie dažniausiai papildydavo to meto varguomenės eiles, arba nelegaliais keliais stengdavosi pasprukti į užsienį, dažniausiai į anuometinę Lenkijos — Lietuvos valstybę, kur jų, žinoma, taip pat nelaukė lengvesnės gyvenimo sąlygos. Prūsijos valdžia griežčiausiomis priemonėmis stengėsi užkirsti bėgliams kelią. Sugautus bėgant į užsienį valstiečius buvo įsakoma pakarti; jų bylos turėjo būti sprendžiamos Įsrutyje ir nedelsiant tvirtinamos Karaliaučiuje². Būdinga, kad iš Rytų Prūsijos bėgo net valstiečiai-kolonistai, kurie buvo gavę žymių privilegijų ir lengvatų; ką jau bekalbėti apie vietinius baudžiauninkus.

Vienu iš pasipriešinimo feodalams ir jų valdžiai reiškinių reikia laikyti ir masinį valstiečių jaunimo dezertyravimą iš Prūsijos kariuomenės. Demokratiškiau nusiteikusį jaunimą vietos dvarininkai mielai atiduodavo į verbavimo agentų rankas. Karinė disciplina Prūsijos kariuomenėje buvo palaikoma brutalia jėga ir muštru.

¹ „Įspėjimas Rytų Prūsijos ir Lietuvos baudžiauninkams“, 1799, MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 28/2924. (Šio įsakymo naujas išleidimas net 1799 m. rodo, kiek turėjo reikšmės 1719—1720 m. deklaracijos dėl baudžiavos panaikinimo.)

² „Karališkas apsakymas, kad būrai iš Prūsų žemės išbėgę toj tikt nutverti ir į galgį bus pakarti“, 1736 m. (Pakartotas 1739 m.). MA Lietuvos istorijos institutas. Darbai, I, 251—252, 260—262 psl.

Lietuvių valstiečių jaunimas masiškai dezertyrudavo, ką rodo kas keleri metai kartojami dekretai šiuo reikalu lietuvių kalba. Asmuo, slėpęs dezertyrą, būdavo pakariamasis, o kaimas, leidęs dezertyrui apsistoti, baudžiamas mėnesiu tvirtovės darbų ir pinigine pabauda. Išdavusiems besislapstantį dezertyrą buvo skiriamos stambios premijos¹. Tačiau nei drakoniškos bausmės, nei šlykštus išdavimo skatinimas bei pastangos skaldyti valstiečių vienybę neužgniaužė šios liaudies protesto ir pasipriešinimo išnaudotojams formos.

Valstiečių aktyvumas ir priešinimasis feodalams ypač sustiprėjo Septynerių metų karo laikotarpiu (1757—1763 m.). Yra žinių, kad vakarinių lietuvių valstiečių masės, iškankintos baudžiavinės priespaudos ir nežaboto feodalų savivaliavimo, su dideliu prijautimu sutiko rusų kariuomenę, pergalingai triuškinusią „nenugalimą“ Prūsijos armiją. Lietuviai valstiečiai laikė rusų kariuomenę išvaduotoja. Tai liudija ir Prūsijos armijos vyriausiojo vado Levaldo atsišaukimas, išleistas 1757 m. ties Vėluva lietuvių kalba, kuriuo valstiečiai raginami „nesiduoti Rusijos carienės viliojamiems, o ištikimai tarnauti Prūsijos viešpačiui“. Atsišaukime nurodoma, kad esą „daug žmonių, kurie per jų (rusų. — *L. G.*) pažadėtą pilną pakajų ir išdalytus pasus į Klaipėdą sugrižt arba tose šalyse pasiduoti prisiviliodino“². Vėliau (1764 m.) išleistu dekretu nustatomos represii-

¹ „Erneuertes und geschaerftes Edict wegen Anhaltung und Verfolgung der Deserteurs“, 1749 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, MLA 414. Tokie ediktai žinomi ir 1744, 1769, 1788 m. datomis. Iš 1744 m. turima „Amnestija desertyrams“ lietuvių kalba. MA Centr. bibliotekos archyvas, BF 3097.

² „Atsišaukimas, išleistas Prūsijos kariuomenės vyr. vado Levaldo ties Vėluva“, 1757 m. MA Istorijos ir teisės instituto archyvas, „Senovės teisiniai spaudiniai“, 84—85 psl.

jos — viso kilnojamojo ir nekilnojamojo turto konfiskavimas — tiems, kurie pasitraukė su rusais, arba buvo jiems palankūs¹.

Rusų kariuomenės pergalė, Berlyno paėmimas, sudarė palankias sąlygas Rytų Prūsijos valstiečių judėjimui prieš feodalinį dvarą sustiprėti. Kad tokio judėjimo iš tikrųjų būta, rodo išlikusi slapta instrukcija iš 1763 m., skirta „generalinei vizitacijai“ rytinėse Prūsijos srityse praveisti, siekiant išnaikinti „vagių gaujas, klajoklius, padeginėtojus“ ir t. t., kurių „daug atsirado karo metais“. Amtmonams buvo įsakoma per šulcus suorganizuoti apylinkes pažįstančių žmonių būrius ir su jais iškrėsti vietas, suimant visus įtariamus asmenis, o jų palaikytojus pristatant nubauti tvirtovės darbais².

Iš to, kas čia suminėta, matome, kad klasių kova Donelaičio laikais Prūsijoje tolydžio aštrėjo ir buvo įgijusi nors ir ne tiesioginį — atvirų valstiečių sukilimų prieš feodus, — tai bent gana griežtą ir labai įvairiopą pobūdį.

Klasių kova Rytų Prūsijos kaime, įvairiupos tos kovos formos rado ryškų atgarsį K. Donelaičio kūryboje. Visuomeniniame-istoriniame laikotarpio fone „Metai“ iškyla kaip nepakeičiamas autentiškas epochos liudininikas, atskleidžiąs ne tik klasių kovos faktus, bet ir padedąs betarpiškai įsijausti į to meto tikrovę bei pasekti baudžiavinių valstiečių klasinio sąmonėjimo raidą.

¹ „Atnaujintas paliepimas dėl parvadinimo pabėgusiųjų iš vaiko ir iš kitų žemės išėjusių padonų ir atėmimo jų imenijų“, 1764 m., MA Istorijos ir teisės instituto archyvas, „Senovės teisiniai spaudiniai“, 91—92 psl.

² „Instruction, wie General-Visitation im Koenigreich Preussen zur Aufhebung... Diebes-Banden, Vagabonds, Brandstifter... anzustellen“, 1763 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 27/2813.

Feodalinio dvaro vykdoma smurto ir išnaudojimo politika valstiečių baudžiauninkų atžvilgiu, iš vienos pusės, ir pastarųjų klasinio sąmoningumo augimas, vis aiškesnis savo skurdo priežasčių supratimas, iš kitos pusės,— šis motyvas aiškia gija eina ne tik per „Metus“: savo šaknimis jis siekia ankstyvesnę Donelaičio kūrybą — pasakėčias¹. Jau pasakėčiose alegorine ar pusiau alegorine, o kartais ir visai atvira forma poetas smerkia dvarą bei dvarbernius, pats aiškiai stodamas į išnaudojamųjų valstiečių užtarėjo poziciją. Antai, pasakėčioje „Lapės ir gandro česnis“ poetas klastinga lape neabejotinai laiko dvarininką; nes morale šitaip atskleidžia alegorijos prasmę:

Eik, klausinėk tiktai, kas ponų dvaruose destis,
kur švelnioms uodegoms siratų skaudulius glosto,
o paseloms smarkus neprietelius vargdienį lupa.

(58—60)

Arba pasakėčioje „Šuo Didgalvis“, kur šuo nekaltai įskundžia liūtui avį, tariamai jam įsiskolinusią, ir piverčia ją savo vilnomis užsimokėti,— nesunku įžiūrėti amtmono piktadarybes ir savivaliavimą būrų atžvilgiu. Panašiu tikslu Donelaitis perkuria ir priartina prie savo meto gyvenimo tikrovės žinomąjį Ezopo pasakėčios motyvą apie vilką ir ėriuką („Vilks provininks“). Itin pažymėtina iš to kūrybos laikotarpio pasakėčia „Ažuols gyrypelnys“. Kūrybiškai panaudodamas žinomą moty-

¹ Šešios išlikusios K. Donelaičio pasakėčios, lyginant jas meninės išraiškos bei eilėdaros atžvilgiu su „Metais“, yra neabejotinai anksčiau parašytos, greičiausia, dar poetui mokytojaujant Stalupėnuose; L. Rėza mini pirmuosius Donelaičio hegzometro bandymus jau iš 40-jų metų (L. Rhesa, Das Jahr... XII psl.).

vą — pagyrūną ažuolą suskaldo žaibas, o kukli nendrė išlieka audros nepaliesta,— Donelaitis pakyla iki jo metui labai progresyvaus socialinių neteisybių bei valstiečių skurdo priežasčių supratimo. Poetas pasakėčios morale iškelia teisingą mintį, kad ponai gyvena prabangiai dėka liaudies masių nuskurdimo:

Bet nesigėdėkit, kad jums koks valkata šypsos.

Rasi jis pavogtą puikiai nešioja sermėgą:

rasi nuo aukso jo siratų ašaros blizga

ir kasdien dievop našlių dūsavimai šaukia.

(33—36)

Poetas kelia rūstų įspėjimo ir protesto balsą prieš liaudies išnaudotojus:

Tu, išputėli pilvots, atsimink savo galo.

Tik dabok, kas bus, kad stipdamas rasi rokundą.

(25—26)

Šitokius žodžius galėjo pasakyti tik to meto išnaujamosios valstiečių masės interesus atstovaujantis ir ginąs poetas. Nebepasitenkindamas įvairiaprasme alegorija, Donelaitis išreiškia atvirą neapykantą liaudies skriaudėjams ir išnaudotojams. Ši neapykanta buvo paties gyvenimo padiktuota. Kaip matėme, poetas kartu su savo kaimo valstiečiais ilgus metus kentė vietos dvaro skriaudas ir smurtą, atkakliai kovodamas teisminėmis priemonėmis prieš grobikiškus dvaro kėslus.

Tačiau reikia pasakyti, kad jau šiame, ankstyvajame kūrybos laikotarpyje taip pat pasireiškia ir Donelaičio ideologiniai prieštaravimai, kuriuos vėliau randame „Metuose“. Kai tik kyla klausimas, kas darytina nuskrastiausiesiems „siratams“, poetas ką tik minėtoje pasakėčioje „Ažuols gyropelnys“ jiems pataria:

Prasts ubage, pasilik kaip tau nuo dievo paskirta.

(37)

Ir taip, visu aštrumu pastatytą socialinę problemą Donelaitis baigia aiškinimu, vėliau beveik pažodžiui šaltiesiaus Pričkaus kartojamu „Metuose“: būras turi pasilikti savo vietoje, nes moralumu bei kuklumu jis pelnys didesnę pagarbą, negu verždamasis iš savo padėties.

„Metuose“ matome atsispindint jau daug ryškesnius aštrios klasių kovos momentus: puolančiąją, išnaudotojišką feodalų bei jų statytinių politiką, iš vienos pusės, ir išnaudojamųjų valstiečių ideologinį sąmonėjimą bei pastangas įvairiomis priemonėmis priešintis savo engėjams, iš kitos pusės. Donelaitis ir čia nesvyruodamas stovi aiškiose skriaudžiamųjų valstiečių interesų gynėjo pozicijose ir iš šių pozicijų charakterizuoja bei vertina feodalų veiksmus.

„Metuose“ visu ryškumu iškyla baisesnė ekonominis valstiečių nuskurdimas, kaip rezultatas sustiprėjusio jų išnaudojimo pereinamuoju iš feodalizmo į kapitalizmą laikotarpiu. Ryškiais valstiečių skurdo vaizdais Donelaitis atskleidžia pačios feodalinės-baudžiavinės sistemos išnaudotojišką esmę. Poemoje parodomas ir nelygus teisinis valstiečių traktavimas, feodalų savivaliavimas bei smurtas. Čia taip pat demaskuojama neigiama dvaro įtaka liaudies moralei bei papročiams.

„Metuose“ vaizduojama daugiausia valstiečių baudžiauninkų buitis. Čia nerandame pavaizduoto nė vieno laisvojo valstiečio, neprivalančio eiti baudžiavos, kas ir suprantama, nes pastarųjų tebuvo visiškai nedaug — vienas kitas visoje plačioje apylinkėje. Dauguma „Metų“ būrų — užguiti ir nusigyvenę: jie vos bepakelia baudžiavinių prievolių našta. Visais metų laikais juos sle-

gia išsekinantis prievartinis darbas. Donelaitis tai konstatuoja kaip jam ir būrams gerai žinomą faktą:

Tu su manim žinai, kaip būrą baudžiava baudžia
ir kaip bėdžius toks, kasdien kantriai pasilenkęs,
po baisioms vargų naštomis vos gal atsидvēsti.
Ak, kas gal visokias mūsų bėdas surokuoti!

(„Vasaros darbai“, 188—191)

Darbas būrams yra virtęs prakeiksmu. Ateina pavasaris, atbunda gamta gyventi ir džiaugtis, o baudžiauninkai nieko panašaus nepajunta: jiems tik pasunkėja vergiško darbo našta:

Bet ir jūs, darbai, vėl mus užniksite dovyt,
kad turėsime su vargais į baudžiąvą trauktis.

(„Pavasario linksmybės“, 404—405)

Ir ne tik metų ciklas, o visas būro amžius praslenka kaip ištisa katorga. Nuo pat mažumės baudžiauninkų vaikui jau tenka ganyti dvaro bandą, o dar nesubrendusio pusbernio jėgos palūžta po nepakeliama suaugėliui skirtų darbų našta. Ir taip tęsiasi iš kartos į kartą:

Klauskit tik senuosius jūs, glūpieji bebarzdžiai,
ir girdėkit, ką jie jums pasakys prisivargę.

(„Žiemos rūpesčiai“, 583—584)

Baudžiavinė sistema pančioja valstiečių iniciatyvą pereiti prie naujų ūkininkavimo būdų, kurių reikalavo vis labiau stiprinama pinigine rentos forma. Valstiečių įdedamas darbas neneša jiems jokio ekonominio pagerėjimo, nes visą antvertę įvairiopus rentos pavidalu pasisavina žemių savininkai — feodalai. Valstiečiams tenkanti žemės ūkio gėrybių dalis yra mažesnė, negu reika-

linga jų pragyvenimo minimumui. Tai Donelaitis vaizduoja su didele ekspresijos jėga:

Mes besidovydami daugyšk kruopas nedarytas
ir plutas menkas, blogai kramtydami, valgėm.
Tankiai mes tvanke prastai maišydami skinkį
ir vandens malkus iš klando semdami, gėrėm.

(„Rudens gėrybės“, 364—367)

Menkos valstiečių maisto atsargos baigiasi su žiema; pavasarį ir vasarą, kai užgriūva patys sunkiausi darbai, baudžiauninkai beveik nebeturi kuo misti:

...ką mes pernai sau nusipelnėm
ir zopostui savo namams kampe pakavojom,
su žiema jau baigias ir visur išsituštin.

(„Pavasario linksmybės“, 553—555)

Taigi, Donelaitis, remdamasis gyvenimo stebėjimu, „Metuose“ atspindi tolydaus liaudies masių ekonominio nuskurdimo klasinėje visuomenėje dėsni.

Be ekonominio valstiečių išnaudojimo, „Metuose“ parodomi ir jų beteisiškumo bei atviro feodalų smurto valstiečių atžvilgiu aktai. Būrams kiekvienu atveju taikomos žalojančios fizinės bausmės. Amtmono valios vykdytojas — vakmistras pasirodo kaip siaubas baudžiauninkų tarpe. Dvaro įsakymus jis skelbia „beržinį nusitvėręs“ ir „baisiai rėkaudamas“ („Vasaros darbai“, 653—654). O amtmono Kasparo tarnas Diksas niekina ir muša lauke vasaros kaitroje bedirbančius būrus:... „Štai Diksas su lazda dar muša nabagą“ („Vasaros darbai“, 216). Pagaliau „Metuose“ randame ir tokį ryškų tiesioginio feodalų bei jų statytinių smurto paveikslą, kaip Pričkaus mirties epizodas, kur amtmonas, pasigedęs šilingo trijuose maišuose raudonųjų, gautų už Kara-

liaučiuje parduotus dvaro javus, įsako žiauriai primušti būrus ir jų šaltyšių Pričkų. Senis šaltyšius miršta nuo gautų smūgių:

O išaušus jau taipo sumušdino Pričkų,
kad, vos tris dienas sulaukęs, numirė bėdžius.

(„Žiemos rūpesčiai“, 457—458)

Šis epizodas kalba pats už save; jis akivaizdžiai rodo nepaprastai sunkią ir beteisę valstiečių padėtį, iškelia reikalą ieškoti išeities ir, užuot pasyviai kentus, priešintis feodalų smurtui. Toks epizodas savaime kursto neapykantą sužvėrėjusiems feodalams, naikina bet kokią kompromiso su išnaudotojais ar jų moralinio „pagerinimo“ galimybę.

Sunkios valstiečių buities vaizdais atskleisdamas išnaudotojišką valdančiosios feodalų klasės politiką, rodydamas teisinės nelygybės ir smurto pavyzdžius, Donelaitis lygia greta nuplėšia kaukę ir nuo tariamos dvaro dvasinės kultūros, po kurios išoriniu blizgėjimu slypi feodalų moralinis supuvimas. Dvaras — tiesioginis kaimo tradicijų, jo moralės žlugdytojas. Valstiečiai, patekę tarnauti į dvarą, sekdami ponų pavyzdžiu, ištvirksta, pradeda tuščiai didžiuotis ir niekinti būrus. Donelaitis kiekviena proga pabrėžia ponų gyvenimo nenatūralumą, jų rajumą ir ištižimą. Poemos veikėjų lūpomis jis su pasišlykštėjimu vadina ponus „išputėliais pilvotais“, „prakeiktais kiaulėmis“, „savavalininkais didpilvais“ ir pan.

Kaip matome, Donelaitis išvysto „Metuose“ griežtą išnaudotojiškos feodalų klasės kritiką tiek ekonominiu, tiek teisiniu bei moraliniu atžvilgiais. Reikia pabrėžti, kad tai didele dalimi nėra jo paties didaktiniai sampro-

tavimai ar teiginiai. Feodalų klasės kritiką Donelaitis poemoje išsako valstiečių baudžiauninkų lūpomis. „Metuose“ šią kritiką išgirstame pačių būrų krivūlėse bei pobūviuose. Donelaitis atskleidžia valstiečių klasinio sąmoningumo augimą, neapykantos išnaudotojams kaupimąsi. Šis klasinės valstiečių sąmonės brendimas klasių kovos aplinkybėmis vyksta palaipsniui, tam tikrais etapais, kuriuos lengvai galime atsekti „Metuose“.

Visų pirma, baudžiauninkai, jausdami savo buities sunkumą, lygia greta pradeda suprasti ir savo klasės, kaip pagrindinio ekonominio veiksnio, kaip svarbiausio gamintojo, nepakeičiamą vertę. Jie, darbo liaudis, sukuria visas ekonomines gėrybes, tą būtiną visuomenės gyvenimo pagrindą. Ponai šiuo atžvilgiu tēra tarsi parazitai ant sveiko liaudies kūno; patys vieni jie pražūtų:

Kas tokiems išdykėliams gardžiai pasivalgyt
ir prisisiurbt saldžiai pelnytų reikalą kožną,
kas dirvas užartų, sētų bei nuvalytų,
kas grūdelius iškultų ir parduot nuvažiuotų,
kad nei Lauro, nei dosningo Krizo nebūtų?

(„Rudens gėrybės“, 473—477)

Būrų gyvenimo būdas „Metuose“ priešpastomas neigiamam, ištižusiam ir ištvirkusiam ponų gyvenimo būdai. Donelaitis iškelia faktą, kad būrai, nors ir skurdžiai, bet natūraliai, gamtinėse sąlygose gyvendami, būnà tvirti, sveiki ir guvūs, o, priešingai, nutukę dykaduoniai ponai nuolat serga ir veikiai miršta. Su neslepiama ironija ir hiperbolizavimu Pričkus pasakoja būrams apie dvaro kulinariją, jam sukėlusią tik pasišlykštėjimą („Rudens gėrybės“, 267—324). Panašią prasmę turi ir paukščių saskrydžio alegorija „Metuose“, kur natūraliam būrų gyvenimui priešpastomas nuo persiriji-

mo sprogstas ir kėsinašis nusižudyti ponas („Pavasario linksmybės“, 155—244). Tokių epizodų ir sugretinimų tikslas „Metuose“—degraduoti dvarininkus baudžiauninkų akyse, parodyti, kad būrai yra pranašesni už juos niekinančius ponus, ir tuo būdu žadinti sveiką būrų ambiciją:

Vierykit tik man, kad tūls, vyžas užsimovęs,
su protu daug syk apgauna didelį poną...

(„Vasaros darbai“, 502—503)

Puikioje gamtos ir žmonių paralelėje poetas būrą palygina su lakštingala, kuri tėra menkas, pilkas paukštelis ir čiulba nakties tamsoje pasislėpus, tačiau prieš jos balsą „smuikai ir kanklys tur su gėda nutilti“, kai tuo tarpu dvarbernis Diksas:

nei dievaitis koks tarp būrų skiauturę rodo;
o kad kartais mes jo glūpą girdime kalbą,
tai ir būrs tur spiaudyt ir didžiai nusidyvyt...

(„Pavasario linksmybės“, 122—124)

Šitoks baudžiauninkų vertės ir jų moralinio pranašumo prieš feodalus pabrėžimas „Metuose“ atspindi labai svarbų, būtiną etapą būrų klasinio sąmonėjimo procese.

Kitas reikšmingas etapas „Metuose“ vaizduojamų visuomeninių santykių vertinime yra prigimtinės būrų ir ponų lygybės suvokimas. Tai yra ryškus atgarsis vienos progresyviųjų šviečiamojo amžiaus idėjų, kurios skelbėju buvo J. J. Ruso (1712—1778). „Metų“ baudžiauninkai jau aiškiai supranta, kad vien savo gimimu ponas dar negauna jokios teisės į turtus ir valdžią:

Kiek jie, mislyk tik, sau patys atneša lobių?
Ponų dar nei viens su kardu negimė sviete...

(„Rudens gėrybės“, 458—459)

Drastiškais, „ponišką skonį“ šokiruojančiais išsireiškimais Donelaitis vaizduoja tolygią būrų ir ponų kūdikystę. Dalis išponėjusių dvaro žmonių yra kilę iš baudžiauninkų šeimų, jaunystėje patyrę vargo ir skriaudų, o paskui patys ne mažiau skriaudžia pavaldžius būrus. Antai, amtmono Kasparo dešinioji ranka Milkus riečia nosį, užmiršdamas, kad pats tarnavo piemeniu pas Bleberį, ir šaltyšius Pričkus su botagu, kai akėt nenorėjo, jam „strėngalį drožė“. Taip „Metuose“ išryškėja mintis, kad „teisė“ į išnaudojimą ir smurtą atsiranda kartu su turtu, su gamybos priemonių užgrobimu ir valdymu, o nėra „prigimtinė“.

Ši prigimtinės žmonių lygybės mintis ano meto Prūsijos absoliutizmo sąlygomis buvo itin progresyvi ir veiksminga. V. I. Leninas, kritiškai įvertindamas Rusijos narodnikų pozicijas, ypač pabrėžė jų keltų lygybės šūkių reikšmę ir vaidmenį baudžiavinės Rusijos sąlygomis. „Lygybės idėja, — rašė V. I. Leninas, — revoliucingiausia idėja kovoje su senąja absoliutizmo santvarka aplamai — ir su senąja baudžiavine, stambiųjų dvarininkų žemėvalda ypatingai. *Lygybės* idėja yra teisėta ir pažangi..., kadangi ji išreiškia kovą su feodالية, baudžiavine nelygybe“¹. „Metuose“ reiškiamą, nors ir naivia bei vulgaria forma, bet užtat paprastam skaitytojui suprantamai, prigimtinės būrų ir ponų lygybės idėja ano meto sąlygomis yra ypatingai progresyvi, kelianti valstiečių baudžiauninkų klasinį sąmoningumą. „Metų“ būrai jau pradeda suprasti, kad tikroji jų skurdo priežastis yra ne įgimti jų nesugebėjimai, o išnaudotojiškoji feodalų klasės politika. Štai kodėl, teisingu tarybinės kritikos paste-

¹ V. I. Leninas. Raštai, 13 t., 214 psl.

bėjimu, nors Donelaitis pats ir nedaro kokių maištingų išvadų, tačiau poemoje slypi galimybė tokias išvadas pasidaryti.¹

Meniniais vaizdais atskleidamas gyvenimo tikrovę, „Metų“ autorius rodo dar ir tolesnius klasinio valstiečių sąmonėjimo etapus. Būrai „Metuose“ ne tik jaučia ar pradeda įsisamoninti tikrąsias savo skurdo priežastis, bet ir ima priešintis dvaro vedamai išnaudojimo politikai. Iš eilės vietų „Metuose“ mums aiškėja ši auganti protesto ir pasipriešinimo nuotaika. Antai, reakingai, susitaiksteliškai nusistatęs Selmas skundžiasi, kad visur atsirandą „glūpų niurnėjimų“, ir kuomet

...amtmonams jau reik pasipurtint,
ir jie vakmistrams išpantyt urdelį siunčia,
štai, tuo iš visų pašalių barzdoti bepročiai,
lyg kad jau dangus pargrius, tik rėkia, tik rėkia...

(„Rudens gėrybės“, 821—824)

„Metuose“ matome, kaip baudžiauninkai, apkrauti pagalvės mokesčiais, apgauna tą patį dvarą: slapta vagia pono mišką, parduoda jį miestelyje ir apsimoka mokesčius („Rudens gėrybės“, 550—590). Visa tai yra aiškaus nepritario dvaro politikai ir protesto prieš baudžiavinį išnaudojimą išraiška. Tokia pat protesto išraiška reikia laikyti ir blogą baudžiauninkų darbą dvaro laukuose. Šaltyšius Pričkus, kuris eina prieštaringas tarpininko tarp valstiečių ir dvaro pareigas, priekaištauja būrams:

¹ В. Кирпотин. «Времена года» Донелайтиса, «Октябрь», 1947., № 5., 183—184 psl.

Tūs tarp jūs, mano sėbrai, vos į baudžiąvą slenka
ir atsivilkęs, kad reik suktis, vos rėplinėja.
Viens, stovėdams ir vis šen ir ten žioplanėdams,
pasakas ir niekus visokius užneša draugui;
o kitsai tik vis į pypkį kemša tabaką,
ar uždegt ugnies į pintį skilia vėpsodams...

(„Žiemos rūpesčiai“, 124—129)

Šitokie šaltyšiaus nusiskundimai rodo būrų nuotai-
kas baudžiąvinio dvaro ir jo uždedamų prievolių atžvil-
giu. Žinant šias nuotaiikas, mums darosi visai supran-
tami baudžiauninkų mėginimai atsisakyti nuo baudžia-
vinių darbų.

Dar ryškesnį, jau aiškiai suformuluoto ir atviro bau-
džiauninkų protesto pasireiškimą randame Dočio bylos
epizode („Žiemos rūpesčiai“, 320—357). Baudžiaunin-
kui Dočiui buvo iškelta byla už tai, kad jis siuntęs savo
pusbernį Duraką pašaudyti maistui varnų, ir tasai šū-
viu padegęs kaimyno daržinę ir pats susižeidęs. Nors
dvarbernis Milkus, pakamorė Lauras ir kiti liudininkai
„liudijo taip vertai, kad ponai liudymą gyrė“, tačiau
Dočys teisme laikėsi drąsiai ir savo atsakomoje kalboje
metė teisėjams į akis tokį sąmoningą kaltinimą ponų
adresu:

Juk jūs, ponai, mus, būrus, jau taip nustekenot,
kad paskiau mums ėst reiks žiurkes irgi pelėdas.

(„Žiemos rūpesčiai“, 356—357)

Šitoks kaltinimas, iššaukęs teisme dalyvavusių būrų
pritarimą, rodo, kad baudžiauninkai jau teisingai prade-
da suprasti savo skurdo priežastis, pradeda suvokti tai,
kad jų darbu sukuriamos gėrybės tenka ne jiems pa-
tiems, o kaupiasi saujelės išnaudotojų, valdančių žemę,

rankose. Nuo šitokio supratimo jau tėra vienas žingsnis į atvirą kovą prieš išnaudotojus. Tokie baudžiauninkai, kilus valstiečių judėjimui, stoja į sukilėlių būrius.

Dočio mestas iššūkis valdantiejiems yra nuoseklus kylančio valstiečių klasinio sąmonėjimo išraiška. „Metuose“ vaizduojamą gyvenimo tikrovę matome atsispindinčią jos revoliuciniame vystyme. Donelaitis sugebėjo pastebėti ir atvaizduoti tuos tipiškus naujo reiškinius, kurie jo metu dar nebuvo vyraujančiai įsigalėję, bet kuriems priklausė ateitis. „Tipiška,— kaip nurodo G. M. Malenkovas,— yra ne tik tai, kas dažniausiai sutinkama, bet tai, kas kuo pilniausiai ir aštriausiai išreiškia duotosios socialinės jėgos esmę.“¹ Donelaitis, kaip poetas, stovįs liaudies interesų gynėjo pozicijose, kaip poetas-realistas, gerai pažįstąs vaizduojamą tikrovę, savo sukurtais meniniais vaizdais negalėjo neatspindėti progresyviųjų visuomenės raidos momentų.

Tačiau, jeigu šiandien mes, remdamiesi marksistinė-lenininine metodologija ir žinodami visuomenės istorinės raidos dėsnius, teisingai ir pilnai suprantame bei įvertiname šiuos Donelaičio „Metuose“ atsispindėjusius visuomenės raidos momentus, tai pats Donelaitis, dėl savo ideologijos ribotumo, pilnutinai nesuprato jo paivaizduotų gyvenimo reiškinių gilesnės prasmės, o laikė juos ne dėsningos visuomenės raidos būtinumu, bet atsitiktiniais įvykiais. Poetas nesuprato, ir tuo metu dar negalėjo suprasti, nei klasinio visuomenės pasiskirstymo, nei klasių kovos būtinumo. Priešingai, jis pats skel-

¹ G. Malenkovas. Ataskaitinis pranešimas partijos XIX suvažiavimui. Apie VKP(b) Centro Komiteto darbą, 1952, 67 psl.

bė nesipriešinimo, susitaikymo moralę ir laikėsi nuomonės, kad išnaudojimo bei smurto aktai yra moralinio valdančiųjų nusmukimo rezultatas, kad valstiečiai skursta daugiausia dėl asmeninių savo ydų. Iš esmės teisingai demaskuodamas moralinį feodalų supuvimą, Donelaitis neteisingai jį apibendrina — laiko jį pagrindine valstiečių negerovių priežastimi. Priešingai „Metuose“ pavaizduotų faktų logikai, poetas mėgina sušvelninti klasinį antagonizmą. Antai, Vyžlaukio amtmoną, užplakusį Pričkų, Donelaitis linksta laikyti išimtimi, išskirtiniu šykštuoliu. Šiai savo pažiūrai pailiustruoti jis net išgalvoja „gerojo amtmono“ pavyzdį („Vasaros darbai“, 166—186). Tiesa, gyvenimo tikrovė rodo ką kita. Pats poetas turi pripažinti, kad tokie „geri amtmonai“ — labai reta išimtis:

Ak, kaip maž tokių, kurie, valdydami svieta,
gailis savo žmonių, kaip reik, ir atmena dievo.

(„Žiemos rūpesčiai“, 400—401)

Tačiau reikiamų išvadų Donelaitis iš to pripažinimo nepadaro.

Vieno pagrindinių „Metų“ veikėjų — šaltyšiaus Pričkaus — lūpomis Donelaitis skelbia įvairiausių savo patarimus būrams, aiškina „sveiką gyvenimo išmintį“. Ir Pričkus, apdovanotas aiškiomis autoriaus simpatijomis, kiekviena proga teigia baudžiauninkams reikalą pasitenkinti esama padėtimi. Tuo būdu Donelaitis prieštarausja pats sau. Iš vienos pusės, jis pripažįsta tai, ką savo akimis tikrovėje mato — būrų gyvenimo skurdą, dvaro savivaliavimą ir smurtą, — tačiau, iš kitos pusės, ragina valstiečius būti paklusniais valdantiesiems. Kai

būras Lauras viešai krivūlėje pasiskundžia ponų neteisingumu ir smurtu, Pričkus šitaip jam atkerta:

...saugokis Kasparą kibint
ir tylėk, kad dumčius jo tau muša per ausį.
Dumplės yr' naudingas daikts į kaminą pūsti,
bet prieš vėjus pūst dar jos niekad os nederėjo
ir debesų greitų žingsnius stabdyt negalėjo.
O ar gal ereliui žvirblis glūps prisilygint,
ar bloga varlė prieš liūtą didelį stengtis?
Taigi dabokis su ponu pasipūtusiu šūtyt
ir laikyk savo snukį, kad kalboj nepariktų.

(„Žiemos rūpesčiai“, 402—410)

Reikia, žinoma, neužmiršti, kad tai — ne eilinio būro, o tarpininko tarp valstiečių ir dvaro — šaltyšiaus žodžiai. Jie būdingi tokios „profesijos“ veikėjui. Kitaip jo prakalbant nėra ko ir laukti: jam tokiu atveju netikėtume, kaip netiki patys būrai, kai jis kartą, jiems prisigerindamas, ima peikti ponus. „Pričkau, ką kalbi? ar ponams taip pasakysi?“ — sukerta jį būrai („Vasaros darbai“, 293). Taip, Pričkaus kalba tipiška. Tačiau mums svarbu išaiškinti autoriaus poziciją, būtent: pritaria ar nepritaria Donelaitis šitokioms Pričkaus pažiūroms?

Donelaitis, kaip sakyta, pasirinko Pričkų didžiosios dalies savo pamokymų skelbėju. Tačiau gyvenimo tikrovė akivaizdžiai įspėja Donelaitį: šaltyšius Pričkus, skelbęs susitaikymo su ponais idėjas, pats beprasmiškai žūva nuo savivaliaujančio amtmono rankos. „Metų“ autorius tai išsiaiškina kaip individualų atvejį, kaip amtmono šykštumo pasekmę. Išsiaiškina ne be svyravimų ir prieštaravimų sau pačiam. Atvaizdavęs Pričkaus žuvimo aplinkybes, Donelaitis su širdgėla ir apmaudu išreiškia teisingą savo paties ir būrų nuotaiką:

Tai, broleliai, tai visa šio svieto malonė;
tiek nusipelnom, kad viernai atliekame slūžbą.
Juk jau, kas tik nor, tas būrišką nabagėlį
stumdo šen ir ten, nei kokį šunį nevertą.

(„Žiemos rūpesčiai“, 464—467)

Tačiau čia pat pridurmui kito savo minčių reiškėjo —
Selmo — lūpomis poetas duoda tokį šio konflikto iš-
sprendimą:

...ne per daug dėl to nusiminkim!
Juk be dievo sviete nieks negal nusiduoti.
Ponai žemės šios negal be jo ponavoti,
o mes, būrai, vėl be jo negalime vargti.
Kožnas tur, kaip dievs jam skyręs yr', pasikakint.

(„Žiemos rūpesčiai“, 468—472)

Selmo lūpomis Donelaitis skelbia iš esmės reakcinę
religinę nusizėminimo, susitaikymo moralę. Iš vienos
pusės, kaip matėme, jis supranta, kad vien iš prigimties
niekas negauna teisės į turtus ir valdžią, o iš kitos pu-
sės, tvirtina, kad:

Tas, kurs užgimdams aukštai, kaip pons, atsisėdo,
mislyt tur, kad jį tenai miels dievs pasodino;
o tasai, kurs užgimdams būru prasidėjo,
gėdėtis vyželių būriškų neprivalo...

(„Žiemos rūpesčiai“, 473—476)

Taigi, socialinė nelygybė — „dievo nulemta“, todėl nėra
prasmės prieš ją kovoti. Kokia gi išeitis? Selmo, o iš
dalies Pričkaus lūpomis Donelaitis išdėsto pagrindi-
nius šios bažnytinės ideologijos aiškinimus, būtent:
„pirmųjų tėvų nupuolimą“ ir jo fatališkas pasekmes vi-
sai žmonių giminei („Pavasario linksmybės“, 363—393),
„valdžios iš dievo“ pareinamumą — „dievs ant sosto

prakilnaus tau paliepė sėstis“... („Žiemos rūpesčiai“, 485), reikalą nesirūpinti šios žemės buitimi, kuri labai trumpai tetrunkanti („Vasaros darbai“, 46—95), „atlyginimą“ kiekvienam pagal jo darbus „po mirties“ ir t. t. Ši liaudies sąmonę nuodijanti, išnaudotojams paranki ir jų uoliai palaikoma bažnytinė ideologija ypač prasismelkia į „Metus“ tiesioginių autoriaus moralizavimų forma. Šiandien tarybinis skaitytojas lengvai atskiria šitas reakcinės bažnytinės ideologijos atgyvenas nuo nesenstančių meninių Donelaičio poemos vaizdų.

Kalbant apskritai apie Donelaičio moralizavimus „Metuose“ ir kritiškai juos vertinant, reikia padaryti kai kurių išlygų. Poetas klysta, kai mėgina visus socialinius konfliktus išspręsti moralinėje plotmėje, kai vienu metu išieiti laiko moralinį tobulėjimą, kai sugestiuoja mintį, kad jeigu ponai būtų „geri“, jų tarpininkai — sąžiningi, o būrai — darbštūs ir blaivūs,— gyvenimas iš karto palengvėtų. Tačiau, iš kitos pusės, reikia pasakyti, jog, piršdamas „Metuose“ darbštumą, blaivumą, Donelaitis iš dalies pasako nemaža tiesos, ir tam tikru laipsniu jo skatinimai atlieka teigiamą vaidmenį.

Visų pirma „Metai“ yra ištisinė apoteozė veiklumui, darbui. Donelaitis skaudžiai plaka būrų apsilėidimą, tinginiavimą, nešeimininkišką požiūrį į savo namus bei žemę. Poemoje randame pavaizduotą tinginį būrą Slunčių ir išgirstame jo „filosofavimus“ apie tai, kad reikią vengti bet kokių naujovių, o gyventi „kaip tėvai gyveno“, vis „pamaži nusitverti darbus“ („Pavasario linksmybės“, 418—454). Šitokią atsilikėlišką pažiūrą Donelaitis teisingai smerkia, tuo, žinoma, atlikdamas progresyvų auklėjamąjį vaidmenį. Iš viso, „Metuose“ autorius

perša būrams apdairumą, geresnį išmanymą šeiminkaujant ūkyje. „Metuose“ randame visą eilę pamokymų, kaip svarbu gerai įdirbti ir tręšti žemę, sėti kuo daugiau ir kuo įvairesnių javų, plėsti tokių pelningų kultūrų, kaip linai, kanapės, auginimą, rūpestingai paruošti pašaro atsargas gyvuliams žiemai ir t. t. Visa ši ūkinė programa, iš esmės susijusi su tolydžio intensyvėjančia žemės ūkio produktų gamyba rinkai, reikalauja asmeninio valstiečių guvumo, veiklumo, imlumo naujiems reiškiniams, mokėjimo prie jų prisitaikyti. Savaime suprantama, kad įvairūs slunkiai-apsileidėliai, konservatyvūs valstiečiai, atsilikdami nuo ekonominės raidos, neišvengiamai atsilieka ir nuo klasinio sąmonėjimo raidos. Taigi, Donelaičio kritika, nors ir moralinio pobūdžio, jų atžvilgiu yra svarbi ir reikšminga.

Dideiė ekonominio ir kultūrinio būrų atsilikimo priežastis — įsišaknijęs jų tarpe ir dvaro palaikomas girtuokliavimas. Antai, būras Plaučiūnas, talkos metu nusigėręs, pameta dalgį, o nuvažiavęs naujo pirkti į Karaliaučių, prageria vežimą, arklį ir grįžta tik po dviejų savaičių, kai tuo tarpu jo nepiautus rugius baigia naikinti paukščiai ir kaimo gyvuliai („Vasaros darbai“, 449—504). Donelaitis „Metuose“ veda energingą kovą prieš tokius reiškinius, ir tai, žinoma, yra teisinga kova. Girtuoklio kelias veda būrą į liumpenproletarus, į valkatas, netinkamus būti pozityvia socialine jėga. Priešakinės epochos idėjos negali prigyti tokioje dirvoje, joms reikia blaivių, apsišvietusių žmonių. Žmones reikia parengti, kad jie sugebėtų pasisavinti priešakines idėjas. Šia prasme Donelaitis teisus, kai jis meta būrams tokį skaudų priekaištą:

Skundžias neprietelius, kad ponai vargina svieta
ir kad būrams jie paskutinį lašina kraują;
o tačiaus linksmai nusipešt į karčiamą bėga,
taip, kad panedėlyj dar krapšto kruviną snukį.

(„Žiemos rūpesčiai“, 161—164).

Iš tikrųjų, kiek tai liečia morališkai nusmukusius, vengiančius bet kokio darbo valstiečius, šių žodžių logika, be abejo, yra neginčijama. Ne šitokie žmonės yra priešakinųjų idėjų nešėjai ir kovotojai už jas. Todėl kai Donelaitis viename iš mus pasiekusių poemos fragmentų piešia blaivaus, darbštaus Selmo trobą, kur ant padengto stalo „knygelės guli padėtos“, mes, atmesdami to veikėjo skelbiamą bažnytinę ideologiją, priimame šią Donelaičio sugestiją — norą, kad būrai pramoktų rašto, skatinimą juos šviestis — kaip savo metui progresyvią ir reikšmingą tendenciją.

Padarydami šias išlygas Donelaičio moralizavimų vertinime, jokių būdu, žinoma, neišleidžiame iš akių perdėm reakcinio šių moralizavimų pagrindinių principų pobūdžio. Donelaičio skelbiamas fatalizmas, laikymas baudžiavinės sistemos nekintama, beperspektyviškumas, klasinio antagonizmo bei prieštaravimų suvedimas į moralinę plotmę, moralinio visų žmonių tobulėjimo bei atlaidumo išnaudotojams sugestijos, nesupratimas, kad, be asmeninio atskirų būrų ydingumo, pati feodalinė sistema veikia baudžiavinius valstiečius gniuždančiai, naikina bet kokią kūrybinę jų iniciatyvą,— visa tai yra ryškūs Donelaičio ideologijos ribotumo požymiai ir aiškūs prieštaravimai klasių kovos, klasinio valstiečių sąmonėjimo reiškiniams, atsispindintiems „Metų“ tikroviškoje medžiagoje, meniniuose poemos vaizduose.

XVIII a. švietėjai, nors ir neturėdami teisingų ateities bei visuomeninės raidos perspektyvų, išskyrus utopinio pobūdžio socialines teorijas, aistringai kovojo prieš baudžiavinę sistemą, kaip vieną iš pagrindinių jų tikimo socialinio progreso kliūčių. Vienas ankstyvųjų XVIII a. švietėjų feodalinėje Rusijoje, A. N. Radiščevas (1749—1802), savo „Kelionėje iš Peterburgo į Maskvą“ davė, kaip žinome, ne tik baudžiavinės santvarkos kritiką iš esmės, bet ir šaukė baudžiauninkus į kovą prieš išnaudotojus, už baudžiavinės sistemos panaikinimą. XVIII a. švietėjams charakteringas, kaip nurodo V. I. Leninas, „karštas priešiškusis baudžiavai ir *visiems* jos padariniams ekonominėje, socialinėje ir teisinėje srityje... liaudies masių... interesų gynimas,... nuoširdus tikėjimas tuo, kad baudžiavos ir jos liekanų panaikinimas atneš visuotinę gerovę, ir nuoširdus noras tam padėti“¹.

Donelaitis, kaip matėme, ne tik nekėlė kovos prieš baudžiavinę sistemą, kaip tokią, šūkių, bet skelbė susitaikymo, nuolankumo, pasidavimo „dievo valiai“ idėjas. Tačiau reikia neužmiršti, kad kiekvienas reiškinytis turi būti vertinamas ne atitrauktai, ne paimtas paskirai, ne lyginant su kitu taip pat atitrauktai paimtu reiškiniu, o išeinant iš konkrečios jo aplinkos, iš tos aplinkos specifikos analizės. Todėl ir vertindami Donelaičio ideologinį ribotumą bei prieštaringumą, turime atsižvelgti į konkrečią jo meto Prūsijos gyvenimo tikrovės specifiką.

Visų pirma čia reikia prisiminti anksčiau aptartas specifines Prūsijos istorinės raidos aplinkybes. Done-

¹ V. I. Leninas. Raštai, 2 t., 458 psl.

laitis gyveno, mokėsi ir kūrė ekonominiu, socialiniu atžvilgiu atsilikusiame krašte, kuriame feodalinė-baudžiavinė sistema buvo stiprinama visomis prūsiškojo absoliutizmo priemonėmis, krašte, kurio filosofai karingojo prancūzų materializmo ir ateizmo idėjas uoliai perdirbinėjo į idealistines kabinetines sistemas, krašte, kur vyravo aukščiausiojo laipsnio biurokratizmas, rutina ir fizinis muštras — „lazdos teisė“. Donelaitis nenugalėjo šitos perdėm vyraujančios reakcijos, tačiau „Metuose“ jis nepaprastai ryškiai atspindėjo tipiškus naujo reiškinius. Tai, ką jis davė „Metuose“, atsižvelgiant į jo laikotarpio gyvenimo sąlygas, iš tikrųjų mus turi stebinti savo drąsumu ir progresyvumu. „Apie istorinius nuopelnus,— rašė V. I. Leninas,— sprendžiama ne iš to, ko *nedavė* istoriniai veikėjai, lyginant su šiuolaikiniais reikalavimais, bet iš to, ką jie *davė naujo*, lyginant su jų pirmtakais.“¹ Mes neturime pagrindo reikalauti iš Donelaičio, kad jis būtų, užuot tikėdamas moraliniu feodalų tobulėjimu, kėlęs revoliucinės kovos šūkius. Ką galime tuo atžvilgiu kalbėti apie Donelaitį ir jo laikus, jeigu dar XIX a. gale ir net XX a. pradžioje, jau esant aiškiai suformuluotai marksistinei pažiūrai į visuomenės raidą, V. I. Leninas buvo priverstas vesti griežčiausią kovą prieš narodnikų pažiūras apie dvarininkų moralinio tobulėjimo galimybę. Todėl, konstatuodami, jog Donelaitis, remdamasis giliu tikrovės pažinimu ir realistiškai jos perteikimu savo kūryboje, kai kuriais atžvilgiais arti priėjo prie socialinių negerovių tikrųjų priežasčių, jog jis aiškiai priešiška buvo nusistatęs feodalinio dvaro atžvilgiu, jog baudžiauninkų skurdo vaizdais jis davė

¹ V. I. Leninas. Raštai, 2 t., 161 psl.

tiesioginį kaltinamąjį aktą feodalinei-baudžiavinei santvarkai, jog jis atskleidė pirmuosius valstiečių klasinio sąmonėjimo etapus,— visa tai pabrėždami ir įvertindami, turime laikyti „Metus“, ano laiko sąlygomis, iš tikrųjų pažangiu kūrinium.

Kad Donelaitis savo moralizavimais įnešė į „Metų“ poemą reakcinės ideologijos momentų, tai paaiškinama jo, kaip dvasininko — protestantų pastoriaus, padėtimi. „Metuose“ aiškiai jaučiame konfliktą tarp liaudies interesais besisielojančio poeto, iš vienos pusės, ir krikščioniškos ideologijos bei moralės skelbėjo, iš kitos. Konfesinė pasaulėžiūra riboja Donelaičio veiklą ir kūrybą. Tačiau ir šiuo atžvilgiu vėl tenka pabrėžti specifines Prūsijos gyvenimo tikrovės sąlygas.

Bažnyčia feodalizmo sistemoje buvo pagrindinis viešpataujančios klasės ramstis. „Bažnyčia,— sako F. Engelsas,— sudarė aukščiausią esamosios feodalinės santvarkos apibendrinimą ir sankcionavimą.“¹ Tai ypač aiškiai matyti Donelaičio laikų Prūsijoje, kur protestantizmas buvo virtęs valstybine religija tikra to žodžio prasme. Aukštieji dvasininkai aktyviai dalyvavo valstybės valdyme. Bažnytinės vietos, imtinai iki pastorių parapijose, buvo skirstomos vyriausybės potvarkiais. Valstybės valdžia atitinkamais reglamentais pilnutinai reguliavo savo naudai visą bažnyčios veiklą. Pastoriams buvo įsakyta griežtai kontroliuoti moksleivių mokymąsi, rūpintis beraščių kaimo masių religingumo ir nuolankumo feodalams stiprinimu. Vyriausybės buvo nustatyta tiksli katekizavimo, parapijos lankymo, pamokslų tvarka; buvo duodami aprobuoti maldų tekstai, kurių

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, VIII т., 128 psl.

pastoriai privalėjo griežtai laikytis¹. 1750 m. įkurtos Vyriausios lietuviškos konsistorijos tikslas buvo kontroliuoti Rytų Prūsijos pastorių bei mokytojų religinę, pedagoginę bei visuomeninę veiklą, tirti paduotus priešminėtus asmenis skundus ir t. t.² Antra vertus, ir pastoriai buvo įtraukiami į šnipinėjimo bei skundimo sistemą. Pvz., viename valdžios edikte nurodoma, kad pastoriai kai kur pasitenkiną iš sakyklos „pabarti nukrypėlius nuo tikro tikėjimo“. Tačiau tokia praktika esanti nepatenkinama, ir už tai jie ateityje būsią baudžiami iki pašalinimo iš vietos; pastoriai griežtai įpareigojami apie įtariamus asmenis „tylomis ir tuojau pat“ pranešti dvasinių reikalų departamentui ar bažnyčių inspektoriui. Tuo pačiu ediktu įsakoma pastoriams rūpestingai, neiškreipiant minties, skelbti bažnyčiose visus karaliaus patvarkymus³.

Kaip matome, pastoriai buvo paprasti išnaudotojų feodalų valdžios įrankiai liaudies masių engimo politikai vykdyti. Jie buvo visiškai įtraukti į prūsiškąją valdymo mašiną, apraizgyti smulkmeniškiausių nuostatų tinklu, susaistyti drakoniškomis bausmėmis už tų nuostatų nepaisymą. Šviečiamojo amžiaus idėjos paliesdavo kai kuriuos jaunesnius „apatinio rango“ dvasininkus: jie imdavo reikšti liberalinį nusistatymą tiek religinių

¹ „Erneuerte und erweiterte Verordnung ueber das Kirchen- und Schul-Wesen in Preussen“, 1734 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2758.

² „Renoviertes Militaer-Consistorial-Reglement und Kirchen-Ordnung“, 1750 m. Ten pat, Ap. 26/2778.

³ „Edict, welcher gestalt die Lehrer und Prediger im Koenigreich Preussen, wann sie jemanden wegen irriger Lehre oder Heuchelei verdaechtig halten, desfalls zu verfahren haben“, 1737 m. Ten pat, Ap. 26/2762.

tiesų, tiek „bendrosios tvarkos“ atžvilgiu. Tačiau vyriausybė tokius pastorius tuoj sudraudavo. Plačiai veikė specialioji komisija dvasininkų veiklai tirti. Jos išleistuose „Nurodymuose“ konstatuojama, kad dėl liberalaus dalies jaunųjų pastorių nusistatymo žmonių dorovė smunkanti, ir pastoriai griežtai įspėjami palaikyti bažnyčioje „deramą rimtį ir orumą“¹.

Savaime aišku, kad Donelaitis, pats būdamas pastorius, turėjo arba taikstyti, eiti į kompromisus su Prūsijos vyriausybės vedama politika, arba užsitraukti jos nemalonę. „Metų“ autorius, kiek mums žinoma, nesuėjo į konfliktą su bažnytine, o kartu ir su pasauline valdžia apskritai; jo vestoji byla su amtmonu nebuvo nusistatymo prieš tuometinę Prūsijos valdžią išraiška. „Aš visuomet esu buvęs paklusnus karaliaus pavaldinys ir tokiu noriu pasilikti,— rašė poetas.— Visa mano parapija žino, kad aš visuomet karaliaus įsakymus užaštrinu ir skelbiu paklusnumą; kad ir protestavau, tai kilo iš atsargumo, kuris remiasi įvairiais patirtais išmėginimais“... (toliau išvardijami neteisingi amtmono veiksmai).² Šis Donelaičio prisipažinimas (suprantamas jo metui, nes ir XVIII a. švietėjai nebuvo laisvi nuo tikėjimo „apšviestuoju monarchu“) akivaizdžiai rodo jo sąsają, per konfesinę ideologiją ir einamas pareigas, su valdančiųjų feodalų politika ir interesais, o tuo pačiu atskleidžia ir gilių prieštaravimų jo ideologijoje šaknis. Mums darosi suprantama, kodėl Donelaitis, kovodamas

¹ „Erneuerte Censur-Edict fuer die Preussischen Staaten“, 1788 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 27/2886.

² Iš Donelaičio rašto Gumbinės kamerai. Žr. „Altpreussische Monatsschrift“, 1897, 296 psl.

prieš konkrečias dvaro užmačias ir „Metuose“ vienaip ar kitaip pareikšdamas savo aiškų priešišką nusistatymą feodalų atžvilgiu, nepakilo iki baudžiavinės sistemos, kaip tokios, tiesioginio pasmerkimo, nes ši sistema buvo sankcionuota bažnyčios, vyravusios visose to meto Prūsijos gyvenimo srityse. Donelaitis, pats vykdydamas bažnytines funkcijas, neprašoko tų ideologinių rėmų.

„Metų“ autorius, tiesa, išreiškia kai kurį kritišką nusistatymą savo meto dvasininkijos atžvilgiu. „Pažinau įvairiausių...,— rašo jis apie savo krašto pastorius,— nes mano laikais jau atsirado karta, kuri vien tiktai vilnų, o ne avių ieškojo. Jei ir buvo kalbama, tai apie pelno padidinimą ir pakėlimą, o dievobaimingos ir rimtos kalbos darėsi vis tylesnės ir silpnesnės.“¹ Tačiau šią poeto kritiką mums netenka perdėti. Ji, kaip matome, eina ta pačia moraline plotme, o svarbiausia — tai nėra protestas prieš reakcinį dvasininkijos vaidmenį feodalinėje sistemoje, o noras „pagerinti“ pastorius, kad jie kaip tik rūpestingiau eitų savo pareigas. Donelaitis pats rodė šiuo atžvilgiu neblogą pavyzdį.

Ši aplinkybė paaikškina, kodėl šios, nors ir silpnos, poeto kritikinės nuotaikos dvasininkijos atžvilgiu beveik visiškai neatsispindėjo „Metuose“; priešingai, poetas nė neužsimena kiek plačiau apie protestantų bažnyčią ir dvasininkiją. Tiesa, praeiti visiškai tylomis „Metuose“ pro šį reiškinių Donelaitis negalėjo. Pvz., būro Selmo lūpomis poetas priverstas pripažinti, kad valstiečių masėse kyla nepasitenkinimas dvasininkija, jos tarnavimu išnaudotojams:

¹ „Allerley zuverlaessige Nachrichten...“ „Unsere Dichter im Wort und Bild“, VI, 1896, 29 psl.

Taip kunigams, taip šulmistrams visur pasidaro,
kad šventoms dienoms nenaudėliai susibastę
ir nesvietiškai glūpas akis užsipylę
nuo kunigų bei nuo darbų jų pradeda zaunyt.

(„Rudens gėrybės“, 847—850)

Tačiau, kaip matome, pats Donelaitis tai konstatuoja neigiama prasme, pritardamas reakcingojo Selmo pozicijai. Panašiai kitoje „Metų“ vietoje, kur minimas dvasininkijos vaidmuo, į šaltyšiaus lūpas įdedamas toks pagraudenimas:

O kiek syk kunigai, mišias laikydami, barė,
kad mes ponams, kaip mums reik, klausyt nenorėjom!

(„Žiemos rūpesčiai“, 365—366)

Ir vėl: iš šių žodžių mes sužinome apie dvasininkijos talkininkavimą išnaudotojams, bet pats autorius tiktai nori pabarti baudžiauninkus.

Taigi Donelaitis, netiesiogiai kad ir paliudydamas apie tikrąsias masių nuotaikas dvasininkijos atžvilgiu bei reakcinį pastarosios vaidmenį feodalinėje sistemoje, pats iš esmės nėra priešiškas ar bent kritiškai nusistatęs dvasininkijos atžvilgiu, o priešingai, laiko jos veiklą ir pozicijas teisingomis. Donelaitis nekritiškai sieja bažnyčią su dvaru prievolių bei mokesčių iš baudžiauninkų išieškojimo atžvilgiu. Antai, vakmistras vasaros darbams besibaigiant „dievo vardu“ ragina būrus mokėti dvarui mokesčius ir „kas šiuilėms bei bažnyčioms puolasi kyštert“ („Vasaros darbai“, 694—695); Selmo tipo būrai su nuolankumu priima šiuos pamokymus.

„Metų“ autoriaus pažiūras šiuo atžvilgiu veikė ano meto Prūsijoje vyravusios įvairios pietizmo srovės. Feodalinis absoliutizmas įvairaus atspalvio pietizme iš

tikrųjų turėjo savęs vertą priemonę masių aktyvumui paraližuoti.

Viena tokių srovių, paprastai vadinama tiesiog pietizmu, J. Spenerio imta skelbti iš Halės XVII a. gale, rado platų atgarsį ir Karaliaučiuje; ją atvirai protegavo Prūsijos karalius Fridrichas Vilhelmas I (1713—1740). Pradžioje iš dalies nukreipta prieš ortodoksiją protestantizme, ši srovė XVIII a. antroje pusėje išsigimė, ėmė atkakliai kovoti prieš šviečiamąsias idėjas ir racionalizmą, suartėjo su ortodoksija. Kita tokia pietistinė srovė kilo iš Cincendorfo įsteigtos XVIII a. trečiame dešimtmetyje sektos, vadinamos „hernihuterių brolija“ („dievo gynėjai“). Pradėjusi kovą prieš ortodoksiją, ši srovė taip pat nukrypo į smulkmenas, kaip vengimą linksmų dainų, teatro, šokių, net garsaus juoko, protegavimą naminio uždarumo, rankų darbų ir pan. Yra žinoma, kad du broliai Jurkšaičiai įsteigė tokią „broliją“ Tilžės ir Ragainės apylinkėse.¹ Šios brolijos, kitaip dar vadinamos „surinkimininkais“, palaikė tamsiausius religinius prietarus, buvo nusistačiusios prieš bet kokią mokslą ir meną. Dauguma Rytų Prūsijos pastorių protegavo „surinkimininkus“. „Broliai“ kūrė savo religines giesmes, pritaikytas prie dainų melodijų. Tokių giesmių kūrėjais buvo Jurkšaičiai, o „brolis“ Mertikaitis išleido daugelio laidų susilaukusį „surinkimininkų“ giesmyną („Psalmių knyga“, 1800 m.).²

Donelaitis, tiesa, niekur tiesiogiai neužsimena apie šiuos savo meto reiškinius, tačiau jo gyvenimas ir kūryba aiškiai leidžia susekti šių srovių poveikį. Jis pats skleidžia šių srovių idėjas — rankų darbą, asketiškumą,

¹ Fr. Tetzner. Die Slawen in Deutschland, 1902, 65 psl.

² Ten pat, 68 psl.

uždarumą savo namų buityje. Donelaitis taip pat linkęs neigiamai žiūrėti į liaudies dainas bei papročius. Pagal jį, valstiečių būrys traukia į vestuves „nešvankiai klykaudamas“ („Rudens gėrybės“, 110); vestuvių dainas jis vadina „svodbišku bliovimu“, „kiauliškas dainas dainuot ir žviegt užsimanė“ („Rudens gėrybės“, 187) ir pan. Pietistinis Donelaičio nusistatymas matyti ir iš liaudies papročių bei būrų rudeninių vaišių aprašymo. Tiesa, vietomis Donelaitį-pietistą nugali humanistas-poetas, ir jis su pritarimu ragina būrus bent rudenį po visų vargų atsigauti („Rudens gėrybės“, 371—375), tačiau, apskritai imant, jis neigiamai žiūri į šiuos dalykus.

Veikiamas pietizmo idėjų, Donelaitis neteisingai, naiviai mėgina aiškinti socialinio antagonizmo ir valstiečių skurdo priežastis. „Metų“ veikėjo Selmo manymu, „Liumper irgi kamėdigės (kortos ir vaidinimai) apjokino poną“ („Rudens gėrybės“, 336). Selmas — reakcingiausias „Metų“ veikėjas — turi aiškių pietisto, „suringimininko“ bruožų. Jis — nuolankus esamai tvarkai, kviečias būrus būti pamaldžiais, romiais, sąžiningai atlikinėti visas prievoles dvarui, tikintis „po mirties“ atpildo už tai. Tamsybiniam Selmo pamokslams „Metuose“ skiriama nemaža vietos ir reikšmės. Ir nors prof. V. Mykolaitis teisingai pastebi, kad religiniai Donelaičio moralizavimai neišsiskiria iš bendro „Metų“ stiliaus, kad jie yra anų laikų tamsaus ir užguito būro galvosenos išraiška¹, tačiau turime pabrėžti, kad šie moralizavimai būdingi ne priešakinių, bet labiausiai atsilikusių to meto baudžiavinių valstiečių sluoksnių

¹ Plg. Проф. В. Миколайтис-Путинас. Поэма Кристионаса Донелайтиса «Времена года». Кн. Кристионас Донелайтис «Времена года». Москва. 1946., 104 psl.

galvosenai (kuri, tiesa, buvo vyraujanti), kad šie moralizavimai pritemdo, siaurina naujųjų gyvenimo reiškinių atspindėjimą „Metuose“.

Ieškant Donelaičio ideologijos prieštaravimų ir ribotumo priežasčių, reikia nurodyti dar vieną svarbią aplinkybę. Kaip žinome, irstant feodalinei sistemai, valstiečių masėse vyksta socialinė diferenciacija. Tam tikra, nedidelė, valstiečių dalis turtėja ir vėliau, vystantis kapitalistiniams santykiams, perauga į išnaudotojišką buožių klasę kaime, o kita dalis — didžioji dauguma — valstiečių vis labiau ekonomiškai smunka, artėja į kaimo proletariato padėtį.

Šios socialinės diferenciacijos valstiečių tarpe reiškinių pastebime ir Rytų Prūsijoje XVIII a. antroje pusėje. Kai kurie valstiečių ūkiai tuo metu ėmė stiprėti ir augti, išnaudodami ar tai nuolatinę samdomąją darbo jėgą, ar tai, dvaro pavyzdžiu, įvairiomis sutartimis pritraukdami labiau nusigyvenusius kaimynus padieniais, talkininkais ir t. t. Tokiu būdu šie atskiri ūkiniai vienetai pajėgė išlaikyti ekonominį kapitalistėjančio dvaro spaudimą, kai tuo tarpu pagrindinė valstiečių masė smuko. Ši masė teikė vis daugiau laisvos darbo jėgos, priverstos pardavinėti save už pragyvenimą. Taip atsirado vis gausesnis kaimo samdinių sluoksnis.

Kaimo samdinių būklė Rytų Prūsijoje Donelaičio laikais buvo kur kas sunkesnė už valstiečių baudžiauninkų padėtį. Visą amžių priversti atiduoti savo darbo jėgą už minimalias pragyvenimo sąlygas, neturėdami nei savo nuolatinės pastogės, nei galimybių sudaryti šeimas, jie nelaimingo atsitikimo, ligos ar senatvės atveju turėdavo išeiti elgetomis. Jokio socialinio samdinių aprūpinimo nebuvo. Teisiniu atžvilgiu samdinių padėtis

taip pat buvo bloga. Samdinys, pavyzdžiui, sudaręs su šeimininku sutartį ir paėmęs rankpinigius, nebegalėjo sulaužyti šios sutarties, nes už tai jam grėsė areštas, kai tuo tarpu šeimininkas galėjo panaikinti ją kiekvienu tarno „prasižengimo“ atveju. Pradžioje duodami samdiniams sklypai („banda“) veikiai buvo panaikinti. Niekas negalėjo viršyti visoje apskrityje valdžios nustatytos samdinių apmokėjimo taksos. Samdiniui išsirus ilgiau kaip 4 savaites, atlyginimas būdavo išskaitomas. Už „priešinimąsi“ šeimininkui, pastarojo nusišundimu remiantis, samdinys būdavo baudžiamas tvirtovės darbais. Jis tegalėjo „kukliai pranešti“ vietos įstaigai apie žiaurų šeimininko elgesį, tačiau, pasirodžius, kad skundas nepagrįstas, iš jo algos išskaitydavo visas bylos vedimo išlaidas. Už mėginimą pasitraukti nuo šeimininko samdinys buvo baudžiamas iki metų tvirtovės darbų¹. Samdinio „teisė“ skūstis ar panašūs dalykai buvo grynai formalaus pobūdžio, nes vietos valdžios organai iš principo palaikydavo samdytojų pusę, arba duodavosi lengvai jų paperkami. Priešingai, šeimininkų teisės tolydžio buvo plečiamos ir tai, kas nusistovėdavo praktikoje, vėliau būdavo užfiksuojama atitinkamais „nuostatų papildymais“. Antai, samdinių skundai buvo visai uždrausti; šeimininkų bausmės jie turėjo su „nusižeminimu ir patogumu“ priimti ir nesi-priešinti, išskyrus atvejus, kai bausmė gresia gyvybei.²

Atsidūrę tokioje padėtyje, kaimo samdiniai įvairiais būdais reikšdavo savo nepasitenkinimą ir priešindavo-

¹ „Erneuerte Gesinde-Ordnung fuer Ostpreussen inclusive Ermelung und Lithauen“, Koenigsberg, 1784 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 27/2859.

² „Gesinde-Ordnung“, 1811 m., 176 straipsnis, MA Istorijos ir teisės instituto archyvas.

si — pabėgdavo nuo šeimininkų į miestus ar net už valstybės ribų, slapstydavosi vietoje ir t. t. Pasitraukusiems iš darbovietės samdiniams buvo neįmanoma gauti darbo kitur, nes iš jų būdavo reikalaujama buvusio šeimininko rekomendacijų. Savaimė aišku, kad samdinių neapykanta reikėsi ne tik feodalų bei jų valdžios atžvilgiu, bet krypo ir į tiesioginius savo šeimininkus — turtėjančius valstiečius. Tokiu būdu mezgėsi nauji antagonistiniai santykiai pačios valstiečių klasės viduje.

Šį procesą randame ryškiai atsispindintį „Metuose“, būtent, Krizo epizode („Vasaros darbai“, 314—433). Donelaitis mums parodo visą tipišką šio turtėjančio valstiečio istoriją. Krizas pasakojasi, kaip jam dar vaikui tekę pačiam piemenauti ir vėliau bernauti pas Bleberį. Tačiau nagingas, apsukrus Krizas iš samdinio sugėbėjo prasimušti į ūkio savininkus, ir pasakojimo metu jį matome jau senstelėjusį, valdžiusį savo ūkį penkiasdešimt metų. Dabar Krizas — pats šeimynos samdytojas, jo ūkis įsitraukęs į gamybą rinkai. Donelaitis parodo būdingas tokio tipo valstiečių pastangas suartėti su vietos valdžia, giminystės ryšiais susisieti su jos atstovais ar tarpininkais, prasismelkti į viešpataujančiųjų padėtį. Antai, Krizas leidžia savo dukterį ne už eilinio baudžiauninko, o už šulco (šaltyšiaus) į Taukius, iškeldamas ta proga garsias vestuves.

Suprantama, kad Krizui tenka sueiti į konfliktą su savo samdiniais. „Metuose“ jį išgirstame niekinant šeimyną ir skundžiantis, kad ši jo neklausanti, blogai atliekanti darbus, nors jis ir pakankamai ją šeriąs. Samdinių reikalavimai kasmet auga: jeigu anksčiau jie „už menką pinigą klausė“, tai dabar išdidžiai derąsi dėl algos, reikalaujant pirktinio apsirengimo ir t. t. Krizas

smerkia savo šeimyną, laiko ją tingine, patvirkusia ir pan. „Metuose“ matome taip pat tolydžio augantį samdinių nepasitenkinimą savo šeiminkais ir mėginimą nors ir stichiškai jiems priešintis. Krizas skundžiasi, kad šeimyna iš jo „juokiasi“, „keikdami baras“, o kartais ir „mušt pasikėso“: jomärke pernai jį „pasiritę nugarą skalbė“.

Donelaitis stovi Krizo pusėje. Ir tai suprantama. Būdamas, kaip matėme, sociališkai ir ideologiškai apribotas, nesuprasdamas klasių kovos tarp valstiečių ir feodaly, Donelaitis juo labiau negali įžiūrėti prasidedančio antagonizmo valstiečių klasės viduje tikrųjų priešasčių. Jis ir samdinių nepaklusnumą aiškina moraliniu pastarųjų nusmukimu. Poetas pritaria Krizo tipo valstiečiams: jis kviečia samdinius, užuotėjus tarnauti į dvarą, kur jauni žmonės dėl blogų pavyzdžių greit ištvirkstą, samdytis „gaspadoriams“, kurie samdinių „viežlybą“ padaro („Pavasario linksmybės“, 278—293). Į nusigyvenančius valstiečius Donelaitis žiūri siauru moralisto žvilgsniu. Nesuprasdamas šito proceso dėsningumo ir neapibendrinamas savo kai kurių gilių pastebėjimų šiuo atžvilgiu, poetas, priešingai „Metuose“ atsispindinčiai gyvenimo tikrovei, apie nusigyvenusius būrus atsiliepia tik kaip apie moralinius nusmukėlius, tinginius ir girtuoklius. Veikėjo Enskio lūpomis autorius net pageidauja, kad tokius valstiečius vyriausybė „veik iš kiemo mūsų paguitų“ („Rudens gėrybės“, 642), nes jie ir kitus užkrečią blogu pavyzdžiu. Taip nevykusiai ir valstiečiams nenaudinga prasme Donelaitis bando išsiaiškinti ir išspręsti šiuos gyvenimo tikrovės iškeliamus opius klausimus.

Savo paties užimama padėtimi visuomenėje „Metų“ autorius buvo iš dalies susijęs su Krizo tipo valstiečių sluoksniu. Ši aplinkybė taip pat paaiškina jo ideologinius prieštaravimus.

Kaip žinoma, tokio tipo ūkis, kokį valdo Krizas, tuo metu buvo tam tikras žingsnis į priekį gamybos raidoje. Krizo tipo valstiečiai, stengdamiesi ekonomiškai išsilaikyti, buvo naujų, tobulesnių gamybos priemonių ir būdų nešėjai į kaimą. Todėl Donelaičio simpatijos Krizo tipo valstiečių sluoksniui iš dalies paaiškina kai kurių progresyvių momentų buvimą jo kūryboje. Pavyzdžiui, duodamoji „Metuose“ ūkinio pakilimo programa, darbo ir darbštumo aukštinimas, reikalas šviestis — visa tai yra ekonomiškai prakuntančio valstiečių sluoksniu siekimų bei nuotaikų išraiška. Tiesa, pritardamas Krizo tipo valstiečių interesams, Donelaitis neįžiūrėjo tolesnių ekonominės bei socialinės raidos kaime perspektyvų, tačiau to meto sąlygomis dar ir nebuvo pakankamai ryškių duomenų tokioms perspektyvoms įžiūrėti. V. I. Leninas pabrėžia, kad XVIII a. švietėjai „nuoširdžiai nematė (iš dalies dar negalėjo matyti) prieštaravimų toje santvarkoje, kuri augo iš baudžiavos“¹. Turint galvoje mūsų aptartas specifines Prūsijos istorinės, ekonominės bei socialinės raidos sąlygas, šie V. I. Lenino žodžiai tinka ir Donelaičio atžvilgiu.

Negausus turtėjančių valstiečių sluoksniu Prūsijoje iš tikrųjų neturėjo savo ryškesnių ideologinių pozicijų. Būdamas pradžioje progresyvių momentų nešėjas, susikirtęs, visų pirma dėl savo ekonominių interesų, su feodalų klase, šis sluoksniu, Prūsijos sąlygomis, netrukus

¹ V. I. Leninas. Raštai, 2 t., 459 psl.

J a h r

in

v i e r G e s ä n g e n ,

ein

l ä n d l i c h e s E p o s

a u s

dem Litthauischen des Christian Donaleitis,

genannt Donalitiuß,

in gleichem Vermaß ins Deutsche übertragen

von

D. L. Z. Khesa,

Prof. d. Theol.

Königsberg 1818,

gedruckt in der Königl. Hartung'schen Hofbuchdruckerei.

pradėjo taikstyti su kapitalistėjančiu junkeriškuoju dvaru. Jau Donelaičio laikais šiame sluoksnyje ėmė rodytis pirmieji prieštaravimų daigai, kurie netrukus iškilo visu ryškumu. Šalia tam tikro priešiško feodalų ir baudžiavinės sistemos atžvilgiu, šiame sluoksnyje jau labai anksti pradėjo reikštis ir reakcinės išnaudotojiškos tendencijos proletarėjančios valstiečių masės atžvilgiu.

Taigi mums darosi suprantama, kodėl Donelaitis, žavėdamasis kylančio valstietijos sluoksnio teigiamybėmis, pritardamas joms, tuo pačiu negalėjo išvengti ir šio sluoksnio ideologinių prieštaravimų, kurie, specifinėmis Prūsijos istorinės raidos sąlygomis, jau mezgėsi pačiame pirmajame šio sluoksnio formavimosi laikotarpyje.

Baigiant šį skyrių, reikia pabrėžti, kad „Metuose“ Donelaitis ryškiai atspindėjo baudžiavinio kaimo ekonominę bei socialinę padėtį ir raidą feodalizmo irimo pradžios laikotarpiu, atskleidė aštrėjančios klasių kovos tarp valstiečių ir feodalų momentus, parodė valstiečių klasinio sąmonėjimo procesą. Šiuo atžvilgiu „Metai“ turi didelės pažintinės ir auklėjamosios vertės. Iš kitos pusės, Donelaitis buvo ribojamas savo gyvenamojo laikotarpio specifinių Prūsijos istorinės raidos sąlygų, savo socialinės padėties ir savo ideologijos. Tik nagrinėjant ir vertinant „Metus“ ne atitrauktai, o šių specifinių sąlygų šviesoje, paaiškėja Donelaičio poemos tikroji vieta, vertė ir reikšmė lietuvių literatūros istorijoje.

TAUTINIO SĄMONEJIMO REIŠKINIAI „METUOSE“

Kaip minėjome, klasių kova Rytų Prūsijoje Donelaičio laikais vyko labai sudėtingomis aplinkybėmis. Feodalinės Prūsijos valdžia jau anksčiau visomis priemonėmis tolydžio siaurino vietos gyventojų — vakarinių lietuvių teises, ir pastarieji Donelaičio laikais besudarė daugiausia valstiečių baudžiauninkų bei kaimo samdinių sluoksnius. Šie sluoksniai ir buvo su nepaprastu atsparumu šimtmečius išlaikę savo gimtąją lietuvių kalbą, savitą kultūrą — tuos būtinus tautybės elementus, kurie sudaro, kaip moko marksizmas-leninizmas, vienus iš pagrindinių nacijos bruožų.

Klasių kova Rytų Prūsijoje sutapo su pavergtos lietuvių tautybės kova prieš pavergėjus — vokiškuosius feodalus ir jų statytinius; tai kaip tik sudaro tos kovos specifiką. Tautinis skirtumas, iš vienos pusės, čia griežčiau atribojo antagonistines klases ir tokiu būdu aštrino klasių kovą. Iš kitos pusės, engiamoji liaudis, būdama kitos tautybės ir kalbanti kita kalba negu engėjai, buvo lengviau izoliuojama ekonomiškai, sunkiau galėjo ginti savo ekonomines pozicijas, socialines teises.

Vakarinių lietuvių vokietinimo priemonės ėjo lygia greta su ekonominiu bei socialiniu jų pavergimu ir at-

virkščiai: stumiant lietuvius iš ekonominių pozicijų, siaurinant jų teises socialiniu atžvilgiu, buvo stelbiamas ir jų kaip tautybės reiškinasis. Dar daugiau: tos pačios feodalų puolamosios priemonės, iš vienos pusės, ir lietuvių valstiečių ginamosios, iš kitos, tarnavo abiem — kiasių kovos ir tautinės kovos — tikslams drauge. Todėl savaime aišku, kad lietuvių valstiečių priešinimasis išnaudojamajai feodalų politikai padėjo atsiriboti jiems ir kaip tautybei nuo vokiškųjų feodalų, stiprino jų tautinį savitumą, konsolidavo juos.

Praeitame skyriuje nušviestieji klasių kovos ir išnaudojamųjų valstiečių pasipriešinimo reiškiniai lieka galioti ir šiuo atveju, nagrinėjant kovos už tautybės teises klausimus. Tačiau dar iškyla visa eilė naujų momentų, išplaukiančių iš vokiškųjų feodalų pastangų suvokietinti vakarinius lietuvius. Iškyla tokie klausimai, kaip lietuvių valstiečių santykiai su kolonistais vokiečiais valstiečiais, lietuvių atsispyrimas nutautinimo priemonėms ir pan. Todėl visų pirma susipažinsime su tautybių santykiais Rytų Prūsijoje Donelaičio gyvenamuoju laikotarpiu, o paskui panagrinėsime tų santykių traktavimą „Metuose“ bei įvertinsime Donelaičio poziciją lietuvių ir kitų tautybių atžvilgiu.

Vokiečių feodalų pastangos suvokietinti vakarinius lietuvius ėjo dviem pagrindinėmis kryptimis: pirma, kolonizuojant kraštą ir tuo būdu išstumiant lietuvius valstiečius iš savo žemės ir, antra, vokietinant juos „kultūrinėmis“ priemonėmis — per spaudą, mokyklą ir t. t. Kaip vienas iš pagrindinių įrankių vokietinimo tikslams tarnavo protestantų bažnyčia.

Kolonizacija Rytų Prūsijoje vyko nuo pat ordino laikų. Aplinkui tenykštes kryžiuočių pilis augo vokiški

miestai ir miesteliai. Vietos gyventojams buvo griežtai draudžiama keltis į miestus, verstis amatais, o tuo tarpu vokiečių tautybės imigrantai — prekybininkai, amatininkai ir kt. buvo ne tik mielai kviečiami į šį kraštą, bet ir aprūpinami plačiomis teisėmis bei privilegijomis. Geresnės žemės buvo dalinamos karo žygiuose pasižymėjusiems feodalams, ir šie steigė savo dvarus, folvarkus, palikdami juose šeiminkauti įvairius statytinius, ūkvedžius ir pan.

Ištisus šimtmečius kolonizacija Rytų Prūsijoje vyko savieigos būdu, nors ir turint prieš akis bendrąją nu-tautinimo perspektyvą. Tačiau nuo XVIII a. pirmųjų dešimtmečių feodalinės Prūsijos valdžia perėjo prie plačios, valstybiniu mastu organizuotos, krašto kolonizacijos, kuri žymiai pakeitė tenykštę gyventojų proporciją vokiečių tautybės naudai.

Ypač patogią progą kolonizacijai paspartinti davė stichinė krašto nelaimė — maras (1709—1711), nušlavęs daugiau kaip pusę Rytų Prūsijos kaimo gyventojų.¹ Prūsijos karalius Fridrichas Vilhelmas I (1713—1740) įsakė suorganizuoti masinį, planingą ištuštėjusių Rytų Prūsijos žemių kolonizavimą. Berlyne buvo sudaryta „Didžioji domėnų komisija“ palaikyti nuolatiniam kontaktui tarp centrinės valdžios ir vietinių Rytų Prūsijos įstaigų. Speciali valstybinė „Ūbų komisija“, dirbusi Rytų Prūsijoje 1715—1719 m., išmatavo žemes, rasda-

¹ Vilius Zamas, remdamasis mirimo knygų duomenimis, nustatė, kad 1709—1710 metais Ragainės aps. mirė 29.753 žmonės, Įsručio — 59.000, Tilžės — 23.900, Labguvos — 6.548. Šie duomenys, žinoma, minimalūs. Nenormalus mirtingumas truko iki 1717 m. Iš viso, apytikriais duomenimis, išmirė apie 150.000, t. y. iki 53% visų Rytų Prūsijos gyventojų. Cit. iš V. Vileišis. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje, Kaunas, 1935, 122—123 psl.

ma 34.000 ūbų (ūbas — apie 7,5 ha) tariamai neapmokestintos žemės. Domėnų komisijos posėdžių protokoluose šališkai pabrėžiama, kad lietuviai netinką pakelti ūkio lygiui ir „dėl patikimų žmonių stokos, jie yra taip prislėgti, kad jeigu jiems ir viską atimtų, jie nesisksų“¹. Čia itin būdingas nusiskundimas patikimų žmonių stoka, liudijęs apie vieningai priešiską vakarinių lietuvių valstiečių laikymąsi vokiškųjų feodalų atžvilgiu.

Tokiu būdu, iš dalies į maro metais ištuštėjusius plotus, iš dalies į smurtu pašalintų vietinių gyventojų — lietuvių, tariamai nesugebėjusių šeiminkauti, žemes, Prūsijos valdžia maždaug nuo 1720 m. masiškai ėmė gabenti vokiečių kolonistus. Pastariesiems, lyginant su čiabuviais, buvo sudaromos tokios sąlygos, kad jie iš karto galėtų gerai ekonomiškai įsistiprinti. Pavyzdžiui, savo lėšomis atvykusiems ir įsikūrusiems kolonistams 9 metus nebuvo taikomos jokios valstybinės mokesčio ar kitokio pobūdžio prievolės (atsikėlusiams valstybės lėšomis — 3 metus). Imigrantai naudojosi „Kuršo tvarka“, t. y. neturėjo jokių baudžiavinių įsipareigojimų vietos dvarams. Kolonistams „visiškos ir paveldimos nuosavybės“ teisė buvo dalinama po 2 ūbus (apie 15 ha) žemės kiekvienai šeimai, neskaitant miško ir ganyklų, o taip pat duodamos žymios pašalpos statybine medžiaga, gyvu ir negyvu inventoriumi bei pinigais.² Faktiškai kolonistams būdavo paruošiamos įrengtos ar pusiau įrengtos sodybos. Miško medžiagą jiems turėdavo su-

¹ M. Beheim-Schwarzbach. Friedrich Wilhelms I Colonisationswerk in Lithauen, 1879, 14 psl.

² „Edict, dasz niemand mit Gewalt nach Preussen zu gehen angehalten werden soll und was diejenigen so freiwillig dahin ziehen wollen vor Beneficia zu geniessen haben“, 1723 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2678.

vežti vietos gyventojai, apmokami vos po 10 grašių už kelio mylią. Apie kolonizacijos mastą ir Prūsijos valdžios dėmesį kolonistams galima spręsti iš to, kad vien 1721—1727 m. laikotarpiu Prūsijos valdžia kolonistų reikalams investavo arti 2,5 mil. talerių.¹

Be pavienių vokiečių šeimų, vykstančių savo lėšomis, Prūsijos valdžia gabeno kolonistus partijomis, apmokėdama jiems persikėlimo išlaidas. Pvz., 1724 m. buvo atkeldinta 4.000 šveicarų ir pfalcų; 1732 m. Rytų Prūsiją užplūdo apie 15.000 zalcburgiečių. Pastaruosius, katalikų ištremtus iš savo krašto dėl protestantiško tikėjimo, Fridrichas Vilhelmas I priėmė kaip kolonistus. Mat, savanorių kandidatų į kolonizuojamas žemes vokiečių valstiečių tarpe stigo; kolonistai paprastai buvo verbuojami prievarta. Imigrantų tarpe atsirado ir supracūžėjusių vokiečių ar tikrų prancūzų nuo Šveicarijos ir Prancūzijos pasienių. Aiškiai siekdama ne tik ekonominių, bet ir nutautinimo tikslų, Prūsijos valdžia, priešingai, griežtai draudė imigruoti lietuviams žemaičiams, kurie, sprendžiant iš pakartotinių draudimo dekretų, buvo labai susidomėję laisvomis žemėmis Rytų Prūsijoje. Tarp „valkatų, kuriems turi būti užkirstas kelias įvažiuoti į Rytų Prūsiją“, buvo įskaitomi „žydai, žemaičiai, lenkai ir čigonai“².

Prūsijos karalius Fridrichas Vilhelmas I visą laiką asmeniškai sekė kolonizacijos eigą. 1714—1739 m. laikotarpiu jis 9 kartus keliavo su savo svita po Rytų Prūsiją, smulkiai domėdamasis vokiečių nausėdijomis. Su kokia neapykanta ir panieka „absoliutus“, „apšviestas“ Prūsijos monarchas žiūrėjo į lietuvių tautybę, rodo kad

¹ Fr. Tetzner. Die Slawen in Deutschland, 1902, 41—42 psl.

² Žr. Beheim-Schwarzbach. Colonisationswerk..., 11 psl.

ir šitokia jo laiško, rašyto Jordanui iš vienos tokios ke-
lionės, vieta: „Jeigu jūs čia būtumėt, aš daugiau jums
rinktis tarp gražiausios lietuvės merginos ir geriausios
mano žirgyno kumelės... Čia kaimo merginos tik tuo
skiriasi nuo kumelės, kad vaikšto ant dviejų, o ši ant
keturių kojų.“¹ Ši panieka lietuvių tautybės žmonėms
reiškėsi ir atitinkamu tiek centro valdžios, tiek vietinių
įstaigų elgesiu, ypač kolonizacijos eigoje.

Vykdamt kolonizaciją valstybiniu mastu, per porą
dešimtmečių, L. Rėzos žodžiais tariant, „kai kur ištisos
apylinkės, kai kur tik paskiri kaimai buvo kolonistų
apgyventi“². Iš buvusių 1830-ties lietuviškų kaimų ne-
mišrūs tautybės atžvilgiu liko tik 35; didelė kaimų dalis
virto ištisai vokiškais. Apskritai, krašto gyventojai pasi-
darė labai mišrūs tautybės atžvilgiu. Tuo, be abejo, buvo
sudarytos palankios sąlygos lietuviams vokietinti. Nyko
tautiniai lietuvių papročiai, siaurėjo naudojimosi savo
gimtają kalba galimybės. „Kolonizacija po maro metų,—
pabrėžia vokiečių istorikas,—kai kuriose vietovėse tie-
siogiai, kai kuriose netiesiogiai, sudarė pastovios, didė-
jančios lietuvių germanizacijos pagrindą.“³

Tačiau reikia pasakyti, kad atviros kolonizacijos me-
todas nepateisino Prūsijos feodalų į jį dėtų vilčių. Savo
noru atsikraustę, o ypač prievarta atgabentieji kolonis-
tai, užuot sudarę vokiškumo židinius Rytų Prūsijos kai-
me, masiškai pradėjo bėgti ar tai atgal į savo gimtąsias
šalis, ar į kaimyninę Lenkijos—Lietuvos valstybę. Prū-
sijos valdžia griebėsi drakoniškiausių priemonių, siek-

¹ Cit. iš Fr. Tetzner. Die Slawen in Deutschland, 1902, 44 psl.

² L. Rhesa, „Das Jahr...“, 158—159 psl.

³ Beheim-Schwarzbach. Colonisationswerk..., 78 psl.

dama užkirsti kelią tokiam bėgimui. Kolonistai-bėgliai, kaip sulaužę „priesaiką karaliui“, pridarę transporto išlaidų valstybei, o taip pat asmenys, kurstę kolonistus bėgti, buvo teismo baudžiami pakarti, o vėliau ta bausmė buvo taikoma netgi be teismo.¹ Kyla klausimas, kokios gi priežastys vertė ekonomiškai ir teisiškai privilegijuotoje padėtyje esančius vokiečių kolonistus bėgti iš Rytų Prūsijos?

Šalia to, kad jiems čionykštė prūsiškoji valstybinė biurokratija atrodžiusi „per griežta“, kad pietiečiams „nepatikęs šiaurės klimatas“, kaip bando aiškinti kai kurie šį klausimą tyrinėję vokiečių autoriai, būta, matyt, ir kitokio pobūdžio priežasčių. Dekretuose dėl kolonistų teisių aiškiai pabrėžiama, kad valstybė atvykusiems teikianti „pilną apsaugą“. Iš kitos pusės, turime žinių apie ne kartą vykdytą „valymą“ Rytų Prūsijoje siaučiančių „plėšikų ir padeginėtojų“. Antai, 1723 m. edikte sakoma, kad plėšimai įgijo „organizuotų gaujų mastą“. Gyventojams vokiečiams buvo išduodami ginklai; už nušautus „plėšikus“ jie nebuvo atsakingi. Vietos įguloms buvo įsakyta sekti kelius bei miškus ir teikti ginklo pagalbą vietovių užpuolimo atveju.² Visa tai rodo, kad būta tam tikro stichinio vakarinių lietuvių valstiečių priešinosi kolonizacijai aktų.

Prūsijos feodalinės valdžios vykdomas smurtas, lietuvių valstiečių šalinimas iš ūkių, jų, kaip tautybės,

¹ „Erneuertes und geschaerftes Edict gegen das treulose und eidbruechige Weglauften der nach Preussen transportierten Colonisten“, 1733 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2752.

² „Geschaerftes Edict wider die Raubereien und Diebereien etc.“ 1723 m. MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 26/2677.

žeminimas ir niekinimas, be abejo, sukėlė pastarųjų pasipriešinimą, nukrypusį ir prieš kolonistus-naujakurius. Kaip rodo išlikę protokolai, 1735 m. Gumbinės lietuviškosios kameros kolegijos posėdžiuose pirmininkavęs kronprincas (nuo 1740 m.—karalius Fridrichas II) pripažino, kad tikroji nepasisekimų priežastis Rytų Prūsijoje esąs „nehumaniškas elgesys su tauta“ ir kad su lietuviais neprivalą būti apsieinama „šiuurkščiau negu su kitais“, nes, elgiantis brutaliai, jie ir pasiliksią kokie esą, būtent, „šiuurkščios būtybės“... Piktadarybės ir apsileidimas ūkyje negalį likti nenubausti, tačiau kiekvienu atveju susilaikytina nuo fizinių — žalojančių bausmių, o naudotinas kalėjimas ir kitos „švelnesnės“ priemonės.¹ Šitokie oficialūs pripažinimai leidžia spręsti apie tikrąją padėtį Rytų Prūsijoje, aiškiai rodo tenykščių lietuvių engimą ir naikinimą.

Ir taip, dėl didelio bėglių procento, dėl vakarinių lietuvių pasipriešinimo stiprėjimo, dėl kolonistų nesugebėjimo prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, Prūsijos valdžia laikė kolonizaciją nepateisusią savęs ir nepavykusia. Tai matyti iš karaliaus edikto, skirto po Lenkijos—Lietuvos valstybės padalinimo tekusioms Prūsijai žemėms tvarkyti, kur sakoma (§ 6): „Mes tuo tarpu, prisimindami daugelį keblumų, kurie praeitais laikais susidarė provincijoje, neimsime iš praeitų laikų masto apgyvendinti vietovėms.“²

Atsisakiusi nuo masinės kolonizacijos metodo, Prūsijos valdžia visą dėmesį nukreipė į lietuvių suvokieti-

¹ B e h e i m - S c h w a r z b a c h. Colonisationswerk..., 93 psl.

² „Edict wegen Verhuetung der fernerer Verteilung der Adelschen Gueter in Neu-Ostpreussen und wegen Besetzung der wuesten Hoefe und Stellen“, Bialystok, 1798 m., MA Centr. bibliotekos archyvas, Senų spaudinių skyrius, Ap. 28/2920.

nimo „kultūrinėmis“ priemonėmis procesą, vykusį taip pat jau nuo seno. Taktikos atžvilgiu buvo svyruojama taikant ir šį metodą. Antai, kai Rytų Prūsijos švietimo reikalų tvarkytojas R. Lyzius apie 20-sius XVIII a. metus pasiūlė projektą pastatyti krašte 130 vokiškų mokyklų, nes lietuviškas knygas šiai „mažai žemelei“ neapsimoką leisti, šis projektas nebuvo įgyvendintas.¹ Vėliau, 1735—1741 m. laikotarpiu, buvo įsteigtos 275 kaimo mokyklos, kuriose mokytojavo atsitiktiniai žmonės, dažniausiai kaimo siuvėjai, gauną iš vietos valstiečių išlaikymą natūra. Dėstomoji kalba tose mokyklose priklausė nuo mokinių ir mokytojų vartojamos kalbos ir, žinoma, vyravo vokiečių kalba, nors oficialiai buvo leista dėstyti ir lietuviškai. Mokykla suvaidino didelį vaidmenį vakarinių lietuvių nutautinimo procese, nepaisant to, kokia kalba joje buvo vartojama. Mokykla skiepijo vergišką paklusnumą Prūsijos monarchui ir feodalams, buvo persunkta tamsiausių religinių prietarų.

Vakarinių lietuvių nutautinimo procese ypatingas vaidmuo tenka protestantų bažnyčiai. Jau anksčiau kalbėjome apie glaudžius bažnyčios saitus su viešpataujantių feodalų politika, apie bažnyčios, kaip tiesioginio valdžios įrankio, paskirtį ir reikšmę. Prūsijos valdžia bažnyčios asmenyje turėjo nors ir lėtai, bet tikrai veikiančią, patikimą priemonę tiek profeodaliniam, tiek provokiškam nusistatymui skiepyti lietuvių valstiečių masėse. Kleras, darydamas tiesioginį poveikį religinių prietarų apsvaigintoms to meto valstiečių masėms per bažnyčią, be to, visiškai kontroliavo krašto mokyklas ir

¹ V. Vileišis. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje, 134—135 psl.

savo rankose turėjo knygų leidimą. Kaimo mokyklos bu-
vo nuolat vietos pastorių vizituojamos ir prižiūrimos.
Jose rašyti ir skaičiuoti nemokė: jų tikslas tebuvo pramo-
kyti skaityti bibliją ir naudotis bažnytiniais giesmynais.¹
Katekizmas, biblija ir giesmynas buvo vieninteliai „va-
dovėliai“. Mokiniam atkakliai buvo skiepijamos nuo-
lankumo, paklusnumo „valdžiai iš dievo“ idėjos.

Buržuaziniai istoriografai, nutylėdami akivaizdžius
faktus, idealizavo protestantų bažnyčios bei pastorių
kultūrinį vaidmenį Rytų Prūsijoje. Ypač buvo pabrėžia-
ma ta aplinkybė, kad protestantų bažnyčia, vadovauda-
masi principu, jog į kiekvieną tautybę reikia prabilti jos
pačios kalba, sudarė galimybę atsirasti religinio turinio
raštam lietuvių kalba. Tai tiesa, kad protestantizmo
sąjūdis Rytų Prūsijoje iškėlė tenykštę lietuvišką raštiją,
kuri pradžioje suvaidino tam tikrą progresyvų vaidmenį,
ypač lietuvių kalbos atžvilgiu. Tačiau šis vaidmuo
buvo reliatyvus, laikinis. Netenka užmiršti, kad lietuvių
kalba ir lietuviškoji raštija buvo tik „bėdos priemonės“,
Prūsijos feodalams bažnyčios pagalba išnaudojant ir
siekiant nutautinti vakarinius lietuvius. Jau tas faktas,
kad visa toji protestantų bažnyčios „kultūrinė misija“
buvo Prūsijos valdžios palaikoma ir remiama, kalba
pats už save. Pažymėtina, kad pirmasis pilnas biblijos
leidimas lietuvių kalba, redaguotas J. Kvanto (1735),
buvo parūpintas vyriausybės lėšomis kaip tik mokyklų
Rytų Prūsijoje reikalams. Prūsijos valdžia net suorga-
nizavo specialius lietuvių kalbos seminarus prie Kara-
liaučiaus (nuo 1718 m.) ir Halės (nuo 1727 m.) univer-
sitetų, tačiau jie buvo skiriami vokiečių tautybės ar pro-

¹ „General-Reglament“, 1763 m. MA Centr. bibliotekos archy-
vas, Archivalia, 237.

vokiškai nusiteikusiems pastoriams Rytų Prūsijai paruošti. Visos tos priemonės laikytinos ne kuo kitu, kaip Prūsijos valdžios metodo, taktikos dalyku siekiant vakarinių lietuvių nutautinimo tikslų. Pagaliau bažnyčiose bei religiniuose raštuose vartojamoji lietuvių kalba buvo toli gražu ne liaudies kalba, o pilnas feodaliųjų žargonų ir germanizmų darkinys. Prieš bažnyčios vartojamą „lietuvišką“ kalbą kėlė protestą net kai kurie ano meto pastoriai, kaip Merlinas. Kleras naudojosi lietuvių kalbos pagrindiniu žodyniniu fondu kaip susižinojimo su lietuvių tautybės žmonėmis priemone, tačiau jam visiškai nerūpėjo, išskyrus pavienius asmenis, tos kalbos grynumas ir puoselėjimas. O ir tie pastoriai, kurie mėgino giliau domėtis lietuvių kalba, rūpinosi dažniausiai ne lietuvių, kaip tautybės, išsilaikymo reikalais, o stengėsi lietuvių kalbos mokėjimą panaudoti kaip priemonę savo veiklai lietuvių tarpe plėsti, savo įtakai stiprinti.

Vertinant apskritai vokiečių feodalų vestąjį vakarinių lietuvių nutautinimo tariamomis kultūrinėmis priemonėmis darbą, reikia pasakyti, kad šis kelias pasirodė žymiai sėkmingesnis už atvirą kolonizaciją. O apie feodalų valdžios įrankio — bažnyčios, tariamai sudariusios sąlygas lietuviškai raštijai išsivystyti, vaidmenį galima geriausiai spręsti iš jos veiklos padarinių laiko perspektyvoje. Vakariniai lietuviai, nors ir skaitydami „savo kalba“ religinio turinio raštus, XIX a. eigoje mažai visiškai nutauto.

Vyraujanti Rytų Prūsijoje religinio turinio raštija, apie kurią čia kalbame, buvo viešpataujančių išnaudotojų „kultūros“ pasireiškimas. Turtingoji liaudies kalba, jos meninė kūryba — tautosaka, tikroji liaudies kultūra

neturėjo galimybių pasireikšti spausdintu žodžiu. Žinoma, labai negausūs atskirų autorių kalbinio pobūdžio raštai (pvz., lietuvių kalbos gramatikos — Kleino, 1653 m., Šulco, 1673 m., Merlino „Principium primum“, 1706 m., Ruhigo „Betrachtung der litauischen Sprache, 1745 m.), prisidėję prie lietuvių kalbos iškėlimo ir nagrinėjimo, o taip pat pirmieji pasaulietinio pobūdžio literatūros leidiniai lietuvių kalba (J. Šulco Ezopo pasakėčių vertimas, 1706 m.) turėjo savo metu progresyvios reikšmės. Kaip tik šie darbai ir sudarė tą būtiną — „minimalią“ kalbinę-literatūrinę aplinką Donelaičio kūrybai, toli pralenkusiai šią aplinką. Tik „Metuose“ pirmą kartą visu ryškumu suskambėjo lietuviškas liaudies žodis.

Donelaitis buvo vienas labai retų Rytų Prūsijos lietuvių, kuriam pavyko prasimušti į mokslą. Iš pat mažens jis kalbėjo savo gimtąja kalba ir mažai pasidavė vokiškumo įtakoms. „Aš dažnai lietuviškai ortografiniu atžvilgiu rašiau prastai,— prisipažįsta poetas,— nes nekreipiau į tai dėmesio. Bet kalbėjau gerai.“¹ Karaliaučiuje jį matome savo noru uoliai lankantį lietuvių kalbos seminarą. Studijų metu Donelaitį, matyt, buvo paveikusių prasidedančios vokiečių nacionalinio judėjimo idėjos, kurios paskatino jį ginti savosios, lietuvių, tautybės bei gimtosios kalbos teises.

XVIII a., pradėdant irti feodalinę sistemą Prūsijoje ir tolydžio ryškėjant kapitalistinio gamybos būdo bei kapitalistinių gamybos santykių elementams, augant pirmiesiems vokiečių buržuazijos sluoksniams, nešu-

¹ Fr. Tetzner. Die Tolminkemischen Taufregister des Christian Donalitus, „Altpreussische Monatsschrift“, 1896, 27 psl. (1758 m. įrašas).

siems tuos naujus visuomeninius reiškinius, ėmė bręsti vokiečių nacionalinis judėjimas. Tiesa, kaip vokiečių buržuazija, lyginant ją su prancūzų, buvo smarkiai pavėlavusi, baili ir silpna, taip ir jos keliamieji kovos už tautinį savitumą šūkiai buvo ramaus kultūrinio pobūdžio. Kai Prancūzijos buržuazija kovojo prieš monarchiją už respubliką, tai silpna Prūsijos buržuazija ilgą laiką apsiribojo tik kova prieš prancūzų kultūros ir kalbos įtakas. Dar XVII a. antroje pusėje Leibnicas rašė savo „Mintis apie vokiečių kalbos pagerinimą ir išlaisvinimą“, o K. Tomazijus Leipcigo universitete triukšmingai paskelbė mokymo programą vokiečių kalba, įrodymas tos kalbos tinkamumą mokslui. XVIII a. Klopštokas, Vylandas, Herderis, Lesingas propaguoja gryną vokiečių kalbą, kovodami prieš feodalinių viršūnių primetamą prancūziškai-vokišką žargoną. Visa tai, be abejo, darė teigiamos įtakos Donelaičiui, paskatino jį kurti gimtąją lietuvių kalbą.

Vaikystėje ir jaunystėje Donelaitis buvo liudininkas tų įvykių, kurie siejosi su kolonizacija Rytų Prūsijoje. Kiek vėliau, ilgus metus gyvendamas Tolminkiemyje, jis turėjo progos tiesiogiai susidurti su vokiečių ir kitų tautybių kolonistais, sekti įvairiopas lietuvių santykių su kolonistais pasekmes ir vienaip ar kitaip vertinti šiuos reiškinius. Kolonizacija stipriai buvo palietusi paties Donelaičio gyvenamąją aplinką. Į Tolminkiemio seniūnijos 23 vietoves buvo atkeltos 103 kolonistų šeimos; čia susidarė 4 grynai vokiški kaimai. Tolminkiemio parapijoje, apėmusioje 32 kaimus su maždaug 4 tūkstančiais gyventojų, lietuvių bebuvo likę per tūkstantį.¹ Šis

¹ Zr. Beheim-Schwarzbach. Colonisationswerk..., 271 psl. (VI lentelė.)

gyventojų pasikeitimas tautybės atžvilgiu buvo įvykęs tik kolonizacijos metu, nes dar 1719 m. Tolminkiemio pastorius Kristupas Geištautas priėmė (drauge su kitais apylinkių pastoriais) naująjį lietuvišką Liuterio katekizmą, kas rodo vietas buvus kone išimtinai lietuvių gyvenamas.¹ Toks staigus ir žymus gyventojų pasikeitimas tautybės atžvilgiu įnešė nemaža painiavos.

„Metų“ autorius iškyla prieš mus su aiškiu apsisprendimu ginti lietuvių tautybės teises, visų pirma — gimosios kalbos teises. Lietuvių kalba tiesiog jo akyse tolydžio nyko. Tiesioginis sąlytis su kolonistais, ypač su tais, kurie nusigyveno ir savo padėtimi ėmė prilygti lietuviams būrams, žalinga bažnyčios su vokiškais pamokslais ir giesmėmis įtaka, pusiau vokiška kitos tautybės pastorių „lietuviškoji“ kalba, pirmenybės teikimas vokiškai susikalbantiems įstaigose,— visa tai, be abejo, prisidėjo prie lietuvių kalbos nykimo. Donelaitis šiuo atžvilgiu užima nesvyruojančią poziciją — gaivinti ir ginti gimtąją kalbą. „Mano įpėdini,— įrašė jis 1749 m. metrikų knygoje,— tegul tavo sūnūs, jeigu jų turėsi ir norėsi teologijai paskirti, laiku išmoksta gerai lietuviškai, kad jie galėtų tinkamai lietuvių kalba vadovauti parapijai. Aš turėjau precentorių Tortilovijų, kuris būdavo išjuokiamas, kai sakydavo pamokslus.“² Kad Donelaitis čia pasisako už lietuvių kalbą ne geresnio jos panaudojimo klero tikslams prasme, kaip kad tai darydavo dauguma „prolietuviškai“ nusiteikusių vokiečių pastorių, o iš tikrųjų susirūpinęs lietuvių kalbos likimu, rodo jo laiškas mokytojui Kilgiuose, kur poetas įsakmiai rašo:

¹ Fr. Tetzner. Die Tolminkemischen Kirchenbauakten..., „Altpreussische Monatsschrift“, 1896, 193 psl.

² „Altpreussische Monatsschrift“, 1896, 23 psl.

„Tik atsakydamas norėjau nusiųsti prašymą: neužmiršti lietuvių kalbos vokiškame krašte; taip pat jokio paaukštinimo vokiškame krašte nepriimti.“¹ Iš šių žodžių galime pakankamai aiškiai spręsti apie Donelaičio patriotinį nusistatymą, pasiryžimą visomis išgalėmis ginti ekonominiu, politiniu ir kultūriniu atžvilgiu engiamų lietuvių teises.

Pagaliau pati Donelaičio kūryba, jo „Metai“ taip pat yra gilaus, teisingai suprasto patriotizmo išraiška. Poetas prabyla į lietuvius valstiečius jų gimtąja kalba. Ir kokia liaudiška, gyva kalba! Donelaičio kūryba iškyla kaip protesto balsas prieš tautybės teisių pažeidėjus, prieš gimtosios kalbos, kultūros niekintojus. Kurti lietuviams ir lietuviškai ano meto sąlygomis, kitataučių feodalų žiaurios priespaudos sąlygomis, buvo gilaus patriotizmo žygis.

Pereinant konkrečiai prie „Metų“, reikia pasakyti, kad tiesioginiai kovos už tautybės teises klausimai čia užima antraeilę vietą, palyginti su klasinių santykių momentais. Ir suprantama kodėl. Tai rodo, kaip giliai Donelaitis pažino gyvenimo tikrovę ir kaip nuosekliai ją pavaizdavo, nes iš tikrųjų tuometinėje Prūsijoje, vyraujančios feodalinės sistemos sąlygomis, pagrindinės reikšmės turėjo agrarinis, o ne tautinis klausimas.

Donelaitis „Metuose“ vaizduoja grynai lietuvių gyvenamą kaimą; poemos veikėjų tarpe, išskyrus amtmoną, nesutinkame nė vieno kitataučio kolonisto: apie juos užsimenama tik probėgomis. Tokiu būdu poetas tarytum nori pabrėžti, kas turėtų būti tikrieji krašto šeimininkai — tiek istoriniu-etniniu, tiek ekonominiu-politiniu po-

¹ MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas, Nr. 5259.

žiūriu — ir tuo dar labiau išryškina faktinės lietuvių padėties krašte beteisiškumą.

Reikia pasakyti, kad Donelaitis „Metuose“ neparodo ekonominio bei politinio vokiečių kolonistų įsigalėjimo lietuvių sąskaita proceso. Poemoje nėra, sakysime, jokių užuominų apie kolonizaciją ir jos pasekmes, apie lietuvių valstiečių išstūmimą iš jų gyvenamųjų vietų ir pan. Donelaitis vaizduoja gyvenimo tikrovę esamuoju metu, t. y. tuo metu, kai pati masinė kolonizacija į 1709—1711 m. bado ir maro ištuštintus Rytų Prūsijos kaimus buvo pasibaigusi, kai jau užaugo antroji kolonistų karta, kuri pradėjo maišytis vedybų keliu su vietos gyventojais, kai anksčiau buvę įtempti santykiai tarp čiabuvių ir kolonistų jau apsitrynė ir sušvelnėjo. Poetas ima padėti tokią, kokia ji yra, ir, iš jos išeidamas, sprendžia tautybių santykiavimo klausimus. Apie kokį nors tiesioginį protestą ar pasipriešinimo kitai tautybei, kaip tokiai, kurstymą „Metuose“ nėra nė kalbos. Tautybės išlaikymo klausimai pereina į kultūrinę plotmę. Donelaitis germanizacijos kritiką išvysto tik netiesioginiu būdu, atskleisdamas iš kolonizacijos bei tautybių maišymosi kylančius neigiamus kultūrinio bei moralinio pobūdžio veiksnius.

Donelaičiui „Metuose“ visų pirma rūpi sužadinti užguitos ir paniekintos lietuvių liaudies ambiciją, savo vertės, tautinio savitumo pajautimą, pagarbą savo kalbai bei tradicijoms. Poetas stengiasi parodyti, kad tai, ką kitataučiai feodalai niekina ir visomis priemonėmis žiugdo, yra patys vertingiausi lietuvių tautiniai ypatumai ir bruožai. Toks Donelaičio užsimojimas buvo labai savalaikis ir reikšmingas, nes, netekę pasitikėjimo saviimi, lietuviai iš tikrųjų buvo pasmerkti sparčiai nutausti.

Siekdamas pakelti tautinį sąmoningumą, „Metų“ autorius griebiasi ko galėdamas: jis net sąmoningai, be atodairos į istorinės tikrovės faktus, su jaudinančiu naivumu sugestionuoja lietuviams būrams mintį, kad svetimtaučiai ne kolonizacijos, o pasigėrėjimo lietuviams tikslu suvažiavę į jų kraštą ir kad jie pasiduodą kultūrinei lietuvių įtakai:

Zinot juk visi, kaip kožnas Lietuvą giria
ir kaip daug svetimų žmonių, kad mus pamatyty,
iš visų kampų šio svieta jau susibėgo...

.
taip, kad ir lietuviškai kalbėdami valgo
ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo;
tik margų marginių dar nešioti nedrįsta.

(„Žiemos rūpesčiai“, 184—186; 189—191)

Šitaip keldamas lietuvių, kaip tautybės, pasitikėjimą sąvimi, Donelaitis nenuėina nerealių svajonių keliu. Priešingai, užuot perdėtai idealizavęs lietuvius ir skelbęs kokius neapibrėžtus tautinius siekimus, Donelaitis tvirtai atsiremia esama savo meto tikrove, vadovaujasi realia padėtimi ir realiomis galimybėmis. Poetas lietuviams stato konkretų tikslą; iš to tikslo išplaukią artimiausieji veiklos uždaviniai taip pat yra konkretūs, suprantami ir įvykdomi. Lietuviams, pagal Donelaitį, tikslas tėra vienas — išsilaikyti kaip tautybei, atsispiriant tiek ekonominiam, tiek kultūriniam vokiečių feodalų spaudimui. Kokiu būdu lietuviai galėtų išsilaikyti?

Visų pirma, teisingu poeto įsitikinimu, lietuviams būtina išlaikyti savo rankose žemę, išsilaikyti ekonomiškai. Kadangi atsiliekančius valstiečius valdžia šalina iš ūkių, lietuviams tenka visu atkaklumu mokytis geriau, apsukriau šeiminkauti. Todėl „Metuose“ kiekviena

proga įterpiamus ūkinio pobūdžio patarimus ir pamokymus autorius skiria lietuviams valstiečiams ne tik kaip engiamai klasei, kovojančiai prieš ekonominį feodalų spaudimą, bet ir kaip tautybei, kovojančiai už savo gimtojo krašto žemę, tą būtiną jos, tautybės, išsilaikymo sąlygą. Giliu Donelaičio įsitikinimu, lietuviams ne tik galima, bet ir reikia mokytis iš tų pačių vokiečių, kad galima būtų, naudojantis jų pačių metodais ir priemonėmis, išlaikyti su jais ekonominę konkurenciją. Neužsimerkdami prieš neigiamas kitataučių imigrantų įtakas, lietuviai turi būti imlūs viskam, kas tarnauja jų įsistiprinimui savo žemėje. Poetas atkreipia lietuvių valstiečių dėmesį į gerąsias vokiečių tautybės žmonių savybes — rūpestingumą, apsukrumą, tvarkingumą, mokėjimą prisitaikyti prie kintančių ūkio sąlygų ir t. t. Kodėl, pavyzdžiui, lietuviai negalėtų auginti daugiau pramoninių kultūrų (linų, kanapių) ir jas parduoti, kaip daro vokiečiai, ar prisidžiovinti vaisių žiemai, kaip tai moka vokiečių šeimininkės?

Moters, jūs lietuvninkės, ar jau nesigėdit,
ar nesigėdit, kad jums vokiškos moteriškės
su dailiais darbais ant lauko gėdą padaro?

(„Vasaros darbai“, 574—576)

Ne apsileidimu ir tamsumu lietuviai galės išsilaikyti prieš pavergėjus, bet tik įtempdami visą savo energiją, šviesdamiesi ir kultūrėdami.

Tokiu būdu, šalia ekonominio išsilaikymo ir įsistiprinimo, lietuviams iškyla ir kitas, neatsiejamas nuo pirmojo, ne mažiau už aną reikšmingas uždavinys — mokytis. Donelaitis įsakmiai pabrėžia, kad lietuviams būtina naudotis mokyklomis, kokios jos yra. Poetas savo

minčių reiškėjo Selmo lūpomis bara tuos lietuvius, kurie kritikuoja esamas (provokiškas) pradinės mokyklas ir visiškai neleidžia savo vaikų mokytis, palikdami juos tamsiais beraščiais, netinkančiais veikti sudėtingomis gyvenimo aplinkybėmis:

Paikius, glūps žmogus, vargu Tėvemūsų mokėdams,
ir jo pusbroliš, nei tiek skaityt negalėdams,
šulmistrus ir šiules dar išpeikt pasidrąsin.

ir vaikus glūpus į šiulę siust nenorėdams,
peklai ant garbės juos užaugint pažadėjo.

(„Rudens gėrybės“, 828—830; 837—838)

Vadinasi, lietuviai, pagal Donelaitį, turi žiūrėti į gyvenimo tikrovę praktiniu požiūriu ir pasinaudoti visomis mokymosi sąlygomis, kiek tik jos prieinamos, bet pasinaudoti ne pavergėjų siekiamais, o savo tikslams.

Taigi, ekonominis kilimas ir švietimasis — štai pagrindiniai artimiausi lietuvių uždaviniai, kurių vykdymas yra būtina sąlyga, norint pasiekti svarbiausią ir vienintelį tikslą — išlaikyti tautybę.

Reikia pasakyti, kad šie „Metų“ autoriaus keliami praktiniai ekonominės bei kultūrinės veiklos uždaviniai, tiesa, rėmėsi realiomis gyvenimo tikrovės sąlygomis, tačiau negalėjo atverti teigiamų perspektyvų lietuviams, kaip tautybei, išsilaikyti. Lietuviai valstiečiai negalėjo išlaikyti ekonominės konkurencijos su valdžios palaikomais vokiečiais kolonistais, nekalbant jau apie kapitalistiniais pagrindais persitvarkantį dvarą. Dar labiau problematiškas buvo švietimosi klausimas. Provokiškos mokyklos, nors ir lietuvių dėstomąja kalba, pradinėse klasėse, vaidino kaip tik priešingą vaidmenį, negu pageidavo Donelaitis, — spartino lietuvių germani-

zacijos procesą. Kaip matome, „Metų“ autorius ir šiuo svarbiu lietuvių, kaip tautybės, išsilaikymo klausimu yra panašioje be perspektyvos padėtyje, kaip ir socialinės būrų padėties klausimais.

Turėdamas prieš akis lietuvių tautybės išsilaikymo uždavinį, Donelaitis išvysto neigiamos kitataučių įtakos kritiką. Lietuviai dar nėra atrankūs ir nemoka pasinaudoti tuo, kas padeda jų tautybei išsilaikyti ir, priešingai, atsispirti tam, kas žaloja jų tautinę kultūrą, jų moralę. Stebėdamas gyvenimo tikrovę, poetas mato, kad lietuviai tolydžio pasiduoda kitataučių įtakai, paniekina savo kalbą, savo papročius, mėgdžioja morališkai neigiamus kitataučių įpročius. Ne be širdgėlos poetas plaka šitokius apgailėtinus reiškinius:

Tarp lietuvininkų daug syk tūls randasi smirdas,
kurs, lietuviškai kalbėdams ir šokinėdams,
lyg kaip tikras vokiečių mums gėdą padaro.
Daug tarp mūsų yra, kurie, durnai prisiriję,
vokiškas dainas dainuoti ir keikt pasipratin
ir kaip vokiečiai kasdien į karčiamą bėga.

(„Rudens gėrybės“, 425—430)

Kaip matome, ir šiuo atveju Donelaičiui visų pirma labiau rūpi moralinis jo tautiečių lygis. Ir tai, žinoma, svarbu, nes tokios neigiamybės, kaip tamsumas, girtavimas, yra svarbios tiesioginės kliūtys ir tautiniam savitumui išlaikyti bei nutautinimo įtakoms atsispirti.

Atitrūkę nuo savo gimtųjų tradicijų ir papročių, dažnai prievarta atgabenti į Rytų Prūsiją, kolonistai iš tikrųjų užkrėsdavo vietinius gyventojus neigiamais pavyzdžiais, ypač girtavimu. „Degtinė, kurios prieš 200 metų lietuviai visai nežinojo,— rašo L. Rėza,— išstūmė tautinius gėrimus ir taip baisiai įsigalėjo, kad domėnų

įstaigos iš jos turėdavo pagrindines pajamas... Beveik kiekviename lietuvių provincijos mieste, sako pastabų apie Prūsus autorius (Gervais)... lietuviams taip pavojingi bravorai yra beveik išimtinai rankose zalcburgiečių, kuriems labai sekasi.“¹ Amžininkai Gervais, Lepneris ir kiti, pažinę Donelaičio laikų buitį Rytų Prūsijoje, tvirtina, kad apskritai lietuvių papročiai dėl maišymosi su kitataučiais kolonistais iš tiesų žymiai pablogėjo: lietuviai, pradėję vokiškai kalbėti ir rengtis, apsileido ir ištvirko. Grynai lietuviški kaimai žymiai skyrėsi savo darbštumu ir blaivumu nuo mišriųjų.² Taigi, Donelaičio susirūpinimas nebuvo be pagrindo. Stebėdamas lietuvių moralinio pakrikimo reiškinius, poetas teisingai pabrėžia žalingą šiuo atžvilgiu kitataučių įtaką ir kviečia visomis priemonėmis jai atsispirti.

Tačiau ir šiuo atveju Donelaitis neišvengia perdėjimų, kurie yra aiški jo ideologinio ribotumo išraiška. Stengdamasis parodyti gilesnį kontrastą tarp tenykščių lietuvių ir kolonistų vokiečių, poetas pastaruosius kartais linkęs vaizduoti perdėtai neigiamus. Atrodo, tarsi kitataučiai kolonistai būtų visų moralinių blogybių nešėjai. Dar daugiau: kitos tautybės žmogus, pagal Donelaitį, net iš prigimties esąs blogas:

Kad koks lenkiškas ar žydiškas balamūtas
taip nesvietiškai klastuot ir vogt užsimano,
ar kad vokietis koks, vokiškai pameluodams,
taip ponus, kaip ir būrus, apgaut pasidrasin,
tai nesidyviju: nes jiems toks prigimė būdas.

(„Žiemos rūpesčiai“, 134—138)

¹ L. R h e s a. Das Jahr..., 157 psl.

² Ten pat, 146 psl.

Šis Donelaičio perdėjimas, pereinas į kitos tautybės niekinimą, kyla, be abejo, iš kitos tautybės liaudies suplakimo su išnaudotojų feodalų klase. Teisingai, kitomis progomis, pabrėždamas, kad dvaras yra tikrasis moralinio nusmukimo židinyš ir užkrėtėjas, Donelaitis šitos pažiūros nebesilaiko, kai traktuoja kitataučius visumoje, kaip tautybę. Ir apskritai Donelaitis, nesuprasdamas antagonistinių visuomenės santykių bei klasių kovos, nepakankamai įvertindamas išnaudotojišką feodalų politiką tiek lietuvių, tiek kitų tautybių valstiečių atžvilgiu, yra linkęs dėl esamų negerovių apkaltinti kitas tautybes. Antai, poetas pasipiktinęs sušunka:

Tu, prancūziškas žioply su šveisteriu storu,
ir kas dar daugiau susibastėt Lietuvą vargint,
kas jums liepė mus ir žmones mūsų paniekind?
Ar negalėjęt ten pasilikti, kur jus nuperėjo
ir varles bei rupuižes jus ėst pamokino?

(„Žiemos rūpesčiai“, 537—541)

Kiek čia Donelaitis išreiškia protestą prieš vokiškuosius feodalus ir jų pavergiamąją politiką, tiek jis, žinoma, teisus, tačiau kiek suplaka kitos tautybės apskritai sąvoką su išnaudotojų ir pavergėjų sąvoka, tiek jis parodo tautybės supratimo siaurumą ir ribotumą.

Norint šiuo atveju teisingai suprasti ir įvertinti Donelaitį, būtina taip pat atsižvelgti į ano meto sąlygas. Reikia neužmiršti, kad kitataučiai Rytų Prūsijoje didele dalimi buvo arba feodalai bei jų statytiniai, arba imigravę valstiečiai, kurie taip pat, kaip matėme, buvo privilegijuotoje padėtyje tiek ekomoniniu, tiek politiniu bei teisiniu atžvilgiu. Todėl „Metų“ autoriui iš tikrųjų buvo nelengva nepadaryti ką tik minėtos klaidos, juoba, kad ir tautybės sąvoka tuo metu dar nebuvo pakankamai

išaiškėjusi. Antra vertus, šiose Donelaičio pažiūrose į tautybę jau galima įžvelgti pirmuosius kylančios buržuazijos ideologinio siaurumo ir prieštaravimo nacionaliniu klausimu bruožus. Tai ypač būdinga Prūsijos istorinės raidos sąlygoms.

Stengdamasis apginti ir išsaugoti lietuvių tautybės elementus — kalbą, tautinį charakterį, Donelaitis mato, kad juo giliau į praeitį, tuo šie elementai buvo ryškesni. Praeityje vyrauta grynos lietuvių kalbos, tvirtai laikytasi savitų papročių, nešiosenos, o ir moralinio lygio būta kur kas aukštesnio. Gi iš dabarties šiuo atžvilgiu nėra ko pasimokyti. Todėl poeto dėmesys savaime krypsta į praeitį — ten jis mėgina ieškoti paskatinių ir pavyzdžių dabarties siekimams.

Reikia pasakyti, kad tokia tendencija nebūtų bloga tuo atveju, jeigu iš praeities būtų paimami atskiri momentai, liečią tautybės grynumą, ir projektuojami į ateitį kaip siekinys. Iš tikrųjų, kai Donelaitis sušunka:

Ak, kur dingot jūs, lietuviškos gadynėlės,
kai dar prūšai vokiškai kalbėt nemokėjo...

(„Rudens gėrybės“, 775—776)

— mes šitai suprantame kaip lietuvių tautinės savigarbos žadinimą, kaip praeities-dabarties kontrasto būdu norimą išryškinti ir įšamoninti lietuvių tautybės savitumo reikalą. Ši pastanga sutampa su Donelaičio statomu pozityviu lietuvių tautybės išsilaikymo tikslu, apie kurį kalbėjome.

Tačiau „Metų“ autorius ne visada atrenka atskirus praeities momentus pagal tam tikrą tikslą: jis linkęs nukreipti dėmesį į praeitį kaip į visumą, matyti praeityje viso ko sektingą pavyzdį. Iš to kyla tam tikras Donelai-

čio konservatyvumas. Poetas, pavyzdžiui, neigiamai pasisako prieš didėjančius valstiečių būtinius poreikius ir jų patenkinimą:

Ogi dabar, žėlėk dieve, tik gėda žiūrėti,
kad lietuvninkai kaip vokiečiai sopaguoti
ar su kurdėmis rudenį ant česnių pasirodo.

(„Rudens gėrybės“, 781—783)

„Metų“ autorius linkęs piršti, kad lietuviai valstiečiai, nesekdami vokiečių pavyzdžiu, nešiotų tradiciniu savo apavu — vyžomis, nesigėdytų jų. Krizo lūpomis autorius dar labiau piktinasi, kad net samdiniai, vokiečių įtakoje, „vyžų, viežlybai padarytų“, ir „krosytų marginių“ nenčia, nebesidžiaugia, kaip kadaise, lietuvišku kisieliu mi ir šiupiniu, o reikalauja batų, pirktinio apdaro ir mėsiško valgio. Poeto palaikomas Krizas sušunka:

Ak, kur dingo Prūsuoje barzdota gdynė,
kaip slūžaininks dar už menką pinigą klausėt!

(„Vasaros darbai“, 338—339)

Taigi, Donelaitis, skelbdamas, iš vienos pusės, ūkinio lietuvių valstiečių stiprėjimo, švietimosi reikalą, iš kitos pusės, pats sau prieštaraudamas ir kreipdamas dėmesį ne į ateitį, o į praeitį kaip visumą, norėtų sustabdyti teisėtą lietuvių valstiečių poreikių augimą. Kovodamas prieš nutautinamąsias įtakas, poetas linkęs užkirsti kelią bet kurioms naujovėms, ateinančioms per vokiečius, linkęs išlaikyti lietuvius valstiečius pirmykštėje primityvioje būrų padėtyje. Šis Donelaičio konservatyvumas kyla, be abejo, dėl perspektyvos į ateitį stokos, dėl neteisingo požiūrio į gamybos pažangą bei visuomenės vystymąsi, dėl pietistinio visų visuomenės gyvenimo reiškinių suvedimo į moralinę plotmę.

Taip pat krinta į akis Donelaičio konservatyvumas bei iš to išplaukiantis neigiamas nusistatymas kitų tautybių atžvilgiu ir pasaulėžiūros srityje. Yra žinoma, kad kolonistai, ypač prancūzai ar vokiečiai iš kaimyninių Prancūzijai sričių, atnešė į Rytų Prūsiją tiek įvairių sektantiškų bei liberalių pažiūrų į protestantų konfesiją, tiek ir prancūzų materializmo bei ateizmo idėjų. Ribojamas savo konfesinės ideologijos, Donelaitis neįstengia suprasti šių idėjų progresyvosios reikšmės ir „Metuose“ neigiamai žiūri į jų nešėjus — „šveisterius ir prancūzus“. Reakcingiausią šiuo atžvilgiu poziciją užima pietistas Selmas. Jis gailisi praeities dėl to, kad tuomet klestėjęs religingumas, o dabar —

...lietuvninkai, prancūziškai pasirėdę,
į bažnyčią vos, išgirst ką, kyšteria galvas...

(„Rudens gėrybės“, 797—798)

Selmas dega fanatiška neapykanta pažangios minties nešėjams:

...pekliškas razbaininks mūsų gadyne
su savo mokslais velniškais sudūkino visą.

(„Rudens gėrybės“, 871—872)

Toks Selmo nusistatymas prieš kolonistus „šveisterius ir prancūzus“, kurie „žmones su svetimais mokslais moka supainioti“, yra tipiškas šitam veikėjui. Donelaitis nesugeba savęs atriboti nuo Selmo, tuo ypač ryškiai parodydamas, kiek jis pats yra supančiotas savo reakcinės konfesinės pasaulėžiūros.

Iš viso, kas pasakyta, matome, kad Donelaitis, teisingai iškėlęs „Metuose“ į pirmą planą socialinę tematiką, tautybės klausimams skiria palyginti maža vietos, tačiau ir šiais klausimais jis užima iš esmės teisingą ir

progresyvią lietuvių tautybės teisių gynimo ir jos išlaidymo poziciją, kartu nurodydamas kai kurias konkretaus veikimo šia linkme gaires, nors ir neturėdamas aiškios perspektyvos į ateitį. Tačiau kiek „Metų“ autorius suplaka tautybę su išnaudotojų klase, kiek jis idealizuoja savo tautybės praeitį bei smerkia kitų tautybių žmones už pažangias idėjas, tiek jis yra ribojamas savo ideologijos ir sąlygojamas konkrečių istorinės raidos aplinkybių.

„METŲ“ REALIZMAS

Kaip parodė idėjinio-tematinio turinio analizė, „Metuose“ plačiai ir ryškiai atsispindi Donelaičio laikų Rytų Prūsijos valstiečių buitį, jų ekonominė būklė bei socialiniai santykiai, klasių kova tarp išnaudojamųjų baudižiauninkų ir išnaudotojų feodalų, klasinio ir tautinio valstiečių sąmoningumo augimas. Nors ir laikydamasis „sutaikinamojo“ požiūrio klasių kovos atžvilgiu, nors ir stovėdamas ribotose protestantų dvasininko ideologinėse pozicijose, Donelaitis vis dėlto negalėjo nepavaizduoti būdingų tikrovės reiškinių, nes medžiagą savo kūriniiui jis sėmė iš paties gerai pažįstamo gyvenimo. Į „Metus“ Donelaitis sudėjo visą ilgametę savo stebėjimų ir praktinės veiklos patirtį. Imti reiškinius tokius, kokie jie yra pačiame gyvenime, ir pavaizduoti juos taip, kaip jie atrodo tikrovėje,— tai rašytojo-realisto ypatybė.

Donelaičio „Metų“ negalima sieti su kokia nors literatūrine srove ar mokykla. Jo „mokykla“ buvo pati gyvenimo tikrovė. Donelaičio kilmė iš liaudies, jo ryšys su liaudimi, jo betarpiška turtinga gyvenimo patirtis,— štai kas sudarė pagrindą tokiam realistinio pobūdžio kūriniiui kaip „Metai“ atsirasti. Gyvenimo tikrovė buvo

Donelaičiui svarbiausias ir, galima sakyti, vienintelis literatūrinės medžiagos ir poetinio polėkio šaltinis. Jo kūryba yra realistinė pačiais savo pagrindais, pačia savo esme.

Realizmas mene, grožinėje literatūroje remiasi pasaulio realumo ir galimumo jį pažinti prielaida. Realizme aiškiausiai pasireiškia meno, kaip savito tikrovės pažinimo būdo, prigimtis.

Kiekvienas literatūrinis vaizdas, be abejo, turi tikrovės elementų. Tačiau svarbu tas uždavinys, kurį stato menininkas ir kuriam jis tuos tikrovės elementus daugiau ar mažiau pajungia. Mene ar literatūroje atspindėjusios tikrovės bruožai gali būti taip stilizuoti, kad jie nebetenka tikroviškosios, pažintinės prasmės. Tokiu keliu, kaip žinome, nueina įvairios idealistinės, „menas menui“ principu paremtos srovės, teigiančios, kad menas yra „laisvas kūrybinis žaismas“, nieko bendro neturįs su tikrove, su jos pažinimo bei keitimo uždaviniais. Paprastai šios srovės tarnauja engiančiųjų klasių interesams tų klasių išsigimimo laikotarpiu. Realizmas gi, priešingai, tikrovę vaizduoja tokią, kokia ji yra, kalba į skaitytoją pačiais tos tikrovės vaizdais, tuo prisidėdamas prie jos gilesnio atskleidimo ir pažinimo. Tačiau tai, žinoma, nereiškia, kad rašytojas-realistas fotografuoja tikrovę, kad jis daugelio besikartojančių ir įvairuojančių tikrovės bruožų neapibendrina į sintetinius meninius vaizdus.

Realizmas reikalauja, kaip nurodo Fr. Engelsas laiške anglų rašytojai M. Harknes, „be detalių tikroviškumo, teisingai perduoti tipiškus charakterius tipiš-

köse aplinkybėse“¹. Tame pat laiške Engelsas pastebi rašytojai, kad jos kūrinuose charakteriai pakankamai tipiškai, bet to negalima esą pasakyti apie aplinkybes, kurios juos supa ir verčia vienaip ar kitaip veikti. Laiške Lasaliui Fr. Engelsas, atvirksčiai, pabrėžia, kad pastarojo kūryboje gausiai esama tikroviškų detalių, bet užtat herojai tesą idėjų ruporai: jiems trūksta regimojo kūno ir kraujo.² Vadinasi, tiek detalių tikroviškumas, tiek charakterių bei aplinkybių tipiskumas yra būtini ir nepakeičiami realistinio literatūros kūrinio bruožai.

Tipiskumo klausimas realizme yra glaudžiai susijęs su pasaulėžiūra, su filosofiniu požiūriu į tikrovę. Marksistinės-lenininės filosofijos supratimu, tipiška yra ne tik tai, kas kartojasi ir yra jau įsigalėję, bet ypač tai, kas naujai gimsta istorinės raidos dėsningumu, nors esamu metu tai ir būtų dar tik užuomazgų stadijoje. Savo laiške rašytojai M. Harknes Fr. Engelsas nurodo kaip trūkumą tai, kad ji, vaizduodama anglų darbininkų išnaudojimą ir skurdą, neatskleidė jų kovos už savo išsivadavimą. „Revoliucinis darbininkų klasės atkirtis ji engiančiam apsupimui,— rašo Fr. Engelsas,— jos mėšlungiški mėginimai — pusiau sąmoningi ar nesąmoningi — įgyti sau žmogiškas teises, yra istorijos dalis ir gali pretenduoti į vietą realizmo srityje.“³ Atspindėti progresyviuos visuomeninės raidos reiškinius, nežymias esamu metu naujo užuomazgas, kurioms tačiau priklausos ateitis, gali tik liaudies interesų pozicijose stovįs rašytojas, rašytojas-realistas, aprėpiąs savo kūryboje

¹ Маркс и Энгельс о литературе, 1933, 164 psl.

² Ten pat, 30—31 psl.

³ Ten pat, 35 psl.

visą gyvenimo tikrovės įvairumą. „Tipiškumo problema visada yra politinė problema.“¹

Feodalizmo epochos rašytojai-realistai, jeigu jie nebuvo atitrūkę nuo liaudies ir jos interesų, vaizduodami gyvenimo tikrovę, dažnai, nors ir nesąmoningai, daugiau ar mažiau priartėdavo prie esminių istorinės raidos momentų pažinimo, atspindėdavo savo kūryboje kai kuriuos tipiškus naujo reiškinius. Žinoma, šis realizmas apskritai buvo stichinio pobūdžio, daugiau pasireiškęs tikrovės detalių atvaizdavimu, negu jos dėsningumą atskleidimu,— dėsningumą, kurių tie rašytojai, būdami ideologiniu atžvilgiu riboti, nepažino ir negalėjo pažinti.

Kilęs iš liaudies gelmių ir visą savo gyvenimą išlikęs jos interesų gynėju. Donelaitis aiškiai stovi liaudinėse pozicijose. Poetas ramina, guodžia, moko ponų engiamus baudžiauninkus, kelia jų pasitikėjimą savimi, savo vertės pajautimą. Priešingai, su gilia panieka, pilnu neapykantos satyriniu žodžiu poetas atsiliepia apie savo ir visos liaudies priešus — feodalus dvarininkus bei jų pakalikus — feodalų valios vykdytojus baudžiaviniame kaime. Tačiau, būdamas supančiotas konfesinės ideologijos varžtais, Donelaitis, kaip matėme, neišvengė ir esminių ideologinių prieštaravimų bei ribotumų, kurie pasireiškė ir meniniais „Metų“ trūkumais.

Kalbant apie „Metų“ realizmą, kaip metodą, reikia pabrėžti, kad šiame kūrinyje pilnai įkūnytas detalių tikroviškumo reikalavimas. Iš tikrųjų, perskaičius „Metus“, prieš akis tiesiog apčiuopiamai iškyla visa kasdieninė valstiečio baudžiauninko buitis, jo darbai, papro-

¹ G. Malenkova s. Ataskaitinis pranešimas partijos XIX suvažiavimui, 1952, 67 psl.

čiai, pramogos ir t. t. Fr. Engelsas aukštai vertino Balzako kūrybą kaip tik dėl jos detalių tikroviškumo. Žinomas Fr. Engelso pasisakymas, kad jis iš Balzako „Žmogiškosios komedijos“ sužinojęs ekonominio pobūdžio detalių daugiau, negu iš visų to laikotarpio profesionalų istorikų, ekonomistų, statistikų veikalų kartu paėmus.¹ Šiuo, detalių tikroviškumo, atžvilgiu „Metai“ turi nepakeičiamos vertės XVIII a. baudžiavinei valstiečių buičiai pažinti. Kaip autentišku šaltiniu poema gali pasinaudoti ir kultūros istorikas, ir etnografas.

Detalių tikroviškumas labai pakelia ir meninę-estetinę „Metų“ vertę. To tikroviškumo dėka ne tik tikrovės vaizdai, bet ir būrų samprotavimai įgyja gyvo konkretumo, reljefiškumo, plastikos. Donelaitis „Metuose“ pasirodo kaip nepaprastas kaimo buities žinovas, ir ne teoretiko specialisto prasme, bet kaip tos buities dalyvis, kaip praktikas, pats augte suaugęs su vaizduojama tikrove. Pavyzdžiui, imkime kad ir šį moterų-audėjų pagyrimą:

Jums garbė, kad vindas jūsų, sukriai besisukdams,
pakulų bei linų kuodelį nupeša greitai.

Jums garbė, kad staklės prieš pavasarį trinka
ir šaudyklė su šeiva šokinėdama tarškia.

Jums garbė, kad audeklėliai jūsų nuauusti
ant margų lankų kaip sniegs pavasario blizga.

(„Pavasario linksmybės“, 632—637)

Kiek šiose eilutėse sutelkta patyrimo ir stebėjimo duomenų! Kaip ryškiai iškyla prieš mūsų akis verpimo-audimo procesas su to darbo įrankių bei jų dalių pava-

¹ Маркс и Энгельс о литературе, 167 psi.

CHRISTIAN DONALEITIS

LITAUISCHE DICHTUNGEN.

ERSTE VOLSTÄNDIGE AUSGABE MIT GLOSSAR.

VON

AUG. SCHLEICHER.

ST. PETERSBURG, 1865.

Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften:

in St. Petersburg
Eggers u. Comp.,

in Riga
N. Kymmell,

in Leipzig
Leopold Voss.

Preis: 1 Rbl. 30 Kop. = 1 Thlr. 13 Ngr.

„Metu“, išleisti Rusijos Mokslų Akademijos, titulinis puslapis

dinimais (vindas, staklės, šaudyklė, šeiva), su tiksliai jų paskirties nusakymu, veikimo pavaizdavimu (sukriai besisukdams, nupeša greitai, šokinėdama tarškia...). Tai suteikia aprašymui ypatingą meninį konkretumą, vaizdingumą ir kartu sukelia tikrą estetinį pasigėrėjimą.

Tokių ir panašių vietų, pasižyminčių nepaprastu detalių tikslumu ir ryškumu, „Metuose“ užtiksimė kiekviename puslapyje. Plačiau ar tik keletu prityrusios plunksnos brūkšnių poetas pavaizduoja visus pagrindinius valstiečio darbus keturių metų laikų cikle — orę, mėšlavežį, šienapiūtę, javų valymą ir kūlimą, kuro gaminiimąsi žiemai ir kt. Sužinome, kaip būrai rengdavosi pramogų metu. Pažymėtina, kad net, atrodo, pamokomojo pobūdžio patarimai apie sėją, apie paprastų, bet sveikų valgių pasigaminimą ar paskersto gyvulio sudorojimą,— net tokie poeto patarimai „Metuose“, dėl jų konkretumo bei vaizdingos kalbos ypatybių, įgyja tam tikrą vaizdinį-emocinį atspalvį ir veikia skaitytojo vaizduotę bei jausmus, pvz.:

Zirniai, kad su pupoms juos iššutini puode,
ir šiupinys gardus, taip jau ir mandagi gručė
su kisieliu, kad juos sau išpleškini virdams,
ar po tam visaip virti kartupelių valgiai
ir kelmučiai, kad juos sau su uždaru verdi,—
vislab bus gardu ir tau didžiai susigadys...

(„Rudens gėrybės“, 416—421)

Ne mažesniu detalių tikroviškumu pasižymi ir gausūs gamtos aprašymai „Metuose“. Kiekvieno metų laikotarpio aprašymas, išskyrus vasarą, pradedamas gamtine tematika, kuri Donelaičiui atrodė tinkanti kaip įžanga, nes pagal gamtos ciklą keičiasi ir žmonių dar-

bai. Bet ir šiaip poemos eigoje vienam ar kitam tikslui Donelaitis griebiasi gamtinių paralelių, gamtos vaizdavimo. Ir šiuo atžvilgiu poetas pasirodo augte suaugęs su savo aplinkos gamta, ją lygiai gerai pažįstas, kaip ir naminę žmonių buitį. Vaizduojant gamtą, taip pat ryškiai iškyla Donelaičio kūrybos realizmas, kuriame nerandame jokie suromantinto, abstraktaus peizažo, jokių bendrų deklaratyvių posakių, jokie tradicinio literatūrinio trafareto. Štai, ateina pavasaris, ir visa gamta pabunda iš gilaus žiemos miego:

Ziurkės su šeškais iš šalto pašalio traukės.
Varnos ir varnai su šarkomis irgi pelėdoms,
pelės su vaikais ir kurmiai šilumą gyrė...

— — — — —
o vorai, kampuos sėdėdami, verpalus audė
ir medžiot tinklus, tyloms kopinėdami, mezgė.
Bet ir meškos ir vilkai šokinėdami džiaugės
ir suplėšyt ką tyloms į pagirį traukės.

(„Pavasario linksmybės“, 13—15; 23—26)

Kaip matome, poetas vengia abstrakčių sąvokų, plačių rūšinių apibendrinimų. Užuoť pasakęs „gyviai“, „paukščiai“ ar pan., jis konkrečiai išvardija, kokie, būtent, gyviai atgyja ir pasirodo jo krašte pavasarij. Dalykiškumu, konkretumu, tikrovės pažinimu Donelaitis ir gamtos aprašyme pasiekia to paties. — meninio vaizdin-gumo ir įtaigumo. Iš tikrųjų, čia mus liete užlieja atgimęs, gyvas, judrus gamtos ir jos padarų gyvenimas. Ir skaitytojas pats, be jokių autoriaus tiesioginių sugestijų, savyje pajunta pavasario džiaugsmą. Gyvas, realistiškas gamtos aprašymas veikia kaip pati gamta; tiesioginis autoriaus įsikišimas ar aiškinimai tiktai su-menkintų ši poveikį.

Taigi detalių tikroviškumo atžvilgiu „Metai“ yra giliai realistiškas, reikšmingas savo pažintine verte kūrinys, šiuo atžvilgiu klasikinis pavyzdys lietuvių literatūroje. Jis moko, kaip svarbu rašytojui kiek galima nuodugniau pažinti vaizduojamą tikrovę, nes nuo to tiesiogiai priklauso jo kūrybos estetinė vertė. Tuo, žinoma, nesumažinama pasaulėžiūros reikšmė grožinėje literatūroje, tačiau meno specifikai — kalbėjimui vaizdais — tikroviškumas, gilus tikrovės pažinimas yra būtinas.

Be detalių tikroviškumo, „Metuose“ galime konstatuoti aplinkybių tipiškumą. Baudžiauninkus ir jų darbus Donelaitis vaizduoja gerai jam pažįstamos tuometinio kaimo būklės bei įprastos gamtinės aplinkos fone. Baudžiavinio kaimo būklė „Metuose“ labai skurdi. Ir tai suprantama, turint galvoje nuolatinį feodalinio išnaudojimo augimą. Baudžiavinės buities skurdumu, kaip socialine pasekme, ir atsiskleidžia išnaudotojiškas feodalinės santvarkos pobūdis „Metuose“, nors pats autorius savo pažiūromis, kaip matėme, yra dar toli nuo klasių kovos supratimo. Skaitydami „Metus“, jaučiame visą slegiančią feodalinės sistemos naštą, užgulusią valstiečius baudžiauninkus, visą jų beteisiškumą, valstiečių laikymą tamsoje, religiniuose prietaisuose. Visa tai pajuntame didele dalimi kaip tik dėka atvaizduotųjų aplinkybių tipiškumo. Tačiau reikia pasakyti, kad Donelaitis šiuo atžvilgiu ne visais atvejais išsilaiko reikiamame lygyje. Pvz., satyriškai, valstiečio akimis, vaizduodamas ponišką kulinariją („Rudens gėrybės“, 267—324), poetas, tiesa, aštriai pajuokia nenatūralų, nesveiką jos pobūdį, tačiau, nukrypęs į detales, nepakankamai atskleidžia tipišką dvaro buities aplinkybes (prabangą ir

pan.). Autoriui daugiau rūpi moralinis, ne socialinis atžvilgis.

Tipiška socialine aplinka pagrindžiami, nuosekliai motyvuojami ir „Metų“ veikėjų poelgiai, padarant pačius tuos veikėjus tipiškais ar bent duodant jiems kai kurių ryškių bruožų. Matome, kaip pradeda irti feodalinė sistema, dauguma valstiečių ekonomiškai nusiglyvena, vis labiau virsdami kaimo proletarais. Eilė „Metų“ veikėjų priklauso šiai smunkančių valstiečių grupei. Jų tarpe kaip tik ir blyksteri tipiški naujo reiškiniai — klasinio sąmonėjimo, neapykantos ir pasipriešinimo išnaudotojams reiškiniai.

Ypač šiuo atžvilgiu pažymėtinas būras Dočys. Tiesa, jis „Metuose“ pasirodo epizodiškai, tačiau kad ir trumpai aprašytoji jo laikymosi teisme scena atskleidžia tipiską išnaudojamiems valstiečiams stichinį maištingumą. Iš vienos pusės, matome tipiškas aplinkybes, kuriose veikia Dočys — kraštutinį skurdą, kaip socialinio-politinio engimo rezultatą: Dočys priverstas iš bado misti varniena. Iš kitos pusės, sunki ekonominė ir socialinė padėtis nepalaužia šio baudžiauninko, o priešingai, jį sąmonina: Dočys pradeda suprasti, kur slypi negerovių ir skurdo priežastis, ir teisme drąsiai žeria tiesos žodžius ponams į akis. Kad tai ne momentinės, išimtinio įvykio sukeltos Dočio nuotaikos prasiveržimas, o nuoseklios jo pažiūrų evoliucijos išraiška, rodo šie vieno teisme dalyvavusio šaltyšiaus žodžiai:

Ak, Dočy, Dočy! tu mūs klausyt nenorėjai,
kad tave mes visi viernai graudendami barėm.

(„Žiemos rūpesčiai“, 368—369)

Vadinasi, Dočys, žiūrint susitaikstėlio su feodalais — šaltyšiaus akimis, apskritai buvo „neklaužada“ ir nuėjo

atkaklaus stichiško priešinimosi keliu iki kaltinamųjų suolo. Dočys iš tos vienos teismo scenos iškyla prieš mus kaip tipiškas to meto baudžiauninkų-maištautojų atstovas.

Dočio pėdomis, atrodo, linkęs pasekti ir kitas gyvas, judrus „Metų“ veikėjas — Enskys. Šis linksmas būrų pramogų dalyvis, mėgstas išgerti ir pamušeikauti, iš tikrųjų yra tolydžio augančios ir bręstančios būrų pasipriešinimo jėgos nešėjas. Tai rodo būdingi jo veiksmai valdžios nuostatų bei įstatymų atžvilgiu. Enskys sugestiuoja būrams mintį apgaudinėti valdžią, būti gudresniems už ponus. Antai, nuo didelės mokesčių naštos galima esą atsikratyti, apdairiai vagiant ir vežant parduoti pono mišką. Tai, žinoma, jau nieko bendro nebeturi su oficialia, paklusnumo, „valdžios iš dievo“ ir pan. principais ramstoma, ideologija. Būdingas Enskiui ir kritiškas jo nusistatymas tokio tipo būrų, kaip Slunkius, Pelėda ar Plaučiūnas, atžvilgiu. Pastarieji yra linkę moraliai sugniužti, be saiko girtuokliauja, netekdami net savo būtinų darbo įrankių (pvz., kaip Plaučiūnas, prageręs Karaliaučiuje vežimą ir arklį), arba yra neišjudinami tinginiai, skurdo tradicijos gerbėjai (pvz., Slunkius). Enskys kaltina tokius būrus už asmeninį apsileidimą, už sugniužimą, tuo išryškindamas savo sveiką, kovingą, optimistinę pažiūrą į gyvenimą. Tai visiškai teisinga pažiūra. Kaip žinome, V. I. Leninas taip pat griežtai smerkė vadinamąjį liumpenproletariatą už jo politinį lamsumą, paperkamumą, laikydamas jį „nesugebančiu pakilti iki proletarinės kovos idėjų“¹.

Tipiškų bruožų turi ir „Metų“ veikėjas Krizas. Jis

¹ В. И. Ленин. Сочинения, 26 т., 418—419 псл.

atstovauja kitokią socialinę grupę, negu ką tik minėtieji „Metų“ veikėjai. Krizas — turtėjančių valstiečių atstovas, tuo metu dar retas kaimo buožijos pirmtakas. Tipiškas Krizo iškilimas iš būrų tarpo; jo išmaningumas, energija, apsukrumas — būdingi kylančios buržuazijos bruožai. Krizas, kaip ūkio šeimininkas, dar pats dirba kartu su šeimyna, yra linkęs net ją užlaikyti geriau, negu dvare. Tačiau, ryšium su jo nuosavybės, turto augimu, su ekonominio spaudimo iš kapitalistiniais pagrindais persitvarkančio dvaro pusės didėjimu, auga ir Krizo išnaudotojiški užmojai vargingosios valstiečių masės atžvilgiu. Norėdamas išsilaikyti savo pasiektame lygyje ar dar kilti aukščiau, Krizas turi pasisavinti vis didesnę samdinių darbo antvertę, tuo būdu kaskart vis labiau išnaudodamas pastaruosius. Socialinė padėtis neigiamai veikia Krizo charakterį: jis tolydžio darosi žiauresnis, gobšesnis; jis peikia, niekina samdinius, suversdamas jiems kaltę dėl savo besikomplikuojančios padėties. Tarp jo ir samdinių antagonizmas nuolat auga. Norėdamas ekonomiškai išsilaikyti ir dar labiau praturtėti, Krizas eis vis toliau išnaudojimo didinimo linkme. Bendri interesai tolydžio labiau jį suartins su dvaru, o atitolins nuo valstiečių, iš kurių tarpo jis pats kilęs. Krizas yra pakeliui į naujuosius dvarininkus, kurie, įsigalint kapitalizmui, iš dalies pakeitė senuosius feodalus, nesugebėjusius prisitaikyti prie ekonominės bei socialinės raidos reikalavimų.

Socialiniu bei psichologiniu atžvilgiu įdomus yra ir plačiausiai „Metuose“ pasireiškęs veikėjas — šaltyšius Pričkus. Tai — kaimo įgaliotinis, tarpininkas tarp valstiečių baudžiauninkų ir dvaro. Socialinė jo funkcija — iš esmės reakcinga: jis tarnauja kaip įrankis feodalinės

valdžios, vedančios socialinės ir tautinės spaudos politiką, interesams. Valstiečiai į jį žiūri su nepasitikėjimu ir panieka, kaip į jų interesų išdaviką. Pričkus mėgina griebtis melo, dvideidiškos abiem pusėms gerinimosi taktikos. Žodžiais jis moka užjausti būrų vargus, pataikyti, kaip sakoma, jiems į širdį (pvz., būrų pasveikinimas „Vasaros darbų“ pradžioje), tačiau faktiškai negali ir nenori ginti jų interesų prieš dvarą. Todėl jam valstiečiai netiki. Antai, kai Pričkus, kviesdamas būrus į baudžiavinį mėšlavežį, įsiteikdamas bando peikti „ponpalaikius“ už tai, kad jie riečią nosį ir niekiną prastus darbus, valstiečiai jam įgeliančiai atrėžia:

Pričkau, ką kalbi? ar ponams taip pasakysi?

Ar nebijais, kad jie dėl to tau sprandą nusuktų,
argi, nutvėrę prie plaukų, stalde pakabintų?

(„Vasaros darbai“, 293; 297—298)

Tiesa, Pričkus atlieka iš dalies naudingą įvairių ūkinių, buitinių patarimų teikėjo vaidmenį. Jis dalykiškai ir smulkiai moko būrus kelti ūkio našumą, sąžiningai dirbti. Jis yra tarsi koks to meto kaimo agronomas, propaguojąs naujus darbo metodus, įvairesnių ir pelningesnių žemės ūkio kultūrų auginimo reikalą ir pan. Tačiau ir kaip aukštesnės kultūros žemės ūkyje propagotojas Pričkus vykdo tik vietos amtmono politiką, kiek tai liečia baudžiavinius darbus dvare, ir valdžios politiką, kiek tai liečia būrų šeiminkavimą savo ūkiuose. Vykdydamas amtmono valią, Pričkus muša valstiečius už jų pasyvumą ar delsimą atlikti baudžiavinius darbus. Jis skelbia nesipriešinimo esamai padėčiai, paklusnumo ponams moralę. Pričkus gerai jaučia savo veidmainišką

padėtį ir tai, kad juo toliau, juo labiau jis tampa parsidavėliu dvarui. Jis prisimena savo jaunystę, kai žmonės dar juo pasitikėjo ir jį gerbė. Pričkus tuomet dar ir nebuvo toks griežtas esamos tvarkos gynėjas: Enskys būrų vaišėse išduoda jį jaunystėje taip pat vogdavus dvaro mišką. Tačiau juo ilgiau ir sąžiningiau Pričkusėjo savo šaltyšiaus pareigas, juo labiau jis nusipelnė kaimo panieką ir nepasitikėjimą. Žilą šaltyšių būrai apstumdo, o amtmonas taip pat muša už nepakankamą apsukrumą, muša viešai, būrų akivaizdoje, visai sutrypdamas jo autoritetą. Pričkaus gyvenimas baigiasi nuosekliai: jis miršta primuštas amtmono įsakymu. Toks yra būdingas tarpininko tarp antagonistinių klasių likimas. Pričkus, kaip klasių „taikytojas“, kaip tarpinė grandis, neišsilaiko. Klasinėje visuomenėje, tolydžio gilėjant visuomenės diferenciacijai, tenka apsispręsti už tos ar kitos klasės interesus ir pasiimti visą atsakomybę už to apsisprendimo pasekmes. Per Pričkaus socialinę funkciją mums išryškėja ir jo charakteris. Pričkus — svyruojantis ir abejojantis žmogus. Pats kilęs iš valstiečių tarpo, jis mato pastarųjų skurdą ir kartais linksta juos užjausti. Pričkus nėra pavyzdingas dvaro įrankis, ir šitą trūkumą jis apmoka savo gyvybe. Iš kitos pusės, jis — garbėtroška, prisiplakėlis: trylika metų „šuoliais jodinėjo“, varinėdamas būrus į baudžiavą. Jis siekė garbės, autoriteto. Tačiau, kaip puikiai išsireiškia Donelaitis, jo gyvenimas tiek vertas, kiek žiemos keliui tinka „šašuots pavasario sniegas, kai jis pradeda tirpti“. Pričkaus mirties aplinkybės nuosekliai užbaigia jo niekingą gyvenimą.

Tokie yra ryškesnieji „Metų“ veikėjai, kuriuos, dėl jų realistinių, daugiau ar mažiau gyvų ir tipiškų cha-

rakterio bruožų, skaitytojas įsimena ir įsivaizduoja. Iš šių veikėjų pavaizdavimo būdo mums aiškėja Donelaičio pastangos tipizuoti, sukurti veikėjų charakterius. Stovėdamas liaudies užtarėjo pozicijose, „Metų“ autorius vaizduojamomis situacijomis bei tipiškais eilės poemos veikėjų bruožais apčiuopė ir pavaizdavo progresyvius visuomeninės raidos momentus. Tačiau ideologiniai Donelaičio ribotumai negalėjo nepasireikšti ir „Metų“ situacijų bei veikėjų tipiskumo trūkumais, kas suprantama, nes „tipiskumo problema visuomet yra politinė problema“¹. Štai kodėl, be suminėtujų veikėjų, „Metuose“ randame ir visą eilę tokių, kurie mums lieka neryškūs, be gyvybės, beveidžiai. Tai visų pirma reikia pasakyti apie moralės nuostatų skelbėjus, kaip, pvz., Selmą, Laurą ir kt. Neryškiai, menkai tepavaizduotos „Metuose“ ir moterys: jos pasirodo sporadiškai, neatkleisdamos kiek nors tipiškesnių savo charakterio bruožų.

Meniniam tikrovės pavaizdavimui, charakterių pilnumui ir visapusiškumui ypač kenkia Donelaičio polinkis į didaktiką. Didaktika, ši Donelaičio duoklė XVIII a. klasicizmo literatūrinei tradicijai (šviečiamoji literatūra), o taip pat ir kaip jo konfesinių pažiūrų bei interesų išraiška, sudaro vyraujančią „Metų“ toną. Donelaitis moralizuoja ir moko kiekviena pasitaikiusia proga. Dar daugiau: dažnai jis ir tikrovę vaizduoja tik kaip iliustraciją, kaip pavyzdį savo pamokymams. Tai krinta į akis daugeliu atvejų tiek gamtos, tiek įvykių bei žmonių veiksmų aprašymuose. Gamtos bei žmonių buities

¹ G. Malenkova s. Ataskaitinis pranešimas partijos XIX suvažiavimui, 67 psl.

vaizdus „Metuose“ autorius dažnai panaudoja patraukiančiam — teigiamam arba atgrasinančiam — neigiamam įspūdžiui sukelti, persunkia juos savo nusistatymu. Už šių vaizdų beveik visur matome autorių-moralistą, viską vertinantį moraliniu atžvilgiu ir pritaikantį etiniams tikslams. Tik vietomis, ėmęs vaizduoti ką nors iš tikrovės kaip iliustraciją, Donelaitis užsimiršta ir nukrypsta nuo savo tikslo: jame prakalba poetas. Tačiau tokios vietos „Metuose“ tėra atskiri epizodai: „Metų“ autorius nuolat prisimena savo, kaip didaktiko, uždavinį.

Imkime, pavyzdžiui, gamtos atgimimo pavasarį sceną. Donelaitis vaizduoja džiaugsmingą paukščių siautimą ir krykštavimą, duoda gražų parlėkusių gandrų epizodą, apdainuoja lakštingalą. Tačiau pro visa tai, aiškiau ar ne taip aiškiai, prasikiša autoriaus moralas, žymiai trukdydamas tiesiogiai pajusti gamtos stichiją. Vienur autorius švelniai, užmaskuotai, labiau priderintai prie vaizdo išreiškia savo nusistatymą. Antai, plastiškame atgijusių iš žiemos miego gyvių siautime vos girdime nuosaikų autoriaus nusistebėjimą:

Ale kokie dyvai! nei viens iš didelio pulko
verkdamas ar dūsausdamas mus lankyt nesugrįžo;
ne, ne verkt, bet linksmintis visi susirinko.

(„Pavasario linksmybės“, 27—29)

Kitur autoriaus pastabos jau mažiau derinasi su meniniu vaizdu. Antai, aprašydamas paukščių džiaugsmą pavasarį, Donelaitis priduria, kad jie rykauja ir čiulba ne šiaipsau, ne dėl to, kad jiems linksma, o mus

...nor pamokint, kaip dievo didi galybė
ir paukštelių balsuos yr' didžiai stebuklinga.

(„Pavasario linksmybės“, 76—77)

Dar kitur Donelaitis jau aštriai įsibrauna į vaizduojamąją tikrovę. Antai, davęs vaizdingą šeimininkaujančių gandrų epizodą, jis staiga sušunka:

Tu, žmogau niekings, mokinkis čia pasikakint
ir, pasisotindams gardžiau, n' užmiršk savo dievą.

(„Pavasario linksmybės“, 63—64)

Be šios, perdėm reakcinio pobūdžio tendencijos, kurios šaknis anksčiau atskleidėme, „Metuose“ visur aiškiai jaučiamas autoriaus noras pamokyti skaitytoją ir praktinės „gyvenimo išminties“. Už kiekvieno „Metų“ vaizdo stovi autorius-žinovas, valstiečių mokytojas ir patarėjas. Jis moko mandagumo, tvarkingumo, darbštumo, taupumo ir kitų visuomenės gyvenime reikalingų įpročių bei elgimosi taisyklių. Tačiau šitie pamokymai yra ne iš meninių vaizdų savaime išplaukiančios sugestijos, o dažnai tiesioginiai pabarimai ir moralai. Štai, joja vestuvių kvieslys, ir autorius jam sušunka:

Tu, nenaudėli, kam spardai kumelio šonus?
Ar ne gana, kad jį vos gyvą baudžiava lupo?

— — — — —
Jok pamaži, žioply, nemušk be reikalo kuiną.

(„Rudens gėrybės“, 124—125; 127)

Fr. Engelsas laiške Minai Kautskai, atsiliepdamas dėl jos romano „Senieji ir jaunieji“, iškelia metodologiškai svarbų estetikos principą, liečiantį tendenciją literatūroje. Fr. Engelsas rašo: „Aš jokiū būdu nesu tendencingos poezijos, kaip tokios, priešas. Tragedijos tėvas Eschilas ir komedijos tėvas Aristofanas abu buvo ryškiai tendencingi poetai, lygiai kaip Dantė ir Servantes, o Šilerio „Klasta ir meilė“ kaip tik ir vertinga tuo, kad tai yra pirmoji vokiečių politinė-tendencinė drama...“

Tačiau, pabrėžia Fr. Engelsas, „manau, kad tendencija privalo išplaukti iš padėčių ir veiksmų savaime, be ypatingų nurodymų į tai“...¹ Taip pat kita proga, laiške M. Harknes, Fr. Engelsas nurodo: „Kuo labiau paslėpti autoriaus požiūriai, tuo labiau tatai į naudą meno kūriniai.“² Donelaitis, kaip matome, nepaiso šitų pagrindinių meno kūriniai statomų estetikos reikalavimų, kaip jų nepaisė ir XVIII a. klasicizmas. „Metų“ autorius šiuo atžvilgiu atidavė duoklę savo laikotarpio literatūrinei tradicijai.

Bendras didaktinis „Metų“ pobūdis sąlygoja ir poemos veikėjus, kaip tipiškus charakterius. Nuolatinės Donelaičio pastangos mokyti skaitytoją žymia dalimi prisideda prie „Metų“ veikėjų schematiškumo, skirstymo į teigiamus ir neigiamus. Tik kontrasto būdu sustačius veikiančiuosius asmenis, vienais nušvietus arba aptemdžius kitus, Donelaičiui atrodė galima pilniau pasiekti reikiamo didaktinio efekto. Neprašokdamas klasicizmo reikalavimų, Donelaitis skirsto „Metų“ veikėjus į teigiamus ir neigiamus, žinoma, savo požiūriu. Prieš visais atžvilgiais padorius, blaivius, religingus, pilnus pastoriškos išminties būrus Selmą, Laurą, iš dalies Pričkų, besinaudojančius autoriaus simpatijomis ir pagyrimais, Donelaitis pastato, jo manymu, nedorus, girtuoklius ir apsileidėlius, „bedievius“ Dočį, Enskį ir kitus, kuriuos jis traktuoja su aiškia panieka.

Kad šitokia schema neturi nieko bendra su gyvenimo tikrove, įrodo patys „Metų“ veikėjai. Iš anksčiau duotos analizės matyti, kad išėjo visai atvirksčiai, negu tikėjosi pats autorius. Donelaičio pastangos kai kuriuos

¹ Маркс и Энгельс о литературе, 130 psl.

² Ten pat, 164 psl.

„Metų“ veikėjus idealizuoti juos nužudė — pavertė schemomis, autoriaus minčių ruporais, atėmė iš jų gyvuošius žmogiškus bruožus. Jie dingsta iš skaitytojo akių, vos suskambėjus jų pamokslams. Ir atvirkščiai, „neigiamieji“ „Metų“ veikėjai, kaip minėjome, yra kur kas tikroviškesni, gyvesni. Jie, prieš autoriaus norą, neša kur kas daugiau paties gyvenimo tiesos. Juose daugiau ar mažiau atsispindi ekonominiai bei socialiniai epochos poslinkiai. Jie yra nepalyginamai turtingesni psichologiniu atžvilgiu. Jie turi tipiškų bruožų, atitinkančių tipišką aplinkybę.

Didaktinė Donelaičio tendencija įneša į „Metus“ ne tik veikėjų schematiškumą, bet ir statiką. „Metuose“ apskritai labai maža veiksmo, ir tai šį kūrinį taip pat sieja su klasicizmo literatūrine tradicija. „Metai“ konstruojami dialogų pagrindu. Retai kur tie dialogai yra veikėjų ginčų — susikirtimų pobūdžio, kas sudarytų vis dėlto tam tikrą įtampą. Dažniausiai tai — monologinio pobūdžio ištepti atsiminimai bei samprotavimai, ramiai pereina iš lūpų į lūpas. Tiesa, randame autoriaus pastangų vaizduoti ir įvykius (pvz., valstiečių kelionės su pono javais į Karaliaučių epizodas ir kt.), tačiau Donelaičiui būdinga ne vaizduojamoji, o žymiai statiškesnė — pasakojamoji forma. Sakysime, jis priveda skaitytoją prie šaltesnės mirties scenos, platokai nupasakodamas jos aplinkybes, tačiau, priėjęs svarbiausią epizodo dramatinį momentą — Pričkaus žuvimo sceną, poetas, užuot ją vaizdavęs, pasitenkina tik šitokiu trumpu konstatavimu:

O, išaušus jau, taip sumušdino Pričkų,
kad, vos tris dienas sulaukęs, numirė bėdžius.

(„Žiemos rūpesčiai“, 457–458)

Užtat kur kas kitaip jaučiasi autorius, pradėjęs kurio nors būro lūpomis pamokomąjį monologą: čia jis išsiplėčia, digresuoja, smulkinasi. Pavyzdžiu gali būti iš-
tęsta Lauro kalba apie reikalą taupyti, apie būrišką ku-
linariją („Rudens gėrybės“, 392—435), ilgas Selmo
pamokslas apie tai, kad lietuviams netinka „klastuoti“
(„Žiemos rūpesčiai“, 183—207) ir kt.

Nesant „Metuose“ pakankamai veiksmo, pilnai neišryškėja ir poemos veikėjų charakteriai. Ir tai savaime suprantama, nes tik veikdamas žmogus pasirodo, kas esąs. Gyvenimo tikrovė reikalauja veiksmo, ir tikrai realistinis meno veikalas, vaizduojąs tikrovę, negali būti statiškas. „Metų“ didaktiškumą bei su tuo susijusią poemos statiką tenka laikyti, realizmo metodo atžvilgiu, kūrinio ribotumu.

Su didaktine „Metų“ tendencija artimai siejasi natūralistinio pobūdžio digresijos poemoje — nukrypimai į pagrindinei temai pašalines detales. Donelaitis dažnai užkliūva už kurio nors nereikšmingo, bet jo moralui parankaus reiškinių ir leidžiasi į platų, fotografinį jo atvaizdavimą ar nupasakojimą. Tatai, žinoma, taip pat įneša daug statikos ir, jeigu net yra tipiška detalių atžvilgiu, mažina veikėjų ir aplinkybių tipiškumą. Pavyzdžiui, pašiepdamas poniškus valgius, Donelaitis nukrypsta į socialiniu atžvilgiu nepakankamai būdingų detalių pavaizdavimą. Arba, sakysime, iš esmės progresyvią ponų ir būrų prigimtinės lygybės mintį poetas mėgina išreikšti ponų ir būrų vaikystės sugretinimu, nukrypdamas į fiziologinį atžvilgį. Antai, Pričkaus pasikalbėjimas su tarnaitė, skalbiančia „ponų vaikesčio pridertgas buksvas“ („Pavasario linksmybės“ 312—324),

užima daugiau vietos, negu to paties veikėjo mirties nuo amtmono rankos pavaizdavimas.

Marksistinės-lenininės estetikos požiūriu nėra tikrovės objektų ar reiškinių, amžinai pasmerktų būti už meno tematikos ribų. Tačiau visos detalės meno veikale turi tarnauti tipiškam socialiniu atžvilgiu žmogaus charakteriui tipiškose aplinkybėse sukurti. Tai iš esmės sąlygoja ir atskirų meninių vaizdų bei detalių pasirinkimą ir jų panaudojimo būdą. Tik socialiniu atžvilgiu, liaudies interesų atžvilgiu reikšmingam charakteriui sukurti panaudotos detalės darosi reikšmingos, nepakeičiamos.

Paprastai laikoma polinkiu į natūralizmą, kai rašytojas nukrypsta į detalę dėl jos pačios, kai jis, taip sakanč, uždelstai mėgaujasi nereikšminga kūrinio visumai detale, užmiršdamas savo pagrindinį uždavinį — pilnutinio meninio vaizdo sukūrimą. Tačiau reikia griežtai skirti natūralistinius elementus XVIII a. literatūroje, kuri tik vadavosi iš klasicizmo varžtų, nuo natūralizmo, išvirstančio šlykščiu fiziologizmu bei žmogaus sugyvu- linimo kultū, nuo natūralizmo, būdingo dabartiniam buržuazijos išsigimimo ir moralinio supuvimo laikotarpiui. „Metų“ atveju natūralizmo elementai atsirado kaip protesto prieš klasicistinę-saloninę literatūrą išraiška ir buvo tarsi pakopa į realizmą, ieškojimo etapas, vedęs prie meninių vaizdų atrankos ir tipizavimo, prie socialinio jų atžvilgio išryškinimo.

„Metų“ natūralistinės detalės, visų pirma, nėra sau tikslas. Jos griežtai organizuojamos ir pajungiamos, tiesa, ne darniam meniniam vaizdai sukurti (tuo atžvilgiu jos netektų natūralistinio pobūdžio), bet bendram didaktiniam-šviečiamajam poemos tikslui. Antra vertus,

natūralizmas Donelaičio kūryboje yra kovingas, nukreiptas prieš dvarą ir jo etiketą. Tai — ne išsigimusio feodalo cinizmas, o sveikas kaimiečio grubumas, nukreiptas prieš jo neapkenčiamo dvaro „gerą toną“, kuriuo veidmainingai dangstosi žiauriausi darbo žmonių skriaudėjai ir išnaudotojai. Donelaitis šitokiomis detalėmis „Metuose“ šokiravo klasicistinių-saloninių skonį.

Tačiau, nors ir būdami tokio pobūdžio, „Metų“ natūralistiniai elementai, žinoma, nėra pateisinami realistiniame savo visuma kūrinyje. Jie kenkia veikėjų bei aplinkybių tipiškumui, sudaro nereikalingas digresijas, įneša siužetinio palaidumo. Ir šiuo atžvilgiu Donelaitis yra ribojamas savo meto literatūrinės tradicijos, reiškios bendrą ideologinį rašytojų ribotumą. Donelaičio, kaip realisto, meninio metodo trūkumai yra glaudžiai susiję su ideologiniais poeto prieštaravimais bei ribotumais, su jo, kaip didaktiko-moralisto, pažiūra į meno kūrinį; kurdamas vaizdus bei situacijas, Donelaitis vietomis linkęs vadovautis ne socialinio jų reikšmingumo kriterijumi, o moraliniais ir kai kada net siaurai konfesišniais sumetimais.

Kaip matome, „Metai“ yra realistinis kūrinys savo nepalyginamu detalių tikroviškumu, aplinkybių tipiškumu, o taip pat pastangomis duoti veikėjams tipišku, atitinkančių aplinkybes, bruožų. Tačiau Donelaičio poema turi ir klasicizmo literatūros priemaišų: „Metuose“ vyrauja didaktinė tendencija, veikėjai skirstomi į teigiamus ir neigiamus, yra schematiškumo, kai kurių natūralistinių elementų.

KOMPOZICINĖS-SIUŽETINĖS IR ŽANRINĖS „METŲ“ YPATYBĖS

Kalbant apie „Metų“ realizmą, buvo nurodyta, kad Donelaičio kūrinyje jaučiama stipri didaktinė tendencija. Autoriui visų pirma svarbu mokyti skaitytoją žmonių bei gamtos gyvenimo pavyzdžiais. Tuos pavyzdžius ar palyginimus jis ima pagal didaktinį reikalą, pagal didaktinės minties raidą, ne visada atsižvelgdamas į tų pavyzdžių eilės kompozicinį darnumą bei siužetinį nuoseklumą. Poetas tarsi užsimiršta, ką vaizduojas, ir, apsistojęs prie kurios nors didaktiniu požiūriu jam parankios minties ar momento, įterpia ilgą digresiją, kartais jau nieko bendro nebeturinčią su pradėtu vaizduoti reiškiniu.

Tiesa, negalima būtų pasakyti, kad „Metuose“, kaip visumoje, visiškai trūktų bendrų kompozicinių-jungiamųjų elementų. Jų yra, ir jie aiškiai rodo poeto pastangas sukurti vientisą ir vieningą kūrinį.

Svarbiausias kompozicinis-jungiamasis ryšys „Metuose“ yra liaudis, kaimo darbo žmonės, atstovaujami keliasdešimties daugiau ar mažiau pasireiškiančių veikėjų. Valstiečių baudžiauninkų buities pavaizdavimas išsemia didžiausią dalį „Metų“ tematikos ir turinio. Šiuo atžvilgiu „Metai“ iškyla kaip vieningas, vientisas

kūrinys. Visos keturios „Metų“ dalys, vaizduodamos vis naujus valstiečių buities ir darbų momentus, ryšium su kintančia gamta, papildo viena kitą, ir tik visos kartu duoda ryškų liaudies gyvenimo paveikslą. Apskritai, šiuo atžvilgiu „Metuose“ nėra esminių pasikartojimų ar prieštaravimų. Poetas per visą kūrinį pasilieka su valstiečiais, vaizduoja tik jų buitį, vertina gyvenimo reiškinius jų požiūriu, iš jų socialinių pozicijų. Dvaras „Metuose“ iškyla ne kaip savarankiška tema, o paliečiamas tik tiek, kiek jis yra sunkios valstiečių būklės priežastis, arba kiek jo gyvenimo būdas tinka neigiamu pavyzdžiu valstiečių fiziniam bei moraliniam pranašumui išryškinti. Rašytojas, vaizduodamas liaudį, be abejo, negali išsiversti neparodęs konkrečių, tipiškų ir kartu individualių jos atstovų — negali nesukurti veikėjų. „Metuose“ Donekaitis išveda visą eilę būrų atstovų. Šie „Metų“ veikėjai lieka tie patys per visas keturias poemos dalis. Tai aiškiai rodo autoriaus orientavimąsi į vieningą visų „Metų“ dalių kompoziciją. Kai kurie poemos veikėjai turi savo evoliuciją, istoriją. Pavyzdžiui, mes retrospektyviu būdu esame supažindinami su senojo Pričkaus jaunyste, o poemos pabaigoje esame jo tragiškos mirties liudininkai. Panašiai išryškėja „Metuose“ ir Krizo istorija. Per visas keturias poemos dalis susikaupę apie pagrindinius veikėjus duomenys leidžia juos įsivaizduoti, pajusti jų būklę visumoje, o tuo pačiu — ir liaudies būklę.

„Metuose“, tiesa, nedaug tėra veiksmo, įvykių, kurie, išplaukdami iš vienas kito, sudarytų siužetinę liniją. „Metų“ veikėjus mes daugiau pažįstame iš jų kalbų — ilgų monologų ar dialogų, kuriuose tolydžio šokinėjama nuo vienos temos prie kitos. Tačiau būrų pokalbiai vyksta apibrėžta proga, tam tikroje situacijoje, kuri ir atlieka

kompozicinę funkciją. Po gamtinių įvadų prasidedą būrų pokalbiai vyksta krivūlėse — būrų susirinkimuose naujojo metų laiko darbams aptarti ir pagrindinio veikėjo — šaltyšiaus Pričkaus įsakymams bei pamokymams išklauti. Donelaitis nepavaizduoja šios situacijos, o pradeda tiesiog nuo būrų kalbų, tačiau tiek iš konteksto, tiek iš atskirų vietų („...„štai girgžteria durys, ir šaltyšius Pričkus tuo visiems pasirodė“, „Vasaros darbai“, 136—137; „tarė Pričkus, su tabaku būrus pavitodams“, „Žiemos rūpesčiai“, 117 ir kt.) ši situacija aiškėja. Būrų pasitarimas — krivūlė sudaro pagrindinę „Pavasario linksmybių“, „Vasaros darbų“ situaciją, pradinę „Žiemos rūpesčių“ situaciją; „Rudens gėrybėse“ būrų pokalbiai vyksta vestuvių puotos proga. Donelaitis tokiomis situacijomis aiškiai stengiasi apjungti šiaip pabirus savo veikėjų pokalbius.

Kitas svarbus „Metų“ kompozicinis-jungiamasis ryšys yra gamta. Valstiečių baudžiauninkų buitis vaizduojama keturių metų laikų cikle. Susidaro keturios poemos dalys. Kiekviena dalis, išskyrus „Vasaros darbus“, prasideda gamtiniais motyvais kaip įvadu. Kiekviena poemos dalis baigiasi raginimu reikiamai pasiruošus sutikti naują metų laiką. Tai sudaro irgi tam tikrus, tiesa, gerokai statiškus, kompozicinius apmatius. Poetas niekur neatitrūksta nuo gamtinio fono. Kada pats neduoda gamtinės preliudijos, kaip „Vasaros darbuose“, šiuos motyvus nepamiršta įterpti į kalbančių veikėjų lūpas: antai, būras Lauras keliais labai vaizdingais posakiais apibūdina vasaros meto gamtą („Vasaros darbai“, 47—56). Valstiečių darbai yra glaudžiai susiję su gamtos metiniu ritmu; visa jų buitis, papročiai taikosi prieš šio galingo ritmo, jį išreiškia ir pažymi. Glaudūs žmo-

nių ryšiai su gamta tęsiasi per visą Donelaičio kūrinį ryškiausia gija. Ir tai nėra koks lyriškas, pasyviai-stebėtojiškas santykis; tai — nesutraukomi, gyvybiniai darbo bei gamybinės veiklos ryšiai. Ypač svarbų vaidmenį visoje gamtinio metų ciklo tematikoje vaidina gyvybės žemėje palaikytoja — saulė. Saulė prižadina ir atgaivina visą gamtą pavasarį („Ant saulelė vėl atkopdama budino svietą...“, „Pavasario linksmybės“, 1); ji savo karščiu vargina žmones, bet brandina javus, džiovina pašarą vasarą („Juk žinai, brolau, koktu, kad svilina saulė...“, „Vasaros darbai“, 204; „Saulelė... žemės vainikus pamaži jau pradeda vytint ir grožybės jų puikias su pašaru maišo“, „Vasaros darbai“, 54—55); saulei traukiantis, gamta palaipsniui merdi rudenį („Ant saulelė, vėl nuo mūs atstodama, ritas“... Krūmus ir girias linksmas jau giltinė suka“..., „Rudens gėrybės“, 1, 37); pagaliau, saulės jėgai visiškai sumenkus, gamta apmiršta žiemai („...kur mes... džiaugsmus šiltus su vasara baigėm, ten pusnynai su kalnais baltais pasidarė“... „Žiemos rūpesčiai“, 37—38). Saulė — tarsi gamtos širdis, pulsuojuanti metų ritmu. Jos motyvas — centrinis, organizuojantis apie save visą gamtinę „Metų“ tematiką.

Prie „Metų“ kompozicinių-jungiamųjų veiksnių kartais linkstama priskirti ir patį autorių su jo pažiūromis į žmones bei reiškinius, ypač su jo didaktiniu nusiteikimu, kuris atitinkąs epochos nuotaikas ir derinąs su bendru „Metų“ tematikos ir vaizduosenos pobūdžiu.¹ Tačiau reikia pasakyti, kad autoriaus didaktika, nors ji ir persunkia visą kūrinį, iš tikrųjų yra silpnas jungiamasis veiksnys. Eidami ryškia gija per visas „Metų“

¹ Plg. Donelaičio Raštų 1950 m. leidimo įžangą, 14—15 psl.

dalį, didaktiniai momentai daug kur išsiskiria ir ima prieštarauti tikrovės logikai, meninių vaizdų logikai. Apie tai jau pakankamai buvo kalbėta anksčiau. „Metuose“ susidaro lyg ir dvi kompozicinės plotmės — realistiškai suvoktos ir pavaizduotos gyvenimo tikrovės, su jos raidos vidine logika, plotmė ir poeto-moralisto teikiamos didaktikos plotmė. Poeto pažiūros, kaip matėme, žymiai atsilieka nuo betarpiškai vaizdais į mus kalbančios tikrovės tiesos. Poetas daug ko nesuprato iš to, ką pavaizdavo. Donelaičio asmeninis įsikišimas „Metuose“ pamokymų tikslais dažnai nutraukia vieningą tikrovės vaizdavimo procesą poemoje ir nutraukia dažnai ne teigiamoms — progresyvioms, o reakcinėms, prieštaraujančioms tos tikrovės logikai, išvadoms padaryti. Autoriaus didaktika yra pagrindinė digresijų ir siužetinio palaidumo „Metuose“ priežastis. Todėl, mūsų supratimu, būtų netikslinga kalbėti apie autorių ir jo didaktinį požiūrį kaip apie kompozicinį-jungiamąjį veiksnį poemoje.

Apskritai, Donelaičio, kaip matome, dėta pastangų duoti „Metams“ vieningą kompoziciją, ir tai jam iš dalies pavyko. Tik patyrinęjus poemą arčiau, siužetinio nuoseklumo atžvilgiu, pastebimas dar gerokas padrikumas, fragmentiškumas. Iškyla prieštaravimų siužetinėje įvykių eigoje, gausu siužetiškai nepateisintų įtarpų ir digresijų, yra atskirų motyvų bei posakių kartojimosi, Nurodysime konkrečiai vieną kitą šių trūkumų.

Antai, „Žiemos rūpesčiuose“ žūsta pagrindinis, daugiausia autoriaus dėmesio susilaukęs „Metų“ veikėjas Pričkus. Todėl nuosekli poemos dalių eilė, atrodytų, neginčytina — tokia, kokia ji dabar ir yra nusistovėjusi, būtent, pradėti „Pavasario linksmybėmis“ ir baigti

„Žiemos rūpesčiai“. Tačiau kitas poemoje aprašytas įvykis griaua šią siužetinę tvarką. „Vasaros darbuose“ šeimos samdytojas Krizas plačiai pasakoja apie savo gerai tvarkomą ūkį (366—433), „Rudens gėrybėse“ jis kelia dukters vestuves (84; 134—145), o „Žiemos rūpesčiuose“ mums paaiškėja, kad tas pats, atrodo, šeimos samdytojas Krizas elgetauja padegėliu — pernai, dėl Dočio neatsargumo, jo sodyba taip sudegė, kad „iš namo jo vos kuolas viens pasiliko“ (255—269). Jeigu autorius turi galvoje kitą Krizą, tai mes jokiū būdu iš teksto negalime jo atskirti nuo pirmojo.

Donelaitis kartais ne tik visos poemos ar jos dalies turinyje pameta siužetinę liniją, ne tik įtarpsto didaktiniais tikslais pašalinius siužetui epizodus, bet ir atskiruose epizoduose „užmiršta“ apie ką kalbėjęs, sukeičia veikiančiuosius asmenis, nenurodo, kas baigia, o kas pradeda kalbą. Pavyzdžiui, vestuvių vaišėse pas Krizą matome apsilankiusius nekviestus svečius — nusigyvenusius būrus Slunkių ir Pelėdą. „Viežlybi gaspadoriai“ juos išmeta lauk („Rudens gėrybės“, 231—256). Netrukus tose pačiose vaišėse, po eilės būrų kalbų, Enskys ima pasakoti apie tuos pačius Slunkių ir Pelėdą taip, tarsi jie klausytojams būtų nepažįstami, pirmą kartą girdėti („Rudens gėrybės“, 591—604). Daugelyje poemos vietų neaišku, kas pasakoja: autorius nuo savęs, ar veikėjas. Pavyzdžiui, ilgą istoriją apie pernykštes būrų vaišes, kuriose primušė Dočį, ir apie Dočio naminį gydymą pasakoja, atrodo, pats autorius, tačiau iš Selmo reagavimo — „Ak, bengi paliauk su pasaka savo!“ — aišku, kad tai turėjo kalbėti vienas iš „Metų“ veikėjų („Rudens gėrybės“, 696—773).

„Metų“ autorius nepaiso ir vietos bei laiko. Čia turime galvoje ne poeto teisę aprašomąjį veiksmã laisvai kilnoti vietos ir laiko atžvilgiu: Donelaitis šiuo atžvilgiu teisingai nepaiso tradicinių klasicizmo „vienumų“. Tam tikras „Metų“ siužetinis nenuoseklumas atsiranda dėl to, kad vaizduojamoji situacija būna ta pati, o vieta ir laikas įvairūs, arba atvirkščiai. Pavyzdžiui, pasirodo šaltyšius Pričkus, sveikindamas būrus su vasaros darbų pradžia; tos pačios situacijos metu vėl „girgžteria durys“ ir pasirodo Pričkus su „karaliaus gromata“ („Vasaros darbai“, 1—11; 136—137). Arba: būrų susirinkimas vyksta pas „kūmą Krizą“, o tuo pat metu paaiškėja, kad Krizo sodyba „sudegė pernai“; čia pat pasigirdus kieme šuviui, būrai išbėga iš Plaučiūno trobos („Žiemos rūpesčiai“, 165; 307).

„Metuose“ taip pat randame visą eilę tų pačių motyvų pasikartojimų. Autorius ypač mėgsta pabrėžti prigimtinẽ ponų ir būrų lygybę; šis motyvas, panašiai išreikštas, kartojasi trijose „Metų“ dalyse („Pavasario linksmybės“, 309—324; „Rudens gėrybės“, 440—448; „Žiemos rūpesčiai“, 481—482). Taip pat kartojasi tos pačios eilutės („Rudens gėrybės“, 339 ir 651; „Rudens gėrybės“, 327 ir „Žiemos rūpesčiai“, 155 ir kt.).

Kaip matome, „Metai“ kompoziciniu-siužetiniu atžvilgiu yra gerokai padrikas, tarytum neišbaigtas, nesuredaguotas kūrinys. Iš tikrųjų, Donelaitis vargu ar bus galvojęs apie jo paruošimą spaudai. Jei atskiros „Metų“ dalys bent yra susijusios tam tikra mums įprasta metų laikų eile ir šiokia tokia pagrindinių įvykių logika (Pričkaus veikla ir mirtis), tai įvairius atskirus epizodus kiekvienoje iš tų dalių galėtume lengvai keisti vietomis, perkelti iš vienos poemos dalies į kitą ir pan.

Tai tik rodo, kad „Metai“ bus išaugę iš daugelio įvairiais atvejais sukurtų atskirų fragmentų. Šį spėjimą patvirtina ir eilė konkrečių faktų. Turime išlikusius du tokius fragmentus — „Pričkaus pasaką apie lietuvišką svodbę“ (222 eil.) ir „Tęsinį“ (Fortsetzung) apie Selmą (29 eil.). Kad tai yra atskirų „Metų“ epizodų redakciniai variantai, aiškėja iš to, jog juos, žymiai Donelaičio perredaguotus, sutinkame „Metuose“. ¹ Donelaitis atskirus savo eilių fragmentus skirdavo bičiuliams. „Velionis buvo pratęs,— rašo L. Rėza,— atskiras savo eilėraščio dalis, vos tik jas parašęs, siuntinėti savo artimiausiems bičiuliams, poezijos mėgėjams.“ L. Rėza pažymi, kad fragmentą apie Selmą jis kaip tik suradęs viename iš tokių laiškų. ² Pagaliau Donelaičio amžininkas G. H. Pisanskis, miręs 1790 m., mini, kad pirmasis „Metų“ variantas turėjęs tik 659 eilutes. ³ Visa tai rodo, kad „Metų“ autorius rašė savo kūrinį įvairiomis progomis atskirais fragmentais, susiedamas juos visų pirma didaktiniu ryšiu, nepašalindamas visos eilės prieštaravimų ir nenuoseklumų. Donelaitis, matyt, nė nestatė sau uždavinio išbaigti savo kūrinį siužetiniu atžvilgiu.

¹ Analogiškos fragmentų ir „Metų“ vietos yra:

„Pričkaus pasaka“,	7—13	—	„Rudens gėrybės“,	591—597
„	27—39	—	„	119—133
„	45—94	—	„	157—173,
			183—190,	210—256
„	111—155	—	„	270—303,
			309—321	
„	161—172	—	„	325—339
			„Žiemos rūpesčiai“,	153—157
„	184—186	—	„	126—129
Fragmentas apie Selmą,	1—5	—	„Rudens gėrybės“	851—855

² L. R e s a. Das Jahr..., XVI psl.

³ Zr. Fr. T e t z n e r. Zu Christian Donalitus, „Altpreussische Monatsschrift“, 1902, 138 psl.

Kiek „Metai“ yra fragmentiški ir palaidi kompoziciniu-siužetiniu atžvilgiu, matyti jau iš to, kad jų leidėjams bei vertėjams į svetimias kalbas buvo sunku nuspręsti, kuria eile dėti poemos dalis, kaip elgtis su atskirais fragmentais ir t. t. Antai, pirmasis „Metų“ leidėjas L. Rėza savo leidime sudėjo „Metų“ dalis pradėdamas „Pavasario linksmybėmis“ ir baigdamas „Žiemos rūpesčiais“; fragmentą apie Selmą L. Rėza rado galimu įjungti, kaip jis sako, „į atitinkamą trečiosios giesmės vietą“ (613—622 eil.).¹ A. Šleicheris paliko L. Rėzos nustatytą tvarką, ją galutinai įtvirtindamas „Metų“ leidimo praktikoje. Tačiau trečiasis „Metų“ leidėjas G. Neselmas buvo linkęs „Metų“ dalis laikyti atskirais kūriniais — keturiomis idilėmis, ir savo leidime sudėjo jas pradėdamas „Rudens gėrybėmis“ ir baigdamas „Vasaros darbais“. Jis teigė, kad tuo atstatoma Donelaičio kūrybos eiga: po „Pričkaus pasakos“ poetas kūręs „Rudens gėrybes“, kuriose fragmentinis vestuvių motyvas išaugęs į „užbaigtą idilę“, paskui sekę „Žiemos rūpesčiai“, kur dar esama „Pričkaus pasakos“ pėdsakų; paskui, po ilgesnės pertraukos, einančios „Pavasario linksmybės“ ir pagaliau „Vasaros darbai“.² „Vasaros darbuose“, pagal Neselmaną, Donelaitis lyg ir stengėsis pasakyti tai, kas dar nebuvo anksčiau pasakyta (plg. „Dar ir pievoms reiks ir dirvoms ką pasakyti“..., 306), o, be to, gale vakmistras, savo reikalavimu sumokėti mokesčius ir neužmiršti jo pakviesti į rudeninę puotą, darniai užbaigęs „keturių idilių“ ciklą. Kad šiuo atveju pagrindinis ciklo veikėjas — šaltyšius Pričkus —

¹ L. R e s a. Das Jahr..., XVI psl.

² G. H. F. N e s s e l m a n n. Christian Donalitus, Litauische Dichtungen, 1869, X psl.

žūsta antroje poemos dalyje („Žiemos rūpesčiai“), o trečioje ir ketvirtojoje vėl veikia, G. Neselmano nuomone, nieko nereiškią, nes „poetas visai nekreipias dėmesio į detalių eigą laiko atžvilgiu“. Pagaliau savo argumentaciją G. Neselmas baigia pastaba: „Kas nepitaria mano nurodymams, laisvai gali skaityti paskirus eilėraščius kokia nori tvarka.“¹ Fr. Tecneris, remdamasis Donelaičio rankraščių rašysenos ir „kitų rašto smulkmenų“ tyrinėjimais, laikė, kad „Vasaros darbai“ parašyti vėliausiai, ir pritarė G. Neselmano leidinio tvarkai.² Tačiau šios pažiūros nepaveikė pradinės „Metų“ leidimo praktikos: vėliau leidžiant „Metus“ išsilaikė senoji — L. Rėzos nustatytoji — poemos dalių eilė.

Mūsų nuomone, ši tradicinė „Metų“ dalių eilė („Pavasario linksmybės“ — „Žiemos rūpesčiai“) vis dėlto labiausiai pateisinama. Nėra jokio pagrindo tariamai chronologinei (parašymo atžvilgiu) „Metų“ dalių eilei užleisti pirmenybę, kadangi, pirma, Donelaitis bus rašęs ir plėtęs, greičiausia, visas kūrinio dalis vienu metu drauge, o antra, mums kur kas svarbiau išlaikyti loginį — kompozicinio poemos nuoseklumo — ryšį. Neteisinga į „Metus“ žiūrėti kaip į atsitiktinį keturių kūrinių ciklą: perdaug aiškios, kaip anksčiau nurodėme, Donelaičio kompozicinės pastangos sukurti vientisą kūrinį. O jeigu „Metai“ — vientisas kūrinys, tai visiškai pagrįstai jis pradedamas „Pavasario linksmybėmis“. Daugiausiai veikiąs visose poemos dalyse šaltyšius Pričkus šiuo atveju nuosekliai žūsta „Metų“ pabaigoje. Antra vertus,

¹ G. H. F. Nesselmann, Christian Donalitus, Litauische Dichtungen, 1869, XI psl.

² Plg. Fr. Tetzner. Zum 200-jaehrigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitus, „Altpreussische Monatsschrift“, 1914, 267 psl.

„Žiemos rūpesčių“ pabaiga daug aiškiau užbaigia visą kūrinį negu „Vasaros darbų“ pabaiga. Selmas čia prisimena, kad štai prabėgo metai darbų, ir kaip žiema gamtai, taip laikas žmogui nupina baltą vainiką. Selmo posakiai: „Juk ne pirmas mets, kaip mes gyvendami vargstam“ (579), „Vei, broleliai, seną vėl nulydėjom metų ir visokius jo vargus taip jau nulydėjom“ (610—611) — rodo Donelaičio aliuziją į visus praėjusius metus, į visą kūrinį. Tuo tarpu „Vasaros darbai“ savo baigiamaisiais posakiais — „Jaugi gana šiamsyk, jau mielą vasarą baikim ir prieš rudeni, kas mums reiks nugamint neužmirškim“ (713—714) — aiškiai yra pereinamoji „Metų“ dalis.

Jeigu dėl „Metų“ dalių eilės, nepaisant kai kurių priešingų nuomonių ir jomis paremtų Donelaičio poemos leidimų, jau susidarė pastovi ir teisinga tradicija, tai „Metų“ žanro klausimu būta įvairių nuomonių ir nesutarimų iki pat šių laikų.

L. Rėza, laikydamas „Metus“ vientisu kūrinium, pirmojo leidimo įžangoje pavadino poemą „didaktiniu epu“. Jis rašė: „Kūrinys priklauso tai eilėraščių rūšiai, kurios negalima pavadinti nei idile, nei epu. Greičiau tai bus tarpinė porūšis tarp aprašomosios ir pamokomosios epinio pobūdžio poezijos; ją galėtume vadinti didaktiniu epu.“¹ Vėliau, ėmus pabrėžti siužetinį „Metų“ palaidumą, įsigalėjo „keturių idilių“ terminas. G. Neselmas epu („gyvulių epu“) laiko jau tik paukščių sąskrydžio fragmentą „Pavasario linksmybėse“, o „Metų“ dalis vadina idilėmis.² L. Pasargė savo leidi-

¹ L. R e s a. Das Jahr..., VI psl.

² G. H. F. N e s s e l m a n n. Christian Donalitus, Litauische Dichtungen, X psl.

mo įžangoje nurodo, kad jis linkęs laikyti „Metus“ panašiais į „kadaisė Hesiodo, Teokrito ir Vergilijaus kurtas bukolikas bei idiles.“ Tiesa, čia nesą to melo, kurio gausu italų ar vokiečių poetų idiliniuose eilėraščiuose su jų didaktinėmis figūromis, neįmanomomis padėtimis ir sentimentaliais jausmais, tačiau užtat Donelaičio „išmonės ir aprašymai yra tikrosios idilės, vadinasi, „vaizdeliai“ iš siauros tėviškės kaimiečių gyvenimo.“¹

Ši nuomonė buvo palaikoma ir buržuazijai viešpataujant Lietuvoje. Buvo pabrėžiama, jog su „Pričkaus pasaka“ Donelaitis pereina iš pasakėčių į idilės žanrą.² Šitokios buržuazinių literatūros tyrinėtojų peršamos nuomonės nebuvo atsitiktinio pobūdžio. Siekiant pridengti tuometiniame kaime vykstantį žiaurų išnaudojimą ir plačiųjų valstiečių masių pavergimą, apskritai, buvo stengiamasi vaizduoti kaimo gyvenimą kaip idilę, kaip poilsio ir pasisvajojimo vietą nuobodžiaujantiems miesčionims. Suprantama, kad Donelaičio „Metus“ buvo linkstama pavadinti idile, tuo būdu užtušaujant poemoje atsispindėjusius aštrius socialinius prieštaravimus, neigiant realistinį „Metų“ pobūdį.

Iš tikrųjų, idilė kaip žanras savo metu ir apėmė tokius literatūrinius kūrinius, kur buvo vaizduojama kaimo gamta ir elementarūs, suprastinti žmonių santykiai, griežtai vengiant liesti socialinius bei politinius konfliktus. Kaimo butis idilėse būdavo suidealizuota, perdėm netikroviška, žmonės — sentimentalūs svajotojai, kaimiečių rūbais persirengę dvarponiai su visa savo liguista, išsigimusia psichika. Ką gi bendro turi „Me-

¹ L. Passarge. Christian Donalitiūs, Litauische Dichtungen, 1894, 9 psl.

² Leidinys mokykloms „Donelaičio gyvenimas ir raštai“, 23 psl.

„tai“ su šitokiu idilės žanru? Mėginimas buržuazijos viešpatavimo laikais įtvirtinti „Metų“ apibūdinimą kaip „idilės“ ar „keturių idilių“ buvo Donelaičio kūrybos esmės iškraipymas.

Reikia pasakyti, kad „Metų“, kaip „keturių idilių“, apibūdinimas kurį laiką buvo užsilikęs ir tarybiniame literatūros moksle.¹ Tarybinės literatūros tyrinėtojas pradėjęs plačiau nagrinėti „Metus“, pasirodžius poemos vertimui rusų kalba, buyo peržiūrėtas ir „Metų“ žanro klausimas. Antai, prof. V. Mykolaitis, atmesdamas idilės sąvokos taikymą „Metams“, kaip visiškai netinkantį aiškaus realistinio pobūdžio kūriniui, mano, kad „Metus“ „drąsiai galime vadinti poema, o dėl apstumo joje pamokymų bei moralizavimų — didaktine poema“.² Su šia prof. V. Mykolaičio nuomone tenka tik iš dalies sutikti. Iš tikrųjų, nors terminas „didaktinė poema“ ir atitinka „Metų“ pobūdį: kūrinio epiškumą, didaktinę tendenciją, o taip pat iš šios pastarosios kylantį fragmentiškumą bei siužetinį palaidumą, tačiau jis kartu pabrėžia kaip tik tas „Metų“ ypatybes, kuriomis labiausiai pasireiškia Donelaičio idėjinis ribotumas ir prieštaravimai. Mūsų nuomone, teisingiausia bus vadinti „Metus“, kaip dabar praktikoje ir daroma, poema, nesusiejant šio termino su didaktiniu kūrinio pobūdžiu.

Baigiant reikia pabrėžti, kad kompozicinės-siužetinės bei žanrinės „Metų“ ypatybės glaudžiai siejasi su poemos idėjiniu turiniu, su tuo, koku laipsniu „Metų“

¹ Pvz., K. Korsakas savo straipsnyje „Kristijonas Donelaitis ir jo „Metai“, rašytame 1943 m., Donelaičio kūrinių vadina „idiline poema“, kurią sudaro „keturios idilės“. — Žr. „Pergalė. Literatūros ir kritikos almanachas“, II, 105 psl.

² V. Mykolaitis. Donelaičio „Metai“. Lietuvių literatūros instituto Darbai, I, 1947, 12 psl.

autoriui pavyko duoti „tipiškus charakterius tipiškose aplinkybėse“. Kiek Donelaitis teisingai apčiuopė gyvenimo tikrovę bei visuomeninius reiškinius, kiek jis įvaldė realistinį meninio vaizdavimo metodą, tiek meniniais vaizdais nustelbė sausą didaktiką, tiek davė tipiškų bruožų poemos veikėjams, tiek pagaliau sucementavo kūrinį kompoziciniu-siužetiniu atžvilgiu.

KALBINĖS IR STILISTINĖS „METŲ“ YPATYBĖS

Donelaičio laikais sukako 500 metų, kai vakariniai lietuviai nešė vokiškųjų riterių, o vėliau — Prūsijos feodalų jungą. Vyko, kaip matėme, krašto kolonizacija; vokiškieji feodalai dėjo visas pastangas nutautinti vakarinius lietuvius. Savaimė suprantama, kad ir lietuvių kalba atsidūrė asimiliuojamos kalbos padėtyje. Lietuvių kalba buvo gujama iš teismų bei administracinių įstaigų. Dėstymas gimtąja kalba pradinėse mokyklose buvo siaurinamas. Jei įvairūs valdžios dekretai bei nuostatai ir buvo kartais verčiami į lietuvių kalbą, tai tik „bėdos reikalui“. Lietuviams valstiečiams, kurių didžioji dauguma buvo vokiškųjų dvarų baudžiauninkai, mokslas buvo neprieinamas, todėl negalėjo atsirasti savos, lietuviškos inteligentijos. Tokie lietuviai inteligentai, kaip Donelaitis, buvo labai reta išimtis. Aišku, kad tokiomis sąlygomis lietuvių kalba nyko, jos vartojimo ribos tolydžio siaurėjo.

Tačiau šis lietuvių kalbos asimiliavimo ir nykimo procesas ėjo labai iš lėto, ištisais šimtmečiais. Tai dar vienas ryškus istorinis pavyzdys, rodąs, J. V. Stalino žodžiais tariant, „didelį kalbos pastovumą ir jos milži-

nišką atsparumą prievartinei asimiliacijai“. Buržuaziniams istorikams šis nepaprastas kalbos atsparumas buvo tikra mįslė. Savo veikale kalbos mokslo klausimais J. V. Stalinas visu ryškumu atskleidžia šio reiškinio esmę: „Kalbos pastovumas paaiškinamas jos gramatinės sandaros ir pagrindinio žodyninio fondo pastovumu“. ¹ J. V. Stalinas nurodo pavyzdį, kaip turkiškieji asimiliatoriai šimtmečiais stengėsi išnaikinti Balkanų tautų kalbas, tačiau tos kalbos, jei neskaityti kai kurių rimtų pakitimų jų žodyninėje sudėtyje, svetimų žodžių bei posakių perėmimo, išliko, nes išliko nepažeistas patų kalbų branduolys — gramatinė sandara ir pagrindinis žodyninis fondas. Tą pat galima pasakyti ir apie lietuvių kalbą Rytų Prūsijoje. Jos gramatinė sandara ir pagrindinis žodyninis fondas išsilaikė šimtmečius, nors į žodyninę sudėtį ir smelkėsi vokiški žodžiai bei posakiai, iš dalies išstumdami lietuviškuosius.

Rytų Prūsijoje asimiliacinę politiką vykdė vokiečių tautybės feodalai, kaip valdančioji, išnaudotojiškoji klasė. Nors, nurodo J. V. Stalinas, „kalba, kaip žmonių bendravimo visuomenėje priemonė, vienodai aptarnauja visas visuomenės klases ir šiuo atžvilgiu rodo savo rūšies abejingumą klasėms“, tačiau, antra vertus, „žmonės, atskiros socialinės grupės, klasės toli gražu nėra abejingi kalbai. Jie stengiasi panaudoti kalbą savais interesais, primesti jai savo ypatingą leksikoną, savo ypatingus terminus, savo ypatingus posakius“. ² Mūsų nagrinėjamasis atvejas pilnai patvirtina šiuos teiginius.

¹ J. V. Stalinas, Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai, 1950, 22 psl.

² Ten pat, 10 psl.

Viešpataujančioji klasė Rytų Prūsijoje (vokiškieji feodalai ir jų samdiniai, o taip pat protestantų dvasininkai) neliko abejinga lietuvių kalbai. Priešingai, ji uoliai stengėsi pasinaudoti šia kalba kaip įrankiu savo klasišioms išnaudotojiškiems ir asimiliaciniais interesams. Norėdami išplėsti savo įtakas lietuvių valstiečių masėse, vokiškieji feodalai stengėsi prabilti į jas jų gimtąja kalba, darydami šią kalbą germanizmais ir žargonybėmis. Labai žalingą vaidmenį šiuo atžvilgiu vaidino protestantų bažnyčia. Būdama išnaudotojų feodalų klasės įrankis, ji žymiai prisidėjo prie lietuvių kalbos asimiliacijos apskritai. Vokiečių tautybės protestantų dvasininkai, su labai negausiomis išimtimis, tik iš dalies pramokę lietuvių kalbos, buvo pagrindiniai germanizmų ir žargonų palaikytojai ir nešėjai į gimtąją valstiečių masių kalbą. Ši sudarkyta lietuvių kalba įsigalėjo bažnytiniuose raštuose. Ja naudojosi ir Prūsijos valdžia, rašydama įvairius įsakymus bei potvarkius rytinių sričių gyventojams.¹ Gryna lietuvių kalba, liaudies kalba, buvo priversta pasitraukti į privačią valstiečių buitį. Čia ji, žinoma, pamažu nyko.

Būta, kaip minėjome, tam tikrų pažangių pastangų iš demokratiškiau nusiteikusių ir geriau lietuvių kalbą mokančių vietinių pastorių pusės — pastangų propaguoti gryną lietuvių kalbą, liaudies kalbą. Tačiau tai

¹ Štai „oficialiosios“ lietuvių kalbos pavyzdys iš 1777 m. karaliaus Fridricho II „Išguldymo“ (Declaration): „...koktai ir pri tu, kurrie per sawo leddoka Gaspadoryste ir Szittaipo tyczomis taip pawargo, kad Czyze uzмокėti ne gal, tiekajau, kadangi Eksekucionas noprosnas būtų, nussiduti tur, alle su tu Skirtummu, kad leddoki ir su sawo kaltybe abelnay pawarguse Skolininkaai nu Dwaro ir Prowos-Amtmono podraugey Kamarai ant korawones ir Astatimmo nu Ukiu, zinnomi daromi yra“... — MA Centr. bibliotekos archyvas, BF 3099.

buvo pavienė iniciatyva, neradusi ir negalėjusi rasti valdančiosios feodalų klasės pritarimo.

Donelaičio kūryba šiuo atžvilgiu iškyła prieš mus kaip ryškus liaudies kovos už savo gimtąją kalbą, jos protesto prieš asimiliacines vokiškųjų feodalų pastangas prasiveržimas. Būdamas savo kilme ir visa tolesne gyvenimo veikla glaudžiai susijęs su liaudimi, gyvenamas jos tarpe, Donelaitis prabilo į ją visu gimtosios kalbos turtingumu ir grožiu. Jeigu „Metų“ turinys yra ribotas ideologiniu atžvilgiu, jeigu „Metai“ turi kai kurių kompozicinių-siužetinių trūkumų, tai kalbos grynumo ir vaizdingumo, žodinės išraiškos turtingumo atžvilgiu „Metai“ yra mums iš tikrųjų klasikinis pavyzdys.

Donelaitis puikiai mokėjo gimtąją kalbą. Iš mažens jis kalbėjo lietuviškai. „Aš dažnai lietuviškai ortografiniu atžvilgiu rašiau prastai, nes nekreipiau į tai dėmesio. Bet kalbėjau gerai“, — rašo apie save poetas.¹ Vėliau, lankydamas Karaliaučiuje lietuvių kalbos seminarą, jis teoretiškai apsipažino su gramatine lietuvių kalbos sandara. Gyvenimo Tolminkiemyje laikais Donelaitis buvo žinomas kaip retas lietuvių kalbos specialistas. Jam net pavedama versti keli karaliaus įsakai bei brošiūra separacijos klausimais. Bažnyčios vizitacijos aktuose eilę metų pažymima, kad Donelaitis lietuviškus pamokslus sakęs „su labai dideliu meistriškumu“.²

Savo kūryboje poetas buvo labai reiklus kalbinės išraiškos atžvilgiu. Ir kas ypač pažymėtina, būtent tai, kad Donelaitis kelia ne kokius knyginčius reikalavimus

¹ Žr. Fr. Tetzner. Die Tolminkemischen Taufregister des Christian Donalitus, „Altpreussische Monatsschrift“, 1896, 27 psl.

² Fr. Tetzner. Christian Donalitus, „Altpreussische Monatsschrift“, 1897, 286 psl.

kūrinio kalbai bei stiliui, o remiasi sveika kalbine liaudies nuovoka, parodydamas ir šiuo atžvilgiu savo demokratinį nusistatymą. Meninės kūrinio išraiškos tobulumo kriterijus, pagal Donelaitį, yra liaudies „skonis“. Viename savo laiške (šiuo metu betarpiškai nežinomame) poetas rašė: „Aš prašau, kad kiekvienas... tvirtai įsisąmonintų, jog lietuviai iš tikrųjų neturi prasto skonio ir menkiausią konstrukcijos ir tarties ydą arba palyginių netinkamumą tuojau pajunta, kuo aš daug kartų galėjau įsitikinti.“¹ Toks pat tvirtinimas poeto užrašytas ir fragmento apie Selmą parašėje. Ši poeto pažiūra (ir žodžiai „kuo aš daug kartų galėjau įsitikinti“) leidžia manyti, kad jis iš tikrųjų savo kūrinių fragmentus skaitydavo būrams ir kurdamas visų pirma turėjo priešakis savo klausytojus — taikėsi prie jų poreikių ir skonio. Ši aplinkybė buvo ne tik jau anksčiau aptarto „Metų“ didaktiškumo priežastis, bet, be abejo, sąlygojo poemos kalbą bei stilistines priemones. Dėl šios aplinkybės laimėjo visų pirma „Metų“ kalba. Jos konkretumas, vaizdingumas, gyvumas, žodyno turtingumas — visa tai yra ryškiausi liaudinės kalbos bruožai. „Metai“ — giliai liaudiškas kūrinys. Perskaitęs bet kurias poemos eilutes, iš karto matai, kad jas rašė poetas, semiąs ne tik tematiką iš liaudies gyvenimo, bet ir savo žodyną iš neaprepiamo bendratautinės kalbos žodyninio fondo. Tai — kiekvieno tikro žodžio menininko kelias.

Nėra išlikusių Donelaičio kūrinių juodraščių, iš kurių galėtume matyti, kaip praktiškai poetas dirbo su savo kūriniais, kuria linkme jis juos taisė ir redagavo, konkrečiai taikydamas ką tik nurodytąjį principą. Tačiau

¹ Zr. L. R h e s a. Das Jahr... XX psl.

yra kai kurių duomenų, kurie leidžia mums kiek pažvelgti į kūrybinę poeto laboratoriją, į darbą su meniniu žodžiu. Turime išlikusias dvi paties autoriaus ranka nurašytas „Metų“ dalis („Pavasario linksmybės“ ir „Vasaros darbai“), kur randame vieną kitą būdingą pataisymą ar pastabą. Tiesa, jų čia nepergausu, nes šie nuorašai yra viena iš paskutiniųjų „Metų“ redakcijų. Kitas šaltinis poeto kūrybiniam darbui su žodžiu pažinti yra du išlikę fragmentai, ypač didesnis — „Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbę“. Jame aprašytieji epizodai, kaip minėjome, žymiai poeto perredaguoti, kartojami „Rudens gėrybėse“ ir iš dalies „Žiemos rūpesčiuose“. Pasekę atliktus redakcinius pakeitimus ir taisymus, galime matyti didelį poeto reiklumą kalbai, kalbinę nuovoką, atkaklų tinkamo žodžio ieškojimą. Kai kurias pagrindines šio Donelaičio darbo su žodžiu linkmes čia išryškinsime, pailiustruodami konkrečiais pavyzdžiais.

Poetas daugeliu atvejų ieško prasmingesnio, aštresnio žodžio, geriau, teisingiau išreiškiančio socialinius santykius bei valstiečių baudžiauninkų buitį. Imkime autorinį „Vasaros darbų“ nuorašą. Poetas buvo parašęs: „Ir su mumis drauge vyžots į baudžiovą suktųs“ (292), o paskui žodį „vyžots“ nubraukė ir vietoje jo užrašė „prisivargt“, tuo būdu ne tik pakeisdamas statišką būdvardį dinamišku veiksmažodžiu, bet ir geriau apibūdinamas sunkų baudžiovinį darbą. Arba randame dar tokį įdomų žodžio ieškojimo faktą: eilutėse „sako juk visur, kad būs į baudžiovą slenka ir kad kartais su piktu jį reikia pajudint“ (162—163) — žodis „pajudint“ yra atsiradęs po įtempto autoriaus ieškojimo. Pradžioje poetas užrašė „paprasyt“, paskui ištaisė į „pamoti“ ir pagaliau — į žodį „pajudint“, kaip į žymiai geriau api-

būdinantį nepalankiai ponams nusiteikusių baudžiauninkų laikymąsi. Panašių atvejų randame ir naujoje „Pričkaus pasakos“ redakcijoje, įjungtoje į „Rudens gėrybes“. Pavyzdžiui, „Pričkaus pasakoje“ buvo pasakyta: „Visai prastojęs dievą, juokiasi aklas“ (164). Tuo tarpu „Metuose“ ši vieta paverčiama į: „Ans, įsirėmęs vis ir poniškai pasipūtęs“... („Rudens gėrybės“, 328), kas, žinoma, tiek turinio, tiek meninės išraiškos atžvilgiu yra didelis žingsnis į priekį. Arba „Pričkaus pasakos“ posakį apie būro vargus: „Mes, prasti ubagai, daug syk tik vandenį lakam“... (147) poetas „Metuose“ išplečia, užaštrindamas socialine prasme: „Mes, suskretę būrai, mes, vyžoti nabagai, šen ir ten vis stumdyti bei daug prisivargę“... („Rudens gėrybės“, 312—313). Ši tendencija pasireiškia net keičiant atskirus žodžius. Sakysime, „Pričkaus pasakos“ posakį „ponai vargina būrą (176) poetas pakeičia į bendresnį: „ponai vargina svieta“ („Žiemos rūpesčiai“, 161), t. y. apskritai darbo žmones. Arba „Pričkaus pasakos“ posakį „gručę pusvirę“ (173) poetas keičia į — „kruopas nedarytas“ („Žiemos rūpesčiai“, 158), kas labiau pabrėžia būrų skurdą.

Reikia pastebėti, kad ne visuomet Donelaičiui vyksta būti šiuo atžvilgiu nuosekliam. Kai kada jis, beredaguodamas, sušvelnina, užtušuoja socialinį frazės turinį bei prasmę. Pavyzdžiui, „Pričkaus pasakos“ posakį „ponpalaikiai.. savo pusgyvį padoną laiko per šunį ir, kad būt valia, tuojau jį visą suėstų“ (128—130), Donelaitis „nutaiso“ į: „O mažu jie dar man čia būtų mušę per ausį“ („Rudens gėrybės“, 291). Idėjiškai susilpnintas turinio atžvilgiu posakis, lyginant su pirmuoju, nublunka ir meninės išraiškos atžvilgiu. Tačiau tokių atvejų Donelaičio darbe tėra vienas kitas.

Šios poeto pastangos surasti prasmingesnį, atitinkamesnį žodį bei posakį siejasi su pastangomis ieškoti konkretnio, vaizdingesnio, dinamiškesnio žodžio bei posakio — tokio, kuris palygintų, leistų betarpiškai apčiuopti ar įsivaizduoti aprašomus daiktus bei reiškinius. Donelaitis, taisydamas savo tekstą, braukia negyvus, išgalvotus žodžius ar posakius, išplečia, suvaizdina frazę. Šiai poeto darbo su žodžiu linkmei pailustruoti yra nemaža pavyzdžių. Sakysime, „Pričkaus pasaka“ pradedama taip: „Buvo du būru, senovės pasaka sako“... (1). Dėdamas šį epizodą į „Metus“, Donelaitis taip perredaguoja jo pradžia: „Tam kieme, brolau, kur aš savo šutinu puodą, du tikru šelmiu pagreta su manim gyvena“ („Rudens gėrybės“, 591—592). Kaip matome, poetas sukonkretina, sutikrovina vaizdą, pereidamas iš abstraktaus pasakojimo į laiką ir vietą apibrėžto konkretaus reiškinio vaizdavimą. Išraiškos vaizdingumas nuo to, be abejo, tik laimi. Kur jaučia reikalą, Donelaitis eigiiasi ir atvirksčiai — tam tikrą reiškinį apibendrina, padaro tipišką. Pavyzdžiui, „Pričkaus pasakoje“ pasakyta: „Juk lietuvininkams per juoką daugel užėina, kad kaimyns užgerdams kūmą maita vadina, o Marykė Jekei, „eik, supuvėle!“ taria“ (11—13). „Metuose“ ši vieta taip apibendrinta: „Juk žinai, kaip būrai veik naujieną pramano“ („Rudens gėrybės“, 595). Šis posakis apibūdina apskritai būrų sąmojingumą ir yra tipiškessnis už pirmąjį. Kai kuriais atvejais Donelaitis tik praplečia duodamą vaizdą, kovoja už jo pilnumą. Antai, dirbančių baudžiauninkų vaizdas dvarbernių akimis: „Viens tinginys tik vis į pypkį kemša tabaką, o kitsai ugnies į pintį skilia vėpsodams ar kitaip niekus beplūsdams kibina draugą“ („Pričkaus pasaka“, 184—186) išplės-

tas į: „Viens, stovėdams ir vis šen ir ten žioplanėdams, pasakas ir niekus visokius užneša draugui; o kitsai tik vis į pypkį kemša tabaką, ar uždegt ugnies į pintį skilia vėpsodams“ („Žiemos rūpesčiai“, 126—129). Poetas nuolat siekia ir atskiro kuo vaizdingesnio, kuo raiškesnio žodžio. Pavyzdžiui, „Pričkaus pasakos“ posakį: „O tačiau nusipešt smagiai į karčiamą bėga, kad dar pane-dėly nušluosto kruviną snukį“ (178—179) poetas perkelia į „Metus“, iš esmės pakeitęs tik vieną žodį: ... „pa-nedėly dar krapšto kruviną snukį“ („Žiemos rūpesčiai“, 164); žodis „krapšto“ tiesiog juntamu ryškumu atsklei-džia mums prieš akis šašuotą, krauju apkrešėjusį mu-šeikos veidą.

Ir šiuo, žodžių bei posakių vaizdingumo, atžvilgiu ne visais atvejais Donelaičiui pavyksta pasiekti norimo tikslo. Kartais jo nauji redakciniai pataisymai vaizdin-gumo, raiškumo atžvilgiu neprašoka senųjų taisomų frazių arba net sumenkina norimą išreikšti vaizdą. Pavyzdžiui, „Pričkaus pasakos“ eilutė: „svečiai (išsi-gandę) iš rankų išmetė pypkiaus“ (91) „Metuose“ iš-plėsta į nereikšmingą pasikartojimą: „Kad jie neigi tabako jau rūkyt negalėjo, bet dėl išgasties iš rankų iš-metė pypkiaus“ („Rudens gėrybės“, 243—244). Arba fra-zė „lašinių taukai per barzdą varva nuo zūbų“ („Prič-kaus pasaka“, 52) pakeičiama į mažiau vaizdingą — „jų taukai per barzdą jau nulašėjo“ („Rudens gėrybės“, 173). Tačiau tokie nepavykę redakciniai pakeitimai bei taisymai tėra išimtys.

Kurdamas „Metus“, Donelaitis buvo gerokai veikia-mas, neigiama prasme, jau minėtos sudarkytos dekretų bei religinių raštų kalbos. „Metuose“ liko žymūs tokios kalbos pėdsakai. Tačiau stebėdami mums žinomus poeto

taisymus ir redakcinius pakeitimus, galime konstatuoti tam tikras jo pastangas kovoti už kalbos žodyninės sudėties grynumą, už jos gramatinės sandaros išlaikymą. Pavyzdžiui, posakis „su stuopu (vok. Stof) pasveikins“ („Pričkaus pasaka“, 84) pakeičiama į „lieps pasilinks-mint“ („Rudens gėrybės“, 241). Grynai vokiškos konstrukcijos frazė: „Nieks abu šelmiu į česni buvo pakvietęs“ („Pričkaus pasaka“, 76) ištaisoma į „Du kaimynu nekviestu svodbon atsibastė“ („Rudens gėrybės“, 232). Arba, sakysime, poetas pakeičia žodžių tvarką sakinyje, atkeldamas pažyminį ar priedėlį prieš pažymimąjį žodį, kaip to reikalauja lietuvių kalbos gramatinė sandara, nors poezijoje tai ir nebūtina. Pavyzdžiui, išlikusiuose poeto autografuose yra tokių pakeitimų: išbraukta „Kasparo Bleberis tarnas“ ir viršuje užrašyta: „Milkus, Kasparo tarnas“ („Pavasario linksmybės“, 256), arba „jo puskuilį deglą“ ištaisyta į „jo deglą puskuilį“ („Pavasario linksmybės“, 288). Net tokį junginį „kaip tėvs aštriai“ poetas pakeičia sklandesniu — „aštriai kaip tėvs“ („Vasaros darbai“, 178).

Vis dėlto lietuvių kalbos žodyninės sudėties bei iš dalies gramatinės sandaros atžvilgiu Donelaitis atskirais atvejais svyruoja ir prieštarauja sau. Nors ir grynindamas kalbą, jis vietomis vis dėlto palieka tiek žodynines svetimybes, tiek nelietuviškos konstrukcijos posakius. „Metuose“ randame visą eilę vokiškų žodžių bei pavadinimų, kaip antai: amtmonas, amtsrotas, šulcas, šulmistras, šiuilė, jumprova, špielmonas, galgis, stuba, trepai ir kt. Šie žodžiai lietuvių kalboje yra ne ilgamečio kultūrinio dviejų tautybių bendradarbiavimo rezultatas, o primesti tiesiog iš viršaus viešpataujančios klasės. Viešpataujanti vokiečių kalba bei klasinio žar-

gono elementai skverbėsi ne tik į lietuvių kalbos žodyninę sudėtį, bet pamažu ardė ir jos gramatinę sandarą. „Metuose“ kai kur randame vokiškos konstrukcijos posaikių. Pvz., „Iš ilgos valandos“, „per pravardį“, „per paiką drimelį laiko“ ir pan. Veiksmažodis „Metų“ kalboje dažnai nukeliamas į sakinio galą, pvz., „ogi troba visa visur iškrypusi rodės“, „ir keptų bei virtų valgių mūsų nenori“ ir pan.¹ Vietomis palieinama po vieną neiginį, pvz., „tik saugokis, kad ne pats, be reikalo mušdams, su glūpais savo jaučiais į galvijį pavirsi“ („Pavasario linksmybės“, 515—516), ir pan. Iš negausių to meto lietuvių liaudiškos kalbos paminklų sunku pasakyti, ar „Metų“ germanizmai buvo plačiau vartojami, ar jie atsirado kaip paties autoriaus dalinio pasidavimo oficialiosios, valdinių raštų kalbos įtakai rezultatas. Savo visuomenine padėtimi ir veikla Donelaitis pirmasis turėjo patirti šią neigiamą įtaką. Jis padarė ką galėjo savo kalbai gryninti, imdamas šaltiniu ir pavyzdžiu liaudies kalbą, ir tai yra didelis jo nuopelnas. Tačiau, kaip matome, germanizmų bei žargonybių jam pilnai nepavyko išvengti. Žinoma, jie buvo daugiau ar mažiau įsiskverbę ir į pačios liaudies kalbą.

Apžvelgę, kiek leidžia turimieji faktai, kai kuriuos „Metų“ autoriaus darbo su žodžiu momentus, galime padaryti bendrą išvadą, kad, nepaisant vienu kitu atveju suminėtu nepavykusių taisyčių, visumoje Donelaitis atkakliai ir sėkmingai siekia kūrybinio meistriškumo, rūpestingai ieško ir randa tobulesnes žodinės-vaizdinės

¹ Donelaitis veiksmažodį kartais nukelia į eilutę užbaigiantį sakinio galą ir eilėdaros sumetimais: veiksmažodžiu lengviausia sudaryti penktą triskiemenę (daktilinę) ir paskutinę dviskiemenę (chorėjinę) pėdas.

išraiškos formas, leidžiančias ryškiau, konkrečiau ir kartu tipiškiau atvaizduoti betarpiškai poeto stebimos tikrovės reiškinius, stengiasi gryninti kalbą. Jau šio darbo su žodžiu pobūdis ir linkmė aiškiai rodo, kiek Donelaitis sugeba laisvai ir lanksčiai naudotis bendratautine kalba, neišsemiamais jos žodyninio fondo lobiais.

Iš tikrųjų, bendratautinė kalba turi labai gausų žodyninį fondą. Atskiras rašytojas panaudoja savo kalboje tik nedidelę to žodyninio fondo dalį. Rašytojo žodyno platumą apsprendžia jo pasaulėžiūra, kūrybinis metodas, gyvenimo pažinimas. Jeigu veikalo kalba skurdi, žodynas siauras, tai dažniau reiškia ne kalbos apskritai, jos žodyninio fondo skurdumą, bet rašytojo gyvenimišką siaurumą, jo užsisklendimą nuo liaudies, nuo jos interesų, nuo jos kalbos. Juo literatūros kūrinys giliau ir pilniau atspindi gyvenimo tikrovę, jos ekonominius, socialinius ir ideologinius poslinkius, atseit, juo literatūros kūrinys idėjiniu atžvilgu gilesnis, tuo ir jo kalba turtingesnė, žodingesnė, raiškesnė. Ir atvirkščiai, juo turtingesnė, raiškesnė kalba, tuo kūrinyje vaizduojamieji žmonės ar reiškiniai tampa gyvesni, individualesni ir kartu tipiškesni. Taigi labai svarbu, kiek rašytojas sugeba pasinaudoti neišsemiamais bendratautinės kalbos šaltiniais. Rašytojų kalba tuo liaudiškesnė, juo ji paprastesnė (be autoriaus išgalvotų — kaltinių žodžių bei posakių) ir juo ji turtingesnė žodyninės sudėties bei gramatinės sandaros atžvilgiu, vadinasi, juo ji artimesnė bendratautinei kalbai.

Nagrinėdami „Metų“ idėjinį-tematinį turinį bei meninės išraiškos priemones, konstatavome, kad poema, atsižvelgiant į to meto aplinkybes, buvo progresyvi

tiek demokratinėmis tendencijomis, tiek realistiniu vaizdavimo būdu. Nepaisant „Metų“ autoriaus ideologinio ribotumo, jis, kaip menininkas, apčiuopė ir atspindėjo esminius socialinius epochos reiškinius. Donelaičio artimas sąlytis su liaudimi, jo geras gyvenimo tikrovės pažinimas, pagaliau realistinis tos tikrovės vaizdavimo būdas,— visa tai padarė „Metų“ kalbą liaudiška kalba, paprasta ir kartu nuostabiai turtinga savo žodyno, o taip pat gramatinės sandaros atžvilgiu.

Šio darbo tikslas nėra duoti pilnutinę „Metų“ kalbos analizę; todėl tokių klausimų, kaip „Metų“ kalbos terminis pagrindas, jos svetimybių kilmė ar pan., kurie įeina į kalbos mokslo sritį, čia neliesime.¹ Mūsų uždavinys šiuo atveju — pažiūrėti į „Metų“ kalbą meninio jos raiškumo, stilistikos atžvilgiu. Todėl, kalbėdami apie žodį, žodyninę sudėtį, paliesime tik šiuos mums rūpimus klausimus: „Metų“ kalbos glaustumą, konkretumą, vaizdingumą, dinamiškumą, sinonimiką. Paskui panagrinėsime žodžių panaudojimo perkeltine prasme būdus poemoje (tropus). Dar toliau trumpai aptarsime poemos intonaciją, dialogų pobūdį.

Tikro meno kūrinio kalba yra tikslinga, be jokių nereikalingų žodžių ar jų pasikartojimų; joje negalima

¹ Ypač pastebėtinas tas faktas, kad slaviškos kilmės žodžių „Metuose“ yra kur kas daugiau negu germanizmų. Poemoje nuolat sutinkame tokius žodžius, kaip svietas, prova, čielas, viežlybas, priprova, čėsas, bloznas, macnus, šūtka, šūtyti, ir daugelį kitų. Slaviškų žodžių gausumas rodo vakarinių lietuvių ryšius su slavų kraštais, su slavų kultūra — ryšius, kurių neįstengė nutraukti ilgamžė krašto kolonizacija ir vokiškųjų feodalų pastangos asimiliuoti vakarinius lietuvius, primetant jiems savo kultūrą ir kalbą. Reikia pažymėti, kad slavybės daugelį kartų nusveria germanizmus ne tik Donelaičio, bet ir senesnių lietuvių rašytojų raštuose. Štai, pirmojoje lietuviškoje knygoje — Mažvydo katekizme (1547) slavybės sudaro 84% visų jos kalbos svetimybių.

pakeisti vieno žodžio kitu ar išbraukti vieną žodį, nesumenkinant frazės meninio raiškumo ir plastiškumo. Be to, dalis žodžių kalboje, patys nebūdami vaizdiniai, atlieka jungiamąją ar kitą kurią gramatinės sandaros funkciją (jungtukai, prielinksniai). Meno kūrinio kalboje vartojami tik būtiniausi jungiamieji žodžiai, be kurių reiškiamą mintis nebūtų aiški.

Nors „Metų“ kalboje randame nemaža jungiamųjų žodžių, tačiau iš esmės poemos kalba pasižymi dideliu vaizdinių žodžių su jų sinoniminiais atspalviais sutelktumu, kas yra aukštos kūrinio stilistinės kultūros požymis. Pavyzdžiui:

Jau saulelė vėl atkopardama budino svieta
ir žiemos šaltos triūsus pargriaudama juokės...

(„Pavasario linksmybės“, 1—2)

Atidžiai įsiskaitę į šią frazę, matome, kiek ji yra glausta; nieko čia negalima išmesti, nepažeidžiant poeto norimo išreikšti vaizdo niuansų. Net tokie žodeliai, kaip „jau“ ar „vėl“, atlieka žymų vaidmenį vaizdo apibrėžimo bei sudinaminimo atžvilgiu. Panašiai yra visame „Metų“ tekste: pirmu žvilgsniu, atrodo, mažai reikšmingi žodžiai, įsigilinus, pasirodo atveria tam tikrus niuansus, sudarą tam tikrą koloritą, nuotaiką. Toks frazės kondensuotumas, žinoma, priklauso nuo autoriaus dvasinio turtingumo, patyrimo gausumo, kuo, kaip matėme, ir pasižymėjo Donelaitis.

Žodis ir mintis — neatskiriami. „Kad ir kokios mintys bekiltų žmogaus galvoje ir kada jos bekiltų,— nurodo J. V. Stalinas,— jos gali kilti ir egzistuoti tik kalbinės medžiagos pagrindu... „Kalba yra netarpiška minties tikrovė“ (Marksas). Minties realumas pasireiškia

kalboje“.¹ Būdami susiję su mintimi kaip netarpiška jos tikrovė, žodžiai vis dėlto labai įvairuoja savo konkretumo bei vaizdingumo atžvilgiu. Konkrečias sąvokas reiškia žodžiai yra vaizdingi; dažnai patys savimi jie sukelia mumyse kalbamo objekto vaizdą, nes turi tas ar kitas duotu atveju būdingas jo žymes. Rašytojas; kalbėdamas vaizdais, visų pirma ir pasitelkia šiuos vaizdinguosius žodžius, reiškiančius konkrečias sąvokas. Tuo grožinės literatūros kūrinio kalba kaip tik ir skiriasi nuo teorinio-mokslinio veikalo kalbos.

„Metų“ kalba yra ypatingai konkreti ir vaizdinga. Šių ypatybių dėka poema daug laimi sugestyvumo, įtaigumo atžvilgiu. Mus jaudina iš jos eilučių trykštanti tarytum čiuopte apčiuopiama tikrovė su visu jos grubumu, skurdu, su visu jos ryškiu „baudžiavinio kaimo idiotizmu“. Donelaitis nevengia vadinti viską savo vardais, nedailina, nors tai būtų ir grubu ar net vulgaru. Jis drebia žodžius, tarytum pieštų tirštais aliejiniiais dažais. Jo kalba, kaip išraiškos priemonė, puikiai atitinka vaizduojamą buitį bei žmones, jų psichinę struktūrą, galvosena.

Donelaičio polinkį į kuo didesnę konkretumą bei vaizdingumą rodo tai, kad jis mėgsta išvardyti: užuot pasakęs bendresne sąvoka (kuri būtų mažiau vaizdinga), poetas griebiasi artimiausių rūšinių pavadinimų, išvardija juos. Antai, norėdamas pavaizduoti pavasarinį gyvių atgijimą, Donelaitis paleidžia ištisą jų knibždyną — žiurkės su šeškais, varnos ir varnai su šarkomis irgi pelėdomis, pelės su vaikais ir kurmiai, musės ir vabalai, uodai su kaimene blusų, bitinas su savo šei-

¹ J. V. Stalinas. Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai, 1950, 34 psl.

myna, vorai, meškos ir vilkai... Ir visai šiai gyvių srovei pavaizduoti autoriui pakanka 14 eilučių! („Pavasario linksmybės“, 13—26). Tai nėra atsitiktinio pobūdžio epizodas. „Metuose“ Donelaitis visur šiuo atžvilgiu išlaiko vienodą stilių. Imkime bet kurią poemos vietą: štai ant vestuvių stalo atsirado „jautienos riebios, kiaulienos irgi žąsienos, plaučių bei kepenų, bei daugel šutintų blėkų“ („Rudens gėrybės“, 157—158); arba: moterys vasarą prisirovė „plempių, rudmėsių, storkočių bei baryvykų, jautakių ir baltikių, gruzdų irgi bobausių“... („Vasaros darbai“, 601—602). Kaip matome, Donelaitis elgiasi labai psichologiškai: vaizduodamas tikrovę būro akimis, jis eina pastarajam būdingo konkretaus tos tikrovės suvokimo keliu, tuo pačiu pasiekdamas ir didelio meninio vaizdingumo.

Antra vertus, „Metų“ kalba nėra sustingusi, daiktavardinė, kaip iš ką tik minėtų pavyzdžių galėtų pasirodyti. Kur kas labiau joje vyrauja veiksmožodis, kuris lietuvių kalboje apskritai yra labai lankstus, gali duoti neišsemiamų reikšmės ir vaizdo niuansų. Veiksmožodis gali atstoti ir veiksmą, ir veikiančiojo vaizdą. Donelaitis vaizdinio veiksmožodžio srityje yra meistras tikra to žodžio prasme. „Metuose“ randame daugiau kaip 200 reto vaizdingumo veiksmožodžių. Poetas jaučia jų vertę, jais visų pirma pagrindžia vaizdą. Antai, kad ir mūsų neseniai cituotose „Metų“ pradžios eilutėse matome vaizdą koncentruojantis veiksmožodžiuose: (saulelė) atkoptama budino, pargriaudama juokės. Įsigilinkime, pvz., į veiksmožodį „atkopti“. Jis reiškia ne tik sąvoką (atvykti), bet ir vaizdą — laipsnišką kažkieno gyvo, konkretaus kilimą aukštyn. Arba: stogą klestino vėjai. Įsijautę į veiksmožodį „klestino“, mes tarytum regime

vėją kilnojant ir šiaušiant šiaudinį baudžiauninko lūšnos stogą. Arba dar posakis: girias ošino (paukštelių) dainos. Veiksmažodis „ošino“ teikia mums tam tikro pobūdžio garsų-atgarsių, aidų įspūdį ir pan.

Veiksmažodis yra tuo vaizdingesnis, juo jis konkretesnis, juo išreiškia labiau apibrėžtą, siauresnę veiksmų grupę. „Metuose“ gausiai randame labai įvairių veiksmažodžių, reiškiančių judesį, judesį-garsą, garsą. Donelaitis ypač linkęs į kartotinius mažiabuvius veiksmažodžius: akėčias reik sekinėti, bėdos nuo lopšio mus iki grabo persekinėja, žalis vos rėplinėja, gervins dyvinai kopinėdams ir kt. Taip pat poemoje sutinkame nemažą vaizdingų įvykio akimirkos veiksmažodžių, žyminčių judesio staigumą, kaip, pavyzdžiui: iš širdies šūkteria griaudžiai, girgžteria durys, kirsteria aklai, šmotus kyšteria riebius ir kt. Toliau turime ir įstangos kartotinių veiksmažodžių, pvz., (lakštingala) pradeda šūkaut, rykaudama pakelia balsą ir kt. Rečiau pasitaiko palengvos kartotinių veiksmažodžių, kaip: darbelių lūkuria jūsų ir pan.

Vaizdinių „Metų“ veiksmažodžių tarpe vyrauja judesį reiškiantį ir vaizduojantį veiksmažodžiai. Jie įneša į ramaus pasakojimo tėkmę daug dinamikos, gyvumo, iš dalies atstoja „Metuose“ siužetinės įtampos nebuvimą. Staigaus judesio veiksmažodžius Donelaitis kartais sąmoningai sutelkia, panaudoja juos ir ten, kur geriau, rodos, tiktų lėtesnis tempas. Tokia pabrėžta veiksmažodinė dinamika įneša į žmonių judesius komiško. Imkime, pavyzdžiui, šaltyšiaus Pričkaus pasirodymą su pono įsakymu: „Štai, tarė jis, tuojau skaitydams gramatą pono, štai poryt mūsų pons mus bėgt į baudžiamą siunčia... Ir su šakėmis bei kabliais atbėkite greitai...

Taip ištaręs, jis kūliais pro duris iššoko ir, ant kumelio ketvergio tuojaus užsimetęs, skubinos ir kitiems kaimynams urdelį rodyt“ („Vasaros darbai“, 138—150). Susitelkę dinaminiai veiksmoždziai (bėgt, atbėkite, iššoko, užsimetęs, skubinos), remiami kitų juos stiprinančių žodžių (štai, tuojaus, greitai, kūliais), šiuo atveju sudaro hiperbolizuotai pavaizduoto judrumo įspūdį ir tarnauja satyrine priemone pabrėžti šaltesnio Prieckaus, kartais mėginančio dėtis būrų geradariu, uolumą feodalų įsakymus vykdant.

Be veiksmoždzių, išreiškiančių judesį, poemoje taip pat gausiai užtinkame ir labai vaizdingų veiksmoždzių įvairiems garsams reikšti. Donelaitis turėjo muzikokompozitoriaus gabumą. Šią jo savybę parodo ir garsinių veiksmoždzių įvairumas bei niuansuotumas „Metuose“. Poetas tarytum instrumentuoja žodžiais. Ir šiuo atžvilgiu liaudies kalba jam tarnauja kaip neišsemiamas šaltinis. „Metuose“ gausu tokių veiksmoždinių posakių: knibždėti pagavo, vėjas šlamščia, niekus pliuškėdamos antys, dyvus čiauški, dainas čypsi, purvynai teškėti ir šliurpt pasiliauja, birbino vamzdį, čirškino smuiką, šakos braška, šeiva tarškia, tarškino snapą, staklės trinka, vilkai tralalaudami staugė... Kaip matome, veiksmoždziais reiškiamų garsų gama „Metuose“ labai plati ir turtinga įvairiausiais niuansais. Ir kaip atidžiai poeto įsiklausyti visi šitie garsai! Antai, purvynas šliurpia: tai garsinis vaizdas to atvejo, kai einančio koja ar ratas išspaudžia purvą ir po juo veržiasi drumzlinas, tirštas vanduo — šliurpia. Panašiai tiesiog fiziškai juntami darosi daugelis „Metuose“ išreikštų garsų. Mes ne tik girdime garsą, bet ir matome veikiančią jo priežastį. Garsinis momentas minėtuose veiksmoždžiuose

Кристионас Донелайтис

ИЗБРАННОЕ

*Перевел с литовского
Д. Бродский*

Государственное издательство
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА

1•9•5•1

Antrojo „Metų“ leidimo rusų kalba titulinis puslapis

glaudžiai susijęs su judesio momentu: judesys neša garsą. Garsiniai veiksmažodžiai, jungdami savyje šiuos du vaizdingumo momentus, yra labai dėkinga išraiškos priemonė plastiškiems meniniams vaizdams sukurti. Donelaitis kiekvienu reikiamu atveju meistriškai naudoja šia priemone. Jis sąmoningai vis labiau gilinasi į garso-judesio išraišką, ieško vis naujų tos išraiškos būdų. Nepasitenkindamas paprastu veiksmažodžiu, jis mėgina sudaryti sudėtingesnę veiksmažodinį posakį (pusdalyvis su veiksmažodžiu), dar reljefiškiau išreikšiantį norimą pavaizduoti garsą-judesį ar tam tikrą būseną. Atsiranda tokie posakiai, kaip: vaitodami žergia, čypsėdami burzda ir pan. Šitokie posakiai jau slepia savyje ištisą vaizdą; mes iš jų galime įsivaizduoti sceną.

Nereikia nė aiškinti, kokios reikšmės šiuo atveju įgyja sinonimai — prasme artimi žodžiai, įgalinę išreikšti poeto suvokiamus vaizduojamojo reiškinių niuansus. Donelaitis sinonimiką panaudoja ypač veiksmažodžio srityje. Kaip matėme, jis kartotinių mažybinių, įvykio akimirkos, įstangos kartotinių veiksmažodžių formų taikymu jau pasiekia didelio įvairumo. Kaip parodė duotieji pavyzdžiai, veiksmažodinės sinonimikos dėka Donelaitis kiekvienai sudėtingo proceso detalei randa tinkamą sinonimą. Audėjos staklės trinka, šaudyklė tarškia; muzikantai skambino žaislus, čirškino smuiką, birbino vamzdį („Rudens gėrybės“, 219—221). Tačiau jei veiksmažodinės sinonimikos atžvilgiu Donelaitis pasiekia virtuoziškumo, tai to negalima pasakyti apie kitus jo sinonimus. Kartais poetas be reikalo, tarytum tik ritmo dėlei norėdamas užkimšti eilutėje spragą, įveda sinonimus. Jis, pvz., čia pat rašo: „taisyt ir provyt“, „kožnas ir kiekvienas“ („Pavasario linksmybės“, 56, 103), „žmo-

niškus ūmus bei razumą davė“ („Vasaros darbai“, 661) ir pan. Tačiau tokių nereikalingų sinonimų „Metuose“ pasitaiko retai.

Reikia pabrėžti, kad Donelaitis vaizdingų žodžių įvedimo ir panaudojimo atžvilgiu eina didžiųjų rašytojų pėdomis. Jam svetimas bet koks dirbtinumas, žonglieriavimas žodžiais. Jis neišradinėja įmantrių naujadarų, kaip tai būdinga įvairaus plauko estetams, „menas menui“ krypties atstovams. Jam visų pirma svarbu atvaizduoti tikrovę ir atvaizduoti liaudžiai suprantamu būdu. Todėl Donelaitis išraiškos priemones semiasi iš liaudies kalbos. Sakysime, nepaprastai įvairūs ir gausūs jo veiksmazodžiai nėra išgalvoti, o paimti iš liaudies kalbos, iš jos pagrindinio žodyninio fondo, kuris, kaip nurodo J. V. Stalinas, „gyvuoja labai ilgai, šimtmečiais ir teikia kalbai bazę naujiems žodžiams sudaryti“.¹ Štai kodėl Donelaičio pavartotieji vaizdiniai veiksmazodžiai ir šiandien mums tebėra visiškai suprantami, o kartu veikia mus ir vaizdiniu-emociniu atžvilgiu.

Šitai tvirtindami, mes jokia būdu nesumenkiname paties poeto darbo su žodžiu reikšmės. Donelaitis visų pirma rūpestingai ir mokamai atrenka sau tinkamiausią žodį. Be to, jis panaudoja paprastą žodį tokiam žodžių junginyje (kontekste), kur tas žodis įgyja naują, neįprastą reikšmę ir atskleidžia netikėtą vaizdinį atžvilgį. O tai jau yra įtempto kūrybinio darbo rezultatas. Donelaitis, pvz., sako: „O mes, daug prisivargę, jau į patalą virstam“ („Pavasario linksmybės“, 110). Visiems įprastas žodis „virsti“ čia panaudotas nauju netikėtu atžvilgiu — išreikšti nepaprastą darbų iškankinto bau-

¹ J. V. Stalinas. Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai, 1950, 19 psl.

džiauninko nuovargį — ir įgyja didelio sugestyvumo ir vaizdingumo. Šiam reikalui kaip iliustracija tiktų daugelis anksčiau duotųjų pavyzdžių. Naujais visiems žinomų žodžių santykiais poetas pasiekia ir suprantamumo, ir vaizdingumo, įtaigumo, o tuo pačiu ir aukšto meniškumo. Donelaičiui taip pat nereikia griebtis visos eilės greta einančių sinonimų norimam vaizdai išreikšti. Užtuot vienais sinonimais temdęs kitus ir perkrovęs frazę, jis vienu, daugiausia dviem žodžiais pasiekia, kaip matėme, tiesiog nepakartojamo ryškumo ir plastiškumo. Šiuo atžvilgiu Donelaitis gali būti tikra mokykla kiekvienam pradedančiam rašytojui.¹

Iki šiol kalbėjome tiek apie Donelaičio pastangas, tiek apie jų meninius rezultatus, vartojant žodį jo tiesiogine prasme. Tačiau žodis meno kūrinyje dar būna plačiai ir įvairiai panaudojamas perkeltine prasme (tro-pai). Kadangi bet kuris reiškinys gali būti stebimas ir vertinamas labai daugeliu atžvilgių, todėl ir žodis, kaip

¹ Suprantama, kokie sunkumai laukia tokio kūrinio, kaip „Metai“, vertėjų į kitas kalbas. Jau pirmasis poemos vertėjas į vokiečių kalbą L. Rėza skundėsi, kad jam „4 giesmes išversti daugiau buvo vargo, negu Vergilijaus „Georgikas“, nes dar nėra buvę tokio pavyzdžio, kur dėl teksto glaustumo tiek būtų reikėję kovoti su vokiečių kalbos ištęstumu ir nepaslankumu“ (Iš laiško Šefneriui, 1818 m. birželio 15 d. Cit. iš „Athenaeum“, 1938, IX t., 18 psl.). Tačiau kur kas didesnė kliūtis, negu frazės prasminis kondensuotumas, yra vaizdiniai „Metų“ veiksmožodžiai. Juos sunkiai įmanoma perduoti kita kalba. D. Brodskis, davęs palyginti gerą poemos vertimą į rusų kalbą, kovoja dėl vaizdinių veiksmožodžių perdavimo. Pvz., saulelė vėl atkordama — все выше взбираясь (1946 m. leid.), все выше вздымаясь (1951 m. leid.); krūmai su šilais... išsibudino keltis — расправляют замлевшие ветви; vorai... tyloms kopinėdami — проворают замлевшие ветви; ножками снова бойко сучат; krūmus ir girias ošino dainos — в чащах на сотни ладов полнозвучные песни гремели... Kaip matome, vertėjas turi griebtis aplinkinio nusakymo. Vaizdiniais veiksmožodžiais ypač pasireiškia lietuvių kalbos specifika.

to reiškinių pavadinimas, viena ar kita iš daugelio savo reikšmių, tam tikrų žodžių junginyje, gali tikti įvairiems atžvilgiams atskleisti, išryškinti. Si kalbos ypatybė labai praplečia pasinaudojimo ja, kaip tikrovės vaizdavimo priemone, galimybes, leidžia subtiliai išreikšti norimus tikrovės niuansus, o taip pat vienokį ar kitokį autoriaus santykį su aprašomuoju objektu.

Cia reikia pastebėti, apie ką jau buvome užsiminę, būtent, kad geras rašytojas ir stilistinių priemonių, lygiai kaip ir žodžių, neišgalvoja pats, o kuria jas bendratutinės kalbos priemonių panaudojimo pagrindu. Kasdienėje liaudies kalboje plačiai sutinkami tiek įvairiarūšiai tropai, tiek įvairios figūros bei įvairių intonacijų atvejai. Tuo kaip tik, įskaitant ir atskirų žodžių konkrečių vaizdinį atžvilgį, liaudies kalba pasiekia ypatingo raiškumo. Rašytojas paprastai tik atrenka, sukoncentruoja jam patinkamas stilistines priemones ir jas panaudoja vienam ar kitam meniniam vaizdui sukurti. Nuo rašytojo pasaulėžiūros, nuo jo kūrybos metodo priklauso stilistinių priemonių pasirinkimas ir panaudojimas. Rašytojas-realistas daugiau ar mažiau priartėja prie liaudiškos išraiškos ir vaizdavimo būdo.

Tai ypač tinka pasakyti apie Donelaitį. Jis kuria liaudinės kalbos pagrindu ir pavyzdžiu, vadinasi, semia iš liaudies kalbos ne tik savo žodyną, bet ir stilistines priemones, ypač tropus. Štai dėl ko „Metų“ stilistinės priemonės yra tokios paprastos ir kartu ypatingai vaizdingos.

„Metų“ autorius suranda meistriškų epitetų. Jais poetas ryškiai nusako sunkią valstiečių būklę, slogią baudžiavinio kaimo nuotaiką. Pavyzdžiui, „Metuose“ sutinkame tokių epitetų: skaroti padonai, suskretę būrai,

vyžoti nabagai, surūkę diedai, surūkusi skranda ir kt. Ypač šiuo atžvilgiu prasmingi ir vaizdūs, kaip akompanimentas, gamtinės tematikos metaforiniai epitetai, pvz., alkana diena, kūdas ir alkstantis pavasaris, būriškas žvirblis, lopytas kuodas, tamsūs laukai, šlapias darbas, šiaurys pasišiaušęs, ruduo kumpas, šašuotas pavasario sniegas ir kt. Aštriais, taikliais epitetais poetas apibūdina valstiečių išnaudotojus ir skriaudėjus — ponus, pvz., išputėliai pilvoti, sąvavalninkas didpilvis, pons apjakėlis, išdykėlis nenaudas, Diksas, ans žioplys ir kt. Kaip matome, Donelaitis visiems žinomais, paprasčiausiais žodžiais, vykusiai juos sugretindamas, sukuria didelės jėgos ir įtaigumo epitetus, darančius gilų įspūdį. Tai — tikro talento požymis. Ir veiksmažodžio vaizdingumą poetas dažnai mėgsta dar sustiprinti prieveikminių epitetu, pvz., tylomis traukė, sumišai lakstydami, kytriai pasislėpus, prastai viešėdama ir t. t. Tačiau šie epitetai ne visada autoriui pavyksta: kai kurie jų nė kiek nesuvaizdina veiksmažodžio ir, per dažnai kartojami, įkyri skaitytojui, pvz., epitetas „didei“ (didei peikia, gėrėjos didei, didei nusigando, padyvijo didei ir t. t.).

„Metuose“ sutinkame vykusių, vaizdingų palyginimų. Ypač šią stilistinę priemonę Donelaitis naudoja būrams apibūdinti, jiems paguosti, iškelti. Būrus poetas mėgsta palyginti su paukščiais: lakštingala „vis nei būrka čiauška“ („Pavasario linksmybės“, 117), „tu mums nei žvirblis būriškas pasirodai“ („Pavasario linksmybės“, 114), iškelia ir pabrėžia būrų darbštumą: „laukai nei skruzdėlynas kribždėti pagavo“ („Vasaros darbai“, 436). O, priešingai, taikliais palyginimais poetas suniekina poną: „Diksas, ans žioplys, nei dievaitis skiauturę rodo“ („Pavasario linksmybės“, 120), „Kaspars,

kaip gaidys vištas guinuodams, gandina žmones“ („Vasaros darbai“, 195); atskleidžia išnaudotojišką parazitinių ponų vaidmenį: „Pons didžios giminės tarp būrų vis pasipūtęs nei lašinių taukai ant šilto vandens plaukia“ („Rudens gėrybės“, 462—463). Vietomis palyginimai sugretinami antitezės būdu ir duoda ryškų socialinės nelygybės vaizdą. Pavyzdžiui: „Barzdoti pušynai... nei pudruoti ponaičiai stov įsirėmę. Bet kiti nuogi žagarai tarp jų pasilenkę, būriškai po stogais jų stovėdami dreba“... („Žiemos rūpesčiai“, 40—44). Vaizdingų palyginimų Donelaitis suranda gamtos reiškiniams apibendrinti, pvz.: (žiemei artinantis) „ant ežerų visur langai pasidaro, lygiai kaip antai stiklorius įdeda stiklą“, arba „kelias, kad jį mėgina trenkti šokinėdami ratai, nei koks hubnas įtemptas dėl pašalo trinka“... („Žiemos rūpesčiai“, 3—4, 11—12) ir kt. Randame vieną kitą išplėstą palyginimą, pvz., mėšlas žemei — kaip uždaras puodui („Vasaros darbai“, 266—277), arba tinginio Slunkiaus filosofija apie lėtai besisukantį ratą, rambu kuiną, smalininką („Pavasario linksmybės“, 432—444) ir kt.

Kaip matome, „Metų“ palyginimai — paprasti, liaudiški, kokie ir šiaip kasdienėje liaudies kalboje sutinkami. Reikia pasakyti, kad poetas vietomis lygina per artimus dalykus — gaunama kone tapatybė, pvz., šakos nei žagarai sausi. Vietomis palyginimai drastiški ir nevykę, nepasiekia autoriaus norėto tikslo, o veikia priešingai, sugriauną vaizdą, pvz., „gaspadorius pats vos gyvs pasijudin, ir nei utėlė, kraujų prisisiurbusi, slenka“ („Vasaros darbai“, 480—481). Tačiau tokių nenu-sisekusių atvejų poemoje tėra vienas kitas.

Donelaitis plačiai naudoja įvairias metaforas rūšis, pradedant, kaip jau minėta, metaforiniu epitetu ir bai-

giant alegorija. Turime visą eilę taiklių metaforų, apibūdinančių ponus, kaip antai: „O poryt mažu reiks pavėžint didelį pilvą“ („Rudens gėrybės“, 129), „Kaspars ant galvos iškėles skiauturę riebią“ („Vasaros darbai“, 194), „darbelio jūsy ponaičių lepusi nosis baidos ir vis poniškai užkumpusi juokias“ („Vasaros darbai“, 287—288) ir kt. Ypač poetas mėgsta prozopopėjinę metaforą. „Metuose“ viskas — ne tik žmonės, bet ir gyviai, ir atmosferos reiškiniai bei dangaus kūnai (saulė) gyvena savo personifikuotą gyvenimą. Autorius taip įsijaučia į kiekvieną vaizduojamą reiškinį, kad tas pats sugyvėja, įgyja sąmoningų — žmogiškų veikimo bruožų. Taip Donelaitis išreiškia savo veikėjų — būrų pasaulėjautą. Prozopopėja įneša į gamtos aprašymus „Metuose“ daug vaizdingumo, dinamikos, sukelia savotiškos vienovės tarp žmonių gyvenimo bei veiksmų ir gamtos procesų įspūdį. Pagrindinį vaidmenį gamtos metiniame cikle, kaip minėta, atlieka saulė. Donelaitis ją vaizduoja tarsi vieną iš „Metų“ veikėjų, kuri pavasarį „vėl atkopardama budino svieta ir žiemos šaltos triūsus pargriaudama juokės“ („Pavasario linksmybės“, 1—2), kuri vasarą „aukščiau savo žėrintį nuritusi ratą, ant dangaus išgaidrinto sėdėdama žaidžia“ („Vasaros darbai“, 50—51), kuri rudenį „vėl nuo mūs atstodama... savo spinduli slepia“ („Rudens gėrybės“, 1—3). Į saulės veiksmus atsiliepia gamta: pavasarį „kalnai su kloniais pameta skrandas“, rudenį — „žemė įmurusį verkia“ ir t. t. Kaip matome, vis tai — metaforinis-prozopopėjinis stilius, ir toks jis išlieka per visą poemą. Šiuo atžvilgiu poetas pasiekia reto vaizdingumo ir prasmingumo, pvz., šitaip apibūdinamas gyvenamąjį laikotarpį, liaudies optimizmą, tikėjimą savimi: „Žinom juk, žėlėk dieve, kaip mūsų

gadynė, ašaras išverktas po kojų mindama, šypsos“ („Rudens gėrybės“, 679—680). „Metų“ autorius panaudoja ir pilnutinę alegoriją: pvz., šaltyšiaus nusiteikimą nesipriešinti nustatytai tvarkai jis išreiškia dumplių nederėjimu pūsti prieš vėją („Žiemos rūpesčiai“, 404—405). Nuo neišplėtos alegorijos pereinama prie išplėtos, prie ištiso alegorinio-pasakėtinio įtarpo — paukščių sąskrydžio vaizdo („Pavasario linksmybės“, 155—244).¹ Tokia išplėsta alegorija laikytinas ir mitas apie „pirmųjų tėvų nuodėmę“ („Pavasario linksmybės“, 363—392). Nors šios alegorijos ataugtos realistinėmis detalėmis, tačiau apskritai jos nesiderina su bendra realistinio pobūdžio „Metų“ stilistika, lygiai kaip turinio atžvilgiu išreiškia vienokį ar kitokį autoriaus kompromisą, jo ideologinį ribotumą ir prieštarumą.

Be čia nurodytųjų stilistinių priemonių, tarnaujančių kūrinio kalbos vaizdingumo reikalui, „Metuose“ randame ir visą eilę emociniu atžvilgiu svarbių stilistinių priemonių. Iš tokių ypač paminėtinos priemonės komišku- mui išreikšti, komiškomis situacijoms pavaizduoti. Done- laitis moka tinkama proga ir vykusiai panaudoti komiz- mo elementus, pasiekdamas daugeliu atvejų norimą tikslą. Antai, „Metuose“ randame humoro, paremto dviejų reiškinių kontrastu, lyg savotišku išplėstu paly- ginimu. Pavyzdžiui, senajam šaltyšiui graudžiai skun- džiantis savo senatve ir tuo, kad trylika metų iš-

¹ „Metų“ leidėjas ir vertėjas į vokiečių kalbą G. Neselma- nas šį epizodą laiko „savo rūsies originaliu gyvulių epu“ (G. H. F. Nesselman, Christian Donalitis, Litauische Dichtun- gen... X psl.). Vargu ar tenka šiuo atveju taip toli siekti. Done- laitis alegorine pasakėčios forma mėgino, tur būt, pavaizduoti būrų lojalumą karaliui (prisiminkime jo pažiūras šiuo atžvilgiu), kartu pabrėždamas vietinių feodalų ydas.

tikimai šaltyšlavės nesusilaukė jokios pagarbos,— atsi-
liepia Enskys palyginimu apie savo briedkriaunį peilį,
kuris taip pat trylika metų „kaip ugnis baisi per mėsą
šokdavo kietą“, o dabar liko „kaip išdilusi delčia“, kaip
„nukumpęs vanago snapas“, ir kad reikią šio bried-
kriaunio lygiai taip pat verkti ir gedėti kaip ir šalty-
šiaus („Rudens gėrybės“, 513—547). Šiuo vykusiu hu-
moristiniu sugretinimu puikiai išreiškiama būrų panieka
šaltyšiaus veiklai, visiškai nuvertinami jo prisiskirtieji
nuopelnai.

Tačiau Donelaičio humoras dažniausiai reiškiasi
aštresne — ironijos forma. Poetas ir gyvenime mėgo
skaudžiai ironizuoti savo priešus. Ironijos sunkte per-
sunktos jo replikos — įrašai metrikų knygų bei separa-
cijos aktų paraštėse. Dauguma sąmojingų, aštrių ironiš-
kų replikų skiriama amtmonui Ruhigui. Pavyzdžiui:
„Koks tai apšviestas, daugiau negu angliškas protas!
Kas žino, ar Jupiteris ir jo sūnus Merkurijus, kuris pa-
saulį tūkstančius kartų aplėkė, taip nuodugnai pažino
žmogaus minčių audinį, kaip šiame amžiuje ponas Ru-
higas.“ Arba: „Ak, Prūsų karaliau! Jei tu būtum netu-
rėjęs amtmono Ruhigo karaliaus teisėms ginti, kaip tau
tada sektųsi? Kas žino, kokios nepaprastos įtakos šis
vyras yra turėjęs visiems tavo laimėjimams.“¹ Ši poeto
temperamento bei talento ypatybė paliko ryškius pėdsakus ir
„Metuose“. Savo ironijos ašmenis Donelaitis nu-
kreipia visų pirma būrų skriaudėjams — feodalams ir
jų samdiniams suniekinti. Poetas, pvz., ironiškai lygi-
na ponus su būrais šitokia proga: „Musės ir vabalai,
uodai su kaimene blusų mus jau vargint vėl pulkais visur

¹ Fr. Tetzner, Christian Donalitus. Aktenstuecke des Do-
nalitius. „Altpreussische Monatsschrift“, 1897, 327, 330 psl.

susirinko, ir ponus taip, kaip būrus, įgelt išsižiojo“ („Pavasario linksmybės“, 16—18). Reikia tik prisiminti to meto socialinius santykius, sieną, skyrusią ponus nuo baudžiauninkų, kad pajustumė visą šių paprastų eilučių taiklumą ir kandumą. Stiprų ironijos atspalvį turi ir „Metuose“ keletą kartų pakartojami drastiški prigimtinės ponų ir būrų lygybės vaizdai. Donelaitis savo ironija vienu mostu nuplėšia kaukę nuo poniškos šventeivystės, parodydamas, kad religija ponams tėra priedanga jų grobuoniškam gobšumui bei šykštumui paslėpti. Antai, dėl šilingo užmušęs Pričkų, amtsrotas „už išlaikymą skarbų Tėvemūs pasiskaito“, arba „kartais keikė taip, kad jo vaikai nusigando, o vėl kartais iš knygelių poterių imdams irgi dūsaudams, pas knygas aukštyn pažiūrėjo“ („Žiemos rūpesčiai“, 436; 440—442). Ironijos forma poetas atskleidžia dvaro samdinio pastumdėlišką padėtį, jo tuščias pastangas laviruoti tarp dvaro ir savo kaimynų — baudžiauninkų. Šaltyšius Pričkus skundžiasi: „Kad mane pons kampe tamsiam ir visą nupeštų, ale po tam šviėsoj kožnam vėl visą pagirtų, tai bent dūšiai taip skaudu nei sunku nebūtų. Ogi dabar... ir vaikpalaikiai jau man išsišiept pasidrąsin“ („Rudens gėrybės“, 496—500). Kandžios ironijos pagalba Donelaitis taip pat plaka ir būrų ydas — tinginiavimą, apsileidimą, girtuoklystę. Slunkius svajoja: „Ak, kad būt ilgiau žiema pas mus pasilikus ir kad vis miegot mums būtų sviete paskirta!“ („Pavasario linksmybės“, 422—423). Visa Slunkiaus filosofija apie reikalą taupyti sveikatą yra ištisinė ironija: tariamu ydos pagyrimu autorius pasiekia priešingo tikslo — jos suniekinimo.

Taigi ironija Donelaičio kūrinyje vaidina labai svarbų konstruktyvų vaidmenį. Ji rodo poeto pažiūrų platu-

mą ir progresyvumą. Ironija rodo, kad autorius giliai įžvelgia gyvenimo tikrovę ir nepaskęsta jos prieštaravimuose, o, priešingai, juos mato ir ieško iš jų išėities. Fr. Engelsas savo laiške M. Kautskai ypač teigiamai atsiliepia apie „subtilią ironiją“ pastarosios kūrinuose, liudijančią, kad „rašytoja valdo savo kūrinį“. ¹ Ironijos pagalba Donelaitis taip pat pakyla viršum savo kūrinio tematikos, valdo ją, vadinasi, supranta pavaizduotąją būklę, jos prieštaravimus, o tai — esminė sąlyga užimti teisingą poziciją tikrovės atžvilgiu.

Donelaičio ironija pereina į dar aštresnę komizmo formą — į satyrą, nukreiptą visų pirma prieš ponus, jų vietininkus bei visus kitus liaudies išnaudotojus ir skriaudėjus. Naudodamasis hiperbole, Donelaitis sukuria šaržą, karikatūrišką situaciją, būdingą to meto valstiečių baudžiauninkų galvosena, grubiam jų sąmoju. Pavyzdžiui, persivalgę ponai „pilvuodami sirgo, ik pas-kui jie perplyšo ir numirė baisiai“ („Pavasario linksmybės“, 225—226). Tokia pat satyra laikytinas ir jau minėtas ilgas pasakojimas apie ponišką kulinariją („Rudens gėrybės“, 267—324). Autorius būro lūpomis išjuokia ponų papročius ir valgius, ponu valgomus „vanagą juodą“, „rupuižes“ (taip būrai vadina austres) ir pan. Donelaitis piešia amtmono pagalbininką „žioplj Diksą“, kuris su kalaviju pajuostyje „nei dievaitis koks tarp būrų skiauturę rodo“. Arba: nuo įsiutusio vakmistro keiksmo neria šalin visa, kas gyva — paukščiai ir žvėrys. Poetas sąmoningai perdeda, hiperbolizuoja vaizdą, siekdamas parodyti dvaro atstovus kuo labiau niekinamoje šviesoje. „Sąmoningas paveikslo perdėjimas, jo užaštrini-

¹ Маркс и Энгельс о литературе, 133 psl.

mas,— nurodo drg. G. Malenkovas,— nepašalina tipiš-
kumo, bet pilniau atskleidžia ir pabrėžia jį¹. Ir Done-
laičio perdėjimai mums atskleidžia jo vaizduojamųjų
XVIII a. būrų tipiškus bruožus — panieką išnaudoto-
jams, šiurkštų, bet natūralų ir teisingą jų sąmojų.

Tačiau, antra vertus, negalima nepastebėti ir kai ku-
rių trūkumų bei aiškių prieštaravimų Donelaičio stiliuje.
Meno kūrinio forma yra sąlygojama jo turinio. Todėl
ideologiniai Donelaičio ribotumai ir prieštaravimai, ku-
rie pasireiškė ypač didaktinių pamokymų neatitikimu,
priešingumu gyvenimo tikrovei, atvaizduotai meniniuose
vaizduose, ryškiai pastebimi ir „Metų“ meninėje formo-
je. Žodinis vaizdingumas bei spalvingumas, stilistikos
turingumas žymiai sumenkėja, kai poetas pereina prie
didaktinių pamokymų, prie reakcinių pamokslininkiškų
išvadų. Net Donelaičiui taip būdingų vaizdinių veiksma-
žodžių žymiai mažiau randame „Metų“ moraluose, o kur
kas gausiau žmonių bei gamtos gyvenimo vaizduose.
Dar aiškiau šis skirtumas iškyla tropų atžvilgiu. Spal-
vingas epitetas moraluose susiaurėja iki keleto teigiamo-
neigiamo vertinimo sąvokų. Moraluose išnyksta vykę
palyginimai, įvedama su realistiniu siužetu ir vaizdavi-
mo būdu mažai besiderinanti alegorija. Satyrinė hiper-
bolė čia taip pat dažnai panaudojama ne tiek sociali-
niu, kiek moraliniu atžvilgiu ir netenka reikiamo aštru-
mo. Didaktiniams tikslams Donelaitis kartais be ato-
dairos aukoja ir tikroviškumą. Pavyzdžiui, pabrėždamas
būro Dočio palinkimą į degtinę, poetas sako, kad Dočys,
norėdamas daugiau grūdų parduoti, „kūlė taip, kad žė-
mė su visais daiktais virpėti pagavo“, ir sušunka: „Ak,

¹ G. Malenkovas. Ataskaitinis pranešimas partijos XIX
suvažiavimui, 1952, 67 psl.

kiek butų jis, taip dūkdams, jau pagadino, ak, kiek girių bei kalnų jis parmetė pernai!“ („Rudens gėrybės“, 652, 665—666). Tokio pobūdžio perdėjimai, kylą iš autoriaus konfesinių skrupulų, jau nieko bendro neturi su gyvenimo tikrove, o kartu ir stilistiniu atžvilgiu išsiskiria iš poemos turinio ir formos realistinės visumos, netenka komiškumo.

Be žodžio panaudojimo jo tiesiogine prasme, be žodžio panaudojimo perkeltine prasme (tropai), yra dar trečia literatūrinių-stilistinių priemonių grupė, būtent, priemonės kūrinio kalbos intonacijai sudaryti. Reikalas šiuo atveju liečia visų pirma autorinę, autoriaus pasakojamąją kalbą. Intonacijos reikalui tarnauja vadinaimosios figūros, o taip pat ir frazės konstrukcija apskritai.

Būtų klaidinga ieškoti „Metuose“ kokių nors eufoninių eksperimentų — garsinių sąskambių dėl pačių sąskambių, kaip tai mėgindavo daryti buržuaziniai estetai, kurie sumenkinančiai ir iškreiptai aiškindavo mūsų klasiko-realisto kūrybą. Sutelkti tam tikrus garsus kalboje daugiau, negu jie žodžiuose pasikartoja natūraliai, negalima, neiškreipiant minties ar neįvedant beprasmių garsų junginių. Dekadentinė „poezija“, paremta mėginimu kalbos funkciją praplėsti už minties ribų, paprastai virsta beprasmių žodžių bei garsų kratiniu, išreiškiančiu tik viena, būtent — galutinį buržuazijos išsigimimą. Aukoti žodžių prasmę ir jais reiškiamą mintį kažkokiam garsų sąskambiui, kaip savaimingam tikslui, — Donelaičiui buvo visiškai svetimas dalykas. Jeigu „Metuose“ ir pasitaiko tam tikro panašiai skambančių žodžių sugretinimo (pvz., „vargt ir verkt“, „baudžiava baudžia“, „rudenio rudo“), tai į tokius žodžių junginius visų pirma

tenka žiūrėti jų prasmės atžvilgiu, Donelaitis sinonimi-
nių ar bendrašaknių žodžių sugretinimu norėjo pabrėžti
prasminį turinį, išreikšti baudžiauninkų gyvenimo sun-
kumą. Tai nėra žodžių sugretinimas, „sąskambio“ dėlei.
Pačiuose išvestiniuose žodžiuose (baudžiava — iš baus-
ti) glūdi gilus prasmingumas, teisingas reiškinių įver-
tinimas jo pavadinimu.

Kalbant apie „Metų“ intonaciją, mums visų pirma
rūpi iškelti kai kurias autorinės kalbos ypatybes ir ypač
jos santykį su veikėjų kalba.

„Metuose“ konstatuojame ramų, lėtoką autoriaus pa-
sakojimo būdą. Nors gausūs dinaminiai veiksmazodžiai
pagyvina kalbą, tačiau leidimasis į detales, į išvardijimą,
gausūs epitetai, pagaliau siužetinės įtampos nebuvimas
sulėtina pasakojimo tempą. „Metai“ yra epinio pobūdžio
kūrinys. Autorius neskuba, tartum ritinte ritina sakinių
po sakinio. Jo sakiniai daugiausia vientisiniai, su gau-
siomis išskirtinėmis žodžių grupėmis bei dažniais pusda-
lyviais. Sudėtiniai sakiniai daugiausia sujungiamieji ir
tik retai — prijungiamieji; pastarieji paprastai išvysto
mintį augančia įtampa su sprendimu pabaigoje. Nors
ir nebūdami ilgi, Donelaičio sakiniai savo konstrukcija
dažniausia yra pritaikyti ramiam, tolydiniam minties
plaukimui išreikšti. „Metų“ autoriaus kalbos intonacija
išlieka pastovi per visą veikalą, nepaisant to, kokia
situacija būtų vaizduojama. Frazės struktūra nekinta,
pvz., aprašant Pričkaus mirtį ar maištingą Dočio elgesį
teisme. Tai siejasi su pasakojimo būdu: poetas ne piešia
jo akivaizdoje esantį reiškinį, o pasakoja apie tai, kas
buvo, arba kas iš seniau žinoma. Autorinė „Metų“ kal-
ba — pasakotojo kalba. Pasakotojas turi laiko perspekty-
vą tarp savęs ir įvykusio fakto. Todėl Donelaitis nesiple-

čia į detaly įvykio aprašinėjimą, viso jo proceso pavaizdavimą: jis pasitenkina keliais vaizdingais žodžiais ar frazėmis konstatavęs faktą. Jam svarbu tam tikro įvykio prasmė ir pasekmės, o ne jo proceso vaizdas. Todėl „Metų“ kalba visur išlieka ramaus, konstatuojamojo pobūdžio. Jos pobūdį žymiai sąlygoja ir klasikinė — hegzametrinė eilėdara.

Autorinei „Metų“ kalbai būdingos retorinės intonacinės priemonės. Ir šiuo atžvilgiu pasireiškia didaktinis poemos pobūdis. „Metuose“ randame įvairių rūšių figūrų: pakartojimų („Vislab, kas rudens biauzybėj numirė verkdams, vislab, kas ežere gyvendams peržiemavojo... vislab tuo pulkais išlindo vasarą sveikint“, „Pavasario linksmybės“, 9—10, 12), sušukimų („Ak jūs, vargdienėliai, jūs, nuogi nabagėliai!“ „Žiemos rūpesčiai“, 64), sušukimų-kreipimųsi („Tu, nenaudėli! kam spardai kumelio šonus?“ „Rudens gėrybės“, 124), klausimų-atsakymų („Ai, dėl ko ponus taip skaudžiai kankina ligos? Kodėl jų taip daug pirm česo giltinė suka? Todėl, kad jie, būriškus išjuokdami darbus, su griekais kasdien ir vis tingėdami penis“, „Vasaros darbai“, 36—39), antitezių („Pons šilkuos, o būrs šiauduos verkšlen pasislėpęs“, „Rudens gėrybės“, 444), laipsniavimų (žr. audėjų pagyrimą, 144 psl.), sakinio įtarpų („Šakos, ant kurių po lapais užgimė veislė ir lizdelyj nei lopšyj čypsėdama verkė ar apžėlusi jau po tam lakstydama juokės ir savo peną be momos skraidydama gaudė, tos vietelės jau visur taipo nusirėdė, kad jos nei žagarai sausi siūbuodami braška“ „Rudens gėrybės“, 39—44). Vis tai — retorinio pobūdžio figūros. Jos, be abejo, pagyvina Donelaičio pasakojimą, daro jį sugestyvesnį, pakelia jo

įtampą. Poetas tiesiogiai mėgsta kreiptis į skaitytoją (arba veikiau — į klausytoją) žodžiais: juk žinai, vei, mislyk tik, girdėjot ir pan. Tai teikia pasakojimui tam tikro emociingumo, intymumo.

Pasakotojo kalba epiniame veikale vaidina labai svarbų vaidmenį. Ji neša autoriaus požiūrį į reiškinius, duoda jų įvertinimą. Epiniame veikale yra dažnas reiškinys tai, kad pasakotojo kalba persunkia ir veikėjų kalbą, ją daugiau ar mažiau suniveliuoja, panaikina jos individualias savybes. Autorius pasakoja apie žmones, lyg pats būtų jų tarpe, kalbėtų jų kalba. Tokia tendencija paversti ir veikėjų kalbą autorine kalba labai ryški „Metuose“. Visa poema iš tikrųjų parašyta viénoda pasakotojo-autoriaus kalba, nepaisant to, kad joje faktiškai daugiau kalba veikėjai, o ne pats autorius. Donelaitis visiškai suniveliuoja veikėjų kalbą, pats pasakoja už kiekvieną iš jų. Jeigu nebūtų pasakyta, kas pradėjo kalbėti („...tarė Pričkus“, „...tarė Lauras, ant kumpos lazdos pasirėmęs“ ir pan.), mes vargiai nustatytume veikėjo asmenį. Tiesa, randame tam tikrų tematinių skir-tumų veikėjų kalbose (pvz., Pričkus daugiau duoda ūkiškų patarimų, Selmas — moralinių pamokymų), tačiau daugeliu atvejų tos būrų kalbos visiškai suvienodėja, ir atsiranda vietų „Metuose“, kur, autoriui ar nurašinėto-jams praleidus kabutes, gavosi tikra painiava: neaišku, kas kalba — autorius, ar kūrinio veikėjas. Pvz., „Vasaros darbai“ prasideda Pričkaus sveikinimu, toliau (12—45) kalba tarsi autorius, nes kabutėmis neišskirta, o Lauras reaguoja į tai, kaip į Pričkaus kalbą (45). Tokių neaišk-kių vietų „Metuose“ yra ir daugiau, ką jau nurodėme, kalbėdami apie kompoziciją bei siužetą.

Ši „Metų“ ypatybė išplaukia taip pat iš didaktinės autoriaus tendencijos. Donelaitis visų veikėjų kalbomis siekia vieno tikslo — pamokyti, todėl jos visos ir išeina autorinės. Poetas sąmoningai nė nebando individualizuoti veikėjų kalbos. Tuo būdu jis atsisako labai svarbios veikėjų charakteriui, tipiškumui išreikšti priemonės. Veikėjams nors ir vienodai kalbant, žinoma, negali neišryškėti jų socialinė padėtis, pagrindiniai psichologiniai bruožai, tačiau jų charakterių nepilnumas, be abejo, žymia dalimi priklauso ir nuo neindividualizuotos kalbos. Geriau išskirti savo veikėjams Donelaitis griebiasi tokios priemonės, kaip charakterizuojančios pavardės. Beveik visos „Metų“ veikėjų pavardės yra veikiau pravardės, pritaikytos pagrindiniam veikėjo charakterio bruožui nusakyti. Pavyzdžiui, Slunkius (tinginys), Bleberis (plepys, blebenti — niekus taukšti), Šnairuks (šnairas), Kurpiūns („pilvots kurpiūns, vyriausias pakamorė“...), Daugkalba („dumčius Daugkalba, tasai balamūtas“...) ir kt.¹ Nors tai yra taip pat veikėjų charakterizavimo būdas, tačiau jis toli gražu neatsveria, o juo labiau neatstoja individualizuotos veikėjų kalbos.

Veikėjų kalbos neindividualizuotumas yra Donelaičio duoklė jo gyvenamo laikotarpio literatūrinei tradicijai — klasicizmo metodui ir stiliui. Tuometiniuose literatūros kūriniuose, kaip žinome, nors ir būdavo mėginama vaizduoti „žemojo luomo“ atstovus, tačiau jie, paprastai, kalbėdavo aristokratų kalbinio žargono stiliumi — vienoda, dirbtine kalba. Tokie „veikėjai“-sche-

¹ Ši Donelaičio polinkį rodo ir jo pastabos separacijos bylos aktų paraštėse. Antai, matininką Neubauerį jis „ištaiso“: vietoje Neubauer — Schlechtbauer.

mos neatitiko nei tų, kurių drabužiais buvo aprenkti, nei tų, kurių stiliumi kalbėjo. „Metai“ šiuo atžvilgiu, nors ir turėdami literatūrinės tradicijos pėdsakų, žymiai prašoka tą tradiciją, nes Donelaitis pats rašo liaudies kalba, jos stiliumi. „Metų“ autorinė kalba žymia dalimi sutampa su veikėjų kalba ne todėl, kad pastarųjų kalba ir stilius būtų nenatūraliai pritraukiami prie autorinės kalbos, o todėl, kad autorinė kalba nusileidžia iki pačių liaudinės kalbos gelmių. Štai kodėl „Metuose“ mes nejaučiame skirtumo tarp autorinės ir veikėjų kalbos, kaip didelio trūkumo. Nors ir neindividualizuota, „Metų“ veikėjų kalba — tikra, nuoširdi, liaudiška. Ir jeigu „Metuose“ pagrindiniu veikėju laikysime ne atskirus, epizodiškai pasirodančius būrus, o liaudį kaip tokią, tai ji kalba čia iš tikrųjų savo kalba.

Tiek autorinę, tiek veikėjų kalbą „Metuose“ žymiai sąlygoja klasikinė-hegzametrinė eilėdara.¹ Ši eilėdara, kaip žinome, apskritai geriau tinka ramiam epiniam pasakojimui apie būtus įvykius; ji varžo emocinius prasi-veržimus, kurie, paprastai, sukelia pasikeitimus ir frazės struktūroje. Todėl sunku šia eilėdara parašytame kūrinyje tiek individualizuoti veikėjų kalbą, tiek ir pereiti prie tiesioginio dabartyje vykstančių dinamiškų įvykių vaizdavimo. Griežtai sąlygodama eilutės pėdų skaičių bei ritmą, hegzametrinė eilėdara įneša specifinį lėtą tempą, frazės struktūrinį vienodumą, verčia taikytis prie kirčio vietos eilutėje.

Pasirinkęs hegzametrinę eilėdaros formą, Donelaitis susidūrė su dideliais sunkumais taikydamas ją lietuvių

¹ Šiame darbe neliečiamas „Metų“ hegzometro klausimas, kadangi šiuo klausimu yra platus nagrinėjimas — M. Ročkos kandidatinė disertacija „Donelaičio eilėdara“. VVU rankraštynas, 21.

kalbai. Hegzametro apvaldymo laipsnis net leidžia iš dalies nustatyti Donelaičio kūrybinių parašymo eilę. Antai, pasakėčios rašytos aiškiai silpniau valdytu hegzametru. Jose dar randame visai nepavykusių — nehegzametri- nių eilučių, ko „Metuose“ jau beveik nepasitaiko. Tačiau jei „Metuose“ hegzametrinė eilutė pėdų skaičiaus at- žvilgiu išlaikoma (išskyrus vieną kitą atveją, kuris ga- lėjo atsirasti ir dėl perrašinėtojo praleidimų), tai Done- laičiui nebuvo įmanoma prisilaikyti kitų šios eilėdaros reikalavimų. Donelaitis, supratęs, kad metrika priklauso nuo kalbos struktūros bei poezijai keliamų reikalavimų, smarkiai nukrypo nuo klasikinio hegzametro taisyklių, savotiškai sudemokratino šią eilėdarą, padarė „Metų“ hegzametrą prieinamesnį platesniam skaitytojui.

„Metų“ autorius perėjo nuo metrinės prie toninės eilėdaros pagrindo. Kaip toninėje eilėdaroje, taip ir Do- nelaičio hegzametre pėdos susidaro nepriklausomai nuo skiemenų ilgumo ar trumpumo, o nuo vieno kirčiuoto skiemens iki kito, nesvarbu, kiek ir kokių skiemenų būtų tame tarpe. Tuo būdu ritmas „Metuose“ tapatinamas su žodžių kirčiu. Ši pagrindinė aplinkybė apsprendžia ir kitus Donelaičio nukrypimus nuo klasikinio hegz- ametro reikalavimų, ir tai, žinoma, tik pagilina dvilypu- mą „Metų“ eilėdaroje. Iš vienos pusės, Donelaitis sten- giasi rašyti kirčiavimu pagrįsta eilėdara, o iš kitos — siekia patenkinti pagrindinius klasikinės eilėdaros rei- kalavimus. Įtempto darbo bei lietuvių kalbos ypatybių dėka jam pavyksta prisilaikyti kai kurių hegzametro tai- syklių: „Metų“ eilutė visada susideda iš 6 pėdų, penktoji eilutės pėda — dažniausiai daktilis, paskutinė eilutės pė- da — beveik visada iš 2-jų skiemenų, triskiemenės pėdos

koncentruojamos į eilutės pradžią. Šie sutapimai su antikinės eilėdaros taisyklėmis daro „Metų“ eilėdarą hegzametrine savo vyraujančia struktūra. Tačiau, iš kitos pusės, klasikiniu požiūriu taisyklingų eilučių poemoje terandame vos 20%, o klasikiniu atžvilgiu netaisyklingų daktilinių pėdų „Metuose“ yra apie 60%. Donelaitis, atrodo, mažai kreipė į tai dėmesio.

Nekreipė Donelaitis dėmesio ir į cezūrą. Cezūros vieta „Metų“ eilutėse ne visuomet lengvai nustatoma, o daug kur neatitinka klasikinės cezūros vietos.

Kaip matome, Donelaitis, nors ir pasirinkęs klasikinę eilėdarą, žymiai, tiesiog esminiu būdu, nukrypsta nuo pagrindinių jos reikalavimų, padaro ją, kiek tik galima, labiau prieinamą liaudies skaitytojui. Ypač šiuo atžvilgiu tenka pabrėžti metrinio kirčio sutapatinimą su natūraliu žodžio kirčiu, perėjimą nuo metrinės prie toninės eilėdaros pagrindo. Tik šiuo būdu ir buvo įmanoma Donelaičiui rašyti hegzametru. Šis kirčių sutapatinimas padarė „Metų“ hegzametrą ryškų ritmikos atžvilgiu, o dviskiemenių pėdų vyravimas — aiškų, palyginti lengvai paskaitomą. Liaudies kalba — Donelaičio kalbos šaltinis, poeto demokratiškumas teigiama prasme sąlygojo ir „Metų“ hegzametrą, leido pritaikyti jį, kiek tai buvo galima, liaudiškam poemos turiniui išreikšti.

Kaip matome, nagrinėjant kalbines bei stilistines „Metų“ ypatybes, išryškėja ypač du svarbūs momentai, būtent: visų pirma, Donelaičio kūrinio kalbos liaudiškumas, žodyno turtingumas, vaizdingumas — ypatybės, išplaukiančios iš puikaus liaudies kalbos mokėjimo, iš poeto sugebėjimo plačiai naudotis neišsemiamu liaudinės kalbos žodynu; ir antra, tai įtemptos kūrybinės poeto

pastangos atrinkti reikiamą kalbinę medžiagą, surasti kuo tinkamiausią žodį bei išsireiškimą, tipiškiau charakterizuojantį vaizduojamus žmones ar reiškinius. Šios pastangos matyti tiek betarpiškai iš Donelaičio kūrybinės laboratorijos faktų, tiek ir iš „Metų“ kalbos analizės. Visa tai aiškiai rodo, kad Donelaitis teisingai suprato rašytojo darbą meno kūrinio kalbos bei meninės išraiškos srityje.

„METŲ“ ORIGINALUMAS

Kaip rodo „Metų“ idėjinio-tematinio turinio ir meninių-stilistinių ypatybių analizė, Donelaičio poema turi kai kurių XVIII a. klasicistinei literatūrai būdingų bruožų. Turėdami galvoje istoriškai sąlygojamą autoriaus ideologinį ribotumą, „Metuose“ randame tokius su klasicistine literatūra susijusius bruožus, kaip didaktinę tendenciją, veikėjų schematiškumą, pagaliau klasiikinę-hegzametrinę eilėdarą. Tačiau apskritai „Metai“ savo realistiniu pobūdžiu, savo liaudiškumu, meistriškai panaudota liaudine kalba ryškiai išsiskiria iš XVIII a. klasicistinės literatūros, kas rodo didelį poemos originalumą, savitą kūrybinį Donelaičio kelią. Donelaičio „Metų“ iš tikrųjų negalima siekti su jokia literatūrine srove ar mokykla. Jo „mokykla“, kaip nurodėme, buvo pati gyvenimo tikrovė. Poeto kilmė iš liaudies, jo betarpiška turtinga gyvenimo patirtis,— štai kas sudarė pagrindą „Metams“ — savitam, realistiniam kūriniiui — atsirasti.

Tiesa, Donelaitis nebuvo bemokslis liaudies dainius. Savo mokymosi metais Karaliaučiuje jis turėjo progos ir galėjo susidurti su įvairiais literatūros reiškiniiais. Donelaitis, kaip yra žinoma, mokėjo eilę svetimų kalbų. Jis studijavo antikos klasikus ir mėgo juos, ką rodo

poeto užrašuose bei laiškuose sutinkamos citatos ir aforizmai. Gali todėl pagrįstai kilti klausimas, ar nebūta vis dėlto kai kurių literatūrinių įtakų Donelaičiui, ar jis nepasiekė vienu kitu žinomu jo laikais autoriumi — klasikumu ar amžininku.

Šis — „Metų“ originalumo siauresne prasme — klausimas buvo labai įvairiai ir prieštaringai sprendžiamas. Tikriau — ne sprendžiamas, o spėliojamas, nes šiuo klausimu nėra pasirodę nė vieno tyrinėjamojo pobūdžio darbo; buvo pasitenkinama plikais konstatavimais. „Metai“ visų pirma buvo mėginami sieti su jų parašymo laiku garsėjusiais anglų poeto Džeimso Tomsono „Metų laikais“, su prancūzų poeto Sen-Lambero to paties pavadinimo kūrinium, pagaliau su vokiečių poeto Kleisto „Pavasariu“ ir pan. Taip pat „Metai“ buvo mėginami laikyti Hesiodo „Darbų ir dienų“ ar Vergilijaus „Georgikų“ sekimu. Kaipgi šiuo atžvilgiu yra iš tikrųjų?

Reikia pasakyti, kad pirmieji „Metų“ recenzentai, vertėjai ar tyrinėtojai, geriau orientuodamiesi dar neseno laikotarpio literatūros faktoose, neigė kokias nors amžininkų poetų įtakas „Metams“, o taip pat atsargiai ir kritiškai atsiliepdavo apie antikos klasikų sekimą. Antai, J. Pencelis, recenzuodamas L. Rėzos „Metų“ leidimą, pabrėžė, kad Donelaičio kūrinys „turi originalumo antspaudą“, kad jame nieko nėra paimto iš svetimų literatūrų; dėl Tomsono „gali būti įrodyta, kad jo mūsų poetas niekuomet neskaitė“. Lyginti Donelaitį su Tomsonu, anot recenzento, galima „taip pat tikrai ir vykusiai, kaip Mahabharatos dainių su Homeru...“ Taip pat ir „Hesiodas negalėjo jam patarnauti pirmavaizdžiu“.¹

¹ „Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung“, 1818 m. rugpj. mėn. nr. Cit. iš „Atheneum“, 1938, IX t., 2 sąs., 21—22 psl.

L. Pasargė, davęs palyginti gerą, bent žymiai geresnį negu L. Rėzos, „Metų“ vertimą į vokiečių kalbą, taip pat buvo tos nuomonės, kad esąs klausimas, ar Donelaitis iš viso žinojęs apie Tomsono „Metų laikus“, kad būrų poetas nieko kito neturėjęs pavyzdžiu, kaip tik savo krašto žmonių ir gamtos gyvenimą. „Metai“ taip pat nieko neturį bendro su tuo metu paplitusiais vokiečių literatūroje idiliniais eilėraščiais, persunktais dirbtinumo ir sentimentalumo. Kai dėl antikos, tai esąs kiek jaučiamas „Metų“ panašumas su Hesiodo, Teokrito ir Vergilijaus bukolikomis bei idilėmis, tačiau tai liečią bendrą aprašymo paprastumą, natūralumą, „antikinę dvasią“ apskritai; apie sekimą, žinoma, negalį būti kalbos.¹ Donelaičio gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas Fr. Tecneris nurodo, kad Donelaitis apie Tomsono kūrinį studentaudamas bus, be abejo, girdėjęs, tačiau jo „keturios idilės visiškai skiriasi nuo Tomsono „Metų laikų“. Taip pat Kleisto „Pavasaris“ esąs „tolimas nuo mūsų poeto realistinio rašymo būdo“.² Tokia buvo susidariusi pradinė nuomonė „Metų“ literatūrinio originalumo klausimu.

Visai kitaip šis klausimas buvo sprendžiamas rašant apie „Metus“ buržuazinėje lietuvių spaudoje bei įvairiuose leidiniuose. Savo klasinių bei politinių interesų naudai buržuaziniai lietuvių literatūros istorikai stengėsi sumenkinti Donelaičio „Metų“ originalumą ir reikšmę, kalbėjo apie jo sekimą Tomsonu ir kitais Vakarų poetais. Nesant konkrečių įrodymų šiam teigimui paremti, buvo tenkinamasi paprastais melagingais konstatavimais. „Donelaičiui turėjo įtakos,—rašė buržuazinė

¹ L. Passarge. Christian Donalitus. Litauische Dichtungen..., 7—9 psl.

² Fr. Tetzner. Die Slawen in Deutschland, 1902, 54 psl.

spauda,— jo vienaamžiai, ar bent kai kurie iš jų, vieno-
dai su juo rašę: vokiečių Kleistas, prancūzų Delilis,
Sen-Lemberas, Rušė, Rossė ir, svarbiausia, anglų Džem-
sas Tomsonas“...¹ Tokių ir panašių „moksliškų teiginių“
buržuazinėje spaudoje galima rasti kiekvienu atveju, kai
tik buvo rašoma apie „Metus“. Tuo buvo siekiama at-
plėšti Donelaitį nuo jo tikrųjų — liaudinių — kūrybos iš-
takų, paversti tikroviškus jo poemos vaizdus knyginiais
skoliniais ir tuo sumenškinti jų pažintinę reikšmę bei
meninį poveikį skaitytojams.

Tarybinės santvarkos sąlygomis, išvertus „Metus“
į rusų kalbą ir ėmus rodytis Donelaičio poemos įverti-
nimams visasąjunginėje spaudoje, naujai keliamas ir
poemos originalumo klausimas. Donelaičio „Metai“, su-
silaukę plataus tarybinių skaitytojų susidomėjimo ir pri-
pažinimo, vertinami kaip ryškus, originalus, liaudiškas
kūrinys. Tai nurodo tarybinė literatūrinė kritika. Antai,
G. Šengeli, recenzuodamas „Metų“ vertimą į rusų kalbą,
pabrėžia, kad nors Hesiodas, Vergilijus daug davė Do-
nelaičiui, nors jam buvo žinomi amžininkų kūriniai, ta-
čiau „šių kūrinių turinys, tembras ir koloritas visiškai
kitokie negu Donelaičio „Metų“.²

Mūsų tarybinių literatūros mokslo darbuotojų užda-
vinys — ištirti „Metų“ originalumo klausimą konkrečių
faktų šviesoje, tuo duodant ryžtingą atkirtį buržuazinių
rašėivų iškraipymams ir pašalinant bet kokius spėlioja-
mojo pobūdžio teigimus šiuo atžvilgiu.

Nėra išlikusių jokių duomenų, rodančių, kokius kon-
krečiai rašytojus bei knygas Donelaitis mėgo ir skaitė;

¹ „Švietimo Darbas“, 1927, Nr. 1, 37—38 psl.

² Г. Шенгели. Донелайтис и его поэма, «Дружба наро-
дов», XVI, 1947, 236 psl.

mums žinomuose užrašuose bei pastabose poetas apie tai nieko neužsimena. Tačiau galima manyti, kad savo mokymosi Karaliaučiuje metais Donelaitis, domėdamasis literatūra ir mėgdamas ją, buvo susipažinęs su pagrindiniais literatūrinio gyvenimo reiškiniiais bei žymesniųjų amžininkų kūryba. Taip pat reikia manyti, kad jam arčiausiai buvo pažįstami vokiečių literatūros faktai bei reiškiniai. Vargu ar Donelaitis, be graikų, lotynų ir vokiečių kalbos, bus dar mokėjęs kurią kitą Vakarų Europos kalbą. Anglų kalbos jis tikrai nemokėjo, o dėl mokėjimo prancūzų kalbos, apie kurią užsimena L. Rėza, konkrečių įrodymų neturime. Todėl su anglų ar prancūzų autoriais (Tomsonu, Sen-Lamberu) jis galėjo susipažinti tik atsiradus jų kūrinių vertimams į vokiečių kalbą. Kas kita, žinoma, pagrindinės vokiečių literatūros tendencijos — jas Donelaitis galėjo tuo laiku ir betarpiškai sekti.

Vokiečių literatūra XVIII a. pirmojoje pusėje tolydžio vis labiau atspindėjo naujuosius socialinius santykius, naujosios, besiformuojančios klasės — buržuazijos — ideologiją bei nuotaikas. Nors ir stipriai veikiama šviečiamųjų idėjų, vokiečių buržuazija vis dėlto toli gražu nepasiekė Didro, Helvecijaus materializmo bei karingojo prancūzų ateizmo lygio. Tuo kaip tik ir reiškėsi ekonominis bei politinis silpnumas vokiečių buržuazijos, kurios „smulkmeniški interesai niekuomet nesugebėjo išsivystyti ligi bendrų nacionalinių klasės interesų“. ¹ Vokiečių buržuazija, būdama neryški kaip klasė, buvo labai ribota ir savo ideologija. Todėl ir to meto vokiečių literatūra naujo reiškiniaus, būtent, kylančios buržuazijos

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, IV т., 174 псл.

interesus bei jos kovos prieš tebevyraujančią feodalinę santvarką nuotaikas, atspindėjo labai neaiškiai ir bailiai. Tiesa, buržuazijos nuotaikas reiškiančioje literatūroje, šalia kompromisinių, randame jau ir radikalesnių tendencijų, tačiau jos palieka sporadiškos, tarsi nuvysta feodalizmo priespaudoje.

Naujosios nuotaikos vokiečių literatūroje pasireiškė visų pirma kova už tematikos praplėtimą, už gamtos ir kaimo buities vaizdavimą, prieš literatūros tematinį siaurumą, apsiribojimą vien dvaro gyvenimo aprašinėjimu. Formos srityje vyko kova už paprastumą, už literatūros kūrinio kalbos suprantamumą platesniems sluoksniams, prieš dvaro literatūros dirbtinumą, manieringumą, kalbinį žargoną. Vadinasi, literatūroje reiškėsi demokratizmo tendencijos, posūkis į realizmą. Tačiau tai nebuvo aiškus ir griežtas posūkis. Priešingai, dauguma to meto vokiečių poetų, kilę iš feodalų sluoksnių ir susiję su dvaru, tik labai pamažu ir neryžtingai orientavosi nauja linkme, ėmėsi vaizduoti naujuosius gyvenimo reiškinius, o bendras vokiečių buržuazijos silpnumas ribojo ir iš jos tarpo kilusių rašytojų ideologiją. Tačiau naujosios, progresyvios tendencijos vis dėlto smelkėsi pro oficialiosios tradicinės literatūros varžtus.

Šios progresyvios tendencijos ėmė reikštis literatūros „natūralumo“, „artimumo gamtai“ šūkais. Literatūra turinti būti ne dvaro pramoga, o auklėjimo priemonė, todėl — suprantama, paprasta, santūri. Už šią kryptį kovojo ypač Leipcigo universiteto profesorius ir rašytojas J. K. Gotšedas (1700—1766), pabrėždamas „sveiką nuovoką“ literatūroje ir kritikuodamas nežabotą, subjektyvią fantastiką. Poetas Gotšedui — tribūnas, auklėtojas, kuriam kūrinio idėja — visų pirma. Pagrindinis lite-

ratūros objektas, Gotšedo manymu,— žmogus, ne peizažas.¹ Nepaisant šių savo progresyvių pažiūrų, Gotšedas jokios kovos prieš feodalizmą nepropagavo ir pats rašė odes dvarui. Tai būdinga daugumai to meto vokiečių poetų, reiškusių silpnos buržuazijos opoziciją. Tačiau mums reikšmingos jų progresyvosios idėjos. Donelaičio mokslo ir studijų metais (XVIII a. 30—40-ais m.) vyko ilga literatūrinė polemika tarp Gotšedo ir ciurichiečių poetų (Bodmero, Brailingerio). Gotšedas savo veikale „Kritikinės vokiečių poetikos apmatai“ (1730) per daug pasidavė klasikinio meno taisyklėms, tuo varžydamas poeto kūrybinį išradingumą ir laisvę. Ciurichiečiai, remdamiesi Šekspyru ir Miltonu, stojo už fantazijos laisvę, gamtos aprašymų reikalą literatūroje. Ši polemika, trukusi 10 metų, sukėlė platų atgarsį. Be abejo, ji negalėjo likti nežinoma visą tą laiką Karaliaučiuje besimokiusiam Donelaičiui. Vokiečių literatūroje stiprėjo gamtinė tematika, buvo mėginama vaizduoti kaimo buitį, per idilę pamažu einama ligi realistinio pobūdžio pasakėčios. Antai, B. H. Brokes (1680—1747) vienas pirmųjų įveda savarankišką gamtinę tematiką į vokiečių poeziją. Jis pirmą kartą išverčia į vokiečių kalbą jau plačiai išgarsėjusią Tomsono gamtinę poemą „Metų laikai“ (1745), padariusią nemažą poveikio naujosioms tendencijoms vokiečių literatūroje stiprėti. Čia suminėtina ir A. Halerio (1708—1777) aprašomoji poezija, ypač jo „Alpės“, kur apdainuojama kalnų gamta, kalniečių darbai, jų aukšta moralė ir pan. Anakreontinės nuotaikos poetas F. Hagedornas (1708—1754) moralizuojančiame eilėraštyje „Kaimo džiaugsmas“ (1750) iškelia kaimo gamtos gro-

¹ Žr. A. Biese. Deutsche Literaturgeschichte, I, 1923, 445—479 psl.

žį, sveiko, natūralaus kaimiečių gyvenimo džiaugsmą. Bendrųjų tendencijų, o taip pat Tomsono veikiamas, poetas E. Chr. Kleistas (1715—1759) irgi užsimoja parašyti didelę poemą „Kaimo džiaugsmai“ keturių metų laikų cikle, tačiau parašo tik „Pavasari“ (1749). F. G. Klopštokas (1724—1803) taip pat rašo „Žiemos džiaugsmus“ (1750), Ch. M. Vylandas (1733—1813) poemą „Pavasaris“ (1752).

Tačiau reikia pabrėžti, kad ši gamtinė-moralizuojamoji poezija, nors ir turėdama, lyginant su dvaro poezija, demokratiškus, progresyvių elementų, neprašoko idilės žanro rėmų. Kaimo buitį buvo aprašoma dažniausiai aristokratiškai nusiteikusių pašalinio stebėtojo akimis, nematant joje jokių klasių kovos ar socialinio antagonizmo momentų. Gamta ir valstiečių buitį buvo perdėm idealizuojama, iškraipoma. Šiuo atžvilgiu žingsnį į priekį padarė Ch. F. Gelertas (1715—1769). Šis neturtingo kaimo pastorius sūnus, prasimušęs iki profesoriaus Leipcigo universitete (nuo 1743 m.), išgarsėjo savo pasakėčiomis, kurių vien 1746—1748 m. laikotarpiu išėjo 4 leidimai. Jo pasakėčios, kaip „Istorija apie valsietį ir amtmoną“, „Kūlikas“ ir kt., plačiai buvo žinomos ir Rytų Prūsijoje. Ypač didelį įspūdį darė retas tam laikui Gelerčio kalbos paprastumas bei turtingumas. Savo ideologija Gelertas vis dėlto nepakilo iki tokių jo amžininkų, smulkiosios buržuazijos sluoksnių nuotaikų reiškėjų, kaip satyriko Rabenerio (1714—1771), davusio ryškią feodalizmo, feodalų moralinio supuvimo kritiką, arba G. Lesingo (1729—1781), kurio asmenyje šviečiamasis sąjūdis Vokietijoje buvo pasiekęs savo kulminacinį tašką.

Jau ši trumpa XVIII a. pirmosios pusės vokiečių literatūros reiškinių apžvalga rodo, kad Donelaičio „Metai“ kai kuriais atžvilgiais nebuvo atsitiktinis dalykas. „Metai“, kaip matome, derinasi su tuometinėmis vokiečių literatūros tendencijomis. Gamtinės tematikos gaušumas, siužetinis keturių metų laikų ciklas, didaktinė kryptis, — visa tai „Metus“ sieja su to laiko naujaisiais vokiečių literatūros reiškiniais. Tačiau vienas dalykas yra bendroji, Donelaičio kūrybą sugestionavusi, literatūrinė kryptis, o kitas dalykas — tiesioginės įtakos ar sekimas.

Kiek gi iš tikrųjų yra tiesos tvirtinimuose, kad Donelaitis betarpiškai sekęs vyraujančiu to meto gamtinės tematikos atstovu Tomsonu ar šio įtakoje rašiusiu Sen-Lamberu, o taip pat vokiečių Kleistu bei kitais šios krypties rašytojais? Panagrinėkime šį klausimą faktinių duomenų ir kai kurių sugretinimų šviesoje.

Džeimsas Tomsonas (James Thomson, 1700—1748), anglų pastoriaus sūnus, studijavęs Edinburgo universitete teologiją, o po to visą laiką buvęs dvaro mokytoju Londone, 1726—1728 m. atskiromis dalimis išleido tris gamtines poemas: „Žiemą“, „Vasarą“ ir „Pavasari“. Poemos, ypač „Žiema“, susilaukė pasisekimo, ir autorius 1730 m. jas pakartotinai išleido bendru „Metų laikų“ („The seasons“) pavadinimu, pridėdamas ir ketvirtą poemą „Ruduo“. Veikalas, kaip naujas tuo metu tiek savo gamtine tematika, tiek palyginti turtinga kalba, sukėlė atgarsį ne tik Anglijoje, bet ir Vokietijoje bei Prancūzijoje. Donelaičiui gyvam tebesant, pasirodė du šio kūrinio vertimai į vokiečių kalbą: jau minėtasis B. H. Brokes (Hamburge, 1745 m.) ir Toblerio (Ciuriche, 1766—1769 m.) vertimas. Pirmasis vertimas ne-

buvo kiek plačiau žinomas; net neaišku, ar jis iš viso buvo išspausdintas. Plito antrasis vertimas, pakartotinai išspausdintas 1781 m. Taigi, yra tvirto pagrindo manyti, kad Donelaitis, gyvendamas toli nuo didesnių kultūrinių centrų, Tomsono „Metų laikų“ visiškai nebuvo matęs, o tiktai daugiau ar mažiau apie juos girdėjęs.

Skaitant Tomsono kūrinį, gali pirmu požiūriu kristi į akis kai kurios paralelės su Donelaičio „Metais“, pvz., vaizdavimas pasikeitimų gamtoje, kaip saulės veikimo rezultato, paukščių aprašymai (lakštingala), vilkų epizodas „Žiemoje“, o taip pat įvairūs patarimai (meškeriotojams) bei pamokymai ir pan. Tačiau šitie panašumai atsiranda dėl aprašomųjų objektų tapatumo, o pamokymai bei didaktika, kaip matėme, buvo bendra to amžiaus literatūrinė tendencija. Iš tikrųjų Tomsono kūrinio pobūdis nieko bendra neturi su Donelaičio „Metais“.

Visų pirma, Tomsono poemos pagrindinis veikėjas yra į kaimą vasaroti atvykęs aristokratas-miestelėnas, išnaudotojiškų valdančiųjų klasių atstovas. Pastabiai ir jautriai jis gėrasi gamta, tačiau kaimo visiškai nepažįsta. Jis nepastebi ar nenori pastebėti jokių socialinio antagonizmo, išnaudojimo reiškinių kaime. Kaimas jam — idilė. Tuo metu, kai Anglijos valstiečiai ir manufaktūrinės pramonės darbininkai buvo žiauriausiai išnaudojami, Tomsonas savo poemoje sušunka: „Laiminga Anglija, po kurią išdidžiai vaikšto jėgas teikianti laisvė ir laisvai, netaupančiomis rankomis beria perteklių net tolimiausioms trobelėms“ („Vasara“, 1441—1444). Veikėjas-pasakotojas atvyksta pavasarį į kaimą iš „dūmuose skęstančio“ miesto, norėdamas „be rūpesčių paslankioti po rasotus laukus“. Jis nuo kalvos mato artoją, kuris atsiveda „linksmus jaučius“ ir aria, vyturėlių linksmi-

ñamas, o šalia „su balta prijuoste žingsniuoją laimiñgas sėjėjas“. Tokie pat idiliški šienapiūtės bei avių kirpimo epizodai. Tarpai tarp šių epizodų plačiai užpildomi statišku gamtos aprašinėjimu, sentimentaliais himnais saulei ir kaimo buičiai. Didelę ilgos (iš viso 5534 eilučių) Tomsono poemos dalį užima pasakojimai apie aukso amžių, apie biblinį tvaną, pasakojimai apie egzotinių kraštų (nuo poliaus iki tropikų) gamtos reiškinius ir pan. Tomsono poemoje randame vienintelį skurdo epizodą: per rugiapiūtę jauna elgeta Lavinija renka varpas turtingo dvarininko laukuose; pastarasis susidomi gražuole, ir kai pasirodo, kad Lavinija yra ne „žemos“, o iš tikrųjų aristokratų kilmės, ją veda... Rudenį veikėjas išvyksta atgal į miestą ir apie žiemą kaime rašo jau prisiminimų būdu. Tokie yra pagrindiniai Tomsono „Metų laikų“ motyvai.

Jau iš šio trumpo aptarimo matyti, ko vertos kalbos apie tariamą betarpišką Tomsono „Metų laikų“ įtaką Donelaičio kūrybai. Ką bendra turi suminėtieji šio kūrinio pagrindiniai motyvai, jų pobūdis, su Donelaičio „Metais“? Tomsonas visą dėmesį skiria gamtai aprašinėti ir su ja susijusiems savo teoriniams samprotavimams išsakyti, o valstiečius ir jų buitį paliečia tik probėgomis, tuo tarpu Donelaičio poemos tikslas, kaip rodo jau pačios „Metų“ dalių antraštės, yra „darbai“, „rūpesčiai“; valstiečių baudžiauninkų buitis „Metuose“ susilaukia pagrindinio autoriaus dėmesio, o gamtos reiškiniai yra tik savotiškas fonas, akompanimentas pirmiesiems. Tomsonas, tarnaudamas valdančiųjų interesams, idiliškai vaizduoja valstiečių buitį, be jokio skurdo, kaip valstiečių ekonominio išnaudojimo ir socialinio pavergimo pasėkos, be jokio klasinio antagonizmo ir klasių

KRISTIJONAS
DONELAITIS

RAŠTAI

1 9 5 0

VALST. GROŽINĖS LITERATŪROS LEIDYKLĀ

K. Donelaičio tarybinio „Raštų“ leidimo titulinis puslapis

kovos reiškinių, kurių į kapitalizmo vėžes įžengusios to meto Anglijos kaime buvo apsčiai. Tuo tarpu Donelaitis, nors ir būdamas ideologiškai ribotas, ryškiai atspindi socialinius ir klasinius prieštaravimus. Pagalčiau, jeigu Tomsonas, išskyrus realistinio vaizdavimo elementus gamtos aprašymuose, perdėm nukrypsta į XVIII a. klasicizmo tradiciją — į netikroviškus veikėjus (Lavinija — aristokratė kaimietės drabužiais), o lyrinėse digresijose atiduoda duoklę Anglijoje tuo metu plitusiai sentimentalizmui,— tai Donelaičio „Metuose“ vyrauja realistinis vaizdavimo būdas, valstiečių buitischia iškyla visu savo tikroviškumu. Esant šitokiems skirtumams tarp Tomsono ir Donelaičio kūrinų, apie kokias įtakas rimtai galima kalbėti? Naivu būtų ieškoti atskirų vietų panašumų, kai skirtingas pats kūrinų pobūdis. Tokiu formaliu „įtakų“ ieškojimu galėjo užsiimti tik buržuazinė kritika.

Pasiremddama ne tyrinėjimu ir akivaizdžių faktų iškelimu, o tik spėliojimais, faktų nutylėjimu ar iškraipymu, buržuazinė kritika užsimindavo ir apie galimą prancūzų poeto Sen-Lamberto įtaką Donelaičiui, juoba, kad šis poetas turėjęs „ryšių su Lietuva“ ir pan. Kreipkimės vėl į faktinius duomenis.

Sen-Lamberas (Jean François Marquis de Saint-Lambert, 1716—1803), gimęs Nancy, auklėtas jėzuitų, vėliau, kaip kariškis, pateko į karaliaus Stanislovo Augusto dvaro gvardiją, paskui gyveno Paryžiuje, tapdamas (nuo 1770 m.) Prancūzų akademijos nariu. Paveiktas Tomsono „Metų laikų“, Sen-Lamberas parašė poemą tokiu pat pavadinimu („Les saisons“). Ši poema prancūzų kalba pirmą kartą pasirodė 1769 m., taigi maždaug tuo laiku, kai Donelaitis jau kūrė savo „Me-

tus“. Pirmas poemos vertimas vokiečių kalba išėjo Leip-
cige 1771 m. Žinant nedidelius tuometinių knygų tira-
žus ir palyginti lėtą knygų kelią į skaitytojus, galima
tvirtinti, kad Donelaitis su šiuo tariamu savo sekimo
šaltiniu dar mažiau bus galėjęs susipažinti, kaip su
Tomsonu.

Tačiau nors ir būtų galėjęs mūsų poetas susipažinti
su Sen-Lambero „Metų laikais“, šis veikalas vargu ar
būtų jam padaręs kokio teigiamo įspūdžio; veikiau būtų
sukėlęs nustebimą ir pasipiktinimą. Užtenka atkreipti dė-
mesį į kūrinio įžangą, kur poetas išdėsto savo pažiūras
literatūros klausimais, kad pamatytume reakcinį, anti-
demokratišką Sen-Lambero nusistatymą, charakterizuo-
jantį ir jo veikalo pobūdį. Sen-Lamberas čia prisipa-
žįsta sąmoningai sekąs antikos autoriais, o ypač Tom-
sonu. Tačiau jeigu anglų poetas vaizduojąs gamtą ją
pažįstantiems skaitytojams, tai jis, Sen-Lamberas, turįs
tikslą „įkvėpti kilmingiesiems bei miestiečiams kaimo
ir gamtos meilę“. Tam reikalui būtina esą žymiai pa-
gražinti aprašomus dalykus. Nevaizduotini skurdūs, ne-
laimingi kaimiečiai, nes „jie neturi nei subtilių jausmų,
nei idėjų; jų papročiai nėra nekalti; godumas stumia
juos apgaudinėti; jų klastos yra tos rūšies, kaip silpnųjų
gamtos gyvių klastos. Turtingųjų žemininkų... papro-
čiai tinka vaizduoti; jie sukels reikiamus jausmus“.¹
Šias savo antiliaudines pažiūras Sen-Lamberas apri-
boja tik tuo, kad jis nerandąs įkvėpimo pačių didžiau-
sių aristokratų gyvenime, nes jų buitis platesnei visuo-
menei jau esanti nebesuprantama. Taigi, Sen-Lamberas
savo poemoje pasirodė kaip aktyvus reakcinių to meto

¹ Des Herrn von Saint-Lambert Jahreszeiten. Aus
Franzoesischen. Leipzig, 1771, XXVI psl.

prancūzų visuomenės sluoksnių ideologijos reiškėjas. Sieti jį su Donelaičiu galėjo tik buržuazinė kritika, savo klasinių interesų naudai užtušiodama klasių kovą ir skiepydama mintį, kad tolydžio pažangėjanti visuomenė yra vienalytė ir vieninga.

Gyvenimo tikrovė Sen-Lambero poemoje vos retkarčiais teprasiveržia, ir tai prieš autoriaus nusistatymą. Poemoje terandame vieną trumpą epizodą, kur vaizduojama, kaip fogto varomi žmonės taiso kelią ir kaip miršta išvargusi motina su naujagimiu. „O jūs, tironai — badas ir varge!“ — sušunka prancūzų poetas, pasekmes paversdamas priežastimis. Prisiminus Dočio repliką teisme, matyti, kiek Donelaitis pralenkia savo tariamąjį mokytoją. Sen-Lamberas plačiai vaizduoja, kaip ponas savo suvedžiotą kaimietę merginą Luizą išleidžia už dvaro tarno Luko, aprūpina jaunavedžius žeme ir iškelia jiems vestuvių puotą. Šią pono klastą autorius apdainuoja kaip geradarystę, kaip taurumo pavyzdį. Lyriškoje panegirikoje sodiečių buičiai poetas susižavėjęs sako, kad kaime „vyrauja švelni lygybė tarp tarno ir pono, meilė ir nekalta draugystė“ („Ruduo“). Ką tai turi bendro su griežtu ponų savivaliavimo ir jų gyvenimo būdo pasmerkimu, su būrų vargo ir išnaudojimo vaizdais Donelaičio „Metuose“?! Sen-Lambero gamtos aprašymuose gausu teorinių samprotavimų, antikinių, eklektiškai įterptų, epizodų ir vardų, tuščios retorikos. Jo kūrinys turiniu yra artimai susijęs su tuometine valdančiosios klasės literatūra, o kūrybiniu metodu — su XVIII a. klasicizmo epigonais. Jis visiškai svetimas Donelaičio kūrybai.

Donelaičio „Metus“ dar mėginama sieti su vokiečių ano laiko idiline-anakreontine poezija, konkrečiai nuro-

dant Kleisto „Pavasarij“ iš jo nebaigtos „Kaimo džiaugsmų“ poemos. Trumpai apžvelgsime ir šio kūrinio pasirodymo aplinkybes bei pobūdį.

E. Kleistas (Ewald Christian Kleist, 1715—1758), kilęs iš didikų šeimos Pomeranijoje, gimnaziją baigė Dancige ir studijavo teisę Karaliaučiuje (1731—1735 m.); paskui buvo aktyvios tarnybos karininkas (žuvo Septynerių metų kare). Kleisto „Pavasaris“, kilęs, kaip jis pats sakosi, iš gamtos stebėjimų laisvalaikio pasivaikščiojimų metu, pasirodė 1749 m. mažu, tik draugų rateliui skirtu, tiražu. Poema sukėlė susidomėjimą: 1750—1752 m. išėjo trys jos leidimai; pasirodė vertimų ir į kitas kalbas.

Rašydamas „Metus“, Donelaitis galėjo būti susipažinęs su Kleisto „Pavasariu“. Paviršutiniškai žiūrėdami, galėtume rasti vieną kitą gamtos vaizdavimo paralelę Kleisto ir Donelaičio poemose. Antai, Kleisto „lakštingalėlė, vengdama garbės, traukiasi į vienišą tankmę, apgaubtą medžių“, arba goštautas (tokia gėlė) pražysta vakare ir yra „paveikslas didžiųjų sielų, kurios ne kaip dienos didvyriai, nustebėlių būriu apsisiautę, o taurios dėl taurumo“¹, — visa tai primena Donelaičio lakštingalą, kuri, „kytriai pasislėpus“, „vis nei būrka, prastai viešėdama, čiauška“, bei pasipūtėlio Dikso palyginimą su kukliais būrais. Tačiau, kaip pabrėžėme, mums svarbu visų pirma kūrinių bendro pobūdžio panašumas, o ne atsitiktinės pasitaikančios paralelės; kai vaizduojami tie patys reiškiniai (šiuo atveju — gamta pavasarij), tokių paralelių visuomet pasitaikys. Tačiau iš esmės „Metai“ nieko bendro neturi su Kleisto „Pavasariu“, kaip idile

¹ Die saemtliche Werke des Herrn Ewald Christian von Kleist, Wien, 1789, II t., 156—157 psl.

tikra to žodžio prasme. Kleisto idilės turinį sudaro taip pat iš miesto atvykusio poeto svajonės gražią pavasario dieną gamtoje. Kleistas perdėm suidilina ne tik gamtą, bet ir kaimiečių buitį. „O trissyk palaiminta liaudie, be rūpesčių, pavydo ir išdidumo! Tavo gyvenimas slenka paslapčia, kaip upelis gėlynais!... Jie grožisi saulėtekio purpuru, lakštingalos daina; darbas pagardina jų valgį, jų kraujas lengvas kaip eteris...“ ir t. t. Tokiu stiliumi parašyta visa idilė. Ar reikia dar įrodinėti, kad ji nebuvo pavyzdžiu Donelaičiui? „Metai“ nėra „keturios idilės“, kaip juos laikė buržuazinė kritika, o realistinė poema, toli prašokusi savo meto vokiečių idilinę-ana-kreontinę poeziją.

Kaip matome iš pateiktųjų duomenų bei sugretinimų, mėginimai sieti Donelaičio „Metus“ su minėtais Tomsono, Sen-Lambero ar Kleisto kūriniais neturi jokio pagrindo ir tėra literatūros istorijos faktų iškraipymas.

Šitai tvirtindami, neketiname neigti bet kokią Donelaičio sąsają su kai kuriais jo meto literatūriniais reiškiniais, savo pobūdžiu artimesniais mūsų poeto kūrybai tiek tematikos, tiek kūrybinio metodo atžvilgiu. Kalbant apie kūrinius, kurie galėjo duoti šiokių ar tokių paskatų Donelaičiui, visų pirma prisimintinos Gelerto realistinio pobūdžio pasakėčios. Susilaukusios didelio pasisekimo, plačiai žinomos ir vakarinių lietuvių tarpe, jos galėjo daryti teigiamos įtakos Donelaičiui savo palyginti turtinga kalba, savo aiškia orientacija į realistinį tikrovės vaizdavimo būdą, savo suprantamumu liaudies skaitytojui. Galėtume nurodyti kai kurį „Metų“ ir Gelerto pasakėčių motyvų panašumą. Pavyzdžiui, jau minėto „Kūliko“, 1800 m. K. Milkės išversto į lietuvių kal-

bą, 19—21 posmuose šitaip aprašoma sunki dvaro pastumdėlio — šaltyšiaus padėtis:

Veik pons mane iškolioja
ir kartais kuone mušti šoka,
o veik man būrai apmaudą
šypsodami daryti moka.

Vis amtmons baras ant manęs,
kad būrus taip dažnai užstoju,
o būrai skundžias tarp savęs,
kad taip smarkiai prieš juos durnoju.

Kad juos nebaudi, juokiasi,—
kad baudi, dantimis tik griežia
ir karčiamoj bebūdami
nesvietiškai dar burną režia.¹

Panašų motyvą išvysto ir Donelaitis „Metuose“, vaizduodamas šaltyšių Pričkų ir taip pat atskleisdamas jo sunkią tarpinę padėtį — tarp ponų, kurie jį keikia ir „mušė per ausį“, ir tarp būrų, kurie jį „spiaudydami per paiką kumelį laiko“, o į baudžiamą pavarytas Slunkius buvo net „pešt ir mušt pasikėšęs“. Šis motyvų paralelizmas vis dėlto nerodo kokio nors tiesioginio sekimo; Donelaitis pats gyvenime matė daugelį tokių konkrečių pavyzdžių; Gelerto eilės galėjo tik jam padėti atkreipti daugiau dėmesio į tuos reiškinius. Kad „Metų“ autorius savaimingai ėjo savo užsibrėžtu, savitu literatūrinės kūrybos keliu, rodo ir ta aplinkybė, jog savo realistines pasakėčias jis pradėjo rašyti anksčiau, negu galėjo susipažinti su Gelerto kūryba.

Donelaitis buvo daugiau ar mažiau susijęs ir su artimiausia — Rytų Prūsijos — literatūrine aplinka. Kaip

¹ Ch. Mielke, Litauisch-deutsches und deutsch-litauisches Woerterbuch, 1800, 206 psl.

jau minėjome, „Metų“ autorius korespondavo ar palaikė betarpiškus ryšius su eile pastorių bei mokytojų, besidominčių lietuvių kalba ir literatūra. Du išlikę Donelaičio laišakai su lietuviškų eilių citatomis rodo kultūrinę-literatūrinę tų ryšių pobūdį. „Metų“ autoriui buvo žinomi pirmieji pasaulietinio turinio lietuviškieji eilėraščiai su jų nors ir nedrąsiais socialiniais-politiniais motyvais. Antai, vienas iš Donelaičio amžininkų, Adomas Šimelpenigis jaunesnysis (1699—1763), pastoriavęs Papekiuose prie Labguvos, anksčiau, negu buvo kuriami „Metai“, savo eilėse pakėlė protesto balsą prieš vokiečius feodalus. Dar 1755 m. jis rašė:

Rods, tūlasis vokietis,
didžiai pasipūtęsis,
pastatydamas zūbus,
niekina lietuvininkus,
tar': „Kas yr' lietuvininkas?
argi dievs ir jo bojąs?“
Todėl jie taip neverti,
vos per kiaulą laikomi.¹

Ši vokiečių feodalų niekinamos pažiūros į lietuvių valstiečius motyvą Donelaitis savo „Metuose“ išplečia į socialinę plotmę, ragindamas būrus nepasiduoti ekonomiam ir nutautinamajam vokiečių feodalų spaudimui, keldamas lietuvių valstiečių tautinį sąmoningumą, pranašumą, lyginant su kolonizatoriais, kurie „lietuvininką per paiką drimelį laiko“. Tokiu būdu Donelaitis siejasi su tais savo amžininkais, kurie taip pat nebuvo atitrūkę nuo gyvenimo tikrovės įvykių bei reiškinių, mėgino vertinti juos liaudies interesų požiūriu.

¹ Rinktiniai mūsų senovės raštai, 1927, 219 psl.

Pagaliau reikia pastebėti, kad kai kurios neigiamos įtakos „Metų“ autoriui galėjo padaryti protestantiškos bažnytinės giesmės. Kaip žinome, Donelaitis, prieš apsigyvendamas Tolminkiemyje, arti dvejų metų išbuvo kantoriumi, t. y. bažnytinio choro vedėju Stalupėnuose. Daugelį giesmių jam, be abejo, teko išmokti mintinai, ir kai kurie jų motyvai vėliau prasismelkė į „Metus“. Antai, į poemą patekęs biblinis „pirmųjų tėvų“ mitas yra kaip tik vienas iš tokių gausiai bažnytinėse protestantų giesmėse pasikartojančių motyvų. Pagaliau reakciniai Selmo, Lauro samprotavimai aiškiai primena religinių giesmių turinį. Pavyzdžiui, Glazerio 1736 m. išverstos giesmės „Kaip niekings prapuolings est žmogaus gražumas“ pagrindinis motyvas beveik sutampa su Lauro pesimistiniu pamokslu apie žmogaus gyvenimo menkumą ir niekingumą. Panašių pavyzdžių galėtume rasti ir daugiau. „Metų“ reakciniai motyvai yra aiškiai susiję su bažnytinių giesmių tematika.

Visi čia suminėtieji panašumai ar paralelizmai tarp „Metų“ ir kitų literatūros kūrinių bei faktų, kaip matome, tėra fragmentinio pobūdžio — atskirų „Metų“ vietų ar epizodų panašumai. Apie bet kokį Donelaičio sekimą iš esmės negali būti ir kalbos: „Metai“ idėjiniu-tematiiniu užmoju, realistiniu pobūdžiu, socialinių prieštaravimų atskleidimu yra kūrinys, neturįs pirmtakų to meto literatūroje.

Iki šiol kalbėjome apie Donelaičio ryšius su poetais amžininkais, su savo meto literatūra. Lieka dar paliesti klausimą apie antikos poetų poveikį ar įtaką Donelaičiui.

Beveik visi senieji „Metų“ vertėjai ir leidėjai teigia, kad antikos autoriai, būdami nuolatinė Donelaičio tiek

viduriniojo mokslo, tiek universiteto studijų lektūra, negalėję vienu ar kitu atžvilgiu nedaryti jam poveikio. Šiuo atžvilgiu iškeliami ir ta aplinkybė, kad Donelaitis vienas pirmųjų, neturėdamas amžininkų pavyzdžio, ėmęs taikyti klasikinę eilėdarą — hegzametru jis rašęs savo pasakėčias dar prieš pasirodant Klopštoko „Mesiadai“, kuri taip pat parašyta hegzametru (1748), atseit, Donelaitis buvęs betarpiškai veikiamas antikos autorių. Vėliau buržuazinė spauda šį „Metų“ ryšį su antikinė literatūra pabrėždavo išpūstai, sumenkindama Donelaičio savitumą ir reikšmę. Antai, buvo tvirtinama, kad Donelaitis „sąmoningai paėmė sau pavyzdžiu Hesiodo „Dienas ir darbus“ bei Vergilijaus „Žemdirbystę“. ¹ Tarybinė kritika (pvz., jau minėtas G. Šengeli) teisingai nurodo, kad čia negali būti kalbos apie betarpišką sekimą: Donelaitis tik mokėsi iš klasikinių kūrinių.

Iš tikrųjų, „Metų“ autorius mokėjo klasikines graikų ir lotynų kalbas, ir jam buvo gerai žinoma pagrindinė antikinė literatūra. Be to, Donelaičio negalėjo neveikti stipri XVIII a. klasicizmo tendencija — ieškoti kūrybinių pavyzdžių antikos mene bei literatūroje (pvz., iš Vergilijaus bei Hesiodo buvo paimtas ir paplitęs keturių metų laikų siužetas). Tačiau, nurodinėjant antikos klasikus kaip pavyzdžius Donelaičiui, kyla nesutarimų: vieni pabrėžia Hesiodo, jo didaktinio kūrinio „Darbai ir dienos“ įtaką Donelaičiui, o kiti, priešingai, nurodo, kad klasicizmo laikotarpiu buvo sekama kaip tik romėnų autoriais ir kad tegalima esą kalbėti tik apie tam tikrą Vergilijaus „Georgikų“ poveikį „Metams“. Šie nesutarimai kyla dėl to, kad vieni atsižvelgia daugiau į bendrą

¹ „Vilties“ priedas, 1914, Nr. 8, 253—254 psl.

kūrinių pobūdį, o kiti — remiasi hegzametrisės eilėdaros gretinimais bei analize.¹

Donelaičiui, be abejo, paliko tam tikrą įspūdį Hesiodo „Darbų ir dienų“ stichinio pobūdžio realizmas. Donelaičio polinkis į didaktiką, atitikęs epochos literatūrinis reikalavimus ir iš dalies plaukęs iš profesinės autorius padėties, taip pat rado „Darbuose ir dienose“ tinkamą pavyzdį. Madingas keturių metų laikų siužetas atitinka Hesiodo kūrinio siužetą. Lyginant „Metus“ su „Darbais ir dienomis“, negalima nepastebėti tam tikrų panašumų. Pavyzdžiui, Hesiodas kalba apie dabarties (geležies) amžių, kada, priešingai senovei, vyrauja nesutarimai šeimose, klastos ir veidmainystė (182—194); Donelaitis taip pat, įvesdamas jau krikščionišką mitą apie „pirmųjų tėvų nuodėmę“, su perdėtu pasipiktinimu atsiliepia apie dabarties žmonių moralinį nusmukimą. Tos „Darbų ir dienų“ vietos, kur Hesiodas savo broliui teikia konkrečių pamokymų, kaip ūkininkauti, kuo ir kaip rengtis (200—335), kaip taupyti žmonių maistą ir gyvulių pašarą, kad užtektų iki pavasario (556—583), — primena analogiškas vietas iš Donelaičio duodamų ūkininių patarimų. Hesiodas, kaip ir Donelaičio Krizas, ragina tarnus (vergus) netinginiauti, skubėti su laukų darbais ir pan. Hesiodas, kaip ir Donelaitis, nevengia vulgarizmų, apibūdindamas neigiamus reiškinius bei duodamas moralinius pamokymus, o taip pat įterpia tiesioginių kreipimųsi į skaitytoją, pvz., „tu gi, žiūrėk“... ir pan. Visa tai rodo, kad Donelaitis iš tikrųjų gerai pažino Hesiodą ir jautė tam tikrą bendrą jo realizmo, turinčio natūralizmo elementų, jo didaktikos poveikį.

¹ Pvz., M. Ročka savo disertacijoje „Donelaičio eilėdara“. VVU rankraštynas, 21.

Vergilijaus „Georgikos“ savo pamokymais ką po ko sėti, kaip paruošti žemę, pagaliau sveiko, natūralaus, dorovingo kaimiečio gyvenimo iškėlimu ir priešpastatymu didžiūnų buičiai (II giesmė) taip pat kiek siejasi su „Metų“ analogiškomis vietomis. Tačiau, apskritai, romėnų klasiko veikalas savo plačiausiomis digresijomis į mitologiją bei visą to meto geografijos žiniją iš esmės nutolsta nuo „Metų“ tematikos. Donelaitis iš Vergilijaus bus daugiau mokėsis hegzametrinės eilėdaros. Vergilijus savo hegzametre yra linkęs, kaip ir Donelaitis, koncentruoti daktilines pėdas į pirmosios ir antrosios pėdos vietą, kai tuo tarpu Hesiodas ir kiti graikų autoriai mėgo daktilines pėdas nukelti į trečios-ketvirtos pėdos vietas. Mokydamasis eilėdaros iš Vergilijaus, ją nuosekliai (nuosekliau negu Klopštokas savo „Mesia-doje“) taikydamas savo kūrybinėje praktikoje, Donelaitis sekė bendra XVIII a. klasicizmo tradicija, kreipusią pagrindinį dėmesį į romėnų, o ne į graikų autorius.

Nagrinėjant Donelaičio „Metų“ ryšį su antikos autoriais, reikia neužmiršti, kad literatūrinių įtakų klausimas įgyja vieną pobūdį, kai kalbama apie autoriaus amžininkų arba bent jo gyvenamos epochos kūrinius, ir visiškai kitą pobūdį, kai turima reikalo su skirtingų epochų kūriniiais. Nors ir pažindamas Hesiodo „Darbus ir dienas“ bei Vergilijaus „Georgikas“, nors ir atkurdamas vieną kitą analogišką siužetinį momentą ar pasinaudodamas jų eilėdara, Donelaitis vaizduoja kitokios socialinės formacijos visuomeninius santykius, atstovauja visiškai kitą ideologiją bei pasaulėjautą. Todėl, teisingu prof. V. Mykolaičio pastebėjimu, „Metai“ tiek skiriasi nuo anų senovės poetų kūrinių, kiek skiriasi XVIII a. lietuvių valstiečio gyvenimas nuo senovės grai-

kų bei romėnų gyvenimo“.¹ Taigi, kalbėti apie antikos autorių įtaką Donelaičiui taip, kaip įtakos sąvoką šiandien suprantame, netenka. Donelaitis mokėsi iš graikų ir romėnų klasikų žodžio meno, įsisavino jų hegzametrinę eilėdarą, tačiau vaizdavo tai, ką jam diktavo jo gyvenamojo laikotarpio tikrovė. Kad Donelaitis stengėsi savo kūriniai suteikti klasikinį pobūdį, paaiškinama tiek jo betarpišku antikos autorių pažinimu, tiek ir jo duokle XVIII a. literatūrinei tradicijai. Donelaitis žymiai pralenkė šią tradiciją ta prasme, kad jis kur kas giliau suvokė antikinės literatūros esmę, jos realistinį pobūdį, užuot švaistęsis išviršiniaisiais mitologiniais įvaizdžiais, kaip tai darė daugelis jo meto rašytojų. Kai jo amžininkų gamtinės poemos ar idilės buvo kaišiotė prikaišiojamos mitologinių vardų, sąvokų ir labai paviršutiniškai interpretuotų mitologinių scenų bei motyvų, tai „Metuose“ nė šešėlio nerandame panašios antikos klasikų „įtakos“. Donelaitis tik viename iš mus pasiekusių savo proginių eilėraščių „O, greit slenką laikai“ pamini Florą; šiaip nei pasakėčiose, nei tuo labiau „Metuose“ antikinių įvaizdžių nepasitaiko. Šiuo atžvilgiu „Metai“ labai išsiskiria klasicizmo literatūros aplinkoje. Teisingai suprantamos antikinės klasikos studijos tik padėjo Donelaičiui įveikti stiprias ir žalingas jo gyvenamojo meto dvaro literatūros įtakas ir pasukti aiškiu realizmo bei liaudiškumo keliu.

Taigi, visos čia mūsų paminėtos „Metų“ sąsajos su kai kuriais autoriais bei kūriniais, kaip matome, tėra antraeilės reikšmės; jos nesumažina Donelaičio poemos, kaip savito, originalaus kūrinio, vertės. Ir iš tikrųjų:

¹ V. Mykolaitis. Donelaičio „Metai“, Lietuvių literatūros instituto Darbai, 1947, I t., 23 psl.

visa tai, kuo „Metai“ mums labiausiai reikšmingi, kas Donelaičio poemoje nepaseno, kuo ji daugiau negu šimtmetį demokratizuojančia prasme veikė skaitytojus, būtent: socialinės priespaudos demaskavimas, iš vienos pusės, ir valstiečių klasinio sąmonėjimo atskleidimas, iš kitos, realistinis tikrovės vaizdavimo būdas, kalbos turtingumas bei vaizdingumas, bendras kūrinio liaudiškumas,— visa tai Donelaičio nėra iš niekieno pasekta, o savita ir, ano meto sąlygomis, iš tiesų originalu, drąsu, pažangu. Tai ypač reikia pabrėžti, nes buržuazinė kritika antraeilės reikšmės siužetinius ar formalinius (metų laikų ciklas, hegzametas) Donelaičio poemos panašumus į Tomsono, Sen-Lambero, Kleisto ar antiikos klasikų Hesiodo bei Vergilijaus kūrinius falsifikavo, tai laikydavo įtakos ar net tiesioginio sekimo žymėmis, tuo stengdamasi užtušuoti idėjinį „Metų“ aštrumą ir turtingumą, prislopinti progresyvų Donelaičio kūrinio poveikį.

„METŲ“ LEIDIMAI IR VERTIMAI

Kalbant apie kompozicines-siužetines „Metų“ ypatybes, buvo nurodyta, kad šis kūrinys, kaip visuma, daro nevisai išbaigto darbo įspūdį. Ir pats poemos autorius nieko neužsimeinė apie tai, kad jis būtų ruošęs savo „Metus“ spaudai ar bent turėjęs panašių sumanymų. Donelaitis kūrė, atrodo, savo paties reikalams — paskaičiuoti bičiuliams susitikimų progomis, o, galimas daiktas, ir savo parapijos valstiečiams — būrams. Donelaitis gyvas būdamas plačiau garsėjo kaip nagingas mechanikas — termometrų, barometrų, optinių prietaisų bei muzikos instrumentų dirbėjas, negu kaip poetas, „Metų“ autorius. Net artimiausi Donelaičio draugai, nors jie ir gėrėjosi autoriaus paskaitomais poemos fragmentais, nedėjo pastangų iškelti „Metus“ į viešumą. Kone pusę šimtmečio Donelaičio rankraščiai pasiliko privačiose rankose ir lengvai galėjo nusimesti — žūti literatūrai.

Donelaičiui mirus, jo žmona „Metų“ autografus, kartu su kitais poeto rankraščiais bei užrašais, atidavė Valterkiemio pastoriiui J. G. Jordanui (1753—1822), vienam iš artimiausių Donelaičio bičiulių. Pastorius J. F. Holfeldas (1768—1829), atsikėlęs 1794 m. į kaimyninę Gerviškėnų parapiją, susipažino su Donelaičio

rankraščiais ir, susidomėjęs „Metais“, ištiesai nusirašė poemą, tuo išlaikydamas ją lietuvių literatūrai. Šiaip tik viena kita nedidelė „Metų“ nuotrupa pasirodė spaudoje. Antai, dvi „Metų“ eilutės („Vasaros darbai“, 276—277) pateko į 1769 m. išleistą brošiūrą apie separacijos naudą, o 18 poemos eilučių („Rudens gėrybės“, 1—2, „Žiemos rūpesčiai“, 1—2, 8—9, 11—13, 40—42, 46—48) K. G. Milkė 1800 m. įdėjo, kaip iliustracinį pavyzdį, į savo gramatikos priedą — poetiką.¹

J. Jordanas, išsaugojęs Donelaičio poemos rankraščių dvidešimt su viršum metų, dalį kūrinio („Pavasario linksmybes“ ir „Vasaros darbus“) nusiuntė susipažinti L. Rėzai, šiam laišku paprašius Jordaną lietuvių liaudies dainų. Liudvikas Rėza (1776—1840), kilęs iš neturtingos žvejų šeimos Kuršių Neringos Karvaičiuose, vėliau profesoriavęs Karaliaučiuje ir pagarsėjęs kaip tautosakos rinkėjas bei liaudies kūrybos propaguotojas, iš karto atkreipė dėmesį į Donelaičio kūrybą ir ėmėsi versti „Metus“ į vokiečių kalbą. Kaip pats savo leidinio įžangoje pažymi, šį darbą tęsti iki galo jį paskatinęs žinomas to meto mokslininkas ir rašytojas V. Humboltas (1767—1835), 1809 m. lankęsis Karaliaučiuje ir kiek mokėjęs lietuviškai. Karas (1812 m.) sutrukdė L. Rėzos darbą. Pas Jordaną buvę „Rudens gėrybių“ ir „Žiemos rūpesčių“ rankraščiai karo metu žuvo. Tačiau išliko J. Holfeldo nuorašas. L. Rėza, Jordanui tarpininkaujant, gavo iš šio nuorašo trūkstamas dvi „Metų“ dalis ir toliau tęsė poemos vertimo į vokiečių kalbą darbą. Pagaliau pasirodė L. Rėzos parūpintas pirmasis „Metų“ leidimas tokia antrašte: Das Jahr in vier Gesaengen ein

¹ K. G. Mielke. Anfangsgruende einer Litauischen Sprachlehre, 1800, 193 psl.

laendliches Epos aus dem Litauischen des Christian Doneleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaasz ins Deutsche uebertragen von D. L. I. Rhesa, Prof. d. Theol. Koenigsberg 1818, gedruckt in der Koenigl. Hartungschens Hofbuchdruckerei, 162 psl. Leidinio pradžioje yra V. Humboltui skirta eiliuota dedikacija, turėjusi padidinti knygos populiarumą. Leidinio įvade L. Rėza duoda žinių apie Donelaičio gyvenimą ir kūrybą, iškelia „Metų“ kompozicines, eilėdaros, kirčiavimo ypatybes, kalbos turtingumą ir vertimo į vokiečių kalbą sunkumus. L. Rėza neduoda „Metų“ turinio įvertinimo, o taip pat nutyli apie savo padarytus pakeitimus originalo tekste, už ką ypač buvo kritikuojamas vėlesniųjų leidėjų. Duodamas „Metų“ tekstą lygia greta su vertimu į vokiečių kalbą, L. Rėza kiekvienos dalies pradžioje įdeda trumpą turinio santrauką, kad skaitytojui būtų lengviau susivokti; pabaigoje randame eilę vertingų paaiškinimų, liečiančių daugiausia įvairias, mums dabar jau nežinomas, buitines detales, kurių nemaža sutinkame poemos tekste; paaiškinimuose L. Rėza remiasi T. Lepneriu, Fr. Gervais, Fr. Boku, H. Hartknochu.

Šios apžvalgos tikslas nėra duoti išsamų tiek kalbamojo, tiek kitų „Metų“ leidimų bei vertimų įvertinimą ar kritiką; tai būtų specialios studijos dalykas. Pažymėsime tik tai, jog L. Rėza, susidūręs nors ir su nežinomo poeto kūriniumi, rašytu jau kone prieš pusę šimtmečio, pasielgė vis dėlto pernelyg savivališkai. Visų pirma L. Rėza išbraukė nemažą teksto dalį (468 eil.), niekuo to nemytuodamas. Pirmajame „Metų“ leidime pasigendame tokių socialiniu atžvilgiu reikšmingų epizodų, kaip: šaltyšius ir vakmistras muša baudžiauninkus („Pavasario linksmybės“, 460—466), samdiniai priešinasi Krizui

(„Vasaros darbai“, 389—433), būrai vagia valdišką mišką („Rudens gėrybės“, 549—590) ir kt. Tai rodo L. Rėzos pažiūras, jo ideologinį ribotumą, baime, kad būrų poeto kūrinys, toks, koks jis yra, sukels valdančiųjų feodalų sluoksnių nepasitenkinimą. Vertindamas dialoginę veikalo formą, kuri „daro pasakojimus gyvus ir judrius“ (Įvadas, XI psl.), L. Rėza trumpina kai kuriuos monologinius pasakojimus, pvz., pasikalbėjimą apie Plaučiūno kiaules („Vasaros darbai“, 473—482), pasakojimą apie krikštynas pas Plaučiūną („Rudens gėrybės“, 695—772) ir kt. Rūpindamasis „aukštosios“ visuomenės skaitytojo „estetiniu skoniu“, L. Rėza uoliai šalina iš „Metų“ grubesnius Donelaičio išsireiškimus ir posakius, o taip pat hiperbolines vietas, kaip, pvz., vakmistro keiksmas („Vasaros darbai“, 96—135), Dočio kūlimas („Rudens gėrybės“, 664—689) ir kt. L. Rėza savivališkai elgiasi su „Metų“ veikėjais, iš vieno veikėjo padarydamas kelis (Krizo vietoje — Anusis, Bindus, Vilius; Selmo vietoje — Lauras, Devomils, Vilius, Mylas), Pričkų sukeisdamas su Selmu, Plyckių pavadindamas Dainaliu, Šnairuką — Balsačiu ir t. t. Greičiausia, L. Rėza tuo būdu mėgino įnešti daugiau dinamiškumo į „Metų“ pasakojimą. Jis taip pat mėgino gryninti poemos kalbą, lietuvindamas germanizmus (špielmonas — žaidėjas, jėgėrės — medėjai, brangvynas — midus ir t. t.). L. Rėzos duotas keturioms kūrinio dalims bendras pavadinimas „Metai“ perėjo į vėlesnius leidimus ir prigijo visam laikui.

Nors turėdamas visą eilę stambių trūkumų ir pasirodęs, greičiausia, vos keletu šimtų egzempliorių, pirmasis „Metų“ leidimas buvo labai svarbus ir reikšmin-

gas faktas. Nežinomi ir pasmerkti žūti Donelaičio „Metai“ tuo būdu buvo išsaugoti ir įėjo į literatūrą. L. Rėza kukliai, bet reikšmingai pristatė Donelaitį visuomenei, sakydamas, kad jis ilgai abejojęs, ar verta nepažįstamo autoriaus Donelaičio kūrinį, „parašytą visų pirma tik Lietuvos gyventojams, tenykščio turinio, paskelbti ir pastatyti lygia greta su kitų tautų kūriniais“, tačiau priėjęs nuomonės, kad „Metai“ išleistini jau vien dėl kalbos ypatybių; be to, tai esąs talentingo ir labai savito poeto kūrinys, kurį „reikia laikyti perdėm liaudišku, nes jo veikėjai priklauso tik žemesniajam kaimo gyventojų sluoksniui“; „Metai“ nieko bendra neturį nei su klasiškine, nei su to meto vokiečių poezija.¹

Pirmasis „Metų“ leidimas sukėlė nemažą susidomėjimą. Žymiausias to meto vokiečių literatūros mokslo žurnalas, skaitomas ir užsienyje, „Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung“, jau po poros mėnesių įdėjo platoką „Metų“ recenziją, parašytą Jenos universiteto lektoriaus J. A. Pencelio (1749—1819), dirbusio kurį laiką Karaliaučiuje ir susidomėjusio lietuvių kalba. Pažymėjęs, kad lietuvių kalba apskritai mažai težinoma, recenzentas giria L. Rėzos darbą, pabrėžia, kad Donelaitis yra kilęs iš labai senos lietuviškos giminės, duoda trumpą jo gyvenimo, asmens ir kūrybos charakteristiką. „Metai“ esąs tikras lietuvių kalbos paminklas, giliai originalus kūrinys, liečiąs visų pirma žmones ir jų buitį. J. Pencelis prikiša, kad L. Rėza be reikalo vertęs „Metus“ hegza metru, kuriam vokiečių kalba su savo artikeliais daug mažiau tinkanti negu lietuvių; be to, vertėjas palikęs daug lituanizmų kalboje (ilustracijai duodama „Metų“

¹ L. R e s a. Das Jahr..., V--VI psl.

ištrauka — 10 eil.).¹ 1819 m. žinomo lenkų kalbos žodyno autorius D. B. Linde (1771—1847) skaitė pranešimą apie „Metus“ Varšuvos Mokslo bičiulių draugijoje; šis pranešimas, kuriame palankiai įvertinamas Donelaičio kūrinys, buvo paskelbtas ir spaudoje.² „Metus“ teigiamai vertino žymusis lenkų poetas Ad. Mickevičius. Savo „Gražinos“ (1823) 4-me priedaše, paminėjęs L. Rėzos leidinį, Ad. Mickevičius pažymi, kad Donelaičio poema, „kiek tai liečia puikią išraišką, verta pagyrimo ir todėl mums privalu ja domėtis, kadangi tai yra tikras lietuvių liaudies papročių paveikslas“.³

„Metai“ veikiausiai pasidarė žinomi Lietuvoje. Simanas Daukantas rašė: „Kas tur protą ir aukso plunksną Homero ar Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas tą gali gudriai gudresniai rašyti toj kalboj. Tą teisybę pagirtas dainius Donelaitis darodė savo garbingoje dainoje „Metų laikai“.⁴ Donelaičio pasakėčios, 1824 m. pirmą kartą išleistos L. Rėzos, perspausdinamos Vilniuje, leidžiant S. Stanevičiaus pasakėčias. Leidinio įžangoje sakoma: „Rods vienok vyrai, neužmiršdami ir neniekindami prigimtos savo žemaitiškos kalbos,... savo raštais patvirtino, kad mes žemaitiškoj kalboj, taip kaip senų dienų grikonai ir rymionys savo kalbose, eiles pėdomis, tai yra mieromis galime rašyti. Tokiu vyru yra Krizas Donelaitis.“⁵ Tačiau, kaip matome, susidomėjime Donelaičio

¹ Žr. recenzijos publikacija „Athenaeum“, 1938, IX t., 2 sąs., 20—23 psl.

² „Roczniki Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół nauk“, 1820, XVII t., 120—131 psl.

³ Pisma A d a m a M i c k i e w i c z a, Warszawa, 1858, 167 psl.

⁴ S. D a u k a n t a s. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių, 1822. Cit. iš 1929 m. leidimo, 20 psl.

⁵ Šešios pasakos Simono Stanevičiaus Žemaičio ir antros šešios Krizo Donelaičio lietuvininko Prūsų. Vilniuje, 1829. IV psl.

kūryba jau aiškiai pasireiškia ir idėjinis XIX a. pirmosios pusės Lietuvos rašytojų ribotumas. Vertinant Donelaičių, į pirmą vietą iškeliamą arba jo kūrinijų kalba, arba net tokie antraeiliai dalykai, kaip eiliavimo ypatybės, nutylint idėjinį-tematinį „Metų“ turinį, demokratinį šio kūrinio pobūdį, demokratizuojantį poemos poveikį skaitytojams.

„Metai“ mėginami versti į latvių kalbą. Pirmojo latvių laikraščio („Latweeschu Awises“, 1822) leidėjas K. Vatsonas (1777—1826) išspausdino „Pavasario linksmybių“ vertimą Mintaujoje leidžiamame kalendoriuje „Wezza un jauna laika grahmata“ (1822—1823). Vertimas atliktas hegzametru, bet ne visur pilnutinai laikantis originalo teksto.

Reikia pasakyti, kad pirmojo „Metų“ leidimo sukeltas susidomėjimas Donelaičio kūryba buvo sporadinio pobūdžio. Tai patvirtina faktas, kad, sakysime, Lietuvoje, kur atskiri rašytojai, kaip S. Daukantas ir kt., domėjosi „Metais“, niekas neparodė iniciatyvos naujai išleisti Donelaičio poemą lietuviškuoju (lotyniškuoju) šriftu (L. Rėzos leidimas buvo gotiškuoju šriftu). Ištiesą pusę šimtmečio „Metai“ nesulaukė naujo leidimo. Demokratinės „Metų“ idėjos, jau ir taip L. Rėzos pralaidimų žymiai pritemdytos, buvo nepriimtinos valdantiems feodalų sluoksniams, ir ši aplinkybė buvo pagrindinė palyginti labai lėto Donelaičio poemos plitimo priežastis.

Ypatingi nuopelnai šiuo atžvilgiu tenka Rusijos Mokslų Akademijai, išleidusiai antrąjį „Metų“ leidimą. Akademijos rūpinimasis slavų ir lietuvių kalbų tyrinėjimu, tų kalbų tarpusavio ryšio problemomis sudarė palankias sąlygas šiam leidimui atsirasti. Rusijos Mokslų

Akademijos nariui nuo 1857 m., Jenos universiteto profesoriui A. Šleicheriui (1821—1868) buvo pavesta paruošti lyginamąsias slavų ir lietuvių-prūsų-latvių kalbų gramatikas.¹ Paruošiamuoju darbu šiems uždaviniams atlikti A. Šleicheris laikė pilną mokslinį Donelaičio raštų leidimą, kuriam ir gavo pritarimą Akademijoje. Remdamasis L. Rėzos „Metų“ leidimu ir gavęs iš K. A. Jordano (Donelaičio draugo J. G. Jordano sūnaus) „Pričkaus pasaką“, nurašytą iš Holfeldo nuorašo, A. Šleicheris paruošė savo leidimą ir 1864 m. kovo 29 d. išsiuntė jį Peterburgą. Akademijs Donelaičio „Metus“ ir pasakėčias sutiko išleisti kaip veikalus, reikalingus lietuvių kalbos tyrinėjimams. Išsiuntęs savo rankraštį, A. Šleicheris sužinojo, kad L. Rėzos palikimas saugojamas slaptajame Karaliaučiaus archyve, o Holfeldo nuorašus yra įsigijusi ką tik įsteigta senovei tyrinėti draugija „Prūsija“. A. Šleicheris 1864 m. gegužės mėn. susigražino iš Akademijos savo rankraštį ir papildė jį gautąja „Pavasario linksmybių“ ir „Vasaros darbų“ autografų, dviejų Donelaičio laiškų ir Holfeldo nuorašų medžiaga. Tų pačių metų rudenį gavusi galutinai A. Šleicherio paruoštą rankraštį, Rusijos Mokslų Akademijs netrukus savo lėšomis išspausdino antrą, jau pilną, Donelaičio metų leidimą antrašte: „Christian Donaleitis Litauische Dichtungen. Erste volstaendige Ausgabe mit Glossar. Von. Aug. Schleicher. St. Petersburg, 1865. Kitoje titulinio lapo pusėje įrašyta: Gedrueckt auf Verfuegung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Im Oktober 1865. K. Vesselofski, bestaendiger Secretaer. Įžangoje A. Šleicheris, pabrėžęs, kad naujas Donelaičio kūrinų

¹ Зг. Записки Императорской Академии Наук, 1864, IV т., 91 — 8 psl.

leidimas nereikalaujantis jokio pateisinimo, supažindina su Donelaičio rankraščių likimu, trumpai paliečia „Metų“ hegzametą ir, remdamasis L. Rėza, duoda poeto biografiją, papildydamas ją naujais duomenimis (Klešovų pastoriaus E. Vacho laiškas apie Donelaitį iš 1818 m.). Toliau dedami „Metai“ L. Rėzos leidimo tvarka (pradedant „Pavasario linksmybėmis“), pasakėčios, „Pričkaus pasaka“ ir abu išlikę Donelaičio laišakai; leidinio gale yra žodynas; visi žodžiai duoti su vertimais į vokiečių kalbą ir paaiškinimais.

A. Šleicheris pagrindinį dėmesį kreipė į kalbinę teksto pusę. Jis nedavė Donelaičio kūrybos įvertinimo. „Apie šių kūrinių vertę ir pobūdį tesprenžia pats skaitytojas“, — sakoma įžangoje (5 psl.). A. Šleicheris kalbiniais Donelaičio raštų klausimais tarėsi su Fr. Kuršaičiu, kirčiavimui nustatyti tekstą skaitė su ragainiškiais lietuviams mokytojais Kumutačiu ir Meškačiu; prie žodyno paruošimo pasitelkė dr. J. Šmidtą ir tuometinį Peterburgo dvasinės akademijos profesorių Antaną Baranauską, taisiusį žodyno korektūras (žr. leidinio 334 psl.). A. Šleicheris „Metų“ tekstą sukirčiavo pagal savo laikų tarmę, nepaisydamas autoriaus kirčiavimo, keitė skyrybą, panaudojo Fr. Kuršaičio siūlomąją rašybą.

Akademinis Donelaičio raštų leidimas, nors ir netaikytas platesniam skaitytojui, turėjo didžiulės reikšmės. Visų pirma tai buvo labai reikšmingas faktas politiniu atžvilgiu. Išleisdama Donelaičio raštus lietuviškuoju (lotyniškuoju) šriftu, Rusijos Mokslų Akademija parodė savo nepritarimą carinės administracijos vykdomai lietuviškojo rašto draudimo politikai. Reakcinis laikraštis „Russkij invalid“ (Nr. 269) straipsnyje „Balsas iš Lietuvos apie naują lietuvių poeto Donelaičio leidimą,

parūpintą Mokslų Akademijos“ apkaltino Akademiją, kam ji vienintelį originalų lietuvių poetą išleidusi lenkiškomis, o ne rusiškais raidėmis, su vokiškais paaiškinimais ir žodynu. Keli laikraščiai¹ įdėjo Akademijos pasiūlymą, kuriame buvo nurodoma, kad Donelaičio raštų leidimas bus naudojamas tik moksliniams tikslams, kad buvo būtina palikti Donelaičio panaudotus, lietuvių seniai vartojamus rašmenis. Tačiau caro vyriausybė reaguavo į „Russkij invalid“ straipsnį: griežtai įspėjo Mokslų Akademiją ir uždraudė ateityje jai leisti raštus lietuviškais rašmenimis.

Rusijos Mokslų Akademijos parūpintasis „Metų“ leidimas turėjo didžiulės reikšmės ir lietuvių literatūros istorijai. Šio leidimo ir jo atgarsių dėka Donelaičio klausimas iš naujo iškilo, suaktualėjo. Tai buvo stiprus impulsas toliau rūpintis Donelaičio raštų leidimu bei studijavimu.

Vienas ryškiausių tokio padidėjusio domėjimosi Donelaičio kūryba faktų buvo netrukus pasirodęs naujas, trečias iš eilės, „Metų“ leidimas, atliktas Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, kalbininko G. H. F. Neselmano (1811—1881), duodant kartu ir naują poemos vertimą į vokiečių kalbą. Šis leidimas atsirado kaip dviejų kalbininkų rivalizacijos rezultatas. G. Neselmanas kritikavo A. Šleicherį² ypač dėl to, kad pastarasis per daug pasitikėjęs L. Rėzos leidimo autentiškumu — palikęs L. Rėzos nustatytą „Metų“ dalių eilę, fragmentą apie

¹ «С.-Петербургские Ведомости», 1865. XII. 18(30). № 334;

«Северная Почта», 1865. XII. 17(29). № 275;

«Журнал Министерства Народного Просвещения», 1866, CXXIX t., 61—63 psl.

² Žr. „Altpreussische Monatsschrift“, 1866, III t., 454—458 psl., o taip pat savo leidimo įžangoje.

Selmo trobą „Rudens gėrybėse“, o taip pat eilę L. Rėzos praleistų ir savivališkai įterptų eilučių. Be to, A. Šleicheris savivališkai sukirčiavęs „Metų“ tekstą, įnešdamas daug painiavos. G. Neselmano kritika, pagrįsta pagilintu pirmųjų šaltinių studijavimu, buvo teisinga ir davė progą A. Šleicheriui paskelbti pastabas ir patikslinimus prie savo leidinio.¹ G. Neselmas jau 1864 m., vos tik „Prūsijai“ įsigijus Holfeldo nuorašą, ėmėsi ruošti savo „Metų“ leidimą, bet jo darbas nusitęsė, nes rankraščiai kuriam laikui, be jo žinios, buvo draugijos nusiųsti A. Šleicheriui — taip pat Donelaičio raštų leidimui paruošti. Išėjus A. Šleicherio leidimui, G. Neselmas, teisindamasis tuo, kad šiame leidime esą kai kurių trūkumų, lietuviškųjų stipendijų fondo lėšomis išleido ir savąjį antraštę: Christian Donalitius Litauische Dichtungen nach koenigsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von G. H. F. Nesselmann. Koenigsberg. Verlag von Huebner und Matz. 1869. Įžangoje G. Neselmas aptaria pirmuosius Donelaičio raštų šaltinius ir, remdamasis jais, išvysto aštrią ypač L. Rėzos, o taip pat ir A. Šleicherio leidimų kritiką; toliau jis argumentuoja savo rėmimąsi Holfeldo nuorašu, mėgindamas pateisinti naują „Metų“ dalių eilę (pradedant „Rudens gėrybėmis“), kaip atitinkančią jų sukūrimo chronologiją. Leidinyje sudėti visi išlikę lietuviškieji Donelaičio kūriniai, greta duodant jų vertimą į vokiečių kalbą. „Metų“ vertimas atliktas kone pažodžiui laikantis originalo, siekiant padaryti jį suprantamesnį skaitytojui. Duoti trumpi teksto (dažniausiai būtinių detalių) paaiškini-

¹ Bulletin de l'Academie Imperiale des sciences de Saint-Petersbourg“, 1867, XI t., 293—299 psk.

mai ir pilnas žodynas. G. Neselmanas mėgino atstatyti Donelaičio kirčiavimą, bet jam, kaip ne lietuviui, ne visur tai pavyko; esama ir šiaip kai kurių smulkių klaidų. Leidinys buvo teigiamai recenzuotas, nors ir pabrėžiant jo rivalizacinį pobūdį.¹

Čia aptartieji trys „Metų“ leidimai buvo pagrindiniai. Nors, išskyrus nebent L. Rėzos, jie yra daugiau mokslinio pobūdžio, nepritaikyti platesniam skaitytojui, tačiau šiais leidiniais Donelaitis pastoviai ir galutinai įžengė į literatūrą. Šleicherio ir Neselmano paruoštieji „Metų“ leidimai ilgą laiką tarnavo tiek specialioms studijoms, tiek šiaip nagrinėjimams universitetuose bei gimnazijose (Marijampolės, Suvalkų). „Metai“ darė didelį poveikį besimokančiam demokratiškiau nusiteikusiam jaunimui kovos prieš carinę priešpaudą sąlygomis.

Augantį „Metų“ populiarumą rodo ir poemos vertimų į kitas kalbas gausėjimas. XIX a. antroje pusėje „Metai“ mėginami versti į lenkų kalbą. Pirmasis šio darbo ėmėsi populiarių knygelių liaudžiai ruošėjas, 1863 m. sukilimo dalyvis, po sukilimo numalšinimo emigravęs į Prancūziją, Mikalojus Akelaitis (1829—1887). „Metus“ jis išvertė, greičiausia, gyvendamas Surviliškyje ir 1861 m. kovo 16 d. buvo gavęs cenzūros leidimą spausdinti, tačiau netrukus įsitraukė į 1863 m. sukilimą, ir poemos leidimo darbas sustojo. „Metų“ rankraštis išliko Vilniuje, Muravjovo archyve, prie 1863 m. sukilimo dalyvių kaltinamųjų bylų. Išlikusieji „Metų“ vertimo rankraščiai leidžia manyti, kad M. Akelaitis, greičiausia, ruošė išspausdinti „Metų“ vertimą kartu su originalu, nes Donelaičio biografija, paimta iš L. Rėzos leidimo įvado, jo čia paraleliai duodama ir lietuvių kalba. „Metus“ į len-

¹ „Altpreussische Monatsschrift“, 1870, VII t., 48—49 psl.

kų kalbą vertė ir J. J. Osovskis (1855—1882), studijavęs Karaliaučiuje, kur klausė G. Neselmano ir Fr. Kuršaičio paskaitų, rinkęs lituanistinę ir slavistinę medžiagą, rašęs etnografinius straipsnius iš vakarinių lietuvių praeities. Vertimą jis norėjo aprūpinti plačiais komentais, bet mirė, nespėjęs užbaigti darbo. Dalį J. Osovskio vertimo — „Pavasario linksmybes“ — jo draugas, Karaliaučiaus universiteto studentas M. Andrisonas, kiek pataisęs, išspausdino periodikoje¹, prieraše duodamas trumpą lietuvių literatūros ir „Metų“ leidimų apžvalgą. Poema versta hegzametru, dažnai pažodžiui, tik vietomis kiek nutolstant nuo originalo.

Pažymėtinas trečiasis „Metų“ vertimas į vokiečių kalbą, atliktas Liudviko Pasargės (1825—1912), studijavusio Karaliaučiuje ir klausiusio Fr. Kuršaičio lietuvių kalbos paskaitų. L. Pasargė dar 1876 m. susipažino su įvairiais Donelaičio užrašais aktų knygoje, bet versti „Metus“ į vokiečių kalbą ėmėsi tik senatvėje, kai buvo įgijęs nemažą patyrimą, versdamas pasaulinės literatūros klasikus. Šis „Metų“ vertimas pirmą kartą išėjo be lietuviškojo originalo antrašte: Christian Donalitus, Litauische Dichtungen. Uebersetzt und erlaeutert von L. Passarge. Halle a S., Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses. 1894. Įvade L. Pasargė nurodo, kad L. Rėzos vertimas, nors turįs poetinio užmojo, bet esąs kiek netikslus ir pasenęs, o svarbiausia — nepilnas, dėl ko kūrinys žymiai netenkąs savo realistinio pobūdžio; Neselmano vertimas esąs pažodinis, nepoetiškas. Toliau L. Pasargė paliečia germanizmų „Metuose“ klausimą, gėrisi Donelaičio originalumu, praveddamas paralelę su

¹ „Przegląd Polski“, 1883, 67 t., 236—264 psl.

antikiniais klasikais, su liaudies kūryba, pabrėžia Done-
laičio poezijos paprastumą, nuoširdumą, nurodo „Metų“
trūkumus — kompozicinį padrikumą, pasikartojimus,
duoda plačiausią, lyginant su ankstyvesnėmis, poeto bio-
grafiją. L. Pasargė, iš vienos pusės, pripažįsta, jog
„reikia laikyti beveik stebuklu, kad aštuonioliktojo am-
žiaus antroje pusėje, kuomet Lesingo, Šilerio, Gėtės...
vardai nuošalioje Lietuvoje dar nebuvo žinomi..., galėjo
atsirasti toks perdėm realistinis kūrinys, kaip „Keturi
metų laikai“ (7 psl.), tačiau, iš kitos pusės, vertėjas nie-
kinamai žiūri į lietuvių kalbą, tvirtindamas, kad Done-
laitis „sąmoningai ar nesąmoningai turėjo griebtis savo
antros gimtosios — vokiečių kalbos ir iš jos imti bei sko-
lintis tai, ko lietuvių kalboje trūko“ (6 psl.). L. Pasargės
leidinyje sudėta visa lietuviškoji Donelaičio kūryba, iš-
versta į vokiečių kalbą žymiai geriau, negu ankstyvesnių
vertėjų. L. Pasargė laikosi Holfeldo nuorašo tvarkos —
„Metus“ pradeda „Rudens gėrybėmis“. Leidinio gale
įdėti paaškinimai, pritaikyti lietuvių liaudies gyvenimo
nepažįstančiam skaitytojui. L. Pasargės „Metų“ verti-
mas buvo vienintelis populiaresnio pobūdžio leidimas
be paralelaus lietuviškojo teksto.

Nuolat auga ir Rusijos visuomenės susidomėjimas
Donelaičio kūryba. Tai rodo faktas, jog 1886 m. Dorpa-
to (Tartu) universitete buvo parašyta ir išspausdinta
disertacija lyginamosios kalbotyros magistro laipsniui
gauti apie Donelaičio „Metų“ kalbines bei stilistines
ypatybes.¹ Šiame jauno rusų kalbininko A. Aleksandro-
vo darbe, nepaisant lietuvių spaudos draudimo, plačiai

¹ Sprachliches aus dem Nationaldichter Litauens Donalitus, I.
Zur Semasiologie. Von Alexander Alexandrow. Dorpat, 1886

cituojamas „Metų“ lietuviškasis tekstas lotyniškuoju šriftu. Vienoje iš disertacijos tezių sakoma: „Jeigu Donelaitis savo kūrinį būtų parašęs kuria didžiąja kultūrine kalba, jis būtų visų pripažintas vienu pirmųjų didžiųjų rašytojų tarpe“ (72 psl.).

„Metų“ ištraukos vis plačiau naudojamos kaip klasikiniai pavyzdžiai studijuojant lietuvių kalbą. Prof. Fr. Kuršaitis (1806—1884), dėstydamas lietuvių kalbą seminare prie Karaliaučiaus universiteto, kaip pagrindinį veikalą propaguoja Donelaičio raštus. Daugiau kaip trečdalis „Metų“ teksto (1108 eil.) įdedamas Klaipėdos gimnazijos lietuvių kalbos mokytojo R. Jakobio (1817—1881) paruoštoje chrestomatijoje (Litauische Chrestomatie zum Schulgebrauch, 1860); „Metų“ ištraukų („Vasaros darbai“, 1—186, „Žiemos rūpesčiai“, 1—116) randame O. Videmano vadovėlyje (Handbuch der litauischen Sprache, 1897) ir kitur. Tuo buvo pradėta „Metų“ „paruošimo mokyklai“, t. y. poemos tekstų atrinkimo praktika (praleidžiant socialiniu atžvilgiu aštresnes vietas). Periodikoje Donelaičio raštų ištraukos pirmiausia pasirodė „Lietuviškoje Čeitungoje“ (1879, Nr. 31).¹ Vėliau „Tilžės Keleivis“ nuo 1886 m. Nr. 38 ėmė ištiesai spausdinti „Metus“, tačiau po „Rudens gėrybių“ ir „Žiemos rūpesčių“ pradžios (Nr. 47) spausdinimą nutraukė. Demokratinės „Metų“ idėjos pasirodė nepriimtinos šiam konservatyviam laikraščiui.

XIX a. antroje pusėje „Metai“ palyginti visiškai menkai populiarinami Lietuvoje. Kylanti lietuviškoji buržuazija užima vis reakcingesnes pozicijas liaudies masių išsivadavimo judėjime. Persunktas demokratinės nuotaikos, vaizduojąs išnaudojamųjų valstiečių bau-

¹ Žr. Lietuvių Bibliografija, IV d., 2 t., 1 sąs., DLXIX psl.

džiauninkų skurdą Donelaičio kūrinys savo idėjinu-tematiniu turiniu buvo priešingas tikriesiems lietuviškosios buržuazijos interesams. Štai kodėl lietuviškosios buržuazijos pirmajame spaudos organe „Aušroje“ (1883—1886) nerandame nė vienos „Metų“ ištraukos, neskaitant vieno kito Donelaičio paminejimo ir trumpos jo biografijos. „Raštus Donelaičio, Daukanto, Volončevskio ir kt. pažįsta tik kalbos tyrėjai ir mažas labai skaitlius mokslingesnių lietuvių“, — pripažįsta „Aušra“¹, tačiau nieko nedaro Donelaičiui plačiau populiarinti. Tiesa, vienas iš „Aušros“ leidėjų, M. Jankus, pasiskelbė savo lėšomis išleisias „Metus“, tačiau davė tik menką mėgėjišką leidinėį „lietuviams ant pasigražiavimo ir palinksminimo“, apimantį „Pavasario linksmybes“: Kristijonas Donelaitis. Pavasario linksmybės. Tilžėje. Spauda ir kaštu Martyno Jankaus. 1891. Donelaičio nepopuliarino, „Metų“ nespausdino ir antrasis lietuviškosios buržuazijos organas „Varpas“ (1889—1905). Ką jau bekalbėti apie atskirus Donelaičio raštų leidimus: jų Lietuvoje XIX a. nepasirodė nė vieno. „Metai“ buvo kiek lengviau prieinami gausiems lietuvių išeiviams Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Čia „Garsas Amerikos lietuvių“ perspausdino „Metus“ (1896—1897), o paskui išėjo atskiras leidinys: Kristijono Donelaičio Raštai, išleisti kaštais kunigų A. Burbos ir A. M. Miliuko. 1897. Spaustuvėje „Garso Amerikos lietuvių“ Shenandoah, Pa. Šis leidimas, išspausdintas 1200 egz. tiražu, buvo taikomas kaip lektūra išeiviams. Leidinyje įdėta trumputė Donelaičio biografija², „Metai“, pasakėčios (išskyrus

¹ Vedamasis „Apie įsteigimą Lietuviškos mokslų draugystės (bendrystės)“. „Aušra“, 1883, Nr. 4, 91 psl.

² Perspausdinta iš „Aušros“, 1883, Nr. 7, 207 psl.

„Pasaką apie šūdvalalį“), „Pričkaus pasaka“ ir dviejų puslapių apimties žodynėlis. Leidinys labai menko lygio: daug klaidų, nerūpestinga korektūra, iš poemos teksto, paliekant nesuprantamas skaitytojui spragas, praleista apie 20 eilučių, žodžių paaiškinimai paviršutiniški ir netikslūs. Leidinio trūkumai buvo išskelti E. Volterio recenzijoje.¹ Leidinys Lietuvoje nebuvo platinamas.

„Metai“ naujai verčiami į latvių kalbą. Be jau minėto K. Vatsono vertimo, „Metus“ į latvių kalbą mėgino versti ir populiarinti žymusis latvių literatūros klasikas Janis Rainis (1865—1929). Klausydamas paskaitų apie latvių ir lietuvių kalbą bei etnografiją Peterburgo universitete, J. Rainis latvių studentų būrelyje 1885 m. darė pranešimą apie Donelaičio kūrybą ir skaitė savo paties išverstus į latvių kalbą „Metų“ fragmentus. J. Rainį areštavus, šie vertimai dingo.² Vėliau, XX a. pradžioje, versti ir populiarinti Donelaitį Latvijoje ėmėsi didelis lietuvių tautos bičiulis poetas Sudrabu Edžus (tikroji pavardė Eduards Zilbers), gimęs 1860 m. Vidžemėje, mokytojaves Rusijoje ir Latvijoje, po Spalio revoliucijos likęs Tarybų Sąjungoje, rašęs apysakas iš senovės lietuvių gyvenimo. Vertimas buvo spausdinamas žurnale „Majas Viesa Menašraksts“ (1902).³

Vienintelis pilnas „Metų“ leidimas Lietuvoje XX a. pradžioje buvo išleistas privačiomis lėšomis Vilniuje:

¹ Журнал Минстерства Народного Просвещения, 1897, СССХІІ т., 167—170 psl.

² Žr. Latviešu literatūras vesture, IV t., 156 psl., o taip pat J. Rainis. Rinktinė, 1952, 10 psl. (K. Korsako įžanginis straipsnis „Janis Rainis“).

³ Žr. Latviešu konversācijas vardnīca. Rīga, 1930, III t., 5773 psl.

Kristijono Duonelaičio raštai. Pagal Rėzos, Šleicherio ir Neselmano. Sutaishė J. Šlapelis. Penktas išleidimas. Vilnius. M. Kuktos spaustuvė, Rūmų (Dworowa) g., 4. 1909. M. Piaseckaitės-Šlapelienės knygyno išleidimas. Savo leidime J. Šlapelis gražino L. Rėzos nustatytąją „Metų“ dalių eilę (pradedant „Pavasario linksmybėmis“), palengvino hegzometro skandavimą, sukirčiuodamas pirmuosius pėdų skiemenis, bet įnešė nevienodumo ir painiavos rašybos srityje. Leidinyje sudėta visa lietuviškoji Donelaičio kūryba; fragmentas apie Selmo trobą įjungtas į „Rudens gėrybes“ (po 855 eil.). Duota trumpa Donelaičio biografija, raštų apžvalga ir žodynėlis. Tas pats leidinys vėliau, 1914 m., buvo perspausdintas nauju viršeliu su įrašu: „1714—1914. 200 metų sukaktuvėms nuo autoriaus gimimo paminėti“. Būdinga, kad šis „Metų“ leidimas, vienintelis toks Lietuvoje, nesusilaukė rimtesnių recenzijų ir įvertinimo.

Tai buvo pirmas ir paskutinis pilnas Donelaičio raštų leidimas Lietuvoje. Per 20 su viršum lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo metų nė vienas toks leidimas nebepasirodė. Engdama smulkiuosius valstiečius, slopinama demokratinį nuotaikų reiškimąsi, lietuviškoji buržuazija bijojo, kad „Metai“ nesukeltų jai nepageidaujamų aliuzijų dėl esamo išnaudojimo ir skurdo kaimo. Tačiau, negalėdama nutylėti į literatūros istoriją įėjusios Donelaičio kūrybos, lietuviškoji buržuazija surado išeitį jau žinomoje praktikoje — leisti Donelaičio „Metus“ sutrumpintus, „pritaikytus“ mokykloms, išbraukus socialiniu atžvilgiu aštresnes poemos vietas. Mokykloms buvo teikiamos daugiausia poemos dalių pradžios — gamtos aprašymai. Antai, 1908 m. išleistoje literatūros chrestomatijoje („Skaitymo knyga mažiems

ir dideliems“) buvo įdėta apie 300 eil. „Metų“ teksto, liečiančio gamtą. Lietuvių Mokslo Draugija Vilniuje paruošė ir išleido „Donelaičio raštus mokykloms“ (1918 m.). Iš kiekvienos „Metų“ dalies paimta po keletą ištraukų, duodant joms atskiras antraštes, nesirūpinant visumos vaizdu, be atodairos į autoriaus užmanymą (trečdalis „Pričkaus pasakos“, pvz., įterpta į „Rudens gėrybes“). Iš „Metų“ išbraukta apie 900 eilučių — du kartus daugiau negu L. Rėzos leidime; poema čia visai netekusi idėjinio-tematinio ryškumo ir nuoseklumo. Šitoks Donelaičio „Metų“ „leidimas“ valdančiajai buržuazijai pasirodė priimtinas ir buvo perspausdintas Vilniuje (1921 m.) ir Kaune (1927 m.).

Per visą lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo laikotarpį nepasirodė nė vieno išsamesnio literatūros mokslo bei kritikos darbo apie Donelaitį ir jo kūrybą. Donelaitis buvo laikomas „sunkiai skaitomu“, „pasenusiu“ autoriumi. „Metų“ nagrinėjimai mokyklose, remiantis „atrinktais“ tekstais, buvo kreipiami estetizmo linkme, vertinant tik poemoje esamus gamtos aprašymus, Donelaičio poetines priemones ir pan. Sekant formalistine stilistika, „Metų“ formą buvo mėginama nagrinėti visiškai be atodairos į turinį, nutylint, užtušuojant idėjinį-tematinį poemos turinį. Buržuaziniai literatūros nagrinėtojai, pavyzdžiui, tvirtino, kad Donelaičio stilius yra „aiškusis“ (ne „tamsusis“), „artimas“ (ne „nuošalus“), „pastovus“ (ne „svyruojąs“), „žemasis“ (ne „aukštasis“) ir t. t., aptardami jį grynai formalistiniu atžvilgiu.¹ Vadovaudamasi savo klasiniais inte-

¹ Žr. J. Stoskeliūna s. Donelaičio „Metų“ stilius, „Židynys“, 1933, Nr. 7, 62—81 psl.

resais, lietuviškoji buržuazija kraipė ir žalojo kultūrinį-
literatūrinį palikimą, kartu ir Donelaičio kūrinį.

Nesant pilno „Metų“ teksto leidimų, pavertus Donelaičio poemą tik chrestomatinėmis ištraukomis, buvo kone iš viso nustota versti „Metus“ į kitas kalbas. Kiek mažai lietuviškoji buržuazija buvo suinteresuota Donelaičio populiarinimu užsienyje, rodo faktas, jog per visą jos viešpatavimo laikotarpį išėjo tik vienintelis „Metų“ leidinys užsienio kalba — vertimas į lenkų kalbą, atliktas vilniečio lenko K. Pietkievičiaus (1861—1934): *Obrazy z życia chłopów XVIII-go wieku* (blisko 200 lat temu) opowiedział Chrystjan Donalitus (Donalejtis, Duonalaitys) 1714—1780 Rok z V-go wydania litewskiego — Szłapelisa przełożył K. P. Warszawa. Skład główny u autora. 1933. Šis vertimas akivaizdžiai rodo, jog į „Metus“ jau buvo žiūrima kaip į užmirštą praeities rašinį, neturintį jokios literatūrinės vertės, o tik naudingą įvairių kultūrinių-etnografinių žinių atžvilgiu. Tik šitaip galima paaiškinti vertėjo savivaliavimus ir „taisymus“. Vertėjas „Metus“ suskaldė į daugelį atskirų scenų, pakeitė veikėjus, vaizdų kompoziciją, kai kurias vietas padarydamas neatpažįstamomis. Vertėjui rūpėjo palikti tik būtinių poemos koloritą.

Tačiau reikia pabrėžti, kad nors „Metai“ lietuviškosios buržuazijos buvo ir nepopuliarinami arba žalojami, nors formalistiniais aiškinimais ji ir stengėsi susilpninti Donelaičio poemos turinio idėjinį poveikį, šis kūrinys ir tuo metu, kaip visą laiką anksčiau, vaidino progresyvų demokratizuojantį vaidmenį, ypač besimokančio jaunimo idėjiniame brendime, buvo tikra realizmo mokykla beaugantiems pažangiesiems lietuvių

rašytojams. Pažangieji rašytojai giliai vertino „Metų“ realizmą, liaudiškumą, kalbos turtingumą ir grožį. Petras Cvirka atsidėjęs skaitė ir studijavo „Metus“, mokydamasis kalbos, meninio meistriškumo. „Perskaitykit Daukantą, Žemaitę... Donelaitį dar ir dar daugybę kartų,—rašė jis.— Aš ir šiandien iš jų mokausi žodžio, sakinio ir ilgai dar mokysiuos“.¹ Panašiai, kaip Petras Cvirka, Donelaitį vertino, iš jo mokėsi ir kiti pažangieji to meto lietuvių rašytojai. Tačiau platesnėms skaitytojų masėms „Metai“, kokie jie yra, nebuvo prieinami.

Visiškai kitokia padėtis ir perspektyvos šiuo atžvilgiu susidarė, atkūrus 1940 m. Lietuvoje tarybinę santvarką. Sparčiai kylant plačiųjų masių politiniam sąmoningumui ir aktyvumui, likviduojant slogų buržuazinį palikimą — mažaraštingumą ir neraštingumą, augant įvairių rūšių mokyklų tinklui, nepaprastai padidėjo masinio skaitytojo domėjimasis lietuvių literatūra, literatūriniu palikimu, išaugo kultūriniai poreikiai. Iš kilo ir būrų poeto Donelaičio vardas. 1940 m. išėjo, Švietimo ministerijos paruoštas, pilnas Donelaičio „Metų“ leidimas, stambaus formato ir šrifto, iliustruotas medžio raižiniais (3000 egz. tiražu). Leidimą ruošiant, naudotasi autografu ir Holfeldo nuorašais, stengtasi išlaikyti Donelaičio žodyną ir sintaksę, o tekeista rašyba. Leidinio gale pridėta poemos leidimų apžvalga, žodynėlis, „Metų“ turinys. Tekste esama kai kurių praleidimų (praleistos 4 eilutės: „Pavasario linksmybės“ 312—313, 435; „Rudens gėrybės“ 52). Leidinys tarybinės spaudos buvo apskritai teigiamai įvertintas kaip reprezentacinis ir

¹ P. Cvirkos laiškas V. Žilioniui, 1934.II.14. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas, 4330.

autentiškas¹, pasižymįs aukšta knygos meno kultūra, tačiau kartu buvo pabrėžta, jog leidinio iliustracijose būras neparodytas toks, „koks jis buvo ponų užguitas ir kartu jaučiantis savo žmogišką vertę ir išnaudojimą; būrai nuo ponų iliustracijose skiriasi tik apdaru“.² Nepaisant šių trūkumų, leidinys susilaukė didžiulio plačiosios visuomenės susidomėjimo.

Taip prasidėjo platus ir laisvas Donelaičio kelias į plačiąsias lietuvių skaitytojų mases. Pastoviai augantį domėjimąsi Donelaičiu 10do tolydžio kartojami jo kūriniių leidimai. Po ketverių metų išėjo naujas apypilnis populiaraus pobūdžio Donelaičio raštų leidimas: Kristijonas Donelaitis. Metai ir pasakėčios. Išleido Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla Kaune. 1945 m. Dailininkas A. Kučas. Tiražas 4000 egz. Leidinyje įdėtas K. Korsako įvadinis straipsnis „Donelaitis ir jo „Metai“, kuriame duodama trumpa poemos leidimų apžvalga, Donelaičio biografija, aptariamas idėjinis-tematinis „Metų“ turinys, poemos originalumas. Leidinyje įdėti „Metai“ ir pasakėčios; iš „Metų“ pedagoginiais sumetimais praleista apie 50 eilučių. Tekste yra kai kurių netikslumų; pasigendama komentarų bei žodyno. Taigi, ir toliau tebejaučiamas reikalas, kad būtų išleisti pilni, netaisyti, nedailinti Donelaičio raštai su jo laiškais, eilėraščiais ir kt. Tai iš tikrųjų neatidėliotinas uždavinys, kuris laipsniškai vykdomas. 1950 m. pasirodė naujas, jau trečias tarybinės santvarkos sąlygomis, „Metų“ leidimas: Kristijonas Donelaitis. Raštai. 1950. Valst. Grožinės Literatūros Leidykla. Kitame titulinio lapo puslapyje įra-

¹ „Mokykla ir gyvenimas“, 1941, Nr. 5, 238 psl.

² „Tiesa“, 1940, Nr. 156, 5 psl. (V. Jurkūno recenzija).

šas: Šis leidinys paruoštas konsultuojant Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių literatūros institutui. Šiame leidinyje, išėjusiam stambiu tiražu (6000 egz.), yra įvadinis straipsnis „Kristijonas Donelaitis“, kuriame apžvelgiamas poeto gyvenimas ir literatūrinė veikla, socialiniai jo kūrybos bruožai, žanrinės, kompozicinės ir stilistinės ypatybės. Leidinyje duoti „Metai“, praleidžiant pedagoginiais sumetimais 59 poemos teksto eilutes, pasakėčios, fragmentas apie Selmą ir „Pričkaus pasaka“. Leidinio gale įdėtas M. Ročkos straipsnis „K. Donelaičio eilėdara“, o taip pat „Paaiškinimai“ ir mažiau žinomų žodžių žodynėlis. Leidinį recenzavęs prof. V. Mykolaitis pabrėžė, kad jis yra „žingsnis pirmyn poeto kūrybos populiarizavimo ir aiškinimo linkme“, tačiau įvadiniam straipsnyje nepakankamai nušviesti kai kurie svarbūs momentai, kaip valstiečių diferenciacija, Dočio tipiškumas, tautiniai prieštaravimai ir kt., o taip pat permenka meninių ypatybių analizė. Populiarus leidinys turi būti ir reikiamai apipavidalintas.¹ Šios prof. V. Mykolaičio pastabos iš tikrųjų teisingos ir į jas turi būti atsižvelgta sekančiuose „Metų“ leidimuose.

Nuolatinis liaudies materialinių išteklių ir kultūrinių poreikių augimas tarybinės santvarkos sąlygomis, kolūkinė santvarka Tarybų Lietuvos kaime, užtikrinanti pasiturimą ir šviesų darbo valstiečių gyvenimą,— visa tai sudaro sąlygas Donelaičio „Metams“ plačiose skaitytojų masėse paplisti. Teks leisti vis naujus ir naujus Donelaičio raštų leidimus. Iškyla uždavinys paruošti visiškai pilną, aprūpintą išsamiu įvadu ir išsamiais paaiškinimais bei žodynu „Metų“ leidimą. Kaip teisingai

¹ V. Mykolaitis. Naujas Kristijono Donelaičio raštų leidimas, „Pergalė“, 1951, Nr. 2, 115—118 psl.

nurodo prof. V. Mykolaitis ką tik minėtoje recenzijoje, „kiekvieno naujo Donelaičio raštų leidimo uždavinys turėtų būti vis gilesnis praskleidimas didžiojo mūsų poeto kūrybos prasmės, jos idėjinio ir meninio vertingumo, išryškinant tuos jos atžvilgius, kurie ypatingai gali būti įdomūs ir brangūs Lietuvos liaudžiai, kurie praeityje skatino liaudies kovą dėl geresnio gyvenimo, o šiandien gali liudyti apie patirtas praeityje skriaudas ir įsamontinti tarybinės santvarkos pranašumus bei laimėjimus, kuriant laimingą darbo žmonių buitį“. Tarybinių dailininkų uždavinys sukurti šitokiam Donelaičio „Metų“ leidimui tikrai vertingas iliustracijas, pagrįstas marksistinės-lenininės estetikos principais. Pagaliau pats laikas pradėti ruošti ir akademinį Donelaičio raštų leidimą.

Visiškai naujas šviesus puslapis „Metų“ istorijoje buvo poemos vertimas į rusų kalbą — priešakinę dabarties pasaulio kultūrinę kalbą.

Versti Donelaitį į rusų kalbą buvo mėginta dar pirmojo pasaulinio karo metu, kai Maksimo Gorkio vadovaujamoji leidykla „Parus“ organizavo lietuvių literatūros rinkinį. Poetas Viačeslavas Ivanovas, B. Sruogos liudijimu, mokėjęs šiek tiek lietuviškai, ėmėsi versti „Metus“. „Gorkio rinkiny galėjo tilpti tikrai dalis Donelaičio poemos, o Ivanovas į darbą taip įsitraukė, kad panorą versti visą poemą. Ją išleisti mielu noru apsiėmė garsioji Sabašnikovų leidykla, pasižymėjusi tikrai kultūringais pasaulinės literatūros veikalų leidiniais. Leidykla ir Donelaičio leidiniui pareikalavo atitinkamų įvadų ir komentary, kurie ir sutrukdė visą reikalą: nebuvo kam jie rašyti. Vertimą Ivanovas buvo jau beveik baigęs, bet įvadui ir komentarams jis medžia-

gos neturėjo.“¹ Karas sutrukdė išleisti ne tik „Metus“, bet ir numatytąjį lietuvių literatūros rinkinį. Dalis „Pavasario linksmybių“ (1—201), V. Ivanovo paruoštų šiam rinkiniui, išliko ir saugoma Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne (LLA-5). Kaip iš rankraščio matyti, V. Ivanovas, būdamas poetas-simbolistas, ir į „Metų“ vertimą įnešė kai kurių elementų, nieko bendra neturinčių su realistinės poemos originalu, iškraipančių jo turinį ir esmę.

Reikalas išversti „Metus“ į rusų kalbą naujai iškilo ryšium su tuo didžiuliu vaidmeniu, kurį Donelaičio kūryba atliko Didžiojo Tėvynės karo metais. Pasitraukę į šalies užnugarį, tarybiniai lietuvių rašytojai panaudojo Donelaičio žodį kaip ideologinį ginklą kovoje prieš hitlerinius okupantus. „Tuo metu, kaip neapykantos vokiškiesiems grobikams ir kaip pasididžiavimo savo tautine kultūra šūkis, pasigirdo mūsų tarpe Kristijono Donelaičio vardas, — rašo K. Korsakas. — Citatos iš Donelaičio „Metų“ ėmė skambėti kaip aktualiausias kovos šūkis.“² Savo meniniais vaizdais, nukreiptais prieš kolonizatorius — vokiškuosius feodalus, Donelaitis tarytum įsijungė į Didžiojo Tėvynės karo meto lietuvių tarybinę kovinę poeziją. Tarybiniai lietuvių poetai populiarina Donelaitį savo eilėraščiais — S. Nėries eil. „Donelaitis“ (1943), A. Venclovos sonetas „Donelaitis“ (1941). P. Cvirka mėgina kurti eiliuotą poemą „Padavimas apie sakalą“³ (nebaigta), kurioje aiškiai jaučia-

¹ B. Sruoga. Maksimas Gorkis ir lietuvių literatūra. Atsiminimų žiupsnelis. „Pergalė“, 1946, Nr. 3, 72 psl.

² K. Korsakas. Donelaičio „Metai“ rusiškai. Atsiminimų žiupsnelis. „Pergalė“, 1947, Nr 2, 104—105 psl.

³ Poemos pradžią žr. „Pergalė. Literatūros ir kritikos almanachas“. II, 1945, 80—83 psl.

ma Donelaičio „Metų“ įtaka. Idėjinė-tematinė „Metų“ kovinių tradicijų analizė ir atitinkamos teksto ištraukos („Rudens gėrybės“, 424—430, „Žiemos rūpesčiai“, 530—541 ir kt.) įėjo į kovai prieš hitlerinius grobikus skirtą rinkinį.¹ Visa tai ryškiai rodo „Metų“ aktualumą ir veiksmingumą.

Tarybiniai rusų rašytojai, vos susidūrę su Donelaičiu ir jo kūryba, aukštai įvertino pirmąjį lietuvių literatūros klasiką. 1943 m. gruodžio 29 d. tarybinių rašytojų klube Maskvoje įvyko iškilmingas vakaras, skirtas 125-sioms metinėms nuo pirmojo Donelaičio „Metų“ leidimo pasirodymo paminėti. K. Korsakas supažindino auditoriją su Donelaičio biografija, su idėjiniu-tematiniu „Metų“ turiniu bei meninėmis ypatybėmis, su pagrindiniais poemos kelio į literatūrą ir visuomenę etapais.² Poetas Liudas Gira savo kalboje pabrėžė ypatingą „Metų“ aktualumą kovos prieš hitlerinius okupantus sąlygomis, poemos liaudiškumą ir reikšmę tarybiniam skaitytojui. „Metų“ fragmentus rusų kalba meistriškai skaitė žinomas Mažojo Teatro aktorius Cariovas. Donelaičio kūryba sukėlė didelį susidomėjimą minėjime gausiai dalyvavusių žymių rusų rašytojų tarpe. Tų pačių metų rudenį Lietuvos TSR Atstovybėje Maskvoje, skaitant „Metų“ vertimus, A. Fadejevas kalbėjo: „Koks realistas! Koks nepaprastas realistas jūsų Donelaitis. Jis iš kiekvienos net paprasčiausios kasdieniškos smulkmenos sukuria giliausią poeziją“.³

¹ Amžinoji neapykanta. Paruošė K. Korsakas. Maskva, 1942, 41—43 psl.

² Žr. „Pergalė. Literatūros ir kritikos almanachas“, II, 102—106 psl.

³ K. Korsakas. Donelaičio „Metai“ rusiškai. Atsiminimų žiupsnelis. „Pergalė“, 1947, Nr. 2, 104—107 psl.

Versti „Metus“ į rusų kalbą, pagal O. Juodelienės paruoštą pažodinį vertimą, ėmėsi žinomas vertėjas Dovydas Brodskis. Vertimas pareikalavo trejų metų įtempto darbo. Per tą laiką rusų skaitytojas turėjo progos susipažinti su spaudoje skelbiamais atskirais „Metų“ fragmentais. Kelios Donelaičio poemos ištraukos („Rudens gėrybės“, 312—321, 355—370, 485—491; „Žiemos rūpesčiai“, 379—388, 441—467, 530—541) išspausdintos leidinyje „Vekovaja nenavistj“, 1943 m., o „Rudens gėrybių“ 1—578 eil. — „Družba narodov“, 10 kn., 1944 m. (kartu su K. Korsako straipsniu apie Donelaitį). Pagaliau 1946 m. 25.000 egz. tiražu išėjo pirmasis „Metų“ leidimas rusų kalba: Кристионас Донелайтис. Времена года. Поэзия. Перевод с литовского Д. Бродского. Государственное Издательство Художественной Литературы. Москва — 1946. Prie vertimo pridėti du įvadiniai straipsniai: prof. J. Žiugždos „Vakarinių lietuvių likimas ir Kristijonas Donelaitis“ ir prof. V. Mykolaičio-Putino „Kristijono Donelaičio poema „Metai“. Leidinio gale duoti trumpi paaiškinimai. Leidinys didelio formato, gausiai iliustruotas (ilustracijos iš lietuviškojo 1940 m. leidimo). Išverstas pilnas „Metų“ tekstas; tik viena kita eilučių pora sujungta į vieną eilutę.

D. Brodskio vertimas buvo plačiai recenzuotas ir susilaukė aukšto įvertinimo. G. Šengeli, aptaręs idėjinį-tematinį Donelaičio poemos turinį ir menines ypatybes, pabrėžęs ryškų „Metų“ originalumą, nurodo, kad vertimas D. Brodskiui puikiai pavyko — seniai rusų literatūroje nebevertojamas hegzametas jo vertime skamba laisvai, gyvai, nekenkia sakinio konstrukcijai; vertimo kalba — sodri, turtinga, gerai perduodanti būrų ir auto-

rinės kalbos niuansus.¹ V. Kīrpotinas savo recenzijoje pabrėžia išimtinę Donelaičio „Metų“ vietą klasicistinės XVIII a. literatūros fone, poemos demokratiškumą, realizmą. D. Brodskio atliktas vertimas tarnaus lietuvių ir rusų tautų draugystei stiprinti.² Laikraštis „Literaturnaja gazeta“ įdėjo leidinio titulinio puslapio nuotrauką su informacija, o netrukus ir S. Šervinskio recenziją „Metų laikai“, kurioje pasisakoma prieš realistinės Donelaičio poemos laikymą idilėmis, iškeliami progresyvieji idėjinio-tematinio „Metų“ turinio momentai, teigiamai įvertinama D. Brodskio atliktojo vertimo kokybė.³

Donelaičio poemos išleidimas rusų kalba buvo didžiulis įvykis „Metų“ istorijoje, lietuvių kultūros istorijoje. Tarybų Lietuvos laikraščiai šį įvykį pažymėjo specialiais puslapiais.⁴ Donelaitis, kuris buržuazijos valdymo Lietuvoje buvo virtęs vadovėlinių ištraukų medžiaga ir nebežinomas užsienyje, išėjo į visasąjunginę literatūrą, atsistojo greta įžymiausių visasąjunginio masto literatūros klasikų.

Donelaičio „Metai“ sukėlė didelį plačiosios Tarybų šalies skaitytojų susidomėjimą. Pirmasis rusiškasis „Metų“ leidimas netrukus išsisėmė. Pasirodė naujas leidimas: Кристионас Донелайтис. Избранное. Перевел с литовского Д. Бродский. Государственное Издательство Художественной Литературы. Москва. 1951.

¹ Г. Шенгел и. Донелайтис и его поэма, «Дружба народов», XVI, 1947, 234—237 psl.

² В. Кирпотин. «Времена года» Донелайтиса, «Октябрь», 1947, Nr. 5, 181—184 psl.

³ «Литературная газета», 1947, № № 6, 14.

⁴ „Tiesa“, 1947, Nr. 53, „Советская Литва“, 1947 №№ 70. „Literatūra ir menas“, 1947, Nr. 16.

Leidinyje, be „Metų“, yra ir keturios Donelaičio pasakėčios („Vilks provininks“, „Ažuols gyropelnys“, „Lapės ir gandro česnis“ ir „Šuo Didgalvis“). Leidinys neturi jokių paaiškinimų, išskyrus trumpą pratarinę apie Donelaitį ir jo kūrybą. Išleista 10.000 egz. Šis „Metų“ vertimas, lyginant jį su 1946 m. išleistuoju, D. Brodskio gerokai perdirbtas, papildytas ir pataisytas. Dar pilniau ir tiksliau perduodamas poemos turinys, labiau priartėjama prie „Metų“ stiliaus ir kolorito.

Lygia greta kitas rusiškasis Donelaičio raštų leidimas pasirodė Tarybų Lietuvoje: Кристионас Донелайтис. Сочинения. Перевод с литовского Д. Бродского. Государственное издательство художественной литературы Литовской ССР. 1951. Leidinyje — prof. V. Mykolaičio-Putino įvadas „Kristijono Donelaičio poema „Metai“, trumpi paaiškinimai. Be „Metų“ teksto, įdėtos ir visos šešios Donelaičio pasakėčios. Leidinys iliustruotas 1940 m. lietuviškojo leidinio iliustracijomis. „Metų“ tekstas perspausdintas iš pataisytojo 1951 m. leidinio.

„Metų“ pasirodymas rusų kalba atvėrė plačiausias perspektyvas poemos vertimams į kitų Tarybų Sąjungos tautų kalbas. „Metai“ verčiami į ukrainiečių (Pavlo Tyčina) ir kitų broliškųjų respublikų kalbas. Vilniuje pasirodė „Metų“ leidimas lenkų kalba (Kristijonas Donelaitis, Rok, 1953) ištaisyto K. Pietkievičiaus 1933 m. vertimo pagrindu.

Toks yra Donelaičio „Metų“ kelias į plačiasias lietuvių ir visos tarybinės liaudies mases. Tik tarybinės santvarkos dėka Donelaitis, kaip pirmasis lietuvių literatūros klasikas, tvirtai įėjo į lietuvių literatūros aukso fondą, pasidarė lietuvių liaudies savastimi. Donelaičio

„Metai“, šis klasikinis lietuvių liaudies kančių ir kovos prieš socialinę ir tautinę priespaudą paveikslas, didžiai progresyvus ir liaudiškas, o tuo pačiu — giliai tautiškas, tapo vertingu ir reikšmingu indėliu į bendrąjį visų Tarybų šalies tautų kultūrinį lobyną.

TURINYS

Pratarė. Prof. K. Korsakas	3
Įvadas	5
„Metų“ tematika	18
Klasių kovos reiškiniai „Metuose“	64
Tautinio sąmonėjimo reiškiniai „Metuose“	114
„Metų“ realizmas	140
Kompozicinės-siužetinės ir žanrinės „Metų“ ypatybės	161
Kalbinės ir stilistinės „Metų“ ypatybės	175
„Metų“ originalumas	214
„Metų“ leidimai ir vertimai	238

Л. Г и н е й т и с, «ВРЕМЕНА ГОДА» КРИСТИОНАСА ДОНЕЛАЙТИСА На литовском языке

Redaktorius *Vyt. Rudokas*
Viršelis *N. Jatulytės* Techn. redaktorius *J. Stankevičius*
Korektorius *J. Stanišauskas*

Pasirašyta spaudai 1954.VIII.6. LV 03398. Leidinio Nr. 1626. Tiražas 6.000 egz. Popierius 82×108^{1/32} — 4,1875 pop. l. = 13,73 sp. l. + 6 įklijos, 12,5 leid. l. Spaudė Valst. V. Kapsuko-Mickevičiaus vardo spaustuvė Kaune, Lenino pr. 23. Išsak. Nr. 746.

Госиздат художественной литературы Литовской ССР. Вильнюс.
Отпечатано в типогр. им. В. Каспука-Мицкевичюс, Каунас,
пр. Ленина 23